

ЗВО «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

НАУКОВО- ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІСНИК

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО:
ЖУРНАЛ. СЕРІЯ ПРАВО**

Видається 2 рази на рік
Заснований у 2010 р.

Випуск 16 (28)

Івано-Франківськ
2023

УДК 34

DOI: 10.33098/2078-6670.2023.16.28

Засновник та видавець

ЗВО «Університет Короля Данила»

(за рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
від 18.05.2023 № 352 є суб'єктом у сфері друкованих медіа)

Свідectво про державну реєстрацію

серія KB №17191-5961 ПР від 23.11.2010

Журнал включений до переліку наукових фахових видань

(Наказ МОН України №1188 від 24.09.2020 р.,
відповідно до якого журналу надано категорію «Б»)

Мови видання

українська, російська, англійська, польська.

Рекомендовано до друку

*рішенням Вченої ради ЗВО «Університету Короля Данила»
(протокол № 5 від 12.12.2023 р.).*

**Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені
Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-
видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2023. Вип. 16 (28). 184 с.**

У журналі досліджуються проблемні питання сучасної української юридичної науки,
здійснюється розробка проблем державотворення в Україні, наукових концепцій щодо
вдосконалення вітчизняного законодавства.

In the magazine to research the modern Ukrainian lawyers, conducted a scientific discussion
of a state in Ukraine, development of scientific concepts to improve national law.

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність
несуть автори.

При використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на це видання є
обов'язковим.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Луцький А. І. – доктор юридичних наук, професор.

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

Короєд С. О. – доктор юридичних наук, професор;
Луцький М. І. – доктор юридичних наук, професор;

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Луцький А. І. – доктор юридичних наук, професор;
Шутак І. Д. – доктор юридичних наук, професор; заслужений діяч науки і техніки України;
Короєд С. О. – доктор юридичних наук, професор;
Басиста І. В. – доктор юридичних наук, професор;
Андрусів Л. М. – доктор юридичних наук, професор;
Анжей Біштіга – доктор юридичних наук, професор (Республіка Польща)
Вовк В. М. – доктор юридичних наук, професор;
Гуменюк Т. І. – доктор історичних наук, професор;
Гусарєв С. Д. – доктор юридичних наук, професор;
Кармаза О. О. – доктор юридичних наук, професор;
Котуха О. С. – доктор юридичних наук, доцент;
Костицький М. В. – доктор юридичних наук, професор акад. НАПрН, член-кор. АПНУ, заслужений юрист України, екс-суддя Конституційного Суду України;
Кушерець Д. В. – доктор юридичних наук, доцент;
Луцький М. І. – доктор юридичних наук, професор;
Луцький Р. П. – доктор юридичних наук, професор;
Онищук І. І. – доктор юридичних наук, професор;
Андріяшко М. В. – кандидат юридичних наук, доцент (Барановичі, Республіка Білорусь)
Махарадзе А. А. – доктор юридичних наук, професор (м. Батумі, Грузія)
Бабецька І. Я. – кандидат юридичних наук, доцент;
Жукевич І. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Зварич Р. В. – доктор юридичних наук, професор;
Книш В. В. – доктор юридичних наук, доцент;
Косьмій М. М. – доктор архітектури, кандидат юридичних наук, доцент;
Кушакова-Костицька Н. В. – доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;
Острогляд О. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Урсу В. О. – кандидат юридичних наук (Республіка Молдова);
Ілин Л. М. – кандидат історичних наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК:

Федик Л. Б. – кандидат історичних наук, доцент.

ISSN 2618-0308 (Online)

Включено до електронного архіву наукових періодичних видань України "Наукова періодика України" Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International**, індексується у 2016-2022 роках.

Включено до міжнародної наукометричної бази **Eurasian Scientific Journal Index** (Казахстан)

Включено до міжнародної наукометричної бази **Directiry of Research Journals Indexing**

Включено до міжнародної наукометричної бази **Scientific Indexing Services (SIS)**

Включено до міжнародного мультидисциплінарного каталогу **Directiry of Open Access Journals (DOAJ)**

Індексується пошуковою системою **Google Scholar**

Науковим публікаціям присвоюється міжнародний ідентифікатор цифрового об'єкта **DOI**, з 2018 року.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА, СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Андрухів О. І.

Правова природа поняття геноцид: міжнародний та національний досвід.....8

Батанов О. В.

Концепт «муніципальне право – комплексна галузь права»:
критичний аналіз сучасних підходів.....16

Дем'янчук Т. Д.

Правові підстави реабілітації жертв радянського тоталітаризму в 1950-х роках.....24

Довганич В. А.

Уроки визвольних змагань та правових ідей українців ХІХ ст. для сьогодення.....32

Луцький Р. П.

Верховенство права та правопорядок в країнах Європейського союзу.....41

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Бринзанська О. В.

Кримінальна відповідальність за екоцид за міжнародним правом.....48

Шатіло В. А.

Конституційне право громадян на підприємницьку діяльність:
сутність та значення.....57

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Гуменюк Т. І.

Соціальна політика України в умовах воєнного стану:
рівень підтримки державами ЄС.....64

Загурський О. Б.

Проблемні питання діяльності громадської ради доброчесності
в умовах воєнного стану.....71

Магновський І. Й., Косаревська О. В.

Міжнародні стандарти забезпечення прав людини
у правоохоронній діяльності національної поліції України: реалії сьогодення.....78

Рябовол Л. Т.

Правові засади забезпечення якості вищої освіти в Україні:
аналіз відповідності до європейських стандартів.....87

Шевчук Л. В.

Принципи медіації, як запорука реалізації
досудового врегулювання в Україні.....95

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА**

Басиста І. В., Йосифович Д. І.

Проблематика набрання чинності положеннями пункту 10 частини 1 статті 284
КПК (або чому важливо розмежовувати правила обчислення
процесуальних строків від правил набрання чинності положеннями
нормативно-правових актів), неможливість зворотної дії та аспекти
його застосування у випадку направлення обвинувального акту
до суду за межами строку досудового розслідування.....100

Кавєріна Т. П., Кривонос М. В.

Хибність ідентифікації загиблої особи поза візуальним впізнанням в межах
досудового розслідування: проблемні питання та правові наслідки.....117

Лотоцький М. В., Дзундза Л. П.

«Інші» особи, як учасники негласних слідчих (розшукових) дій
(контроль за вчиненням злочину).....126

Мовчан Р. О., Янівський В. М.

Криміналізація умисного неподання декларації: pro at contra.....133

Огерук І. С., Габуда А. С.

Щодо питання представництва викривача у кримінальному провадженні.....141

Острогляд О. В.

Якість законопроектної діяльності та її вплив
на кримінально-правову політику.....148

Пулик В. М.

До питання принципів криміналізації втручання
в діяльність судових органів.....155

Репецький С. П.

Відповідальність за злочини проти людяності в міжнародному
та національному кримінальному законодавстві.....162

Рудь Д. О.

Правоохоронні органи України: сучасна концепція визначення поняття.....169

Фролова О. Г.

Імплементация в кримінальне законодавство України законодавства ЄС для
забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності.....176

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. QUESTION PHILOSOPHY OF LAW, SOCIOLOGY OF LAW AND LEGAL PSYCHOLOGY

Andrukhiv O.

Legal nature of the concept of genocide: international and national experience.....8

Batanov O.

Concept «municipal law – a complex branch of law»:
a critical analysis of modern approaches.....16

Demyanchuk T.

Legal grounds for the rehabilitation of the victims of soviet totalitarianism in the 1950s.....24

Dovhanych V.

Lessons of liberation struggles and legal ideas of Ukrainians
in the 19th century for today.....32

Lutskyi R.

Rule of law and law and order in the European Union.....41

CONSTITUTIONAL LAW AND PROCEDURE, ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE, FINANCIAL LAW AND PROCEDURE. PUBLIC INTERNATIONAL LAW. JUDICIARY, THE JUDICIARY AND THE BAR

Brynzanska O.

Criminal liability for ecocide under international law.....48

Shatilo V.

Constitutional right of citizens to entrepreneurial activity: essence and significance.....57

CIVIL LAW AND PROCEDURE, FAMILY, BUSINESS LAW AND PROCESS. PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Humeniuk T.

Social policy of Ukraine under the conditions of martial state:
level of support by EU states.....64

Zagurskyy O.

Problematic issues of the public integrity council under martial law.....71

Mahnovskyi I., Kosarevska O.

International human rights ensurement standards in the law
enforcement activities of the national police of Ukraine: today's realities.....78

Riabovol L.

Legal basis of quality assurance of higher education in Ukraine:
analysis of relevance to European standards.....87

Shevchuk L.

The principles of mediation as a guarantee of the implementation
of pre-trial settlement in Ukraine.....95

**CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, PENAL PARVO. CRIMINAL PROCEDURE,
CRIMINOLOGY AND FORENSIC EXAMINATION**

Basysta I., Yosyfovych D.

The issue of compliance with the provisions of article 284, part 1, paragraph 10
of the Criminal Procedure Code (or why it is important to distinguish between
the rules for calculating procedural deadlines and the rules for the entry
into force of the provisions of normative legal acts), the impossibility
of retroactive effect, and aspects of its application in the case of submitting
a charge to the court outside the pre-trial investigation period.....100

Kryvonos M., Kavierina T.

The misidentification of the deceased person beyond visual recognition
within the pre-trial investigation: problematic issues and legal consequences.....117

Lototskyi M., Dzundza L.

«Other» persons as participants in secret
investigators (detective) actions (criminal control).....126

Movchan R., Yanivsky V.

Criminalization of willful failure to submit a declaration: pro at contra.....133

Oheruk I., Habuda A.

Regarding the issue of the representation of denunciators in criminal proceedings.....141

Ostrohliad O.

The quality of legislative activity and its impact on criminal law policy.....148

Pulyk V.

On the principles of criminalization of interference with the judiciary.....155

Repetskyi S.

Responsibility for crimes against humanity
in international and national criminal legislation.....162

Rud D.

Law enforcement bodies of Ukraine:
the modern concept of the definition of the term.....169

Frolova O.

Implementation of EU legislation into the criminal legislation of Ukraine
to ensure criminal legal protection of pharmaceutical activity.....176

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА,
СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 340.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.8-15>

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ ГЕНОЦИД: МІЖНАРОДНИЙ ТА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Андрухів Олег Ігорович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Є.Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000
e-mail: oleh.andrukhiw@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4871-0143>

Мета. Метою нашого дослідження є характеристика і співставлення основних підходів до трактування змісту понять геноцид в міжнародному та національному праві. **Методика.** Методика включає комплексне використання наукових підходів і принципів, а також загальнонаукових, філософських та спеціально-наукових методів. **Результати.** Встановлено, що повномасштабне вторгнення росії в Україну і звірства проти мирного населення є прикладом того, що злочин геноциду, як форма індивідуальної і колективної відповідальності держави-агресора проти суверенної держави і її населення, вимагає ґрунтовного правового обґрунтування, як в межах міжнародного, так і в межах національного права. Власне в міжнародному праві дискусійними залишаються ознаки геноциду, адже планомірне фізичне знищення окремої етнічної групи чи народу, часто трактують, як «етнічні чистки» і одночасно вживають поняття «геноцид» з метою загострення уваги до окремих дій чи бездіянь держави. У національному законодавстві поняття геноцид застосовується у відповідності до трактування Голодомору 1932-1933 рр. і власне подій повномасштабного вторгнення. Однак, якщо у випадку Голодомору, можна тільки слідувати за збереженням історичної пам'яті, адже притягнути до відповідальності винуватців геноциду проти українців у 1930-х рр. неможливо, то сучасні злочини росіян необхідно чітко зафіксувати і притягнути до відповідальності як кожного військового так і вище військо і політичне керівництво держави-агресора. **Наукова новизна.** Здійснено аналіз основних аспектів міжнародного і національного законодавства яке визначає злочин геноциду. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у подальших історико-правових дослідженнях, підготовці спецкурсів.

Ключові слова: геноцид, міжнародне право, національне право, права людини, ООН.

Oleh Andrukhiw

Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of Law and Public
Administration of King Danylo University,
Ivano-Frankivsk, str. Ye. Konovaltsia, 35, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000
e-mail: oleh.andrukhiw@ukd.edu.ua

LEGAL NATURE OF THE CONCEPT OF GENOCIDE: INTERNATIONAL AND
NATIONAL EXPERIENCE

Purpose. The purpose of our research is to characterize and compare the main approaches to the interpretation of the content of the concept of genocide in international and national law. **Method.** The methodology includes the complex use of scientific approaches and principles, as well as general scientific, philosophical and special scientific methods. **Results.** It has been established that Russia's full-scale invasion of

*Ukraine and atrocities against the civilian population are an example of the fact that the crime of genocide, as a form of individual and collective responsibility of the aggressor state against a sovereign state and its population, requires a thorough legal justification, both within the international and within the limits of national law. Actually, the signs of genocide remain debatable in international law, because the planned physical destruction of a separate ethnic group or people is often interpreted as "ethnic cleansing" and at the same time the concept of "genocide" is used in order to draw attention to individual actions or inactions of the state. In the national legislation, the concept of genocide is used in accordance with the interpretation of the Holodomor of 1932-1933 and the actual events of the full-scale invasion. However, if in the case of the Holodomor, one can only monitor the preservation of historical memory, because it is impossible to bring to justice the perpetrators of the genocide against Ukrainians in the 1930s, then the modern crimes of Russians must be clearly recorded and brought to justice both in the military and above military and political leadership of the aggressor state. **Scientific novelty.** An analysis of the main aspects of international and national legislation defining the crime of genocide was carried out. **Practical significance.** The results of the research can be used in further historical and legal studies, preparation of special courses.*

Key words: genocide, international law, national law, human rights, UN.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії й злочини військових на окупованих територіях активізували увагу суспільства довкола питання геноциду. Абсолютно, що більшість злочинів, які вчиняли російські військові на території України є порушенням прав людини, а окремі з них можна кваліфікувати, як факт геноциду. Власне, 14 квітня 2022 р. Верховною Радою прийнято Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» [9]. Основна мета постанови – акцентування уваги на фактах системного і послідовного нищення українського народу російськими військовими. Приклади Бучі, Ірпеня, Маріуполя, Оленівки, Херсона, засвідчують, що факти геноциду є масштабними і нашим завданням є їх доведення і притягнення до відповідальності винних осіб.

З огляду на зазначене, актуальною є потреба конкретизації правового змісту поняття геноциду, аналізу і співставлення норм міжнародного і національного законодавства стосовно злочинів геноциду.

Потреба дослідження правового змісту поняття геноцид пояснюється й тим, що через повсякденне його використання, він втратив офіційний зміст. В цьому контексті цікавою є думка Г.Касьянова, що «некритичне уживання в наукових студіях терміна «геноцид», визначене політичним інтересом, блокує якісний розвиток наукових досліджень голоду 1932–1933 років в Україні» [3, с. 5]. Така ситуація, на нашу думку, може негативно позначитися і на розслідуванні злочинів російських військових в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правова природа геноциду досліджується в рамках вивчення міжнародних злочинів. В цьому контексті вартими уваги є наукові доробки таких українських та іноземних вчених, як К.Важної, А.Вайс-Вендта, П.Гаєта, Ю.Івчук, Г.Касьянова, Р.Лемкіна, М.Хаустової та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є характеристика і співставлення основних підходів до трактування змісту поняття геноцид в міжнародному та національному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття правової природи поняття геноцид вимагає першочергового визначення його етимології. Вперше поняття «геноцид» використав в офіційному просторі польський фахівець з міжнародного права Р.Лемкін. У 1944 р. він опублікував книгу «Правління Осі в окупованій Європі» («Axis rule in occupied Europe») в якій детально описав злочини нацистів і запропонував визнавати їх геноцидом. Він зокрема пропонував трактувати геноцид, як «скоординовані дії для знищення національних груп, а також їхніх свободи, здоров'я, гідності, політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національної свідомості, релігії та економічних засад існування» [14]. У 1946 р. було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН в

якій геноцид визнавався «злочином, що порушує норми міжнародного права і суперечить духу і цілям Організації Об'єднаних Націй, і що цивілізований світ засуджує його, визнаючи, що протягом всієї історії геноцид завдавав великих втрат людству, і будучи переконаними, що для рятування людства від цього огидного нещастя необхідне міжнародне співробітництво» [8]. У 1948 р. затверджено Конвенцію ООН «Про запобігання і покарання злочинів геноциду і покарання за нього» [8]. Автором Конвенції був Р.Лемкін, який у 1946 р. не зміг переконати американських і британських прокурорів у Нюрнберзі, що злочини, які вчиняли нацисти були геноцидом [16, р. 175].

Як наслідок Конвенцією пропонувалося розуміти геноцид, як «дії, вчинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку» в спосіб убивства членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; навмисного створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; мір, розрахованих на запобігання дітородіння в середовищі такої групи; насильницьку передачу дітей з однієї людської групи в іншу [8].

Багато науковців, які досліджували етимологію поняття геноцид, сходяться на думці, що запропоноване в Конвенції ООН визначення було політичним компромісом між державами. Пізніше в публічному просторі це призвело до певних спекуляцій, адже поняття геноцид вживали і у випадках, коли подібних дій не було, а мали місце скажімо «етнічні чистки» [16, р. 176]. Власне, часто поняття геноциду застосовують до дій урядів держав, які не передбачають жодних злочинних дій. Для прикладу, термін «геноцид» використовувався для характеристики реакції британського уряду на пожежу у вежі Гренфел, європейського реагування на кризу біженців, активної вирубки лісів в амазонських джунглях, ситуації на Донбасі та багатьох інших [16, р. 176]. Така ситуація призвела до того, що коли світ побачив злочини росіян в Україні, масовий характер примусового вивезення і усиновлення неповнолітніх, поняття геноциду, не сприймається, як злочин, а тільки як негативні дії.

Власне взаємопов'язаність політичної і правової складової поняття геноцид є традиційною і мала місце як в умовах ратифікації відповідної конвенції ООН, так і в умовах сьогодення. Власне Р.Лемкін прикладав максимум зусиль для того, щоб Конвенцію 1948 р. було ратифіковано [13, р. 632]. В ході дискусій він відмовився, від ідеї, що переслідування політичних рухів чи течій також є геноцидом. Власне, умовою, що сприяла ратифікації Конвенції і вступу її в дію з 1951 р. стала «холодна війна», адже США, які відмовлялися ратифікувати документ, змушені були його прийняти, щоб не стати в один ряд з СРСР.

Результатом політичного протистояння стало видання Р.Ленкіном статті «Радянський геноцид в Україні» [5], у якій події 1932-1933 рр. він охарактеризував, як «класичний приклад радянського геноциду, його найдовший і найширший експеримент русифікації – винищення української нації» [5, с. 37]. Власне Голодомор, польський дослідник визнавав третім етапом геноциду, якому перебували репресії проти селянства та інтелігенції в 1920-х рр. Так само Голодомор 1932-1933 рр. не став завершальним етапом геноциду українців. Р.Ленкін, зокрема вказує, що «між 1920 і 1939 роками частка українців в населенні України знизилася з 80% до лише 63%» [5, с. 41].

Українська дослідниця Ю.Івчук, досліджуючи поняття геноцид і злочини росіян в Україні, вказує, що впродовж другої половини ХХ ст. було декілька випадків геноциду, які в тому числі розглядалися Міжнародним кримінальним судом, зокрема «вторгнення Індонезії в Східний Тимор (1975), вбивства червоних кхмерів у Камбоджі (1970-ті),

вбивства народів тутсі та хуту у Руанді 1994 року, різанину в Сребрениці 1995 року» [2, с. 686]. Ці заходи, а також терор радянської влади проти українців були тотожними.

Якщо характеризувати норми міжнародного права, то окрім відповідної Конвенції ООН, поняття геноциду представлено в Римському статуті Міжнародного кримінального суду та статутах інших міжнародних судів або трибуналів [11]. У відповідності до ст. 5 Римського статуту, геноцид – це один із найсерйозніших злочинів, які викликають стурбованість усього міжнародного співтовариства [15]. У ст. 6 Статуту Міжнародного кримінального суду, визначення геноциду і актів геноциду, тотожне до норм Конвенції ООН. Отже, в кожному зі згаданих міжнародних актів, геноцид – це заборонений міжнародним правом злочин [12]. При цьому це злочин, відповідальність за який несуть не окремі особи, а держава. Власне, у відповідності до ст. 3 Конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього», карними є наступні діяння: а) геноцид; б) змова з метою здійснення геноциду; с) пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду; d) замах на здійснення геноциду; e) співучасть у геноциді [4].

Ми не будемо вдаватися до характеристики статей Статуту Міжнародного кримінального суду, який деталізує приклади злочинів, які дозволяють довести факт геноциду. Подібний аналіз представлено в роботі К.Важної [1, с. 194-195]. Варто звернути увагу на фактори, які дозволяють кваліфікувати один із різновидів геноциду – дію спрямовану на насильницьку передачі дітей з однієї людської групи в іншу групу. Це важливо, з огляду на те, що Міжнародний кримінальний суд видав орден на арешт В.Путіна саме у зв'язку з протиправними діями проти українських дітей. Власне, ст. 6. Статуту Міжнародного кримінального суду, констатовано, що діями, які дозволяють говорити про факт геноциду в політиці взаємин з неповнолітніми є: виконавець здійснював насильницьку передачу однієї або більше осіб; така особа або особи належали до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи; передача здійснювалася із вказаної групи до іншої групи; така особа або особи були віком до 18 років; виконавець знав або повинен був знати, що така особа чи особи були віком до 18 років. При цьому зазначається, що термін «насильницька» не обмежується фізичною силою і може включати загрозу застосування сили або примусу [1, с. 195].

Стосовно національного законодавства, то вперше офіційно, поняття геноциду використано в Постанові Верховної ради «Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років», прийнятої у 2003 р. [10]. Власне дослідження подій Голодомору і вшанування пам'яті його багатомільйонних жертв, змусили українських законодавців, потрактувати, події 1932-1933 рр. як геноцид. У тексті зокрема йшлося, що «ми, учасники спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року, чинимо це сьогодні, визнаючи голодомор 1932-1933 років актом геноциду українського народу за диявольським задумом сталінського режиму» [10]. Цікаво, що українські законодавці в преамбулі Постанови вказували, що офіційно Голодомор 1932-1933 р. визнано геноцидом у 1988 р. Конгрес США, на основі звіту і рішення Міжнародної комісії юристів.

Назагал, Постанова «Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років» не містила чітких норм, а була тільки констатацією потреби виконання парламентарями громадянського і культурного обов'язку. Як наслідок, Закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» був прийнятий аж 2006 р. і став результатом політичної волі й ініціативи президента В.Ющенка [7]. Попри важливість цього закону,

він містить декілька недоліків. Так, вказуючи у преамбулі, що умовою прийняття закону стала Конвенція ООН від 9 грудня 1948 р., а ст. 1 закону йшлося «Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу» [7], законодавці обмежилися виключно використанням самого поняття геноцид, без конкретизації і переліку злочинів, які вчинила радянська влада по відношенню до мільйонів українців. Фактично, закон визначав дії місцевих органів влади стосовно вшанування пам'яті жертв голодомору, а також покарання за заперечення факту геноциду. Так само, не було конкретизовано міри відповідальності за невизнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом. Як наслідок, це питання стало причиною політичних дебатів, але як правило напередодні чи під час вшанування пам'яті жертв тоталітаризму.

Власне 2007 р. В.Ющенко вніс на розгляд Верховної ради законопроект, що передбачав притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору та Голокосту. Однак, він так і не був прийнятий. У 2017 р. П.Порошенко заявив: «щоб на всіх континентах усвідомили, що не визнавати Голодомор так само аморально, як і заперечувати Голокост. І, я думаю, пора нам самим прийняти закон про відповідальність за невизнання цих двох безпрецедентно жахливих трагедій. Для чого? Щоб ті, хто буде жити після нас, дотримувалися закону України про визнання Голодомору геноцидом українського народу» [6]. Зрештою, по сьогоднішній день це питання залишається невпорядкованим.

Результатом закономірної реакції українських законодавців на повномасштабне вторгнення росії і злочини рашистів стало прийняття 14 квітня 2022 р. Постанови «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» [9]. У постанові, апелюючи до положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, норм звичаєвого міжнародного права, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду, вказувалося на злочини, які вчинили росіяни в Україні. Конкретизуючи форми геноциду, українські парламентарі справедливо наводять наступні приклади:

- Дії Збройних сил Російської Федерації на території України проти цивільного населення здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, Український народ як окрему національну групу шляхом вбивства членів цієї групи, спричинення серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу цієї групи, умисного створення для цивільного населення України таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення Українського народу, насильницької передачі дітей України на територію Російської Федерації або на тимчасово окуповані Російською Федерацією території України.

- Масовими є факти вчинення Збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, позбавлення свободи людей, їх катування, гвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, розстріли людей, цілих сімей, включно з дітьми, які намагалися евакуюватися з окупованих населених пунктів Донецької, Київської, Луганської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей. Після звільнення окупованих Російською Федерацією територій стають відомими все більше таких моторошних, нелюдських, цинічних фактів.

- Окупанти умисно спрямовують військові дії на цивільне населення, цивільні об'єкти та об'єкти, що користуються особливим захистом (лікарні, школи, дитсадки), як у

Маріуполі (скидання бомб на пологовий будинок, театр, де в укритті знаходилися люди, а біля самої будівлі був напис "Діти"), практично знищуючи цілі міста (Волноваха, Ізюм, Маріуполь, Охтирка, Чернігів, Щастя та низка інших населених пунктів).

- Блокада населених пунктів, знищення в таких пунктах цивільної інфраструктури (електро-, водо- та тепlopостачання тощо) в поєднанні з перешкоджанням доступу гуманітарних вантажів та евакуації мирного населення позбавляє населення доступу до базових потреб, необхідних для виживання, а саме води, їжі, тепла в холодну пору року, ліків та медичної допомоги, і розраховано на заподіяння виняткових страждань та, в підсумку, фізичне знищення мирного населення в багатьох населених пунктах на території України.

- Численними також є факти примусового переміщення тисяч людей, в тому числі дітей, з числа цивільного населення України на територію Російської Федерації або тимчасово нею окуповані території України. Примусове видворення та переселення українських громадян, як це масово відбувається з мешканцями Маріуполя, також доводить намір знищити Український народ, припинити його існування на певній території. Примусове переміщення українських дітей на територію Російської Федерації та передача їх на виховання до чужого середовища свідчать про мету знищення їхньої самоідентифікації як українців.

- Численними є випадки фізичного та психічного насильства щодо представників українських органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій та інших місцевих активістів, журналістів, священнослужителів та інших авторитетних в українському суспільстві осіб. Такі дії спрямовані на пригнічення та знищення еліти Українського народу [9].

Закономірно, що наведений перелік злочинів росіян проти народу України не є вичерпним. Фіксація звірств триває. Важливо при цьому, щоб всі вони були задокументовані. Потрібно також усвідомлювати, що простого декларування і фіксації злочинів не достатньо. Для прикладу, посол США у справах воєнних злочинів Д. Шеффер, вважає, що у діях росії та керівництва країни агресора можна знайти ознаки підбурювання до геноциду [2, с. 686]. Однак, рішення Міжнародного кримінального суду про ордер на арешт президента В.Путіна та М.Белової, а також Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 27 квітня 2023 р. дають надію, що збір, оцінка доказів злочину геноциду та притягнення російської федерації до відповідальності будуть доведені до логічного кінця.

Висновки. Таким чином, повномасштабне вторгнення росії в Україну і звірства проти мирного населення є прикладом того, що злочин геноциду, як форма індивідуальної і колективної відповідальності держави-агресора проти суверенної держави і її населення, вимагає ґрунтовного правового аналізу, як в межах міжнародного, так і в межах національного права. Власне в міжнародному праві дискусійними залишаються ознаки геноциду, адже планомірне фізичне знищення окремої етнічної групи чи народу, часто трактують, як «етнічні чистки» і одночасно вживають поняття «геноцид» з метою загострення уваги до окремих дій чи бездіянь держави.

У національному законодавстві поняття геноцид застосовується у відповідності до трактування Голодомору 1932-1933 рр. і власне подій повномасштабного вторгнення. Однак, якщо у випадку Голодомору, можна тільки слідкувати за збереженням історичної пам'яті, адже притягнути до відповідальності винуватців геноциду проти українців у 1930-х рр. неможливо, то сучасні злочини росіян необхідно чітко зафіксувати і притягнути до

відповідальності як кожного військового так і вище військове і політичне керівництво держави агресора.

Список використаних джерел

1. Важна К. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 193-197.
2. Івчук Ю.Ю. Поняття «геноциду» як міжнародного злочину та особливості притягнення до відповідальності у світлі збройної агресії Російської Федерації проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 685-687.
3. Касьянов Г. Розрита могила: Голод 1932-1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті – 2000-ні). Харків: Фоліо, 2019. 298 с.
4. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>.
5. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами). / Редактор Роман Сербин, упорядник Олеся Стасюк. К.: Майстерня книги, 2009. 208 с.
6. Петро Порошенко: «Потрібно ввести відповідальність за невизнання Голодомору». URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=64992>
7. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2006. № 50. Ст. 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>.
8. Про запобігання і покарання злочинів геноциду і покарання за нього: Конвенція ООН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU48Ko3U>
9. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>
10. Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років: Постанова Верховної ради України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2003. № 30. Ст. 262. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-15#Text>
11. Хаустова М. Сутність поняття злочину геноциду в міжнародному праві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 73–76.
12. Що таке геноцид: правовий вимір. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shho-take-genotsydy-pravovyy-vymir/>
13. Gaeta P. On what conditions can a state be held responsible for genocide? *European Journal of International Law*. 2007. Vol. 18. № 4. P. 631-648.
14. Lemkin R. Axis rule in occupied Europe. Washington. 1944. 722 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015005077436&seq=5>.
15. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. *The official site of the International Criminal Court*. URL: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>
16. Weiss-Wendt A. When the End Justifies the Means: Raphaël Lemkin and the Shaping of a Popular Discourse on Genocide. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*: Vol. 13: Iss. 1. PP. 173-188. URL: <https://commons.com.ua/ru/rafael-lemkin-ta-formuvannya-diskursu-pro-genocid/>

References

1. Vazhna, K. (2017). *Sutnist henotsydu vidpovidno do chynnoho mizhnarodnoho prava ta mizhnarodno-pravovoi praktyky* [The essence of genocide according to current international law and international legal practice]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law], 8, 193-197. (in Ukrainian)
2. Ivchuk, Yu.Iu. (2023). *Poniattia «henotsydu» yak mizhnarodnoho zlochynu ta osoblyvosti prytiahnennia do vidpovidalnosti u svitli zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy* [The concept of «genocide» as an international crime and specifics of prosecution in the light of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Legal scientific electronic journal], 4, 685-687. (in Ukrainian)
3. Kasianov, H. (2019). *Rozryta mohyla: Holod 1932-1933 rokiv u politytsi, pamiati ta istorii (1980-ti – 2000-ni)* [The Digged Grave: The Famine of 1932-1933 in Politics, Memory and History (1980s - 2000s)]. Kharkiv: Folio. (in Ukrainian)
4. The Convention on the Prevention of the Crime of Genocide and its Punishment. Available at:

<http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>. (in Ukrainian)

5. Lemkin, R. (2009). *Radianskyi henotsyd v Ukraini (stattia 28 movamy)* [Soviet genocide in Ukraine (article in 28 languages)]. K.: Maisternia knyhy. (in Ukrainian)

6. Poroshenko Petro: «Potribno vvesty vidpovidalnist za nevyznannia Holodomoru» [Poroshenko Petro: «It is necessary to introduce responsibility for the non-recognition of the Holodomor»]. Available at: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=64992> (in Ukrainian)

7. About the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine: Law of Ukraine. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2006. 50, 504. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>. (in Ukrainian)

8. On the prevention and punishment of crimes of genocide and punishment for it: UN Convention. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU48Ko3U> (in Ukrainian)

9. On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Russian Federation Committing Genocide in Ukraine»: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (in Ukrainian)

10. On the Address to the Ukrainian People of the participants of the special meeting of the Verkhovna Rada of Ukraine on May 14, 2003 regarding the commemoration of the victims of the Holodomor of 1932-1933: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2003. 30, 262. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-15#Text> (in Ukrainian)

11. Khaustova, M. (2019). *Sutnist poniattia zlochynu henotsydu v mizhnarodnomu pravi* [The essence of the concept of the crime of genocide in international law]. *Porivnialno-analitychne pravo* [Comparative and analytical law], 1, 73–76. (in Ukrainian)

12. What is genocide: legal dimension. Available at: <https://ti-ukraine.org/news/shho-take-genotsyd-pravovyy-vymir/> (in Ukrainian)

13. Gaeta, P. (2007). On what conditions can a state be held responsible for genocide? *European Journal of International Law*. (Vol. 18), 4, 631–648. (in English)

14. Lemkin, R. (1944). *Axis rule in occupied Europe*. Washington. Available at: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015005077436&seq=5>. (in English)

15. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. *The official site of the International Criminal Court*. Available at: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>. (in English)

20. Weiss-Wendt, A. When the End Justifies the Means: Raphaël Lemkin and the Shaping of a Popular Discourse on Genocide. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*: Vol. 13: Iss. 1. PP. 173–188. Available at: <https://commons.com.ua/ru/rafael-lemkin-ta-formuvannya-diskursu-pro-genocid/> (in English)

Стаття: надійшла до редакції 13.09.2023

прийнята до друку 04.10.2023

The article: is received 13.09.2023

is accepted 04.10.2023

Бібліографія: Андрухів О. І. Правова природа поняття геноцид: міжнародний та національний досвід. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 8–15. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.8-15>

УДК 340.5

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.16-23>

КОНЦЕПТ «МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО – КОМПЛЕКСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА»: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Батанов Олександр Васильович,

доктор юридичних наук, професор,

провідний науковий співробітник

Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,

вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001

e-mail: batanov_olexandr@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0239-4539>

Мета. Метою роботи є критичний аналіз поширеної у сучасній юридичній науці точки зору щодо розуміння муніципального права як комплексної галузі права. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: системний та структурно-функціональний методи – використані з метою виявлення ознак муніципального права як самостійної галузі права; соціологічний метод знайшов своє застосування у ході аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників та суспільних процесів, що обумовили еволюцію муніципального права, а також при аналізі сучасного стану його розвитку в Україні; формально-логічний метод – для визначення основних понять, правових основ вирішення колізій у розумінні правової природи муніципального права; семантичний метод було застосовано для з'ясування змісту таких словосполучень, як «муніципальне право», «галузь права», «муніципальна влада», «муніципальні права людини» та ін., їх значення у контексті становлення теорії сучасного муніципального права. **Результати:** В процесі дослідження визнано, що муніципальне право є самостійною галуззю права, а концепт щодо його розуміння як комплексної галузі права є теоретично помилковим та практично шкідливим. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що муніципальне право як самостійна галузь права має свій власний специфічний предмет регулювання, свої характеристики, а не складається з норм різних однокласних галузей права як деяке вторинне нормативне утворення. Це підтверджується специфічністю завдань правового регулювання відносин, пов'язаних із організацією та функціонуванням муніципальної влади, а також реалізацією та захистом муніципальних прав людини. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у правотворчій роботі – як теоретичний матеріал для вдосконалення муніципально-правової регламентації організації та діяльності місцевого самоврядування як виду публічної влади в Україні; у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теорії муніципального права; у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників із муніципального права України та зарубіжних країн, викладанні відповідних навчальних дисциплін і спецкурсів.

Ключові слова: муніципальне право, муніципалізм, місцеве самоврядування, публічна влада, муніципальна влада, територіальна громада; житель – член територіальної громади; конституційно-правовий статус людини і громадянина, муніципальний статус людини, муніципальні права людини.

O. Batanov

Dr. hab. in Law, Professor, Leading Researcher of V. M. Koretsky Institute of State and
Law of the NAS of Ukraine,

Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine,

e-mail: batanov_olexandr@ukr.net

CONCEPT «MUNICIPAL LAW – A COMPLEX BRANCH OF LAW»: A CRITICAL ANALYSIS OF MODERN APPROACHES

Purpose. The purpose of the article is a critical analysis of the point of view common in modern legal science regarding the understanding of municipal law as a complex branch of law. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and a synthesis of available scientific and theoretical information. It includes the formulation of relevant conclusions and recommendations. Such **methods** of scientific knowledge were used: systemic and structural-functional methods – used to identify features of municipal law as an independent branch of law; the sociological method was used in the analysis of internal and external factors and social processes that determined the evolution of municipal law, as well as in the analysis of the current state of its development in Ukraine; formal-logical method – to determine the main concepts, legal bases of conflict resolution

in understanding the legal nature of municipal law; the semantic method was applied to clarify the meaning of such phrases as «municipal law», «branch of law», «municipal power», «municipal human rights», etc., their meaning in the context of the formation of the theory of modern municipal law. **Results:** In the process of research, it was recognized that municipal law is an independent branch of law, and the concept of understanding it as a complex branch of law is theoretically erroneous and practically harmful. **Originality.** In the process of research, it was established that municipal law as an independent branch of law has its own specific subject of regulation, its own characteristics, and does not consist of the norms of various homogeneous branches of law as some secondary regulatory entity. This is confirmed by the specificity of the tasks of legal regulation of relations related to the organization and functioning of municipal authorities, as well as the implementation and protection of municipal human rights. **Practical significance.** The results of the research can be used in law-making work – as theoretical material for improving the municipal legal regulation of the organization and activities of local self-government as a type of public power in Ukraine; in the research field – for further development of the theory of municipal law; in the educational process – during the preparation of relevant sections of textbooks and educational aids on the municipal law of Ukraine and foreign countries, teaching of relevant educational disciplines and special courses.

Key words: municipal law, municipalism, local self-government, public authority, municipal authority, territorial community, resident-member of the territorial community, constitutional and legal status of a person and a citizen, municipal human status, municipal human rights.

Постановка проблеми. Одним з найбільш примітних явищ у становленні та розвитку демократичної правової державності в Україні є відродження місцевого самоврядування та, на цій основі, – формування муніципального права як самостійної галузі права України. Сьогодні муніципальне право – це галузь права, яка динамічно розвивається. В основі її формування знаходяться об'єктивні передумови, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального права предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають на базі тієї системи самоорганізації людей, яка визнається та функціонує за місцем їх проживання.

Формування доктрини та практики муніципального права є своєрідним детектором розвитку демократії в Україні, що концентрує у собі усі найскладніші суспільно-політичні, господарсько-економічні, соціально-культурні та інші проблеми перехідного періоду, віддзеркалює його суперечливість, незавершеність та невизначеність багатьох процесів та рішень. Багато з цих та інших питань муніципальної доктрини вже тривалий час знаходяться у фокусі уваги вітчизняних науковців, завдяки науковим розвідкам яких відбувається доволі активний творчий пошук нових методик, підходів до аналізу муніципально-правових явищ та процесів.

Втім, слід констатувати, що вітчизняна юридична наука приділяє увагу проблемам муніципально-правової доктрини доволі фрагментарно та ситуативно, які залишаються сферою наукових інтересів доволі вузького кола вчених-правознавців. Це безумовно негативно віддзеркалюється на процесах законотворення, практиці муніципального правокористування, експертному забезпеченні муніципальної реформи, вивченні засад місцевого самоврядування в закладах юридичної освіти тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні три десятиліття вітчизняна юридична наука виробила певні підходи до проблем місцевого самоврядування та муніципального права, чому сприяли праці М. О. Баймуратова, В. І. Борденюка, І. А. Галіахметова, К. В. Головка, В. П. Гробової, І. В. Дробуш, Б. В. Калиновського, В. М. Кампа, М. І. Корнієнка, В. В. Кравченка, П. М. Любченка, Н. В. Мішиної, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, В. А. Стрільчука та ін. Прийняття Конституції України, формування законодавства про місцеве самоврядування, розвиток муніципального права стали потужним поштовхом до активізації української муніципалогії.

Нові юридичні категорії та конструкції, запозичені зарубіжні моделі та рецеповані міжнародні стандарти, реалізовані муніципально-правові інститути й окремі норми стали об'єктом багатьох наукових розвідок. І, як наслідок, в Україні з'явилися десятки доволі оригінальних дисертаційних та монографічних досліджень, а муніципально-правова наука поповнилася новими іменами молодих та перспективних учених. Водночас у юридичній науці залишається чимало дискусійних питань щодо принципів, предмету і методу муніципального права як галузі права, його системи та функцій, ролі та місця у національній системі права тощо, авторський погляд на деякі з них викладений у цій статті.

Постановка завдання. Метою роботи є критичний аналіз поширеної у сучасній юридичній науці точки зору щодо розуміння муніципального права як комплексної галузі права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі права муніципальне право насамперед належить до публічного права, оскільки воно стосується головним чином самостійного виду публічної влади – муніципальної влади, яка належить територіальним громадам і здійснюється ними безпосередньо або через утворювані ними органи, а також регулює відносини, пов'язані із реалізацією та захистом прав людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування – муніципальних прав людини. При цьому, одні автори роблять особливий акцент на публічно-правовій галузевій природі муніципального права [1, с. 15; 2], другі – на його галузевій самостійності [3, с. 11, 17], треті – вказують на самостійну публічно-правову галузеву природу з акцентом на його комплексному характері [4, с. 7].

Не викликає сумнівів, що муніципальне право як галузь права тісно пов'язана системними та функціональними зв'язками з іншими галузями права, зокрема конституційним, адміністративним, фінансовим та іншими, норми яких в певних межах і формах регулюють відносини публічно-самоврядної влади, муніципальної безпосередньої демократії тощо. Втім, така «родинність» породжує ще одну проблему у доктрині сучасного муніципального права – його комплексного характеру. Йдеться про поширене твердження, що муніципальне право – «комплексна галузь права».

У визначення комплексності предмету муніципального права різні автори вкладають різний зміст. Так, деякі дослідники пояснюють комплексний характер муніципального права наявністю в ньому сфер тісної взаємодії з галузями права, які, регулюючи свій предмет, зачіпають і питання муніципальної діяльності. Зокрема, П. М. Любченко, стверджуючи, що «муніципальна (комунальна) сфера має важливе значення для суспільства і держави, і неприпустимо, щоб вона залишалася «безгосподарною» або «розкиданою» між різними галузями й підгалузями правової системи», водночас вважає, що «муніципальне право – це комплексна галузь права, яка становить собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері місцевого самоврядування», пояснюючі свою позицію тим, що «процес формування нових комплексних галузей права спричинений недостатністю правових норм існуючих галузей права для регламентації певного специфічного кола суспільних відносин, неможливістю за допомогою наявного правового інструментарію належним чином забезпечити реалізацію прав і свобод громадян (у нашому випадку це право на самоорганізацію та самоуправління)» [5, с. 11–12, 16].

Інша позиція полягає в тому, що комплексний характер муніципального права обумовлений комплексним характером, складністю та неоднорідністю відносин, які входять до його предмету. Так, Д. В. Бойчук та І. Ю. Панова, обґрунтовуючи

комплексність муніципального права, стверджують, що «суспільні відносини, які є предметом муніципального права, складають систему різних відносин, які виникають у процесі організації та здійснення місцевого самоврядування» [6, с. 13–14, 15].

Прихильники третього підходу пояснюють комплексний характер муніципального права фактом його виникнення на стику інших галузей права, внаслідок розвитку місцевого самоврядування та законодавство про нього, що власне кажучи, і спричинило відокремлення відповідних правових норм у самостійну галузь права. Також, на думку прихильників цього підходу, комплексний характер муніципального права знаходить прояв й у полівалентності муніципально-правових норм та інститутів – вони одночасно є нормами (інститутами) основних галузей права конституційного, адміністративного тощо [7, с. 15]. Так, В. М. Кампо вважає, що «муніципальне (комунальне) право» є «комплексною галуззю права, до якої входять норми конституційного, адміністративного, фінансового, господарського, земельного та інших галузей права» [8]. О. Ю. Лялюк стверджує, що «муніципальне право не належить до основних галузей, а є комплексною галуззю, що виникла на підґрунті останніх» [9, с. 40].

Кожна позиція має важливе теоретичне значення, вносить свій позитивний внесок у розуміння предмету правового регулювання муніципального права та розвиток муніципально-правової науки. Але, в цілому визначення муніципального права як комплексної галузі права є достатньо дискусійним питанням. На таку ознаку як комплексність звертають увагу автори переважної більшості сучасних вітчизняних видань з муніципального права. Втім, слід звернути особливу увагу, що вперше ця концепція виникла та сформувалася у російській правовій доктрині, а з часом, що в цілому традиційно для Московії – була фактично концептуалізована в імперативному порядку. Так, в «Основних положеннях державної політики в області розвитку місцевого самоврядування в Російській Федерації», затверджених указом Президента Російської Федерації від 15 жовтня 1999 р., ставилося зокрема завдання «формування муніципального права як комплексної галузі права» [10].

З точки зору теорії права такого роду директиви є свого роду нонсенсом, парадоксом, правовою аномалією та проявом етатизму у праві. Принаймні виконання такого роду завдань у практиці демократичного право-законотворення уявити собі доволі важко, враховуючи «об'єктивність чи суб'єктивність існування системи права, існування кожної окремої галузі (іншого елемента системи права) та об'єктивність чи суб'єктивність самого процесу їх формування або трансформації. Тобто завжди є потреба розмежувати об'єктивність (суб'єктивність) створення, існування та розвитку системи права (її елементів). Причому розвиток системи права проходить під впливом як об'єктивних умов (обставин, що не залежать від волі суб'єкта), так і суб'єктивного фактору». Щодо специфіки формування нової галузі, окрім іншого, це обумовлене «майбутнім функціональним призначенням та місцем цієї галузі у системі права». Як зазначає Т. Є. Мураховська, «становлення галузі є діалектичною єдністю процесів диференціації й інтеграції. Основними протиріччями, що рухають розвиток, виявляються при цьому протиріччя між новими елементами і старою системою, котрі вирішуються перемогою нового, тобто виникненням нової системи, нової якості». Причому, на її переконання, «галузь права є об'єктивно сформованою, цілісною, відносно самостійною сукупністю норм права, що складають якісно однорідну сферу правового регулювання суспільних відносин певного роду» [11, с. 9, 13–14].

Сумнівно, що процес «виникнення нової системи, нової якості» може стати наслідком указанного президентського адміністрування. Принаймні у демократичній

державі це не можливе.

Щодо України, то вітчизняна муніципально-правова теорія, яка тривалий час розвивалася у фарватері відповідних російських досліджень (переконалися у цьому не важко – достатньо подивитись на перелік посилань у вітчизняних публікаціях до 2022 року з муніципального права, в яких левову долю традиційно займали праці російських авторів), на жаль сприйняла тезу про комплексний характер муніципального права практично без заперечень та особливих ґрунтовних дискусій.

На наше переконання, не лише сама концепція «муніципальне право – комплексна галузь права», а й власне питання щодо так званих «комплексних галузей права» є заплутаним та малозрозумілим у теорії права. Так, Л. М. Добробог – автор чи не єдиної на сьогодні у вітчизняній науці докторської дисертації, присвяченої проблематиці «закономірностей виникнення, функціонування і розвитку комплексної галузі права як елемента системи права», стверджує, що «комплексна галузь права – це елемент системи права, що об'єктивно складається, є сукупністю правових норм, що регулюють як публічно-правові, так і приватноправові відносини, які неможливо регламентувати однією галуззю права», а предметом правового регулювання таких галузей права є «суспільні відносини, які мають загальновизнану значимість та відносяться до єдиної сфери правового життя суспільства, але нормативно-правовий інструментарій окремих класичних галузей права не здатен забезпечити ефективне правове регулювання відповідних сфер суспільних відносин, що, у свою чергу, викликає актуальну потребу у створенні більш дієвої правової моделі як частини національної системи права». Також вона вказує, що «своїм існуванням комплексні галузі зобов'язані лише об'єктивним тенденціям у розвитку системи права». При цьому, визнає, що «прибічники існування комплексних галузей права не могли системно й переконливо обґрунтувати необхідність їх виокремлення та існування і розкрити їхню природу». На її думку, «становлення й розвиток комплексних галузей у системі національного права відбувається скоріше всупереч, аніж завдяки теоретичним зусиллям правознавців» [12, с. 11, 12]. Звернемо увагу й на те, що проведений Л. М. Добробог аналіз комплексної галузі права як елемента системи права здійснюється лише на прикладі екологічного права, яке автор вважає прикладом «класичної комплексної галузі національного права» [12, с. 13]. Інші положення автореферату дисертації взагалі не дають однозначної та чіткої відповіді на питання щодо існування та функціонування у національній системі права інших комплексних галузей права. Принаймні муніципальне право вона розглядає як підгалузь конституційного права [12, с. 15–16], що само по собі вже не відповідає тенденціям його розвитку в умовах сьогодення. Адже муніципальне право розвивається не відокремлено, автономно чи абстрактно, як і інші галузі права, а в контексті та з урахуванням тенденцій глобалізації, європейського регіоналізму, міжнародно-правових зобов'язань конкретної держави, правотворчої і правозастосовної діяльності міжнародних організацій, їх держав-членів, що дозволяє говорити про існування європейського муніципального права [13].

Власне кажучи, на дискусійність питання щодо виокремлення комплексних галузей права звертають увагу й інші дослідники [14–18]. Відповідні труднощі Т. Є. Мураховська обґрунтовує тим, що «питання щодо комплексних галузей права тісно пов'язане з іншими проблемами системи права, котрі не знайшли належного розв'язання в правовій теорії (наприклад, питання про елементний склад системи права, її динаміку, співвідношення права й законодавства, критеріїв розподілу права на галузі тощо)» [16, с. 155]. Більш того, у подальшому Т. Є. Мураховська взагалі відзначає, що «комплексних галузей у системі права існувати не може, а ті галузі, які сьогодні часто називають комплексними, нічим

принципово не відрізняються від основних. Проте в системі права дійсно виникає певна комплексність, яку автор вважає ознакою формування нової галузі в системі права України. Причому така комплексність не може полягати в дублюванні норм іншої галузі, а її наявність є відображенням динамічних процесів у системі права, демонстрацією її генетичних зв'язків. Комплексність нової галузі виражається не в тому, що галузь складається з норм інших галузей, а в тому, що нова галузь успадковує деякі риси та частини наявних галузей. Нова галузь породжується чинною системою права, взаємодією основних її елементів, тобто все виходить із уже наявного, неодмінно успадковуючи його характеристики й навіть окремі частини» [11, с. 11].

Інша вітчизняна дослідниця М. Саннікова займає ще більш категоричну позицію. На її думку, «впровадження нових термінів на кшталт «комплексна галузь права» у теорію системи права без належного теоретичного обґрунтування не тільки не допоможе вирішити питання перебудови системи державно-владних інституцій відповідно до сучасних реалій правової дійсності, а й спричинить поглиблення суперечностей у вирішенні дискусійних питань юридичної науки» [17, с. 63].

Власне кажучи у деяких з вітчизняних видань з теорії права галузі права пропонується поділяти лише на «фундаментальні (профілюючі), до яких традиційно належать конституційне, адміністративне, цивільне, цивільне процесуальне, кримінальне, кримінальне процесуальне право», які, як стверджується, є «юридично первісними, такими, що концентрують головні правові режими, галузеві методи правового регулювання» та спеціальні, які «виникли шляхом відокремлення від фундаментальних галузей і в яких головні правові режими модифіковано, пристосовано до особливих сфер життя суспільства (трудове, земельне, житлове, сімейне, кримінально-виконавче право та ін.)» [19, с. 151].

Висновки. Враховуючи абсолютну невизначеність щодо проблеми існування так званих «комплексних галузей права» в загальнотеоретичній юриспруденції, на наше переконання, концепцію «муніципальне право – комплексна галузь права» слід вважати не лише дискусійною, а й, особливо за умовою виділення у предметі муніципально-правового регулювання муніципальних прав людини, неспроможною. Включення до складу муніципального права норм та інститутів інших галузей права та законодавства, – а саме це, по суті, необхідно визнати та зробити згідно формулі «муніципальне право – комплексна галузь права», – може тільки зашкодити практиці муніципального будівництва, розмиваючи кордони муніципального права. Адже формування кожної галузі права – процес природний, який віддзеркалює об'єктивно сформовані у суспільстві групи відносин, які вимагають особливого юридичного оформлення, свого предмету та методу регулювання. Вичленування галузі права зі всього правового масиву супроводжується та має, як правило, супроводжуватися дослідницькою роботою, результатом якої є науково-логічне обґрунтування життєздатності відповідної галузі права.

Список використаних джерел

1. Кампо В. М. Муніципальне (комунальне) право. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. Ю. С. Шемшученка 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. С. 505.
2. Муніципальне право України: навч. посіб. / за ред. О. М. Буханевича. Хмельницький: Вид-во ТОВ «Поліграфіст-3», 2019. 440 с.
3. Муніципальне право України: підруч. / І. С. Пирога, Ю. М. Бисага, О. Я. Рогач. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 358 с.

4. Кравченко В. В., Бедрій Р. Б., Гірняк В. О. Муніципальне право України у визначеннях та схемах: навч. посібник. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 144 с.
5. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 512 с.
6. Бойчук Д. В., Панова І. Ю. Місце муніципального права серед інших галузей права України. *International scientific journal «Internauka»*. Series: «Juridical Sciences». 2019. №1. С. 1–16. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2019-1-4713>
7. Кравченко В. В., Пітцик М. В. Муніципальне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2003. 672 с.
8. Кампо В. М. Муніципальне (комунальне) право. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Т. 3: К–М. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. С. 784.
9. Лялюк О. Ю. Муніципальне право України як галузь права. *Проблеми законності*: Акад. зб. наук. праць / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2010. Вип. 110. С. 37–46.
10. Указ Президента РФ от 15 октября 1999 г. № 1370 «Об утверждении Основных положений государственной политики в области развития местного самоуправления в Российской Федерации». *СЗ РФ*. 1999. № 42. ст. 5011.
11. Мураховська Т. Є. Формування нових галузей в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень». Харків, 2011. 19 с.
12. Добробог Л. М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2016. 40 с.
13. Камінська Н. В. Європейське муніципальне право: pro et contra. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 61–68.
14. Дудник Р. М. Комплексні галузі права: роль та місце в системі права України. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю*. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова: (до 75-річчя від дня народж.): матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(Одеса, 17 верес. 2021 р.). Одеса: Фенікс, 2021. С. 162–165.
15. Миколенко О. І. Чи існують комплексні галузі права? *Правова держава*. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. 2003. № 6. С. 203–206.
16. Мураховська Т. Є. Проблема існування комплексних галузей у системі права України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 155–160.
17. Саннікова М. Комплексні галузі права: до постановки питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 59–64.
18. Хряпченко В. П. Розуміння комплексних галузей українського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 36. Том 1. С. 27–32.
19. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Баїте, 2015. 392 с.

References

1. Kampo, V. M. (2012). *Munitsypalne (komunalne) pravo*. Shemshuchenko, Yu. S. (2012). *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk* [Big encyclopedic legal dictionary]. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka». (in Ukrainian)
2. Bukhanevych, O. M. (Ed.). (2019). *Munitsypalne pravo Ukrainy* [Municipal law of Ukraine]. Khmelnytskyi: Vyd-vo TOV «Polihrafist-3». (in Ukrainian)
3. Pyroha, I. S., Bysaha, Yu. M., Rohach, O. Ya. (2023). *Munitsypalne pravo Ukrainy* [Municipal law of Ukraine]. Luts'k: Vezha-Druk. (in Ukrainian)
4. Kravchenko, V. V., Bedrii, R. B., Hirniak V. O. (2019). *Munitsypalne pravo Ukrainy u vyznachenniakh ta skhemakh* [Municipal law of Ukraine in definitions and schemes]. Vinnytsia: TOV «TVORY». (in Ukrainian)
5. Liubchenko, P. M. (2019). *Munitsypalne pravo* [Municipal law of Ukraine]. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
6. Boichuk, D. V., Panova, I. Yu. (2019). *Mistse munitsypalnoho prava sered inshykh haluzei prava Ukrainy* [The place of municipal law among other branches of Ukrainian law]. *International scientific journal «Internauka»*. Series: «Juridical Sciences». Available at: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2019-1-4713> (accessed 5 September 2023). (in Ukrainian)
7. Kravchenko, V. V., Pittsyk M. V. (2003). *Munitsypalne pravo Ukrainy* [Municipal law of Ukraine]. Kyiv: Atika. (in Ukrainian)

8. Kampo V. M. (2001). *Munitsypalne (komunalne) pravo*. Shemshuchenko, Yu. S. (2001). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia]. (Vol. 3). Kyiv: Ukr. entsykl. (in Ukrainian)
9. Lialiuk, O. Yu. (2010). *Munitsypalne pravo Ukrainy yak haluz prava* [Municipal law of Ukraine as a branch of law]. *Problemy zakonnosti: Akad. zb. nauk. prats*. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy. 110, 37–46. (in Ukrainian)
10. On approval of the Basic provisions of the state policy in the field of development of local self-government in the Russian Federation. Presidential RF Decree № 1370 (1999, October 15). *SZ RF*. 1999. 42. 5011. (in Russian)
11. Murakhovska, T. Ye. (2011). *Formation of New Branches in Ukrainian System of Law*: PhD thesis abstract. Kharkiv. (in Ukrainian)
12. Dobroboh, L. M. (2016) *Patterns of emergence, development and functioning of the complex field of law as an element of the legal system*: DrH thesis abstract. Kharkiv. (in Ukrainian)
13. Kaminska, N. V. (2014). *Yevropeiske munitsypalne pravo: pro et contra* [European municipal law: pro et contra.]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 3, 61–68. (in Ukrainian)
14. Dudnyk, R. M. (2021). *Kompleksni haluzi prava: rol ta mistse v systemi prava Ukrainy* [Complex fields of law: role and place in the legal system of Ukraine]. *Yurysprudentsiia sohodni: mizh apolohiieiu i kreatyvniuiu. Pamiati prof. Yu. M. Oborotova: (do 75-richchia vid dnia narodzh.): mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 162–165). Odesa: Feniks (in Ukrainian)
15. Mykolenko, O. I. (2003). *Chy isnuiut kompleksni haluzi prava? [Are there complex branch of law?].* *Pravova derzhava*. 6, 203–206. (in Ukrainian)
16. Murakhovska, T. Ye. (2005) *Problema isnuvannia kompleksnykh haluzei u systemi prava Ukrainy* [The problem of the existence of complex branches in the legal system of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 30, 155–160. (in Ukrainian)
17. Sannikova, M. (2014). *Kompleksni haluzi prava: do postanovky pytannia* [Complex branches of law: before posing a question]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 4 (79), 59–64. (in Ukrainian)
18. Khriapchenko, V. P. (2016). *Rozuminnia kompleksnykh haluzei ukrainskoho prava* [Understanding complex areas of Ukrainian law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pravo»*. Vol. 36. 1, 27–32 (in Ukrainian)
19. Koziubra, M. I. (Ed.). (2015). *Zahalna teoriia prava* [General theory of law]. Kyiv: Vaite. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 07.09.2023

прийнята до друку 29.08.2023

The article: is received 07.09.2023

is accepted 29.09.2023

Бібліографія: Батанов О. В. Концепт «муніципальне право – комплексна галузь права»: критичний аналіз сучасних підходів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 16-23. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.16-23>

УДК 340.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.24-31>

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ В 1950-Х РОКАХ

Дем'янчук Тетяна Дмитрівна,

кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри теорії держави і права

Національної академії внутрішніх справ,

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035

e-mail: demyanchuktanya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8908-4356>

Мета. Метою публікації є встановлення кількості жертв радянського тоталітаризму, а також характеристика суспільно-правових умов процесу реабілітації репресованих осіб у 1950-х роках. **Методика.** Методологічну основу дослідження склали сукупність принципів історизму, об'єктивності, а також загальнонаукових, спеціальнонаукових і філософських методів. **Результати.** Встановлено, що процес реабілітації жертв масових репресій не мав конкретних правових передумов, це була винятково політично детермінована дія спрямована з одного боку на ліквідацію противників у процесі боротьби за владу після смерті Й.Сталіна. Історичні передумови реабілітації обумовлюються тривалою і планомірною політикою влади спрямованою на фізичне обмеження та ліквідацію окремих категорій людей, яких обвинувачувалися в «політичних злочинах». Встановлено, що перша спроба реабілітації, яка мала місце в 1939-1940-х рр. була вибірковою амністією окремих категорій осіб, які відбували покарання. При цьому, українців, які відбували покарання за політичні злочини ця амністія не стосувалася. Реальний процес реабілітації розпочався після смерті Й.Сталіна в 1953 р. З правової точки зору, реабілітація мала половинчастий характер. Юридично більшість осіб яких амністували в 1950-х рр. реабілітованими стали тільки через 30 – 40 і більше років. **Наукова новизна.** Наводяться статистичні відомості про кількість жертв сталінських репресій, а також аналізується правові підходи до реабілітації постраждалих осіб у 1950-х рр. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані для підготовки лекцій і спекурсів з історії держави і права, популяризації історичного минулого, збереження історичної пам'яті та осуду дій радянських керівників.

Ключові слова: репресії, «великий терор», тоталітаризм, радянське право, реабілітація, кримінально-виконавча система.

Tetyana Demyanchuk

candidate of historical sciences, associate professor,

Doctoral student of the Department of Theory of State and Law

National Academy of Internal Affairs,

square Solomyanska, 1, Kyiv, Ukraine, 03035

demyanchuktanya@gmail.com

LEGAL GROUNDS FOR THE REHABILITATION OF THE VICTIMS OF SOVIET TOTALITARISM IN THE 1950S

Purpose. The purpose of the publication is to establish the number of victims of Soviet totalitarianism, as well as to characterize the social and legal conditions of the process of rehabilitation of repressed persons in the 1950s. **Methods.** The methodological basis of the research was a set of principles of historicism, objectivity, as well as general scientific, special scientific and philosophical methods. **Results.** It was established that the process of rehabilitation of victims of mass repressions had no specific legal prerequisites, it was an exclusively politically determined action aimed on the one hand at the elimination of opponents in the process of the struggle for power after the death of J.Stalin. The historical prerequisites of rehabilitation are determined by a long-term and systematic government policy aimed at physical restriction and liquidation of certain categories of people who were accused of «political crimes». It was established that the first attempt at rehabilitation, which took place in 1939-1940s, was a selective amnesty for certain categories of persons who were serving sentences. At the same time, this amnesty did not apply to Ukrainians serving sentences for political crimes. The real process of rehabilitation began after the death of J.Stalin in 1953. From a legal point of view, the rehabilitation was half-hearted. Legally, the majority of persons who were amnestied in the 1950s became rehabilitated only after 30-40 or more years. **Originality.** Statistical information on the number of victims of Stalinist repressions is given, and legal approaches to the rehabilitation of victims in the 1950s are also analyzed. **Practical significance.** The

results of the research can be used for the preparation of lectures and special courses on the history of the state and law, popularization of the historical past, preservation of historical memory and condemnation of the actions of Soviet leaders.

Key words: repression, «great terror», totalitarianism, Soviet law, rehabilitation, penal system.

Постановка проблеми. Трансформація суспільної свідомості, що відбулася під впливом і в умовах повномасштабного вторгнення росії, призвела до відмови від радянської парадигми історико-правового минулого. Поодинокі тези дослідників і пересічних громадян про тоталітарний характер радянської держави, породили закономірний інтерес до злочинів минулого, адже жорстокість, свідками якої стали українців впродовж останніх двох років, була властивою для комуністичного режиму в минулому.

З огляду на зазначене, науково актуальним видається потреба визначення масштабів радянських злочинів, а також правових основ процесу реабілітації жертв тоталітаризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській юридичній науці практично відсутні дослідження, які розкривають правову природу процесу реабілітації жертв тоталітаризму, який тривав впродовж 1950-х рр.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці А.Антонова-Овсієнка, О.Бажана, М.Брегі, Л.Місінкевича, С.Опенгейма, Н.Печеніної, Дж.Шапіро, І.Штогріна та ін.

Також в роботі здійснюється посилання на російськомовні джерела, зокрема роботи російських дисидентів та науковців, які на початку 1990-х рр. опублікували відомості про кількість жертв сталінських репресій, а також джерела – норми кримінального права. Матеріали з цих робіт використовувалися винятково для порівняння статистичних відомостей.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення масштабів репресій радянської влади проти мирного населення, а також правових основ процесу реабілітації жертв тоталітаризму в 1950-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми не будемо вдаватися до конкретизації ознак, які дозволяють визначити радянську владу як тоталітарну. Звернемо увагу тільки на те, що в радянському тоталітаризмі прослідковується два виразні періоди – до 1953 р. (смерті Й.Сталіна) і після. Виразною рисою, що відрізняє один етап від іншого є процес реабілітації жертв репресій, який мав хоч і обмежений характер, але сприяв лібералізації суспільних відносин, а також звільненню з місць відбування покарань сотень тисяч людей.

Саме поняття «реабілітація» походить від латинського «rehabilitate» – відновлення. В найпростішому розумінні «реабілітація» це відновлення втраченого доброго імені та репутації, скасування необґрунтованого звинувачення особи у зв'язку з її невинуватістю чи хибністю пред'явленого обвинувачення. У радянському кримінальному праві термін розумівся як відновлення у колишньому стані невинної особи, яка була необґрунтовано залучена до кримінальної відповідальності [11, с. 372].

Стосовно кількості жертв тоталітаризму, то перші офіційні статистичні дані чіткого обліку осіб, які відбували покарання було представлено 5 січня 1954 р. в доповідній записці на ім'я М.Хрущова. Довідку було підготовлено МВС і підписано генеральним прокурором СРСР Р.Руденком, міністром внутрішніх справ – С.Кругловим та міністром юстиції К.Горшеніним. До довідки було включено осіб, яких арештували й засудили до відбування покарання за контрреволюційні злочини в період з 1921 до 1954 р. Назагал,

було встановлено, що колегією ОГПУ, трійками НКВС, військовою колегією, судами та військовими судами було винесено вирoki 3777380 особам, в тому числі до вищої міри покарання засуджено 642980 [3, с. 63].

В іншому звіті який був підготовлений наприкінці 1953 р. МВС СРСР, йшлося, що кількість засуджених осіб за контрреволюційні та інші особливо небезпечні державні злочини за період з 1 січня 1921 по 1 липня 1953 р. складає 4060306 осіб. Власне 3777380 було засуджено за контрреволюційні злочини і 282926 – за інші особливо небезпечні державні злочини (в цьому випадку не було конкретизовано які саме) [7, с. 9].

Статистичні дані свідчать, що пік терору припадав на 1930-ті рр., адже тільки впродовж 1930-1938 рр. було ув'язнено більше 2,7 млн осіб. З них 721829 було страчено. При цьому, в 1937 р. кількість вироків, які передбачали засудження до вищої міри покарання становила 44,6%, а 1938 р. – 59,2%. Для прикладу, тільки в ніч на 19 травня 1938 р. в Києві було розстріляно 563 ув'язнених [12].

Назагал, оцінюючи статистику потрібно брати до уваги той факт, що поняття «арештовані» і «засуджені» не є тотожними. Можна тільки припустити, що з урахуванням кількості арештованих але не засуджених осіб, загальна кількість осіб, які стали об'єктом уваги кримінально виконавчої системи могла становити понад 5 млн осіб у період з 1921 до 1953 рр.

Не зважаючи на те, що перші офіційні статистичні дані про кількість осіб, які відбували покарання було складено 1954 р., їх офіційно оприлюднено тільки у вересні 1989 р. коли в газеті «Комсомольська правда» В.Некрасов оприлюднив дані про 3777380 засуджених осіб у період з 1921 до 1953 р. Цікаво, що ця публікація викликала неоднозначну реакцію. При цьому українські дослідники та публіцисти вказували, що навіть цифра про 3,7 млн. ув'язнених є сфабрикованою, адже особи, які її складали прокурор і два міністри, були особами зацікавленими і навіть в період хрущовської відлиги, вони все ще були людьми системи і не могли вказати на її цілковиту неефективність. Першим хто звернув увагу на можливу фабрикацію був публіцист А.Антонов-Овсієнко, який стверджував, що цифра про менше як 4 млн засуджених за 32 роки є явно зменшеною [1, с. 3]. Власне А.Антонов-Овсієнко у 1981 р. опублікував працю «Час Сталіна: портрет тирана» (The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny), де навів цифру, що тільки впродовж 1935-1940-х рр. було арештовано більше 18,8 млн. осіб [13, р. 212].

А.Антонов-Овсієнко стверджував, що в перші повоєнні роки в таборах і колоніях ГУЛАГу утримувалося 16 млн. ув'язнених [1, с. 3], в той час, як офіційна цифра становила 1,6 млн. Назагал, ми схильні поділяти думку, що в період з 1921 до 1932 р. в СРСР було арештовано і відбували покарання близько 4 млн. осіб. При цьому навіть ця цифра є жахливою і вказує на винятково тоталітарний характер правової системи. Одночасно, вважаємо, що раціональним є висновок Р.Медведева, який 1988 р. опублікував статтю зі статистикою жертв сталінізму вказав, що тільки впродовж 1927-1953 рр. було репресовано близько 40 млн. осіб, в тому числі розкуркулених, депортованих, померлих від Голодомору в 1933 р. [9, с. 350]. Ці цифри можна вважати вірними тільки з огляну на кількість втрат українців. Так, жертвами Голодомору 1932-1933 рр. були від 4 до 10 млн. українців. Станом на початок 1950-х років українці складали п'яту частину в'язнів ГУЛАГу, зокрема 362,6 тис. – відбували покарання в таборах, а ще майже 143,6 тис. – в колоніях.

Стосовно кількості осіб, які померли то загальна цифра складає 1,8 млн. Керуючись пропорцією, що в'язні обвинувачені за політичними статтями становили третину всіх осіб, які відбували покарання, то кількість їх жертв близько 600 тис.

Одночасно, не доводиться говорити про точну кількість репресованих українців. Серед українських науковців немає однозначної думки. Так, згідно офіційної інформації Служби безпеки України, жертвами терору 1937–1938 рр. стало понад 260 тисяч українців, більшість з яких були розстріляні [12]. Л.Місінкевич конкретизує ці цифри і вказує, що «в 1937 році було заарештовано 159 573 наших співвітчизників, а в 1938 році – 108006» [6].

Ускладнює процедуру встановлення точної кількості жертв і той факт, що у відповідності до спеціальної директиви, родини розстріляних отримували відомості про смерть усно і в абсолютній більшості випадків причиною називали інфаркт чи серцевий напад, а дата смерті ставилась довільно, у межах 10 років після арешту. Прикладом подібного явища може бути справа Л.Курбаса.

Назагал, можна констатувати, що точну кількість жертв сталінських репресій можна буде встановити тільки після доступу українських науковців до архівних джерел, в тому числі тих, які знаходяться в росії. Можна висловити припущення, що питання доступу до джерел, зняття грифу секретності зі справ які стосуються діяльності органів НКВС, НКДБ і загалом кримінально-виконавчої системи буде одним із питань переговорів України і росії після закінчення війни.

Також доцільно зауважити, що процес реабілітації осіб, які відбували покарання розпочався не після смерті Й.Сталіна, а раніше. Відомо про період так званої «беріївської відлиги», яка мала місце в 1939–1940 рр. Причин такої політики декілька. По-перше, це були перші роки після завершення «Великого терору», а тому різке зменшення кількості арештованих і страчених осіб, уже можна вважати лібералізацією і назагал реабілітацією. По-друге, з таборів з різних підстав було випущено понад 220 тис. осіб, здебільшого засуджених за загально-кримінальними злочинами. Також було переглянуто справи невеликої частини політичних ув'язнених, їх терміни ув'язнення було скорочено або скасовано зовсім. Точна кількість скасованих вироків невідома, але оцінюється вченими в кілька тисяч осіб. Однак цю компанію, на нашу думку, не доцільно кваліфікувати як «реабілітація», оскільки скорочення терміну саме собою не є реабілітацією. Реабілітація жертв політичних репресій – це юридичне відновлення в цивільних правах людей, які зазнали різних примусових заходів, що застосовувався державою з політичних мотивів, відновлення їх честі і гідності і усунення інших наслідків політичного переслідування.

Власне дії, до яких вдався Л.Берія у 1939-1940-х рр. можна кваліфікувати як амністія, адже багато справ було припинено за nereабілітуючими обставинами, а люди звільнялися зі збереженням судимості.

Правовою передумовою «беріївської відлиги» стала постанова РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства» [2, с. 473]. Цей документ після підписання, був направлений «всім секретарям ЦК нацкомпартій, крайкомів, обкомів, окружкомів, міськомів та райкомів ВКП(б), наркомам внутрішніх справ союзних та автономних республік, начальникам УНКВС країв та областей, начальникам окружних, міських та районних відділів НКВС, прокурорам союзних та автономних республік, країв і областей, окружним, міським і районним прокурорам» [6]. В такий спосіб влада хотіла продемонструвати, з одного боку послідовність у боротьбі зі своїми опонентами, а з іншого – довести ліберальний характер заходів кримінально-виконавчого спрямування.

Окрім постанови «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства», важливе значення в контексті умовної лібералізації кримінально-виконавчої системи мала постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. про ліквідацію «трійок»

НКВС, а всі справи, які перебували у їх провадженні передавалися до судів та Особливої ради при НКВС СРСР. Юридично, саме цю постанову називають закінченням епохи «Великого терору».

Отже, перша спроба реабілітації, яка мала місце в 1939-1940-х рр. була вибірковою амністією окремих категорій осіб, які відбували покарання. При цьому, українців, які відбували покарання за політичні злочини ця амністія не стосувалася.

Реальний процес реабілітації розпочався після смерті Й.Сталіна в 1953 р. Прийнято вважати, що головним ініціатором цієї політики був М.Хрущов, який на XX з'їзді КПРС в лютому 1956 р. виступив з критикою «культу особи». Як зауважує Н.Печеніна: «сама по собі доповідь Хрущова не була глибоко аналітичною: у ній наводилися факти необґрунтованих розправ з видними партійними і державними діячами, переслідувань їх сімей. Доповідь містила лише заклики до критичного розгляду «помилкових поглядів, пов'язаних з культом особи» [10]. Важливим, на думку дослідниці стало викриття сталінського трактування поняття «ворог народу», який був причиною як масових арештів так і умовою встановлення вищої міри покарання [10].

Оцінюючи причин, які спонукали вибрати курс критики сталінізму, крім суб'єктивних моментів слід врахувати ще одна обставина. Більшість Президії ЦК до цього часу підійшло до розуміння того, що колишніми методами вона навряд чи зможе утримати країну у покорі та зберегти режим в умовах важкого матеріального становища населення, низького рівня життя, гострих продовольчих та житлових криз.

Підтвердженням того, що реабілітація жертв тоталітаризму була інструментом політичної боротьби є той факт, що після арешту Л.Берії, для військових, які відповідали за виконання цього наказу, винагородою була реабілітація понад півсотні засуджених генералів та адміралів Радянської Армії [6]. Власне оголошення Л. Берії «агентом імперіалізму» вказувало необхідність посилення «Револьюційної пильності» [3]. Тому численні листи, що надходили від ув'язнених, засланих та спецпоселенців, залишалися без відповіді та уваги.

Ключовим моментом в процесі реабілітації жертв тоталітаризму можна вважати саме XX з'їзд КПРС 1956 р. Після доповіді М.Хрущова відбулося руйнування традиційного політичного укладу, адже було піддано критиці те, на чому десятиліттями трималася вся влада, особливо було завдано удару по самій тоталітарній ідеології – піддано критиці та розвінчано культ особистості Сталіна. М. Хрущов звинуватив свого попередника у кривавих злочинах проти власного народу. У доповіді йшлося зокрема: «Після смерті Сталіна Центральний комітет партії став суворо та послідовно проводити курс на роз'яснення неприпустимості чужого духу марксизму-ленінізму звеличення однієї особи, перетворення її на якусь надлюдину, яка мала надприродні властивості. Таке поняття про людину і, говорячи конкретно, про Сталіна, культивувалося у нас багато років...» [5, с. 19]. основними видами порушення норм права, які призвели до масових репресій та зростання кількості осіб, які відбували покарання вважалося: політика «великого терору» і масова фальсифікація справ, спрямованих на виконання «планів» стосовно кількості засуджених та розстріляних; неправомірне використання терміну «ворог народу» як зброї політичної боротьби; прояви культу особи.

Дж. Шاپіро у праці «Реабілітаційна політика після Хрущовського керівництва» прийшов до висновку, що ідея реабілітаційної політики була винятково як антисталінська кампанія, яка дозволила здійснити контроль і обмежити вплив органів державної безпеки і одночасно закріпити владу М. Хрущову [16, р. 127]. Дослідник також стверджує, що ця політика відбувалася в тому числі й під впливом громадськості [8, с. 61]. За

спостереженнями В. Левицького, прагнення М. Хрущова прискорити процес реабілітації призвело у 1957 р. до кризи в партійному середовищі, в тому числі й ідеї зміщення його від влади [14, р. 208]. На нашу думку, ідею і зміст процесу реабілітації чітко охарактеризував С. Оппенгейм, який висловив припущення, що «хрущовське керівництво не збиралося відмовитися від основних напрямків його політики індустріалізації та колективізації, а десталінізація була необхідна для того, щоб відмовитися від політики терору та забезпечення особистої безпеки верхів [15, р. 51].

Так само із правової точки зору, реабілітація мала половинчастий характер. Дж. Шапіро зауважує, що «юридична реабілітація супроводжувалась обов'язковим звільненням з тюрми, табору, відновленням у партії, на службі в армії» [17, р. 69]. Однак, ми погоджуємося з думкою Л. Місінкевича, що «у більшості випадків ув'язнених звільняли за амністією, по закінченні строку покарання, або при перегляді рішення в судовому порядку нагляду, при зниженні міри покарання до фактично відбутого строку або при зниженні міри покарання до 10 років позбавлення волі і нижче але судимість з багатьох з них не знімали» [7, с. 9]. Юридично більшість осіб яких амністували в 1950-х рр. реабілітованими стали тільки через 30 – 40 і більше років [2, с. 472]. Прикладом цього може слугувати реабілітація письменника І. Микитенка. Так, президія Спілки Письменників України 12 квітня 1956 р., посмертно поновила І. Микитенка в правах члена Спілки й скасувала рішення про клопотання виключити його з числі компартії. Натомість ЦК Компартії України, тільки 14 червня 1990 р. прийняла рішення про посмертне відновлення членства письменника в партії [4, с. 328].

Іншим подібним і показовим прикладом «половинчастого» характеру реабілітації є справа бригадира одного із колгоспів Красилівського району Хмельницької області, інваліда Першої світової війни С. П. Польового. 20 листопада 1948 р. він був засуджений до 25 років виправно-трудоих таборів з обмеженням прав на 5 років та конфіскацією майна за співпрацю з окупаційною владою та антирадянську агітацію [9, с. 351]. Цікаво, що в перші повоєнні роки він був нагороджений медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні». В ході реабілітаційних заходів, 30 вересня 1954 р. Військовий трибунал зменшив термін покарання до фактично відбутого строку. Однак, повна юридична реабілітація С. П. Польового відбулася через десять років після його смерті, аж 14 липня 1992 р. [9, с. 351].

Висновки. Таким чином, процес реабілітації жертв масових репресій не мав конкретних правових передумов, це була винятково політично детермінована дія спрямована з одного боку на ліквідацію противників у процесі боротьби за владу після смерті Й. Сталіна. Історичні передумови реабілітації обумовлюються тривалою і планомірною політикою влади спрямованою на фізичне обмеження та ліквідацію окремих категорій людей, яких обвинувачувалися в «політичних злочинах».

Список використаних джерел

1. Антонов-Овсієнко А.В. Протистояння. *Літературна газета*, 3 квітня 1991 р. С. 3.
2. Бажан О. Процес десталінізації в Україні (друга половина 50-х – початок 60-х років). З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1999. № 1-2. С. 469-480.
3. Брега М.В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр.: монографія. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2010. 187 с.
4. З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій / Авт. кол.: Бойко Л.С. та ін. К.: Рад. письменник, 1991. 494 с.
5. Курилова И.В., Михайлова Н.Н., Наумова В.П. Реабилитация. Политические процессы 30-50-х годов. Под общей редакцией А. Н. Яковлева. Москва: Политиздат, 1991. 461 с.

6. Місінкевич Л. Л. Берієвська «відлига» 1939 року: причини та наслідки. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* : зб. наук. ст. 2005. Вип. 30. С. 173-185.
7. Місінкевич Л. Л. Реабілітація жертв політичних репресій періоду хрущовської «відлиги». *Університетські наукові записки*. 2010. № 2. С. 6-17.
8. Місінкевич Л.Л. Висвітлення процесу реабілітації жертв політичних репресій у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. *Краєзнавство*. 2002. № 1-4. С. 60-63.
9. Місінкевич Л.Л. Реабілітації жертв державного терору (середина XX – початок XXI століття): історіографія проблеми. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2008. Вип. 35. С. 347-368.
10. Печеніна Н.А. Реабілітація 1950-х років в Україні (за документами Державного архіву Дніпропетровської області). *Гуманітарний журнал*. 2012. №2-3 (24). С. 91-96. URL: https://ipt.nmu.org.ua/ua/vidavn/gj/2012_2-3/Pechenin.pdf
11. Советское уголовное право. Часть общая: Учебник / Б.В. Здравомыслов, М.А. Гельфер, П.И. Гришаев и др. М.: Юридическая литература, 1982.
12. Штогрін І. Дослідники кажуть про мільйони жертв комуністичних репресій в Україні від 1919 по 1991 рік. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/den-pamyati-gertv-represi%Do%BD/30616759.html>.
13. Antonov-Ovseenko A. The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny. New York.1980.
14. Levytsky B. The Stalinist Terror in the Thirties: Documentation from the Soviet Press. Stanford, 1974. 521 p.
15. Oppenheim S. Rehabilitation in the PostStalinist Soviet Union. *The Western Political Quarterly*. 1967. V.20. № 1.
16. Shapiro J. P. Rehabilitation Policy Under Post-Khrushchev Leadership. *Soviet Studies*. 1969. V. 20. № 4.
17. Shapiro J. P. Soviet Historiography and the Moscow Trials: After Thirty Years. *Russian Review*. Vol. 27. 1968. № 1. P 69.

References

1. Antonov-Ovsienko, A.V. (1991). *Protystoiannia* [Opposition]. *Literaturna hazeta* [Literary newspaper]. S. 3. (in Ukrainian)
2. Bazhan, O. (1999). Protses destalinizatsii v Ukraini (druga polovyna 50-kh – pochatok 60-kh rokiv) [The process of de-Stalinization in Ukraine (the second half of the 50s - the beginning of the 60s)]. *Z arkhivu VUCH-HPU-NKVD-KHB*, 1-2, 469-480. (in Ukrainian)
3. Brehia, M.V. (2010). *Protses destalinizatsii i suspilni nastroi ukrainskoho naseleння u 1953-1964 rr.* [The process of de-Stalinization and social attitudes of the Ukrainian population in 1953-1964.]. Mykolaiv: TOV «Firma «Ilion». (in Ukrainian)
4. Boiko, L.S. et al. (1991). *Z poroha smerti: Pysmennyky Ukrainy – zhertvy stalinskykh represii* [From the brink of death: Ukrainian writers are victims of Stalinist repressions]. K.: Rad. Pysmennyk. (in Ukrainian)
5. Kurilova, I.V., Mikhailova, N.N., Naumova, V.P. (1991). *Reabilitatsiya. Politicheskie protsessy 30-50-kh godov* [Rehabilitation. Political processes of the 30-50s]. Moskva: Politizdat. (in Russia).
6. Misinkevych, L. L. (2005). Berievska «vidlyha» 1939 roku: prychny ta naslidky [Erie «thaw» of 1939: causes and consequences]. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty* : zb. nauk. st. [History of Ukraine. Little-known names, events, facts: coll. of science], 30, 173-185. (in Ukrainian)
7. Misinkevych, L. L. (2010). Reabilitatsiia zhertv politychnykh represii periodu khrushchovskoi «vidlyhy» [Rehabilitation of victims of political repression during the Khrushchev «thaw»]. *Universytetski naukovy zapysky*, 2, 6-17. (in Ukrainian)
8. Misinkevych, L.L. (2002). *Vysvitlennia protsesu reabilitatsii zhertv politychnykh represii u pratsiakh zarubizhnykh ta vitchyznanykh doslidnykiv* [Coverage of the process of rehabilitation of victims of political repression in the works of foreign and domestic researchers]. *Kraieznaustvo*, 1-4, 60-63. (in Ukrainian)
9. Misinkevych, L.L. (2008). Reabilitatsii zhertv derzhavnoho teroru (seredyna XX – pochatok XXI stolittia): istoriografiia problemy [Rehabilitation of victims of sovereign terrorism (mid-20th – early 21st century): historiography of the problem]. *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*, 35, 347-368. (in Ukrainian)
10. Pechenina, N.A. (2012). Reabilitatsiia 1950-kh rokiv v Ukraini (za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu Dnipropetrovskoi oblasti) [Rehabilitation of the 1950s in Ukraine (according to documents from

the State Archive of the Dnipropetrovsk Region)]. *Humanitarnyi zhurnal*, 2-3 (24), 91-96. Available at: https://ipt.nmu.org.ua/ua/vidavn/gj/2012_2-3/Pechenin.pdf (in Ukrainian)

11. . Zdravomislov, B.V, Gelfer, M.A., Grishaev, P.I. (1982). *Sovetskoe ugodovnoe pravo. Chast obshchaya: Uchebnik* [Soviet criminal law. General part: Textbook]. M.: Yuridicheskaya literatura, 1982. (in Russian)

12. Shtohrin, I. *Doslidnyky kazhut pro miliony zhertv komunistychnykh represii v Ukraini vid 1919 po 1991 rik* [Researchers say about millions of victims of communist repression in Ukraine from 1919 to 1991]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/den-pamyati-gertv-represi%Do%BD/30616759.html>. (in Ukrainian)

18. Antonov-Ovseenko, A. (1980). *The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny*. New York. (in English)

19. Levytsky, B. (1974). *The Stalinist Terror in the Thirties: Documentation from the Soviet Press*. Stanford. (in English)

20. Oppenheim, S. (1967). Rehabilitation in the PostStalinist Soviet Union. *The Western Political Quargerly*, 20, 1. (in English)

21. Shapiro, J. P. (1969). Rehabilitation Policy Under Post-Khrushchev Leadership. *Soviet Studies*. Vol. 20, 4. (in English)

22. Shapiro, J. P. (1968). Soviet Historiography and the Moscov Trials: After Thirty Years. *Russian Review*. (Vol. 27), 1, 69. (in English)

Стаття: надійшла до редакції 03.10.2023

прийнята до друку 24.10.2023

The article: is received 03.10.2023

is accepted 24.10.2023

Бібліографія: Дем'янчук Т. Д. Правові підстави реабілітації жертв радянського тоталітаризму в 1950-х роках. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 24-31. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.24-31>

УДК 340.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.32-40>

УРОКИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ТА ПРАВОВИХ ІДЕЙ УКРАЇНЦІВ XIX СТ. ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Довганич Василь Антонович,

кандидат юридичних наук, старший оперуповноважений в особливо важливих
справах Третього оперативного відділу (з дислокацією у м. Тернополі та м. Івано-
Франківську) Територіального управління Державного бюро розслідування
розташованого у м. Львові, полковник ДБР,
с. Драгомирчани, вул. Сонячна 33., Україна, 76000
e-mail: vasyl.dovhanutch@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3933-9007>

Мета. Метою дослідження є характеристика основних ідеологічних течій та правових вчень XIX ст., а також виявлення позитивних практик для вдосконалення правосвідомості та правової культури українців в умовах сьогодення. З огляду на те, що саме в XIX ст. сформовано ідеї соборності – єдності етнічних українських земель, розвивалися ідеї республіканізму і народовладдя, окремі з цих ідей повинні бути включені в основу правової ідеології сьогодення. **Методика.** Методологічну основу дослідження склали принципи історизму, об'єктивності, комплексності, проблемно-хронологічний підхід, а також комплекс загальнонаукових, спеціальнонаукових і філософських методів. **Результати.** Встановлено, що для українців традиційним є поєднання різних світоглядних і державно правових ідей, зокрема лібералізму, консерватизму, соціал-демократії і власне націоналізму (в окрему течію оформився тільки в 1920-1930-х рр.). Сформований історично плюралізм ідей поглядів стосовно вирішення соціальних, економічних і політичних питань завжди характеризувався домінуванням єдиної ідеї – єдності етнічних українських земель і утвердження на їх теренах суверенної держави. Тому, ідеї етнічної єдності, єдиної державної української мови, збереження історичної пам'яті має бути не умовою, а обов'язком в умовах існування сучасної держави Україна. Основними і традиційними цінностями, які властиві українській державно-правовій думці є свобода слова, народовладдя, а також християнські етика і мораль. Захист цих цінностей відбувається в умовах сьогодення. **Наукова новизна.** Визначено історично детерміновані концептуальні підходи до розуміння держави, які сформувалися в XIX ст. і можуть бути включені в сучасну правову ідеологію України. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у подальших історико-правових дослідженнях, підготовці спекурсів.

Ключові слова: правова ідеологія, Галичини, парадигма, правова культура, правосвідомість, державно-правова думка.

Vasyl Dovhanych

Candidate of Law Sciences, senior operational officer in particularly important cases of
the Third Operational Department (located in Ivano-Frankivsk and Ternopil') of the
Territorial Department of the State Bureau of Investigation, colonel of the DBR,
Dragomyrchany village, st. Sunny 33.
located in the city of Lviv, colonel of the DBR, the city of Ivano-Frankiv, 76000
e-mail: vasyl.dovhanutch@gmail.com

LESSONS OF LIBERATION STRUGGLES AND LEGAL IDEAS OF UKRAINIANS IN THE 19TH CENTURY FOR TODAY

Purpose. The purpose of the study is to characterize the main ideological currents and legal doctrines of the 19th century, as well as to identify positive practices for improving the legal awareness and legal culture of Ukrainians in today's conditions. In view of the fact that in the 19th century the ideas of sobornost - the unity of ethnic Ukrainian lands were formed, the ideas of republicanism and people's rule were developed, some of these ideas should be included in the basis of the legal ideology of today. **Methods.** The methodological basis of the research was the principles of historicism, objectivity, complexity, a problem-chronological approach, as well as a complex of general scientific, special scientific and philosophical methods. **Results.** It has been established that for Ukrainians, a combination of various worldviews and state legal ideas is traditional, in particular liberalism, conservatism, social democracy, and nationalism itself (it took shape as a separate movement only in the 1920s and 1930s). The historically formed pluralism of views regarding the solution of social, economic and political issues has always been characterized by the dominance of a single idea - the unity of ethnic Ukrainian lands and the

establishment of a sovereign state on their territory. Therefore, the idea of ethnic unity, a single state Ukrainian language, preservation of historical memory should not be a condition, but an obligation in the conditions of existence of the modern state of Ukraine. Freedom of speech, people's rule, as well as Christian ethics and morality are the main and traditional values characteristic of the Ukrainian state-legal opinion. The protection of these values takes place in today's conditions. **Originality.** Historically determined conceptual approaches to the understanding of the state, which were formed in the 19th century, have been identified, and can be included in the modern legal ideology of Ukraine. **Practical significance.** The results of the research can be used in further historical and legal studies, preparation of special courses.

Key words: legal ideology, Galicia, paradigm, legal culture, legal awareness, state-legal opinion.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії з поміж інших викликів, сформувало потребу перегляду сучасної парадигми української державно-правової думки урахування традиційно українського підходу до трактування держави, як етнічної спільноти українців, з єдиною державною мовою повагою до історичної спадщини та демократичних правових цінностей. Євроінтеграційні устремління обумовлюють потребу формування нової правової ідеології, змістове наповнення якої повинно враховувати, як історично детерміновані ідеї державно-правової думки українців XIX ст., які лягли в основу визвольних змагань XX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історико-правовій науці впродовж останніх років спостерігається закономірний і посилений інтерес до державно-правового минулого, зокрема державницьких ідей XIX – XX ст. – часу коли запроваджено ключові ідеологеми й світоглядні парадигми, які лягли в основу визвольних змагань і в кінцевому випадку спричинилися до відновлення суверенної держави в 1991 р.

Методологічну основу нашого дослідження склали праці таких українських вчених, як А.Васьків, Я.Грицака, О.Жерноклеєва, Л.Ілина, Н.Козака, А.Луцького, В.Мельника, Р.Онуфрієва, П.Париняка та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних ідеологічних та світогляди державно-правових концепцій, які виникли в українській державно-правовій думці XIX ст. й елементи яких можна реалізувати в парадигму сучасної правової ідеології України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи державно-правові ідеї українців XIX ст. варто мати на увазі дві ключові аспекти. По-перше, в Галичині та Наддніпрянщині паралельно розвивалися державно-правові концепції, які мали як спільні так і відмінні риси. По-друге, стосунки між галицькими і наддніпрянськими мислителями були активними починаючи з середини XIX ст. По-третє, саме Галичина стала місцем куди емігрували мислителі Наддніпрянщини в умовах імперського тиску й розвивали власні ідеї, надаючи їм практичного вираження. Галичина другої половини XIX – початку XX ст. стала осередком активізації національної державницької думки, а сформовані в досліджуваній період правові ідеї отримали своє практичне застосування у 1918 році в момент проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Особливістю Галичини було те, що навіть в умовах відсутності національної державності тут активно розвивалися три основні ідеологічні системи – ліберальна, соціалістична та консервативна. Більше того, вони часто взаємодіяли між собою, утворюючи властиві виключно для української правової думки ідеологічні підсистеми соціал-демократичного, ліберально-консервативного і навіть ліберально-соціалістичного толку.

Перевагою Галичини було те, що сюди потрапляли передові правові ідеї з Європи. Однією з таких ідей була ідея лібералізму, яка проникнувши у правову систему імперії

Габсбургів виявилися єдиною запорукою децентралізації. Ідеї європейського лібералізму остаточно утвердилися в правовій системі імперії Габсбургів у останній третині XVIII ст., а їх поширення в Галичині було обумовлене конституційними реформами та декларуванням широких громадянських, політичних і культурних прав громадян. При цьому реалізація лібералізму здійснювалася, як на політичному, так і на соціальному й економічному рівні.

Однак, через відсутність національної державності, правові обмеження для розвитку національного руху, реалізація ліберальних ідей серед українців відбувалася із запізненням. У другій половині XIX – на початку XX ст. українські громадсько-політичні діячі лише починали приміряти ліберальні ідеї до українських реалій, ліберальна думка, як така, вже складала низку розвинених концептуальних модифікацій, теоретичних шкіл та практикуючих ліберальну ідеологію партій [15]. Складністю реалізації ліберальної ідеології в українській правовій дійсності було те, що вона завжди підпорядковувалася соціальній та національній ідеям [15].

Ліберальні ідеали прослідковувалися в поглядах українських мислителів ще з 40-х років XIX ст., а їх подальший розвиток обумовлювався політичною ситуацією в Російській та Австрійській імперіях. З огляду на це, саме ліберальні реформи були основною метою членів Кирило-Мефодіївського товариства у Наддніпрянщині та народовців у Галичині. Однак визначальною, в процесі поширення ідей лібералізму була творчість М. Драгоманова. Його протоліберальні погляди вплинули на правосвідомість та правові погляди І. Франка, М. Павлика, Б. Кістяківського та ін.

Галичина, яка у другій половині XIX ст. стала центром національного відродження, взяла на себе провід у політизації національного руху. Для цього був цілий ряд обставин. По-перше, правове становище краю в складі імперії Габсбургів характеризувалося помітною лібералізацією обумовленою конституційними перетвореннями 1860-х років. По-друге, участь українців у представницьких органах імперії та краю (парламенті та сеймі) сформувала перший практичний політичний та правовий досвід. По-третє, вагомим консолідуючим фактором виступав польський національний рух, протистояння з яким визначало не тільки характер і зміст правових поглядів українців, а й практичні правові кроки австрійської влади. По-четверте, у Галичині швидше відбувся процес політизації національного руху, а створена 1899 р. Національно-Демократична партія (з колишніх народовців та радикалів) була яскравим виразником ідей лібералізму, в тому числі й правового.

Для поширення лібералізму в Галичині кінця XIX ст. були й інші об'єктивні умови, зокрема зростання кількості світської, національно налаштованої української інтелігенції, яка цікавилася політичним життям краю. Відповідно ідеологія тісно була пов'язана із правосвідомістю та правовою культурою тогочасного населення. Це вкотре доводить важливість реалізації саме правової ідеології, яку слід розуміти, як «невід'ємну частину колективної свідомості об'єднань громадян... та уявлення про ідеальну правову систему, сформоване на основі дійсності» [8, с. 71]. Закономірно, що ідеологія, в тому числі ліберальна, так само, як і правосвідомість громадян змінювалася у залежності від історичної епохи та суспільно-політичних обставин. Запропоноване вище визначення чітко відображає роль правової ідеології в процесі формування української національно-політичної та державної концепції. На теренах Галичини, яка розвивалася у сприятливих правових умовах, ці ідеї поширювалися і сприймалися надзвичайно швидко. Одночасно слід зауважити, що ані Австро-Угорщина, ані Російська імперія не сприяли розвитку правової культури, а тому рівень правової свідомості був не високим. Абсолютизм

виключав можливість залучення широких суспільних мас до реального управління державою [5, с. 62]. В цій ситуації, провідники національного політичного проводу змушені були шукати вагомні аргументи, щоб переконати більшість населення у необхідності політичної боротьби.

Лібералізм чітко підходив для таких мотиваційних заходів, оскільки в його основі було прагнення до особистої свободи кожного громадянина; захист прав усіх людей (суспільства); правова рівність людей; вільні вибори та ін. Це власне основні правові і політичні складові ліберальної ідеології, які на нашу думку, були актуальними для Галичини досліджуваного періоду. Звісно, що відстоювання ідеї приватної власності, рівності соціальних і майнових можливостей, які були складовою лібералізму, не набули поширення.

У другій половині XIX ст. у Австро-Угорщині для реалізації такого змісту ліберальної ідеології були сформовані сприятливі умови, оскільки гарантовані конституцією 1861 р. права і свободи громадян, навіть не зважаючи на обмежений характер, формальний поділ влади (створення представницьких органів влади), сформуvalи новий тип ідеології, який разом з окремими економічними вимогами, витворив властивий для українців того часу ліберальний світогляд.

Принагідно слід звернути увагу на те, що формування ліберального світогляду і ліберальної ідеології галицьких українців відбулося у 1848-1849 рр. коли внаслідок революційних перетворень в імперії відбулися спроби конституційних змін і зародження парламентських інститутів. Власне сама «Весна народів» була часом реалізації ліберальних ідей, утверджених в ході Французької революції кінця XVIII ст. [11, с. 2].

В умовах революційної боротьби в Галичині почала формуватися ідея соборності – єдності етнічних українських земель, як умова до створення національної держави [13, с. 233]. З початком 1860-х рр. в імперії Габсбургів утвердилася епоха парламентаризму, яка вкотре закріпила ліберальні ідеї та цінності. В традиційні правосвідомості українців утвердилися ідеї парламентаризму [5, с. 61]. Ідеї парламентаризму мали найбільший вплив на цілий ряд мислителів і громадсько-політичних діячів, зокрема Т.Окуневського та К.Левицького. Вони обоє були поміркованими або консервативними лібералами. Так, Т.Окуневський, свою основну увагу звернув на практичну діяльність адвоката, а отримуючи посольські мандати до крайового сейму чи імперського парламенту завжди заливався позапартійним, тим самим демонструючи свій нейтралітет, а також важливість народних інтересів, а не власних політичних амбіцій [10, с. 107].

Дослідник наукової спадщини та політичної діяльності Т.Окуневського, В.Мельник, аргументовано доводить, що основною ідеєю його правових поглядів було намагання «підняти рівень національної свідомості та гідності широких верств українського населення, демонструючи у своїх виступах, що немає питань, заради яких можна було б пожертвувати гідністю свого народу; виділити, що тільки завдяки власній організації український народ зможе домогтися поваги до себе; показати справжнє обличчя шляхти щодо українського народу» [10, с. 56].

Мабуть найбільшим лібералом з поміж усіх галицьких правників досліджуваного періоду був Кость Левицький. До осені 1918 р. він був переконаний, що задоволення політичних вимог українців на національно-територіальну автономію в складі імперії Габсбургів можна було досягнути мирними парламентськими методами.

В намаганні зберегти національну ідентичність через відродження власної держави проявився національно-консервативний світогляд частини української спільноти як протидія асиміляторській політиці чужих державних націй. Страх перед кардинальними

змінами та можливістю втратити все і водночас бажання хоча б частково захистити власне національне середовище були визначальними в консервативному світогляді іншої частини українства, яка, намагаючись пристосуватися до життя в чужій державі, підтримувала існуючий порядок в обмін на забезпечення більш-менш нормальних умов існування. Нарешті, консерватизм як принцип захисту усталеного способу життя взагалі, навіть в межах іншого державного організму, був притаманний найбільш асимільованій частині української нації, яка перейняла чужі цінності й прагнула їх збереження, цілковито підтримуючи політику держави, що ставить під сумнів трактування їхнього консерватизму як українського [7, с. 10].

Консервативна ідеологія ґрунтувалася на засадах українського історичного легітимізму, визнанні пріоритету державних інтересів над суспільними. При цьому правова ідеологія християнсько-консервативного напрямку відображала потреби та інтереси українського селянства, яке було найбільшим соціальним прошарком у Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Об'єктивно оцінюючи результати діяльності всіх тогочасних політичних сил, то слід відзначити, що саме консервативно-клерикальна течія попри свою малочисельність і маловпливовість зробила у відсотковому відношенні найбільший внесок у розвиток національно-суспільного життя українців Галичини в цей період та формування правових ідей. Як відзначив Іван Лисяк-Рудницький, «консерватизм, найслабший за своєю фізичною силою і підтримкою в масах, був саме тим напрямом, що зробив найбільший інтелектуальний внесок протягом нинішнього століття» [6].

Серед представників консервативно-клерикального напрямку доцільно виокремити ідеї Митрополита А.Шептицького. Він був прихильником демократичних форм держави та методів політичної боротьби: «демократичний рух, що в цілій Європі під стяг оборони убогих і скривджених покликає всіх благородних, не єсть для церкви чужим ... бо і дух Євангеліє єсть духом щиро і широко демократичним» [16, с. 513]. Саме у такій формі він вбачав розширення прав та свобод громадянина, серед яких слід виокремити право на гідні умови та гідну оплату праці, шляхом заснування професійних спілок; право на вільний релігійний вибір; право участі у політичному житті [14].

Предметом частих роздумів Митрополита є проблема влади. Сентенцію «всяка влада від Бога» він трактував як необхідність встановлення «Божого ладу на світі», за якого «одні будуть займатися загальними справами всіх, а всі їх у тих загальних справах будуть слухати» [1, с. 9]. Корені влади він виводив із «природи народу його потреби, природного права встановити собі «форму провідної влади, вибирати між різними її видами – монархічною олігархічною чи демократичною» [1, с. 9]. Мету влади Митрополит вбачав у служінні «публічному добру, збереженні... природної свободи громадян,... встановленні справедливих законів, непротивних Божому праву і загальному добру [1, с. 9]. «А суспільного ладу нема, де нема рівноваги прав і обов'язків. А такої рівноваги нема, де нема етики» [17, с. 11].

Закон є основою та мірилом будь-якого устрою і він би був недієвим для народу, який не визнає владу. Сила і порядок у народі полягає у підпорядкуванні владі та її справедливим наказам. При цьому, коритися владі люди мали б не зі страху перед покаранням чи з примусу, але з почуття обов'язку [12, с. 65-66]. Суспільство від природи потребує законів. Християни добровільно приймають на себе обов'язок виконувати закон.

Поява у Галичині соціалістичної політико-правової ідеології була цілком закономірним процесом, обумовленим розвитком продуктивних сил та

модернізаційними процесами у економічній сфері, що зрештою стало причиною появи нових соціальних груп з їхніми власними політичними інтересами та вимогами.

Особлива заслуга у зародженні соціал-демократичного руху в Галичині належала І.Франку та М.Павлику. Вони брали активну участь у робітничому русі Галичини, співпрацювали з польськими соціалістами в газеті «Праса» [4, с. 16-17]. Перше покоління українських соціалістів було представлене університетською молоддю, яка перебувала під сильним впливом марксистської теорії. Однак досвід Галичини, як аграрного краю змушував їх шукати іншу соціальну базу руху та модифікувати соціалістичну теорію відповідно до умов краю. Власне це стало приводом непорозумінь між польськими та українськими соціалістами та зосередження уваги на створенні партії, яка б реперезентувала інтереси українського селянства Галичини [2, с. 73].

У національному питанні галицькі соціалісти виходили з тези про рівність народів та стверджувалося їх право на вільний розвиток. Далі у програмі відзначалося: «Наше бажання – щоб польський і український народи здобули незалежне національне існування» [4, с. 61-62]. Однак оптимальною формою майбутнього державного устрою лідери галицьких соціалістів уважали «якнайширшу федерацію». Відповідно й робітнича партія мала бути побудована в національному плані за федеративними принципами, зберігаючи для кожної з національних груп «цілковиту автономію і свободу дії» [4, с. 62].

Галицькі соціалісти вимагали зміни політичного устрою держави. На їхню думку, він мав ґрунтуватися на: загальному, прямому, таємному виборчому праві для всіх громадян від 21-річного віку до всіх органів законодавчих і автономічних; безпосередньому народному законодавстві, що охоплювало би вирішення питання війни та миру; загальному народному ополченні замість постійної армії; відміні усіх виняткових законів (про пресу, товариства, збори), які гальмують вільне слово, думку, науку; народному судочинстві й безплатному правовому захисті та ін. [4, с. 81].

Галицькі соціалісти і соціал-демократи пройшли закономірну еволюцію ідей і поглядів. Якщо на момент свого виникнення в останній третині XIX ст. вони зосереджували увагу на організації страйкової боротьби робітників і селян за поліпшення умов і оплати праці, на прилученні людей праці до масових акцій робітничої і селянської солідарності, до участі у вічах і демонстраціях, до виборчих кампаній, до профспілкового руху. То на початку XX ст. саме соціал-демократи були найактивнішими ідеологами реформи виборчого законодавства. На Стокгольмському мирному соціалістичному конгресі, що розпочався весною 1917 р., представник УСДП В.Темницький поширив меморіал з наступними положеннями: 1. З'єднання усіх українських територій у єдиний державний організм; 2. Автономія українців у межах перебудованих на федеративних засадах Австрії та Росії; 3. Територіальне розмежування за етнографічним принципом [3, с. 83].

В умовах розпаду Австро-Угорщини соціал-демократи на нараді українських парламентарів 18 жовтня у Львові висунули ідею утворення незалежної держави з усіх українських земель імперії та проголошення злуки з Українською державою. З аналогічною заявою виступив С.Вітик у австрійському парламенті. Однак ці ідеї на разі не були утверджені Національною Радою, як такі що на той момент не могли бути реалізовані.

Висновки. Отже, охарактеризувавши основні ідеологічні течії правової ідеології Галичини XIX ст., можна виокремити наступні елементи, які повинні стати основою парадигми нової української правової ідеології:

- для українців традиційним є поєднання різних світоглядних і державно правових ідей, зокрема лібералізму, консерватизму, соціал-демократії і власне націоналізму (в окрему течію оформився тільки в 1920-1930-х рр.);

- плюралізм ідей поглядів стосовно вирішення соціальних, економічних і політичних питань завжди характеризувався домінуванням єдиної ідеї – єдності етнічних українських земель і утвердження на їх теренах суверенної держави. Тому, ідеї етнічної єдності, єдиної державної української мови, збереження історичної пам'яті має бути не умовою, а обов'язком в умовах існування сучасної держави Україна;

- основними і традиційними цінностями, які властиві українській державно-правовій думці є свобода слова, народовладдя, а також християнські етика і мораль. Захист цих цінностей відбувається в умовах сьогодення.

Список використаних джерел

1. Васків А. Митрополит А.Шептицький про теоретичні засади політики. *Духовність. Культура. Пам'ять*: Тези Міжнародної наукової конференції. Львів, 12-13 травня, 2015 р. Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2015. С. 8-11.
2. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини *Записки НТШ*. Львів, 1991. Т.СХХІІ. С.71–110.
3. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 – 1918). 2-е вид., допов. К.: Основні цінності, 2000. 168 с.
4. Жерноклеєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. 536 с.
5. Глин Л.М. Еволюція правосприйняття українців починаючи з середини ХІХ ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. Вип. 1 (13). С. 59-64.
6. Клерикалізм чи християнська демократія? URL: <http://tarasios.livejournal.com/2659.html>.
7. Козак Н. А. Український консерватизм: історія і сучасність: автореф. дис... канд. політ. Наук : 23.00.01. Львів, 2001. 20 с.
8. Луцький А. І. Формування та розвиток правової ідеології в Україні: [монографія]. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. 312 с.
9. Мельник В. Юридична практика Теофіла Окуневського. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 104-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_29.
10. Мельник В.М. Теофіл Окуневський – посол до Галицького сейму (1889-1900). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів: Львівська політехніка, 2010. № 670: Держава та армія. С. 51-57.
11. Мельник Л. Вплив ідей просвітництва та французької революції на Україну (кін. ХVІІІ ст.). *Історія України*, 2001. №18. С. 1-3.
12. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: документи і матеріали (1899–1944 рр.): у 2 т., 2 кн. / упоряд. А.Кравчук. Львів: Місіонер, 1998. Т. 2: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. 1998. 572 с.
13. Онуфріїв Р.М. Концепція національної держави в правових поглядах українців ХІХ – початку ХХ ст. *Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 11. С. 231-236.
14. Параняк П. Р. Проблеми політичної толерантності в ідеях митрополита Андрея Шептицького. *Духовність. Культура. Пам'ять До 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького* URL: <http://int-konf.org/konfo22014/732-paranyak-p-r-problemi-poltichnoyi-tolerantnost-v-deyah-mitropolita-andreya-sheptickogo.html>
15. *Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз* / кер. авт. кол.: О. Дергачов. К.: Політична думка, 1996. 440 с.
16. Шептицький А. Пастирське послання до духовенства: О квестії соціальній (1902-1904 рр.). *Пастирські послання 1899-1914 рр.*: в 3 т. Львів: Артоз, 2007. Т. 1. 1014 с.

17. Шептицький А. Пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської єпархії (1899–1904). Львів, 1935. 252 с.

References

1. Vaskiv, A. (2015). Mytropolyt A. Sheptytskyi pro teoretychni zasady polityky [Metropolitan A. Sheptytskyi on the theoretical foundations of politics]. *Dukhovnist. Kultura. Pamiat: Tezy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (pp. 8-11). Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni I. Franka. (in Ukrainian)
2. Hrytsak, Ya. (1991). «Molodi» radykaly v suspilno-politychnomu zhytti Halychyny [«Young» radicals in the social and political life of Galicia]. *Zapysky NTSh*. Lviv, 1991. T. CCXXII, 71–110. (in Ukrainian)
3. Zhernokleiev, O. (2000). *Ukrainska sotsial-demokratiia v Halychyni: narys istorii (1899 – 1918)* [Ukrainian social democracy in Galicia: an outline of history (1899–1918)]. 2 - e vyd., dopov. K.: Osnovni tsinnosti. (in Ukrainian)
4. Zhernokleiev, O.S. (2006). *Natsionalni sektsii avstriiskoi sotsial-demokratii v Halychyni y na Bukovyni (1890–1918 rr.)* [National sections of the Austrian Social Democracy in Galicia and Bukovina (1890–1918)]. Ivano-Frankivsk: Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT. (in Ukrainian)
5. Ilyn, L.M. (2016). Evoliutsiia pravospriyniattia ukraintsiv pochynaiuchy z seredyny XIX st. [Evolution of legal perception of Ukrainians starting from the middle of the 19th century]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Seriia Pravo. Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychi viddil Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*, 1 (13), 59-64. (in Ukrainian)
6. Clericalism or Christian democracy? Available at: <http://tarasios.livejournal.com/2659.html>. (in Ukrainian)
- Kozak, N. A. (2001). Ukrainian conservatism: history and modernity: PhD thesis abstrac. Lviv. (in Ukrainian)
8. Lutskyi, A. I. (2015). *Formuvannia ta rozvytok pravovoi ideolohii v Ukraini*: [Formation and development of legal ideology in Ukraine]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte. (in Ukrainian)
9. Melnyk, V. (2013). Yurydychna praktyka Teofila Okunevskoho [Teofil Okunevsky's legal practice]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, 11, 104-108. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlbup_2013_11_29. (in Ukrainian)
10. Melnyk, V.M. (2010). Teofil Okunevskyi – posol do Halytskoho seimu (1889-1900) [Teofil Okunevskyi – ambassador to the Galician Diet (1889-1900)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Lviv: Lvivska politekhnika, 670: Derzhava ta armiia, 51-57. (in Ukrainian)
11. Melnyk, L. (2001). *Vplyv idei prosvitnytstva ta frantsuzkoi revoliutsii na Ukrainu (kin. XVIII st.)* [The influence of the ideas of the Enlightenment and the French Revolution on Ukraine (end of the 18th century)]. *Istoriia Ukrainy*, 18, 1-3. (in Ukrainian)
12. Kravchuk, A. (Comps.) (1998). *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: Zhyttia i diialnist: dokumenty i materialy (1899–1944 rr.)* [Metropolitan Andrey Sheptytsky: Life and activity: documents and materials (1899–1944)]: u 2 t., 2 kn. (Vol. 2: Tserkva i suspilne pytannia. Book. 1: Pastyrskie vchennia ta diialnist). Lviv: Misioner. (in Ukrainian)
13. Onufriiv, R.M. (2015). Kontseptsiiia natsionalnoi derzhavy v pravovykh pohliadakh ukraintsiv XIX – pochatku XX st. [The concept of the national state in the legal views of Ukrainians of the 19th and early 20th centuries]. *Chasopys Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychi viddil Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*, 11, 231-236. (in Ukrainian)
14. Paraniak, P. R. Dukhovnist. Culture Pamiat Do 150-richchia vid dnia narodzhennia mytropolyta Andreia Sheptytskoho Available at: <http://int-konf.org/konfo22014/732-paranyak-p-r-problemi-politichnoyi-tolerantnost-v-deyah-mitropolita-andreya-sheptickogo.html> (in Ukrainian)
15. Derhachov, O. (1996). *Ukrainska derzhavnist u XX stolitti: Istoryko-politohichnyi analiz* [Ukrainian statehood in the 20th century: Historical and political analysis]. K.: Politychna dumka. (in Ukrainian)

16. Sheptytskyi, A. (2007). *Pastyrskie poslannia do dukhovenstva: O kvestii sotsialnii (1902-1904 rr.)*. [Pastoral Message to the Clergy: On Social Issues (1902-1904)]. *Pastyrski poslannia 1899-1914 rr.* [Pastoral messages of 1899-1914]: v 3 t. (Vol. 1.). Lviv: Artoz. (in Ukrainian)

17. Sheptytskyi, A. (1935). *Pastyrski poslannia do dukhovenstva y virnykh Stanyslaviuskoï eparkhii (1899-1904)*. [Pastoral messages to the clergy and faithful of the Stanislaviv Diocese (1899-1904)]. Lviv. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 11.09.2023
прийнята до друку 03.10.2023
The article: is received 11.09.2023
is accepted 03.10.2023

Бібліографія: Довганич В. А. Уроки визвольних змагань та правових ідей українців XIX ст. для сьогодення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 32-40. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.32-40>

УДК: 340.12

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.41-47>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ПРАВОПОРЯДОК В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Луцький Роман Петрович,

доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного
інституту імені Академіка Івана Луцького Університету Короля Данила

вул. Коновальця, 35, Україна,

e-mail: roman.lutskyi@ukd.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9558-3699>

Мета. Стаття присвячена аналізу правової природи, змісту верховенства права як принципу, а також правового явища та концептуального підходу до сучасних прав людини. Вона вивчає зарубіжний досвід імплементації норм верховенства права в національне законодавство. Визначено роль міжнародних організацій у забезпеченні верховенства права. Зазначено, що верховенство права – універсальний принцип. Необхідність загального забезпечення та дотримання верховенства права і на національному, і на міжнародному рівні визнана всіма державами-членами ООН, адже верховенство права – це одна з базових цінностей, що поділяються Європейським Союзом та його членами. Наріжні проблеми верховенства права, виражені в реалізації його основних принципів, є актуальним предметом багатостороннього суспільного дискурсу: від їх розв'язання залежить і майбутнє країни, і її роль у процесі сучасного розвитку світопорядку та умов його глобалізації. **Методика.** Задля досягнення поставленої мети проводився комплексний аналіз наявної інформації стосовно аналізованої проблеми і сформувавши на їхній основі висновки та пропозиції. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: діалектичний, системно-структурний, термінологічний, системно-функціональний, історичний, нормативно-догматичний, метод узагальнення. **Результати.** У результаті проведених досліджень встановлено, що поняття верховенства права створює платформу, основу для об'єднання всіх галузей права, особливо з урахуванням того, що різні галузі нашого права складаються роз'єднано. Конституційне закріплення норми про правову державу, принцип верховенства права визначають сферу діяльності всіх гілок державної влади та методи їх діяльності. Держава не повинна виходити за кордон правового поля, перейшовши які, правова держава перетворюється на свій антипод. Держава не може використовувати у своїй діяльності методи, що суперечать принципам верховенства права та правової держави. **Наукова новизна.** Встановлено, що принцип верховенства права є фактично єдиним ефективним засобом забезпечення непорушності демократії, а також однією з її основних ознак, а її забезпечення та контроль – гарантією забезпечення прав людини тією мірою, якою створюються гідні умови проживання кожної людини. **Практична значимість.** В результаті аналізу доведено, що простого формування досконалої системи законодавства, яка закріплює основні права і свободи людини та визначає ефективну законодавчу процедуру, ще недостатньо для побудови демократичного суспільства в нашій державі. Нам необхідно не тільки закріпити принцип верховенства права в Конституції, але й реалізовувати його в повсякденній діяльності.

Ключові слова: право, позитивне право, природне право, верховенство права, права людини, правова держава, соціальна держава, правопорядок.

Roman Lutskyi

Doctor in Law, Associate Professor, Director of the Research Institute,
King Danylo University

35 Konovaltsia Str. Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

e-mail: roman.lutskyi@iful.ukd.ua

RULE OF LAW AND LAW AND ORDER IN THE EUROPEAN UNION

Purpose. The article is devoted to the analysis of the legal nature, the content of the rule of law as a principle, as well as the legal phenomenon and the conceptual approach to modern human rights. She studies the foreign experience of implementing the rules of the rule of law into national legislation. The role of international organizations in ensuring the rule of law is determined. It is noted that the rule of law is a universal principle. The need for general provision and observance of the rule of law both at the national and international level is recognized by all UN member states, because the rule of law is one of the basic values shared by the European Union and its members. Cornerstone problems of the rule of law, expressed in the implementation of its main

principles, are an actual subject of multilateral public discourse: the future of the country and its role in the process of modern development of the world order and the conditions of its globalization depend on their solution. **Methodology.** In order to achieve the set goal, a comprehensive analysis of the available information regarding the analyzed problem was carried out and conclusions and proposals were formed on their basis. The following methods of scientific knowledge were used during the research: dialectical, systemic-structural, terminological, systemic-functional, historical, normative-dogmatic, generalization method. **Originality.** As a result of the conducted research, it was established that the concept of the rule of law creates a platform, a basis for the unification of all branches of law, especially taking into account the fact that different branches of our law are composed in a disjointed manner. The constitutional consolidation of the rule of law, the principle of the rule of law determine the sphere of activity of all branches of state power and the methods of their activity. The state should not go beyond the border of the legal field, crossing which, the legal state turns into its antipode. The state cannot use in its activities methods that contradict the principles of the rule of law and the rule of law. **Scientific novelty.** It has been established that the principle of the rule of law is actually the only effective means of ensuring the inviolability of democracy, as well as one of its main features, and its provision and control is a guarantee of ensuring human rights to the extent that decent living conditions are created for each person. **Practical significance.** As a result of the analysis, it has been proven that the simple formation of a perfect system of legislation, which enshrines basic human rights and freedoms and defines an effective legislative procedure, is not yet sufficient for building a democratic society in our country. We need not only to enshrine the principle of the rule of law in the Constitution, but also to implement it in our daily activities.

Key words: law, positive law, natural law, rule of law, human rights, rule of law, social state, law and order.

Постановка проблеми. Основним принципом і ознакою правової держави є верховенство права в усіх його проявах. Правова держава – це така держава, яка контролювана правом. Основним засобом такого контролю є конституція, що розглядається як юридичне втілення суспільного договору. Верховенство права також передбачає, що за своїм змістом закони не виходять за ті правові межі, які встановлені для втручання держави в життя індивіда і громадянського суспільства. Тому помиляються ті, хто головним принципом правової держави називає верховенство закону, оскільки воно може бути і в неправовій державі. Верховенство права також означає, що закони поширюються не тільки на звичайних громадян, а й на органи державної влади та на її посадових осіб, починаючи від дрібного чиновника місцевої адміністрації й закінчуючи главою держави. Нині верховенство права також передбачає пріоритет міжнародного права над національним, якщо держава підписала і ратифікувала відповідний правовий акт, а також відповідність норм внутрішнього законодавства загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права.

Для уніфікації підходів щодо розуміння правової держави, забезпечення однаковості тлумачення цього поняття світове співтовариство неодноразово робило спроби закріпити в джерелах права основні засади діяльності правової держави, одним із яких виступає принцип верховенства права. Так, ще 1948 року Загальна декларація прав людини містила в абз. 3 Преамбули положення, згідно з яким при проголошенні Декларації береться до уваги необхідність захисту прав людини за допомогою реалізації принципу верховенства права [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою статті стали наукові праці А. В. Дайсі, В. Д. Бабкіна, В.А. Бачинін, С. П. Головатого, О. В. Зайчук, М. В. Костичого, Н. М. Оніхтенко, М. І. Панова, О. Л. Копиленка, Б.В. Малишев, Н.М. Парчоменко, С. С. Сливки, Л. Л. Фуллера, Р.О. Халфіна та основоположника українського правознавства Ю. С. Шемчученка, що сприяє осмисленню сучасних процесів у теорії верховенства права та має важливе значення для їх подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В офіційному перекладі Декларації українською мовою вираз «*rule of law*», що міститься в цьому абзаці, перекладається як «влада закону», хоча точнішим перекладом його буде саме «верховенство права», оскільки в міжнародному праві джерелами права виступають

найчастіше не нормативно-правові акти, різновидом яких є закон, а нормативні договори, правові звичаї та принципи права. Тому використання виразу «верховенство права», що є в цьому випадку родовим стосовно словосполучення «верховенство закону», точніше відбиває зміст становища, закріпленого в абз. 3 преамбули Декларації, що аналізується. Крім того, якщо при перекладі цього словосполучення враховувати ще й різні типи праворозуміння, то коректнішим буде також переклад «верховенство права», оскільки переклад «влада закону» відображає лише позитивістську концепцію праворозуміння. Хоча є й думка, що в цій Декларації ООН «говориться лише про верховенство закону», а принцип верховенства права на міжнародному рівні було закріплено вперше 1949 року у Статуті Ради Європи та продубльовано в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950) [9, с. 5].

Отже, правотворчість міжнародної спільноти в особі ООН та інших міжнародних організацій зробила принципи правової держави міжнародно-правовими стандартами. Вони були сприйняті багатьма державами, які закріпили в основних законах лише правовий характер влади держави, і розкрили змістовні характеристики тих чи інших принципів правової держави. Верховенство права є універсальним принципом забезпечення прав людини. У своїй доповіді «За більшої свободи: до розвитку, безпеки та прав людини для всіх» (A/59/2005) Генеральний секретар ООН зазначив, що «необхідно позбавлятися потреби і страху, але цього не достатньо. Усі люди мають право на гідне звернення та повагу» (пункт 27). «Запорукою забезпечення людям такого гідного звернення та поваги є здійснення у повному обсязі прав людини, а їх захист – верховенство прав людини» [7, с. 36].

Наукова спільнота переконана, що правовою демократичною державою є та держава, в якій реалізовано верховенство права [4, с. 163-164; 8]. Однак недостатня визначеність змісту категорії верховенства права багато в чому зумовлена дискусійністю та відсутністю однозначних відповідей на ключові питання, здатні дати уявлення про цей феномен. Якими ж є правова основа та зміст верховенства права? Що розуміється під правом у конкретному випадку і над актами яких видів і рівнів регулювання воно має верховенство? Що мається на увазі під забезпеченням верховенства права і які його механізми? Чи доцільно виділяти й оцінювати верховенство права як самостійне правове явище для розвитку правової доктрини і практики? Відомо, що доктрина верховенства права як певна система поглядів на будову та розвиток правової дійсності формувалася протягом кількох століть, при цьому історично її «батьківщиною» прийнято вважати систему загального англосаксонського права, де вперше було визначено її зміст, що згодом дало змогу утвердити верховенство права як фундаментальний конституційний принцип англійського права.

Традиційно першим доктринальним джерелом уявлень про верховенство права визнається праця англійського вченого А. В. Дайсі про основи державного права Англії. Він концептуально обґрунтував значення і сутність верховенства права, зокрема виділив такі складові цього явища, як недопущення зловживання адміністрацією її владою, підпорядкування всіх підданих країни англійським законам і судам, судовий захист права і свободи людини. Сучасні теоретики англійського конституційного права збагатили уявлення про верховенство права, наголосивши на обмеженні публічної влади за допомогою права, на визначенні пов'язаності діяльності судів правом, а не законом, та особливому значенні судової влади у справі захисту прав і свобод людини. При цьому значну увагу приділяють взаємозв'язку верховенства права із загальновизнаними принципами міжнародного права та фундаментальними правами людини,

гарантованими Загальною декларацією прав людини 1948 року, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [6].

Верховенство права – універсальний принцип. Необхідність загального забезпечення та дотримання верховенства права і на національному, і на міжнародному рівні визнана всіма державами-членами ООН, адже верховенство права – це одна з базових цінностей, що поділяються Європейським Союзом та його членами [5, с. 163-164]. У своєму документі від 2014 року «Нові принципи для зміцнення верховенства права» Європейська комісія нагадує, що «принцип верховенства права є неухильним та стає домінуючою організаційною моделлю сучасного конституційного законодавства та міжнародних організацій, що регулює здійснення державної влади». Дедалі більше держав у своїх національних конституціях посиляються на принцип верховенства права [1; 2, с. 182].

Так, у Конституції України закріплено принцип верховенства права та дано розгорнуту його характеристику: ст. 1 встановлює, що Україна – правова держава [3]. При цьому чимало авторів наголошує, що «правова держава – це єдино прийнятний та унікальний засіб для формування так необхідного нам справедливого суспільства, що спирається на принципи верховенства права» [3, с. 10]. Адже одна з основних суперечностей сучасного суспільного розвитку полягає саме в тому, що, проголосивши правову державу де-юре, але відмовляючись підкорятися праву де-факто, держава розвиватиметься за вектором, що веде до її розвалу.

Наріжні проблеми верховенства права, виражені в реалізації його основних принципів, є актуальним предметом багатостороннього суспільного дискурсу: від їх розв'язання залежить і майбутнє країни, і її роль у процесі сучасного розвитку світопорядку та умов його глобалізації.

Верховенство права створює платформу, основу для об'єднання всіх галузей права, особливо з урахуванням того, що різні галузі нашого права складаються роз'єднано. Конституційне закріплення норми про правову державу, принцип верховенства права визначають сферу діяльності всіх гілок державної влади та методи їх діяльності. Держава не повинна виходити за кордон правового поля, перейшовши які, правова держава перетворюється на свій антипод. Держава не може використовувати у своїй діяльності методи, що суперечать принципам верховенства права та правової держави. Верховенство права тісно пов'язане з ідеєю правової справедливості, що виражається в усвідомленні необхідності боротьби за справедливі закони, рівні права і свободи для всіх без винятку, яка послужила каталізатором визнання, законодавчого закріплення і захисту особистих та політичних прав людини і громадянина [12].

Синтез ідеї справедливого державного устрою та теорії прав людини уможливив сформулювати концепцію верховенства права та справедливості над державою і законом, необхідності обов'язкової відповідності прийнятих законодавчих актів моральним вимогам справедливості. Так, професор Браян Таманага виділив три основні складники верховенства права: обмеженість держави правом, формальна законність і верховенство права. Водночас він зауважив, що верховенство права видається як безумовне загальне благо [10, р. 114-127]. Визнання принципу верховенства права як основи сучасної правової держави передбачає вимогу до нормативних правових актів та правозастосовної практики не просто відповідати ознакам нормативності та букві закону, а перебувати в гармонії з вимогами справедливості та ідеєю найвищої цінності прав людини, відповідати духу права. Верховенство права передбачає як справедливе застосування і відображення вимог справедливості у правотворчій діяльності, так і реалізацію у праві ідей захисту

людської гідності та поваги до прав особистості. У правовій системі сучасної України концепція верховенства права, прав людини, вимоги справедливості зведені до рівня правової парадигми, яка відображена у всіх основних нормативних правових актах. Проблеми забезпечення правової справедливості та верховенства права як обов'язкових вимог сучасного правового держави безпосередньо пов'язані з ефективним забезпеченням та захистом прав і свобод людини та громадянина. Тож верховенство права створює критерій оцінки діяльності держави, всіх гілок влади – і законодавчої, і виконавчої, і судової. На підставі цього критерію громадяни повинні оцінювати, чи відповідає діяльність держави вимогам, яким має відповідати правова держава. З огляду на це, проблеми забезпечення справедливості, верховенства права та прав людини в системі чинного нормативного правового регулювання та правозастосування і надалі мають залишатися у фокусі юридичної науки та практики, під пильною увагою інститутів правозахисту і громадянського суспільства.

Отже, верховенство права – основа світопорядку, від якої залежить розвиток усього світу. Слабке верховенство права спричинює такі проблеми, як безкарні кримінальні злочини, відсутність забезпечення медичних закладів необхідними ліками, відсутність рівності станів перед буквою закону, необґрунтоване стримування іноземних інвестицій. Тобто провокує так звані відхильні процеси. Натомість ефективне верховенство закону допомагає знизити рівень корупції, покращити здоров'я населення, підвищити його освіченість, знизити рівень нерівності доходів, а також забезпечити захист людей від різних злочинів. Зміцнення верховенства права – одна з основних цілей уряду, інвесторів, бізнесу та громадянського суспільства в усьому світі. Задля більш ефективного верховенства потрібно і знати фундаментальні особливості верховенства права, і мати адекватні основи для його вимірювання та оцінки. Саме тому, на нашу думку, сприйнята правовою практикою доктрина верховенства права, безперечно, відкриває додаткові перспективи і можливості імплементації міжнародного права, розвитку національної правової системи в контексті забезпечення прав і свобод людини та суверенізації особистості, оптимізації діяльності органів публічної влади та меж їх допустимого впливу на суспільні відносини, зміцнення самостійності судової влади.

Велике значення для забезпечення ефективності функціонування вітчизняної правової системи та її розвитку, відповідно до міжнародних правових стандартів, зокрема ідей правової держави та верховенства права, мають також юридичні технології здійснення практичної юридичної діяльності, починаючи з технологій правотворчої (і на міжнародному, і на внутрішньодержавному рівні) та закінчуючи інтерпретаційними і правореалізаційними технологіями. Так, наприклад, у правотворчій сфері забезпечення реалізації ідеї верховенства права є правова технологія правової експертизи, а також гармонізації законодавства, у сфері правореалізації та застосування – правові технології моніторингу реалізації принципу верховенства права на практиці. Зараз відповідно до міжнародних норм на світовому рівні здійснюється моніторинг забезпеченості принципу верховенства права в розрізі різних країн. У цих умовах, враховуючи і українські реалії у сфері війни, потрібно навчитися організовувати суспільне життя і вести його відповідно до уявлень про принцип верховенства права та його дотримання крізь призму захисту прав людини.

У результаті своєрідний трикутник «юридична наука – юридична освіта – юридична практика», що відображає взаємозв'язок цих трьох явищ, дасть змогу наявно продемонструвати єдність наукової, освітньої та практичної юридичної діяльності за реалізації принципу верховенства права, що забезпечується існуванням правових

технологій та інновацій й акумулює в собі всі ці види юридичної діяльності. Ця діяльність дозволяє аналізувати правову дійсність одночасно з точки зору як юридичної освіти і юридичної науки, так і юридичної практики. Тож реалізація ідеї верховенства права та цінностей правової держави може бути досягнута тільки за комплексного використання всіх видів юридичних технологій.

Висновки. На сьогодні верховенство права є глобальною метою міжнародної спільноти, досягнення якої можливе лише шляхом міжнародної інтеграції, обумовленої глобалізацією та технологічним прогресом, які сприяють зростанню взаємодії держав на міжнародному і регіональному рівні. Верховенство права забезпечує для суспільства стійке економічне зростання, сприяє розвитку підзвітності уряду всіх країн світу та заохочує повагу до фундаментальних прав людини. Принцип верховенства права є основним і системотворчим у системі принципів права. Відмова в будь-якій сфері державно-владної діяльності від підпорядкування праву демонструє забуття владою інтересів суспільства, її прагнення стати над суспільством, розглядати громадянина як об'єкт своєї діяльності, а не як рівноправного суб'єкта у відносинах з державою. Це не узгоджується з верховенством права, спричинює небезпеку свавілля, унеможливорює правові перетворення, враховуючи судову реформу, і потенційно несе в собі загрозу руйнування самої держави.

Список використаних джерел

1. Головатий С. П. «Верховенство закону» versus «Верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33). С. 96–113.
2. Головатий С. П. Верховенство права: монографія: у 3 кн. Київ: Фенікс, 2006. 182 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Козюбра М. І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5 т. Харків, 2008. 365 с.
5. Малишев Б.В. Загальна декларація прав людини 1948 р. та сучасне праворозуміння. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik11_14.pdf.
6. Погребняк С.П. Історичні витоки верховенства права. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. № 15. С. 3–13.
7. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 3. С. 36.
8. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія: у 2 кн. Кн. 1: Верховенство права, як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко; ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Юрид. думка, 2008. 344 с.
9. Шаповал В. Верховенство закону як принцип Конституції України. *Право України*. 1999. № 1. С. 5-6.
10. Brian Z. Tamanaha, On the Rule of Law – History, Politics, Theory (2004) Chapter 9.
11. Universal Declaration of Human Rights. Documents of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-humanrights/index.html> (viewed on 24.04.2023).
12. Hurd J. The international rule of law and the domestic analog. *Global constitutionalism*. Cambridge, 2015. Vol. 4, No. 3. P. 365-395.

References

1. Golovaty, S. P. (2003). «Verkhovenstvo zakonu» versus «Verkhovenstvo prava»: filolohichna pomylka, profesiina nedbalist chy naukovyi dohmatyzm? [«The rule of law» versus «The rule of law»: philological error, professional negligence or scientific dogmatism?]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2 (33), 96–113. (in Ukrainian)

2. Golovaty, S. P. (2006). *Verkhovenstvo prava: monohrafiia* [Rule of law: monograph: in 3 books]. Kyiv: Phoenix. (in Ukrainian)
3. Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>. (in Ukrainian)
4. Kozyubra M. I. The rule of law is the fundamental principle of the legal and political systems of Ukraine. The legal system of Ukraine: history, state and prospects: in 5 volumes. Xarkiv, 2008. 365 p. (in Ukrainian)
5. Malyshev B.V. The Universal Declaration of Human Rights of 1948 and modern legal understanding. Available at: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik11_14.pdf. (in Ukrainian)
6. Pogrebnyak, S.P. (2008). Istorychni vytoky verkhovenstva prava. [Historical origins of the rule of law]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia*, 15, 3–13. (in Ukrainian)
7. Pukhtetska, A. (2010). Pryntsyp verkhovenstva prava: suchasni yevropeiski doktryny yak oriientyr dlia reformuvannia natsionalnoho zakonodavstva [The principle of the rule of law: modern European doctrines as a guide for reforming national legislation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 3, 36. (in Ukrainian)
8. Shemshuchenko, Yu.S and others (2008). *Pryntsyp verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia* [The principle of the rule of law: problems of theory and practice: monograph: in 2 books]. (Book 1: The rule of law as a principle of the legal system: problems of theory). Kyiv: Jurid. dumka. (in Ukrainian)
9. Shapoval, V. (1999). Verkhovenstvo zakonu yak pryntsyp Konstytutsii Ukrainy. [The rule of law as a principle of the Constitution of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, 1, 5-6. (in Ukrainian)
10. Brian, Z. Tamanaha, (2004). On the Rule of Law – History, Politics, Theory, Chapter 9. (in English)
11. Universal Declaration of Human Rights. Documents of the United Nations. Available at: <https://www.un.org/en/universal-declaration-humanrights/index.html> (viewed on 24.04.2023). (in English)
12. Hurd, J. (2015). The international rule of law and the domestic analog. *Global constitutionalism*. Cambridge, Vol. 4, No. 3, 365-395. (in English)

Стаття: надійшла до редакції 13.10.2023
прийнята до друку 03.11.2023
The article: is received 13.10.2023
is accepted 03.11.2023

Бібліографія: Луцький Р. П. Верховенство права та правопорядок в країнах Європейського союзу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 41-47. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.41-47>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І
ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО.
СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343.33: 341.4

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.48-56>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЦИД ЗА МІЖНАРОДНИМ
ПРАВОМ

Бринзанська Ольга Василівна,

кандидат юридичних наук, науковий консультант відділу аналітичної та
правової роботи Касаційного кримінального суду управління аналітичної допомоги
касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та
правової роботи Верховного Суду, Київ, Україна

e-mail: obrynzanska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4730-8060>

Мета. Метою статті є визначення правової природи екоциду в контексті міжнародного права. **Методика** охоплює загальнонауковий діалектичний метод, а також інші методи наукового пізнання: функціональний, системно-структурний та порівняльно-правовий. **Результати.** Зроблено висновок про відсутність регламентації екоциду у міжнародному праві як міжнародного злочину поза контекстом збройного конфлікту, що виключає міжнародно-правову відповідальність за його вчинення, та як злочину міжнародного характеру (транснаціонального злочину), що обумовлено обмеженням закріпленням кримінальної відповідальності за екоцид у національних законодавствах багатьох держав. Встановлено, що за своїми ознаками екоцид потенційно може бути визнаний як міжнародним злочином *stricto sensu* в разі прийняття відповідних змін до Статуту Міжнародного кримінального суду, так і злочином міжнародного характеру – в разі прийняття багатостороннього міжнародного договору як універсального правового стандарту. Визначено, що окремим політико-правовим інструментом впливу на національне законодавство, є встановлення стандартів відповідальності за екологічні кримінальні правопорушення, а тому числі за екоцид, в рамках членства у міжнародних організаціях (Рада Європи) та економічно-політичних союзах (ЄС). Констатовано, що дотепер розробка концепції екоциду в міжнародному праві як діяння, яке характеризується ознаками «серйозності», «довготривалості» та «широкомасштабності» шкоди навколишньому природному середовищу перебуває на стадії розробки. **Наукова новизна.** Досліджено правову природу екоциду в контексті його приналежності до міжнародного злочину / злочину міжнародного характеру як концептів міжнародного кримінального права. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у навчальній, правотворчій та правозастосовній діяльності в процесі вироблення державної кримінально-правової політики.

Ключові слова: екоцид, екологічний злочин, міжнародний злочин *stricto sensu*, транснаціональний злочин, масштабна, довготривала та серйозна шкода, навколишнє природне середовище.

O. Brynzanska

PhD, scholar consultant of the Section of analytical and legal work of the Criminal Cassation Court of the Division of analytical assistance to Cassation Courts and the Grand Chamber of the Supreme Court of the Department of analytical and legal work of the Supreme Court, Kyiv, Ukraine
e-mail: obrynzanska@ukr.net

CRIMINAL LIABILITY FOR ECOCIDE UNDER INTERNATIONAL LAW

Purpose. The purpose of the article is to determine the legal nature of ecocide in the context of international law as «international crime» or «crime of international nature».

Methodology includes the general scientific dialectical method, as well as other methods of scientific knowledge: functional, system-structural, and comparative methods. **Results:** It was concluded that there is no regulation of ecocide in international law as an international crime outside the context of an armed conflict, which excludes international legal responsibility for its commission, or a crime of international nature (transnational crime), which is due to the limited establishment of criminal responsibility for ecocide in the national legislation of many states. It has been established that ecocide can potentially be recognized as an international crime *stricto sensu* if the adoption of relevant amendments to the Statute of the International Criminal Court will be, and as a crime of an international nature if the adoption of a multilateral international treaty as universal legal standard will be. It was determined that a separate political and legal instrument of influence on national legislation is the establishment of standards of responsibility for environmental criminal offenses, including ecocide, within the framework of membership in international organizations (Council of Europe) and economic and political unions (EU). It was established that until now the development of the concept of ecocide in international law as an act characterized by signs of "seriousness", "long-term" and "wide-spread" damage to the natural environment is at the stage of development. **Originality.** The legal nature of ecocide in the context of its belonging to an international crime / a crime of an international character as concepts of international criminal law is studied. **Practical significance.** The results of the study can be used in educational, law-making and law-enforcement activities in the course of developing the state criminal law policy.

Key words: ecocide, environmental crime, international crime *stricto sensu*, transnational crime, wide-spread, long-term and severe damage, the natural environment.

Постановка проблеми. Охорона навколишнього природного середовища є однією з глобальних проблем виживання людської цивілізації. У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку під час Саміту ООН лідери 193 країн ухвалили 17 глобальних Цілей сталого розвитку на 2016-2030 рр., серед них 7 стосуються питань екологічної безпеки, зокрема: 1) чиста вода і санітарія; 2) відновлювана і недорога енергія; 3) екологічно чисті міста і спільноти; 4) відповідальне використання ресурсів; 5) протидія зміні клімату; 6) безпечне використання океанів; 7) безпечне використання землі [1]. Проте, робота, спрямована на досягнення зазначених цілей ускладнена виникненням нових чинників, які не лише негативно впливають на навколишнє природне середовище, а й практично нівелюють попередні заходи щодо усунення руйнівного впливу на довкілля. Одним з таких чинників є ведення воєнних дій в Україні. Разом з тим, як зазначив Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Р. Стрілець, під час другого засідання Міжнародної робочої групи щодо екологічних наслідків війни, довкілля немає кордонів [2]. Викладене вище робить доцільним дослідження правової природи екоциду за міжнародним правом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відповідальність за екоцид за національним та міжнародним правом становила предмет досліджень українських науковців, зокрема, О. О. Бахуринської, В. К. Гіжевського, М. П. Кунцевича, М. І. Хавронюка. Серед зарубіжних науковців, які досліджували міжнародно-правові аспекти екоциду, потрібно звернути увагу на таких дослідників як М. Бранч (A. Branch), Л. Мінкова (L. Minkova), М. А. Грей (M. A. Grey), Д. Палярчик (D. Palarczyk), Д. Марлі (J. Marley), Р. Перейра (R. Perejra), Ж. де Ептіні (J. de Hemptinne), Д. Робінсон (D. Robinson), Д. М. Фріссо (G. M. Frisso), П. Хіггінс (P. Higgins) та ін. Високо оцінюючи

значення наукового доробку українських науковців, вважаємо, що висвітленню екоциду саме з позицій визначення його приналежності до міжнародного злочину як концепту міжнародного кримінального права, в українській науці приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є визначення правової природи екоциду в контексті міжнародного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській науці міжнародного кримінального права традиційно розмежовують міжнародний злочин (міжнародний злочин *stricto sensu*) та злочин міжнародного характеру (транснаціональний злочин, конвенційний злочин) (М. О. Баймуратов, Н. А. Зелінська, О.М. Архипов, Г. В. Ігнатенко, І. П. Бліщенко, І. В. Фисенко та ін.) [3, с. 12; 4. с. 276; 5, с.111; 6, с. 615; 7, с. 158]. У літературі представлений також докладніший поділ. Зокрема, В.Г.Буткевич, О.В. Задорожній та В. В. Мицик розділяють міжнародно-правові правопорушення за наслідками і ступенем суспільної небезпечності на: 1) найтяжчі міжнародні злочини – ті, що ставлять під загрозу знищення встановлений міжнародний порядок; 2) серйозні міжнародні правопорушення (посягають на інтереси всього міжнародного співтовариства, але не загрожують безпосередньо миру та безпеці держав і народів (поширення ядерної зброї, найманство, виробництво та накопичення хімічної зброї тощо); 3) ординарні міжнародні правопорушення (недодержання норм міжнародного права, які порушують інтереси окремих держав та не мають зафіксованих ознак) [8, с. с. 114-115; 9, с. 102]. З наведених класифікацій вбачається відповідність між міжнародними злочинами та найтяжчими міжнародними злочинами, а також злочинами міжнародного характеру та серйозними міжнародними правопорушеннями.

Міжнародний злочин (найтяжчий міжнародний злочин) – це діяння, що є підставою для застосування заходів міжнародної кримінальної репресії, тобто для солідарного кримінального переслідування з боку держав [9, с. 102]. Відповідальність за таке діяння виникає за міжнародним правом незалежно від того, чи відображено склад таких злочинів у законах держави, під юрисдикцію якої вони підпадають [9, с. 123]. За влучним висловом Н. А. Зелінської, міжнародний злочин індивіда – це персоніфікований злочин держави [4, с. 277]. Як правові критерії приналежності злочину до міжнародного у літературі розглядаються характер юрисдикції (органи міжнародно-правової юстиції) та джерела криміналізації (міжнародне право) [9, с. 129].

Натомість злочини міжнародного характеру становлять ті діяння, які посягають на інтереси кількох держав і внаслідок цього становлять, міжнародну небезпеку, але вчиняються особами (групами осіб) поза зв'язком з політикою держави для досягнення власних протиправних цілей [6, с. 615]. Ці злочини не пов'язані зі збройними конфліктами, вони вчиняються на території декількох держав, або особами, які є громадянами декількох держав, або наслідки злочину мають місце за межами держави, у якій їх було вчинено. Джерелом криміналізації у цьому разі є національне право, оскільки конвенція як багатосторонній міжнародний договір є підставою для криміналізації певного діяння державою, а не актом прямої дії. Також на ці діяння поширюється юрисдикція національних судів та універсальна юрисдикція у разі її визнання відповідною державою, а не юрисдикція органів міжнародно-правової юстиції.

До міжнародних злочинів традиційно відносять злочини, визначені у Статуті Міжнародного кримінального суду (далі – Статут МКС), тобто геноцид, воєнні злочини, злочини про людяності, агресію («core crimes»), а у ретроспективі – злочини, визначені Статутами Нюрнберзького та Токійського міжнародних військових трибуналів. До злочинів міжнародного характеру належать злочини, визначені відповідними

конвенціями, зокрема, піратство, работоргівля, катування, злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та ін. [10, с. 19]. Крім цього, у міжнародному праві також виділяється група злочинних діянь за міжнародним звичаєвим правом: злочини *jus cogens* (*jus cogens crimes*), які становлять порушення імперативних норм міжнародного права, наприклад, заборони агресивного застосування сили, геноциду, работоргівлі, піратства, катувань, політики расової дискримінації та ін. Приналежність норми до *jus cogens* визначається практикою Міжнародного Суду ООН та практикою національних судів [11, с. 243]. В цьому контексті злочини *jus cogens* можуть мати ознаки як міжнародного злочину (наприклад, агресія, геноцид, катування як воєнний злочин або злочин проти людяності) з огляду на їх закріпленість у Статуті МКС або злочину міжнародного характеру, як наприклад піратство, обов'язок співробітничати у припиненні якого у відкритому морі або будь-де за межами юрисдикції будь-якої держави покладено на всі держави, які є учасниками Конвенції ООН з морського права [12]. В цьому контексті виникає питання про природу екоциду як міжнародного злочину: міжнародного злочину *stricto sensu* або злочину міжнародного характеру.

У 2021 році НУО «Фундація щодо зупинення екоциду» (Stop Ecocide Foundation) направила заяву до 20-ї Асамблеї держав-учасниць про доповнення ст. 5 Статуту МКС положеннями про екоцид, який визначено протизаконні або свавільні дії, вчинені з розумінням імовірності заподіяння широкомасштабної або довготривалої серйозної шкоди навколишньому середовищу [13]. У Статуті МКС у чинній редакції містяться положення про заподіяння серйозної шкоди навколишньому середовищу виключно як про воєнний злочин: згідно з п. «b» ч. 2 ст. 8 Статуту МКС воєнний злочин становлять «інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, серед яких умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до заподіяння масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою (пп. «iv»)» [14]. Очевидно, що на запропоноване визначення екоциду вплинули положення п. «b» ч. 2 ст. 8 Статуту МКС, зокрема в частині тесту на пропорційність, та ст. 30 Статуту МКС у частині форми вини – щодо обізнаності про значну ймовірність заподіяння шкоди [15]. Екоцид як протизаконні або свавільні дії, вчинені з розумінням імовірності заподіяння широкомасштабної або довготривалої серйозної шкоди навколишньому середовищу позиціонується як діяння, не пов'язане зі збройним конфліктом, на відміну від інших діянь, закріплених у ст. 5 Статуту МКС. Прибічники доповнення Статуту МКС нормою про екоцид обґрунтовують свою позицію про приналежність цього злочину до «найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства»: 1) «безпека планети» - одна з основних «наднаціональних» цінностей та інтересів, які необхідно захищати на міжнародному рівні; 2) масова експлуатація та знищення природних ресурсів виходить за межі національних кордонів, залучаючи чи зачіпаючи інтереси кількох держав, для протидії чому потрібні скоординовані дії на міжнародному рівні; 3) вчинення екологічних злочинів у масових масштабах зазвичай загрожує миру та безпеці, як і будь-який інший міжнародний злочин [13; 15]. З огляду на слушність зазначених аргументів, включення норми про екоцид до Статуту МКС у запропонованій або іншій редакції цілком може бути сприйнято державами-членами, що матиме наслідком відповідність екоциду формальним критеріям міжнародного злочину *stricto sensu*: джерела криміналізації – акта міжнародного права та характеру юрисдикції – орган міжнародної – органи

міжнародно-правової юстиції. Разом з тим доповнення Статуту МКС положеннями про екоцид звузить сферу їх застосування виключно до держав, які ратифікували зазначений Статут з відповідними доповненнями, на відміну від конвенційного механізму ООН або регіонального механізму (наприклад, в межах ЄС), який передбачає створення міжнародно-правового стандарту незалежно від того, чи визнає держава юрисдикцію МКС.

Особливістю екоциду є те, що у закріплення у національних кримінальних законодавствах положень про цей злочин є скоріше винятком, ніж загальноприйнятною практикою. Зокрема, норма про екоцид у редакції, змістовно близькій до редакції ст. 401 Кримінального кодексу України, закріплена у кримінальних законодавствах Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Таджикистану. В ряді держав немає норм про екоцид, але передбачені норми про умисне спричинення широкомасштабної, тривалої і серйозної шкоди навколишньому середовищу, вчинене під час збройного конфлікту: Австралія, Азербайджан, Естонія, Канада, Сербія, Словенія, ФРН, Фінляндія, Хорватія, Чорногорія [16, с. 159-160]. Отже, кримінальне переслідування за екоцид, вчинений за відсутності збройного конфлікту – контекстуальної ознаки воєнного злочину, може бути здійснено лише в межах відповідальності за екологічні злочини. За таких умов виникає питання загального визнання екоциду як *потенційного* міжнародного злочину, відображенням чого є взяття державами на себе зобов'язань щодо криміналізації екоциду поза контекстом збройного конфлікту. Проте, на відміну від значного масиву міжнародних актів стосовно вчинення екоциду у зв'язку зі збройними конфліктами, у міжнародних актах ООН у сфері захисту навколишнього природного середовища відсутні норми, які передбачали б встановлення зобов'язань держави щодо окремої криміналізації екоциду як управління природними процесами – динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу і атмосферу, чи космічного простору, тобто з врахуванням критеріїв масштабності, довготривалості та серйозності шкоди навколишньому природному середовищу [17]. Проблема недостатності використання засобів кримінального права під час протидії екологічним злочинам визнано експертами Програми ООН з довкілля (UNEP) у дослідженні 2018 року «Стан знань про злочини, які здійснюють серйозний вплив на довкілля» (The State of Knowledge of Crimes that have Serious Impacts on the Environment), серед причин якого називають правові, інституційні, ресурсні, технічні, фінансові, інформаційні обмеження у прийнятті та застосуванні законодавства про екологічні злочини. Враховуючи це, експерти, залучені до цього дослідження, підкреслили важливість використання при кримінальному переслідуванні екологічних злочинів положень кримінального законодавства про податкові шахрайства, підробку документів, відмивання грошей, причетність до організованої злочинності, корупцію [18, с. 27]. Крім цього, на необхідності ввести в міжнародну практику термін «екоцид» було акцентовано увагу у консультативному висновку Міжнародного трибуналу Монсанта (International Monsanto Tribunal) у справі про спричинення транснаціональною хімічною компанією Монсанта шкоди для здоров'я людей та навколишнього середовища внаслідок вживання продукції цієї компанії, та пов'язані з цим корупцію, замовлення завідомо сфальсифікованих наукових досліджень, тиск на незалежних науковців та маніпулювання пресою [18, с. 59; 19]. На підставі цього можна дійти висновку, що незважаючи на декларації стосовно глобальності проблем екологічної безпеки, у конвенційному механізмі ООН переважають політико-правові акти, спрямовані на визначення засад державних політик, які не містять конкретних

зобов'язань у галузі кримінального права і залишають на розсуд держави питання криміналізації певних видів поведінки, які посягають на екологічну безпеку.

На відміну від міжнародних актів ООН у актах Ради Європи закріплені зобов'язання вжити заходів стосовно захисту навколишнього середовища шляхом криміналізації діянь, які посягають на екологічну безпеку. Зокрема, у Конвенції Ради Європи про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 4 листопада 1998 року визначено перелік умисних та необережних діянь, вчинення яких має підлягати кримінальній відповідальності або мати наслідком застосування адміністративних заходів [20]. І хоча у зазначеній Конвенції не вживається термін «екоцид», у статтях 1-3 Конвенції про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства вказані такі ознаки діянь як заподіяння «серйозної шкоди» здоров'ю будь-якої людини або здатність здійснення «шкідливого впливу на атмосферне повітря, ґрунти, води» та здатність завдати «серйозної шкоди життю чи здоров'ю тварин чи рослин». У цьому разі йде мова лише про «серйозність» шкоди, але не про її «довготривалість» та «широкомасштабність», які наряду із «серйозністю» є ознаками екоциду у редакції пропозицій до Статуту МКС.

Що стосується ЄС, то питання спільної політики та стандартів у сфері захисту навколишнього природного середовища засобами кримінального права регламентовані Директивою 2008/99/ЄС Європейського Парламенту та Європейської Ради від 19 листопада 2008 року про кримінально-правову охорону довкілля. У зазначеній Директиві закріплено обов'язок держави запровадити кримінальне переслідування за значні правопорушення у сфері екологічного законодавства. Директива містить перелік діянь, які мають бути визначені у національних законодавствах як злочини, проте у ній не закріплено вимог щодо покарання (санкцій) за такі правопорушення, що залишається на розсуд національного законодавця [21, с.17]. На момент свого прийняття у Директиві була відсутня будь-яка згадка терміну «екоцид» або ознак, які дозволили б ідентифікувати діяння як екоцид. Проте в березні 2023 року були Європейським Парламентом було прийнято рішення про внесення змін до вказаної Директиви, доповнивши її ще одним діянням, яке потребує криміналізації – екоцидом [22]. У Звіті про розгляд пропозицій стосовно поправок до Директиви зазначається: «Якщо екологічне кримінальне правопорушення спричиняє тяжку та масштабну, або тяжку та довготривалу, або тяжку та незворотну шкоду якості повітря, якості ґрунту або якості води або біорізноманіттю, функціям екосистем, тваринам або рослинам, таке кримінальне правопорушення має бути визнано злочином особливої тяжкості та закріплено у національних правових системах держав-членів, як екоцид, над визначенням якого працює ООН [23, с. 18]. З викладеного вбачається, що розуміння екоциду Європейським парламентом ґрунтується на понятійному апараті п. «b» ч. 2 ст. 8 Статуту МКС, що свідчить про тенденцію до уніфікованого розуміння екоциду.

Висновки. У міжнародному праві відсутня регламентація екоциду як міжнародного злочину поза контекстом збройного конфлікту, що виключає міжнародно-правову відповідальність за його вчинення, або злочину міжнародного характеру (транснаціонального злочину), що значною мірою обумовлено обмеженим закріпленням кримінальної відповідальності за екоцид у національних законодавствах багатьох держав.

При цьому за своїми ознаками (посягання на «безпеку планети» та заподіяння шкоди екологічній безпеці більше, ніж однієї держави) екоцид потенційно може бути визнаний як міжнародним злочином *stricto sensu* в разі прийняття відповідних змін до Статуту МКС, так і злочином міжнародного характеру – в разі прийняття

багатостороннього міжнародного договору як універсального правового стандарту, тим паче що поділ між обома видами злочинів залишається досить умовним. Окремим політико-правовим інструментом впливу на національне законодавство є встановлення стандартів відповідальності за екологічні кримінальні правопорушення, серед яких екоцид, в рамках членства у міжнародних організаціях (Рада Європи) та економічно-політичних союзах (ЄС). Дотепер розробка концепції екоциду в міжнародному праві як діяння, яке характеризується ознаками «серйозності», «довготривалості» та «широкомасштабності» шкоди навколишньому природному середовищу перебуває на стадії розробки.

Список використаних джерел

1. Крупська К. Екологічні організації на міжнародній арені. *Юридична газета*. № 45 (543) від 08.11.2016. URL: <https://artius.ua/novini/statti/ekologichni-organizacii.html>
2. Руслан Стрілець взяв участь у другому засіданні Міжнародної робочої групи щодо екологічних наслідків війни. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/ruslan-strilets-vzyav-uchast-u-drugomu-zasidanni-mizhnarodnoyi-robochoyi-grupy-shhodo-ekologichnyh-naslidkiv-vijny/>
3. Баймуратов М.О. Міжнародне право. Харків: Одиссей. 2002. 672 с.
4. Зелінська Н. А. Поняття «міжнародний злочин» в історико-правовому ракурсі. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць*. Вип. 32. Одеса. 2007. С. 271-278. URL: <http://www.apdp.in.ua/v32/55.pdf>
5. Архипов О.М. Співвідношення понять «міжнародний злочин» та «злочин міжнародного характеру». *Правова держава*. 2002. №4. С. 110-114. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/216389/216483>
6. Буткевич В. Г. Міжнародне право: основні галузі. Київ: Либідь. 2004. 1448 с.
7. Зелінська Н. А. Міжнародні злочини і міжнародна злочинність: монографія. Одеса: Юридична література. 2006. 568 с.
8. Задорожній О.В., Буткевич В.Г., Мицик В. В.. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. Київ: Либідь, 2001. 814 с.
9. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / Зелінська Н. А., Андрейченко С. С., Дрьоміна-Волок Н. В., Коваль Д.О. Одеса: «Фенікс», 2017. 582 с.
10. Гринчак В. А. Правова природа міжнародних злочинів. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37. Ч. 2. С. 17–22. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/162-419-1-PB.pdf>
11. Грушко М.В. Воєнні злочини як міжнародні злочини *jus cogens*. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Одеса. 2018. № 1. С. 241–244. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/58.pdf
12. Конвенція ООН з морського права: міжнародний документ від 10.12.1982. *Інформаційно-аналітична система по законодавству України «Консультант»*. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C>
13. International Criminal Court. Statement to the 20th Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court. December 2021. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP20/ASP20.GD.StopEcocide.07.12.pdf
14. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17.07.1998. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
15. De Hemptinne J. Ecocide: an Ambiguous Crime? Blog of the European Journal of International Law. URL: <https://www.ejiltalk.org/ecocide-an-ambiguous-crime/>
16. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ. 2007. 274 с.
17. Шутяк С. Злочини проти тварин під час війни. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zlochini-proti-tvarin-pid-chas-vijni>
18. The State of Knowledge of Crimes that have Serious Impacts on the Environment. *UN Environment*. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25713/knowledge_crime_envImpacts.pdf?sequence=1&isAllowed=y
19. International Monsanto Tribunal. URL: <https://www.monsanto-tribunal.org/How>

20. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. Strasbourg. 04.11.1998. *European Treaty Series* №. 172. URL: <https://rm.coe.int/168007f3f4>

21. Картування зобов'язань у сфері довкілля та зміни клімату: підготовка до вступу в ЄС: аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». 2023. 88 с. URL: <https://www.rac.org.ua/priorytety/ekologichnyy-vymir-evropeyskoyi-integratsiyi/kartuvannya-zobov'язan-u-sferi-dovkillya-ta-zminy-klimatu-pidgotovka-do-vstupu-v-es-analitychnyy-dokument-2023>

22. Apelblat M. European Parliament agrees on the recognition of ecocide in EU legislation. *The Brussels Times*. Sunday, 2 April 2023. URL: <https://www.brusselstimes.com/439238/european-parliament-agrees-on-the-recognition-of-ecocide-in-eu-legislation>

23. Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC (COM(2021)0851 – C9-0466/2021 – 2021/0422(COD)). *Committee on Legal Affairs*. 392 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0087_EN.pdf

References

1. Krupska, K. (2016). Ekologichni organizaciyi na mizhnarodnij areni [Environmental organizations in the international arena]. *Yurydychna gazeta*, 45 (543). Available at: <https://artius.ua/novini/statti/ekologichni-organizacii.html> (in Ukrainian)

2. Ruslan Strelets took part in the second meeting of the International Working Group on the Environmental Consequences of the War. *Ministerstvo zakhystu dovkillya ta pryrodnykh resursiv Ukrainy*. Available at: <https://mepr.gov.ua/ruslan-strelets-vzyav-uchast-u-drugomu-zasidanni-mizhnarodnoyi-robochoyi-grupy-shhodo-ekologichnyh-naslidkiv-vijny/>. (in Ukrainian)

3. Baymuratov, M.O. (2002). *Mizhnarodne pravo* [International law]. Kharkiv: Odissey. (in Ukrainian).

4. Zelinska, N. A. (2007). Ponyattya «mizhnarodnyy zlochyn» v istoriko-pravovomu rakursi [The concept of "international crime" in a historical and legal perspective]. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zbirnyk nauk. Prats*, 32, 271-278. Available at: <http://www.apdp.in.ua/v32/55.pdf> (in Ukrainian).

5. Arkhypov, O.M. (2002). Spivvidnoshennya ponyat «mizhnarodnyy zlochyn» ta «zlochyn mizhnarodnoho kharakteru» [Correlation between the concepts of "international crime" and "crime of an international nature"]. *Pravova derzhava*, 4, 110-114. Available at: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/216389/216483> (in Ukrainian)

6. Butkevych, V. H. (2004). *Mizhnarodne pravo: osnovni haluzi* [International law: main areas]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)

7. Zelyns'ka, N. A. (2006). *Mizhnarodni zlochyny i mizhnarodna zlochynnist: monohrafiya* [International crimes and international crime]. Odesa: Yurydychna literatura. (in Ukrainian)

8. Zadorozhnyi, O.V., Butkevych, V.H., Mytsyk, V. V. (2001). *Konspekt lektsiy z osnov teoriiy mizhnarodnoho prava* [Synopsis of lectures on the basics of the theory of international law]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)

9. Zelinska, N. A., Andreychenko, S. S., Dromina-Volok, N. V., Koval D.O. (2017). *Teoriya ta praktyka mizhnarodnoho kryminalnoho prava* [Theory and practice of international criminal law]. Odesa: «Feniks», 2017. (in Ukrainian).

10. Hrynychak, V. A. (2015). Pravova pryroda mizhnarodnykh zlochyniv [Legal nature of international crimes]. *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya: mizhnarodni vidnosyny*, 37. Part. 2, 17–22 URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/162-419-1-PB.pdf> (in Ukrainian).

11. Hrushko, M.V. (2018). Voyenni zlochyny yak mizhnarodni zlochyny jus cogens. [War crimes as international jus cogens crimes]. *Aktualni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi*, 1, 241–244. Available at: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/58.pdf (in Ukrainian).

12. UN Convention on the Law of the Sea (1982, October 12). *Informatsiyno-analitychna systema po zakonodavstvu Ukrainy «Konsultant»*. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C> (in Ukrainian)

13. International Criminal Court. Statement to the 20th Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court. December 2021. Available at: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP20/ASP20.GD.StopEcocide.07.12.pdf (in English)

14. Rome Statute of the International Criminal Court: international document dated 07.17.1998. *Zakonodavstvo Ukrainy* Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (in Ukrainian)

15. Hemptinne de J. Ecocide: an Ambiguous Crime? Blog of the European Journal of International Law. Available at: <https://www.ejiltalk.org/ecocide-an-ambiguous-crime/> (in English).
16. Kutsevych, M. P. (2007). Criminal liability for ecocide: international and national aspects: PhD diss. Kyiv. (in Ukrainian)
17. Shutyak S. Crimes against animals during wartime. Available at: <https://justtalk.com.ua/post/zlochyni-proti-tvarin-pid-chas-vijni> (in Ukrainian)
18. The State of Knowledge of Crimes that have Serious Impacts on the Environment. *UN Environment*. Available at: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25713/knowledge_crime_envImpacts.pdf?sequence=1&isAllowed=y (in English)
19. International Monsanto Tribunal. Available at: <https://www.monsanto-tribunal.org/How> (in English).
20. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. Strasbourg. 04.11.1998. *European Treaty Series* №. 172. Available at: <https://rm.coe.int/168007f3f4> (in English).
21. Mapping commitments in the field of environment and climate change: preparation for EU accession: analytical paper (2023). *Resursno-analitychnyy tsentr «Suspil'stvo i dovkillya»*. (in Ukrainian).
22. Apelblat, M. (2023). European Parliament agrees on the recognition of ecocide in EU legislation. *The Brussels Times*. Sunday, 2 April 2023. Available at: <https://www.brusselstimes.com/439238/european-parliament-agrees-on-the-recognition-of-ecocide-in-eu-legislation> (in English).
23. Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC (COM(2021)0851 – C9-0466/2021 – 2021/0422(COD)). *Committee on Legal Affairs..* Available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0087_EN.pdf (in English).

*Стаття: надійшла до редакції 11.10.2023
прийнята до друку 01.11.2023
The article: is received 11.10.2023
is accepted 01.11.2023*

Бібліографія: Бринзанська О. В. Кримінальна відповідальність за екоцид за міжнародним правом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 48-56. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.48-56>

УДК 342.72/.73: 338.22.01

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.57-63>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Шатіло Володимир Анатолійович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного та
адміністративного права Національного транспортного університету,

вул. Омеляновича-Павленка Михайла, 1, м. Київ, 01010

e-mail: vash13@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3274-4744>

Мета. Метою статті є здійснення характеристики конституційного права громадян на підприємницьку діяльність як економічної свободи (функціонально-телеологічна характеристика), розкриття його сутності та значення. **Методика** охоплює загальнонауковий діалектичний метод, а також інші методи наукового пізнання: функціональний, системно-структурний та логіко-нормативний. **Результати.** Встановлено, що право на підприємницьку діяльність виконує функцію інституціоналізації та характеризує економічну діяльність індивіда як прояв його особистої свободи у сфері економічної діяльності, який обмежується лише законодавством в інтересах суспільства, в тому числі з метою підтримання економічної конкуренції як системного чинника функціонування ринкової економіки. Констатовано доцільність закріпити у Конституції України модель правового регулювання економічної системи, яка має визначити основні вимоги до управління економікою, ухвалення законів і засад відповідальності за ухвалення неефективних рішень. **Наукова новизна.** В результаті дослідження здійснено функціонально-телеологічну характеристику конституційного права громадян на підприємницьку діяльність, яке становить економічну свободу, складову механізму ринкової економіки, що ґрунтується на таких принципах як особистий вибір, добровільний обмін, свобода виходу на ринки та конкуренцію, безпека особи та приватна власність, тобто на засадах помірнього регулювання економіки державою. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у навчальній, правотворчій та правозастосовній діяльності в ході вироблення державної економічної політики.

Ключові слова: право на підприємницьку діяльність, свобода підприємництва, економічна свобода, конкуренція, нормативне забезпечення, ринкові відносини, економічне відновлення.

V. Shatilo

Doctor of Science of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional and
Administrative Law, National Transport University,

1, M. Omelianovycha-Pavlenka Str., Kyiv, Ukraine, 01010

e-mail: vash13@ukr.net

CONSTITUTIONAL RIGHT OF CITIZENS TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITY: ESSENCE AND SIGNIFICANCE

Purpose. The purpose of the article is to characterize the constitutional right of citizens to entrepreneurship as economic freedom (functional-teleological characteristic), to reveal its essence and meaning. **Methodology** includes the general scientific dialectical method, as well as other methods of scientific knowledge: functional, system-structural, and logical-normative. **Results:** It was established that the right to entrepreneurial activity performs the function of institutionalization and characterizes the economic activity of an individual as a manifestation of his personal freedom in the field of economic activity, which is limited only by legislation in the interests of society, including with the aim of maintaining economic competition as a systemic factor in the functioning of a market economy. The expediency of enshrining in the Constitution of Ukraine a model of legal regulation of the economic system, which should define the basic requirements for economic management, the adoption of laws and the principles of responsibility for the adoption of inefficient decisions. **Originality.** As a result of the study, a functional and teleological characterization of the constitutional right of citizens to entrepreneurship, which constitutes economic freedom, a component of the mechanism of the market economy, based on such principles as personal choice, voluntary exchange, freedom of access to markets and competition, personal safety and private property, was carried out. that is, on the basis of moderate regulation of the economy by the state. **Practical significance.** The results of the research can be used in educational, law-making and law-enforcement activities during the development of state economic policy.

Key words: right to entrepreneurial activity, entrepreneurial freedom, economic freedom, competition, regulatory support, market relations, economic recovery.

Постановка проблеми. Свобода підприємництва – це одне з найважливіших конституційних прав особи, що є однією з форм економічної свободи. Актуальність дослідження обумовлена винятковим значенням, яке посідає свобода підприємництва для розвитку держави та суспільства. З огляду на значну перерву у розвитку ринкової економіки, обумовлену командно-адміністративною економічною системою СРСР, в Україні наразі не до кінця сформована культура підприємницької діяльності, що, в свою чергу, свідчить про те, що пошук оптимальної моделі реалізації свободи підприємництва з врахуванням інтересів суспільства ще триває.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свобода підприємництва неодноразово становила предмет наукових досліджень. Проблемні питання та напрями регламентації свободи підприємництва досліджували, О.В. Басай, М. С. Біленко, С. І. Іщук, М. О. Козачук, В. К. Мамутов, В. М. Пашков, О. П. Подцерковний, В. А. Устименко, К. В. Харківська, І. В. Чумаченко, В. С. Щербина, О. В. Шаповалова та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є здійснення характеристики конституційного права громадян на підприємницьку діяльність як економічної свободи (функціонально-телеологічна характеристика), розкриття його сутності та значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституційне право громадян на підприємницьку діяльність, його всебічна нормативно-правова (конституційна та галузева) регламентація та реалізація забезпечують виконання ряду важливих суспільно значущих соціально-економічних функцій: 1) підприємництво – одна з форм реалізації свободи людини – її економічної свободи; 2) підприємництво – один з найважливіших каналів докорінної трансформації суспільства, його соціально-економічного устрою на засадах ринкової економіки, розвитку економічної ініціативи людини; 3) воно є могутнім важелем формування громадянського суспільства на принципах економічного конституціоналізму та демократії; 4) підприємництво сприяє підвищенню зайнятості населення, що набуває особливе значення в умовах переходу до ринку праці та звільнення значної кількості осіб з сфери виробництва, заснованого на державній власності; 5) сприяє більш повному задоволенню потреб людини у товарах масового попиту та послугах; 6) призводить до підвищення матеріального добробуту людей, які займаються даною діяльністю, розвитку економічного потенціалу суспільства; 7) сприяє утворенню необхідної економічної та соціально-психологічної бази для боротьби з «тіньовою економікою», її різними проявами; 8) сприяє боротьбі з монополізмом в економічній діяльності, розвитку економічної конкуренції; 9) утворює умови для надходження до бюджету за рахунок податків додаткових коштів, значна частина яких зараз все ще залишається у «тіньовій економіці».

Наведена функціонально-телеологічна характеристика конституційного права громадян на підприємницьку діяльність дозволяє розглядати його з точки зору економічної свободи, яка за своєю сутністю є іманентною складовою механізму ринкової економіки, що ґрунтується на таких принципах як особистий вибір, добровільний обмін, свобода виходу на ринки та конкуренцію, безпека особи та приватна власність. Звідси зміст економічної свободи справедливо тлумачиться у відповідності до доктрини верховенства права як межі втручання держави у вільне здійснення економічної діяльності. Людина володіє економічною свободою, що є складовою частиною її особистісної свободи і як наслідок вона реалізує свої економічні права [1, с. 414–415].

Проблематика всебічної реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність, удосконалення його нормативно-правової регламентації, створення ефективних форм захисту даного права також є однією з найважливіших складових концепції конституційного регулювання економічних відносин або так званої конституційної економіки (економічної конституції, економічного конституціоналізму), втілення якої має важливе значення у відновленні України, її фінансово-економічної та соціальної відбудови в умовах російсько-української війни та повоєнної перспективи, конституційного, законодавчого, інституціонального, функціонального, ідеологічного та інфраструктурного забезпечення майбутнього розвитку вітчизняної державності [2, с. 12–33; 3, с. 15–19; 4, с. 184; 5, с. 239–246; 6, с. 96–100].

Важливе й те, що у регулюванні підприємницької діяльності, забезпеченні економічних реформ задіяні всі галузі права – конституційне, адміністративне, фінансове, господарське, аграрне тощо. Водночас центральною, пріоритетною галуззю права в даній сфері має бути конституційне право. Саме конституційне право як провідна галузь вітчизняного права, встановлює основоположні принципи підприємницької діяльності та права учасників підприємницьких правовідносин. Одним з найважливіших з цих прав і є конституційне право людини і громадянина на підприємницьку діяльність. Так, відповідно до ст. 42 Конституції України вперше в історії розвитку вітчизняного конституціоналізму встановлюється, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Норма, яка міститься в ст. 42 Основного Закону, закріпила на конституційному рівні існуючу в Україні одну з основних, істотних та реальних можливостей – можливість усім особам брати участь у підприємницькій діяльності. Закріплене право на підприємницьку діяльність у даній статті виконує, зокрема, функцію інституціоналізації одного з найважливіших елементів ринкової економіки. Слід також зазначити, що названа конституційно-правова норма достатньо чітко транслює вектор спрямованості правового регулювання економічних відносин у змісті поточного законодавства, і в першу чергу Господарського та Цивільного кодексів України [7, с. 308–309]. По-перше, свобода підприємницької діяльності в якості принципу господарювання та загальної засади цивільного законодавства закріплена відповідно у ст. 6 Господарського кодексу України та ст. 3 Цивільного кодексу України. Слід зазначити, що названі кодекси містять окремі глави у своєму складі, що системно пов'язані із конституційним правом особи на підприємницьку діяльність, зокрема глава 4 Господарського кодексу та глава 5 Цивільного кодексу України.

Дана конституційна норма характеризує економічну діяльність індивіда як прояв його особистої свободи у сфері підприємництва та економічної діяльності. Загальні принципи конституційної економіки, економічного суверенітету, єдності економічного простору, вільного переміщення товарів, послуг та фінансових коштів органічно доповнюються правом громадянина вільно використовувати свої здібності та майно для зайняття будь-якою незабороненою законом економічною діяльністю.

Важливим елементом конституційного механізму забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність є те, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція.

Традиційно конкуренцію розглядають через призму суперництва та змагальності учасників ринкових відносин (Майкл Портер), ситуації на ринку (К. Р. Макконнел і С. Л. Брю, М. Буйї), типології ринкових структур (Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, А. Курно,

Ф. Еджуорт), постійної боротьби старого з новим, адже нововведення скептично сприймаються ринком (Шумпетер), виконання конкуренцією економічних функцій та формування відповідної правової системи (Ф. Хайек) тощо. Втім усі дослідники та експерти з питань ринкової економіки солідарні у тому, що конкуренція буде ефективною за умови існування множинності товаровиробників на ринку в поєднанні з їх економічною самостійністю, а боротьба за споживача – необхідною умовою існування будь-якого суб'єкта господарювання в умовах конкуренції.

У цьому контексті, конкуренція виконує ряд соціально-економічних функцій, що сприяють формуванню здорового ринкового середовища: 1) зрівноважування – охоплюючи всі зв'язки виробництва та споживання, конкуренція є важливим засобом досягнення збалансованості між попитом і пропозицією, а в кінцевому результаті – між суспільними потребами та виробництвом; 2) інноваційна – конкуренція змушує виробника постійно дбати про нові пропозиції товарів та послуг, удосконалення організації виробництва, його технології та структури, здійснювати інші інноваційні заходи; 3) регулятивна – узгоджуючи інтереси учасників економічних відносин, конкуренція через ринковий механізм підпорядковує індивідуальні інтереси суб'єктів господарювання суспільним; 4) розміщення – ресурси та вироблена продукція завжди концентруються там, де вони можуть забезпечити максимальну віддачу та прибуток; 5) контроль – в умовах справжньої конкуренції жоден постачальник або покупець не в змозі набутися пануючого положення на ринку та диктувати свої умови іншим його учасникам тощо.

З точки зору конституційного регулювання конкурентних відносин у підприємницькій діяльності важливе значення має публічний інтерес, щодо забезпечення якого держава застосовує заборону на окремі види поведінки з боку підприємців. Останній зумовлений необхідністю підтримання економічної конкуренції як системного чинника функціонування ринкової економіки. Так, у частині третій ст. 42 Конституції України заборона сформульована у вигляді прямої вказівки на перелік родових складів економічних, господарських правопорушень – зловживання монополістичним становищем на ринку; неправомірне обмеження конкуренції; недобросовісна конкуренція. Фактично ця норма також відсилає до поточного конкурентного законодавства, яке містить вичерпний перелік відповідних правопорушень.

Слід звернути увагу на те, що Конституція України повністю не забороняє монополістичне становище підприємця на внутрішньому ринку як таке. Адже монополія є іманентною властивістю ринкової економіки. Монополістична конкуренція є специфічним типом ринку. Це структура, в якій присутні як елементи монополії, так і ідеальної конкуренції. При цьому, монополістична конкуренція має позитивні та негативні риси. До позитивних відносяться те, що споживачі в умовах такої конкуренції мають можливість одержувати більше товарів, а ніж при досконалій конкуренції. До негативного аспекту монополістичної конкуренції відноситься неефективне використання потужностей, неефективний розподіл ресурсів. Окрім того ціна монополістичного конкурента перевищує його граничні витрати. А тому існує певний розрив між цінністю, яку споживачі приписують даному благу, та витратами на його виробництво. В умовах монополістичної конкуренції ціни будуть дещо вищими, ніж при добросовісній конкуренції і вони будуть включати додаткові витрати на реалізацію товарів. Це насамперед важливо в умовах міжнародної глобальної економічної конкуренції, особливо в умовах членства України у Світовій організації торгівлі. Держава

забороняє саме зловживання монопольним становищем, яке й утворює склад правопорушення. Однак види і межі монополії, що відмежовують правомірну монополію від забороненої, згідно із ст. 42 Конституції України, визначаються законом.

Останнє, на що варто звернути увагу, це відсутність у чинній Конституції України внутрішньої систематизації норм, що мають спільний об'єкт конституційно-правового регулювання – економічну систему та конституційний економічний порядок, що є суттєвим недоліком, що знижує загальну ефективність ст. 42 Конституції України. Адже згідно із доктринальним та законодавчим визначенням правового господарського порядку право на підприємницьку діяльність є не тільки елементом ринкового саморегулювання економічних відносин (хоча і базовим), але і знаходиться в системі відносин державного регулювання макроекономічних процесів, що за своїм впливом значною частиною обмежує дію принципу свободи підприємницької діяльності і таким чином суттєво впливає на кінцеву конфігурацію змісту підприємництва [7, с.312].

У цьому контексті ми поділяємо думку директора Інституту економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України В. Устименка, який вважає, що прогрес у вирішенні багатьох проблем економічного розвитку та економічного відновлення України в умовах викликів російсько-української війни залежить від змісту, якості, функціональності так званого економічного блоку Конституції. З одного боку можна покладати сподівання на міжнародну допомогу – у формі грантів, кредитів, гуманітарної підтримки, коштів від реалізації арештованих активів країни-окупанта. Втім, вважає він, треба розуміти, що фінансова допомога прийде не одразу, на це потрібен час. Отже, вже зараз у підґрунтя формування висхідних позицій для активного розвитку економіки, соціальної сфери, відновлення навколишнього природного середовища тощо закласти використання внутрішніх ресурсів, економічного потенціалу бізнесу, іноземного капіталу, людського капіталу. Також, на його думку, слід відкинути оманливі переконання, що зі вступом до ЄС вже все вирішено й остаточне оформлення відбудеться у найближчі один-два роки. Натомість – треба посилено працювати над виконанням усіх вимог, і насамперед над всеохопною адаптацією законодавства України до законодавства ЄС. Він абсолютно справедливо вважає за доцільне закріпити у Конституції України модель правового регулювання економічної системи, яка має визначити основні вимоги до управління економікою, ухвалення законів і засад відповідальності за ухвалення неефективних рішень. Такий блок правових норм міг би, на переконання В. Устименка, бути зафіксований у розділі «Економічна система» Основного Закону України. Також, у повоєнний період відновлення України мають бути реалізовані всі ключові рекомендації Венеційської комісії, що свідчатиме про реальну зацікавленість держави у докорінній зміні законодавства в напрямі формування прозорої неупередженої судової системи, яка гарантуватиме захист прав та законних інтересів громадян, національних та закордонних інвесторів тощо [8, с. 5-6].

У цьому контексті слід підтримати позицію вітчизняних вчених-конституціоналістів, які звертають увагу на необхідність посилення конституційного регулювання економічних відносин (нормативно-прикладний аспект) та доктринального супроводу відповідних процесів (теоретичний аспект), що, у контексті конституційного забезпечення як усієї системи економічних прав людини, так і, особливо, право на підприємницьку діяльність, вказуватиме не тільки на особливе конституційне значення підприємництва, підприємницької діяльності та права неї у системному зв'язку з іншими конституційними правами людини в їх аксіологічний, синергетичний, функціонально-

телеологічний єдності з принципами конституційного ладу, конституційної економіки та економічного конституціоналізму.

Висновки. Функціонально-телеологічна характеристика конституційного права громадян на підприємницьку діяльність дозволяє розглядати це право як економічну свободу, складову механізму ринкової економіки, що ґрунтується на таких принципах як особистий вибір, добровільний обмін, свобода виходу на ринки та конкуренцію, безпека особи та приватна власність, тобто на засадах помірного регулювання економіки державою.

Право на підприємницьку діяльність виконує функцію інституціоналізації та характеризує економічну діяльність індивіда як прояв його особистої свободи у сфері економічної діяльності, який обмежується лише законодавством в інтересах суспільства, в тому числі з метою підтримання економічної конкуренції як системного чинника функціонування ринкової економіки. З метою вдосконалення нормативно-правової регламентації засад економічного розвитку є доцільним закріпити у Конституції України модель правового регулювання економічної системи, яка має визначити основні вимоги до управління економікою, ухвалення законів і засад відповідальності за ухвалення неефективних рішень.

Список використаних джерел

1. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури : монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с.
2. Батанов О. В. Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 30 червня 2023 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 12–33.
3. Батанов О. В. Феномен економічного конституціоналізму у доктрині та практиці сучасного конституційного права. *Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення*: матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди Дня Конституції України (23 червня 2023 року): ел. збірник. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 15–19.
4. Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.
5. Лоцихін О. М. Конституційна економіка та економічні функції сучасної держави в умовах глобалізації: концептуальний аспект. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*. 2018. № 26(2). С. 239–246.
6. Савчин М. В. Конституційний лад України та економічний конституціоналізм. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 96–100.
7. Батанов О. В. Розвиток Конституції України та повоєнне економічне відновлення України: ідеї, принципи, інструментарій. *Відновлення та розвиток України: ідеї, правові засади, інструментарій*: матеріали міжнар. круглого столу, м. Ужгород, 26 грудня 2022 р. Ужгород: УЖНУ, 2022. С. 12–34.
8. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.
9. Як найефективніше відбудувати країну? *Світ*. Всеукраїнська газета для науковців та освітян. 2023. № 17–18 (1245–1246). С. 5–6.

References

1. Savchyna, M. V. (Ed.). (2021). *Pravove rehuliuvannia ekonomichnoi systemy: instytutsii, pravyla, protsedury* [Legal regulation of the economic system: institutions, rules, procedures]: monohrafiia. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka». (in Ukrainian)
2. Batanov, O. V. (2023). *Ekonomichnyi konstytutsionalizm v Ukraini u konteksti yevropeiskoho dosvidu: poshuk optymalnoi modeli* [Economic constitutionalism in Ukraine in the context of European

experience: the search for an optimal model]. *Konstytutsiino-pravove budivnytstvo na zlami epokh: poshuky optimalnykh modelei: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Uzhhorod, 30 chervnia 2023 r.* (pp. 12–33.). Uzhhorod: Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. (in Ukrainian)

3. Batanov, O. V. (2023). Fenomen ekonomichnoho konstytutsionalizmu u doktryni ta praktytsi suchasnoho konstytutsiinoho prava [The phenomenon of economic constitutionalism in the doctrine and practice of modern constitutional law]. *Konstytutsiia Ukrainy v period viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia: materialy Mizhnarodnoi naukovo konferentsii z nahody Dnia Konstytutsii Ukrainy (23 chervnia 2023 roku): el. Zbirnyk* (pp. 15–19). Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. (in Ukrainian)

4. Ivanova, R. Yu. (2017). Konstytutsiina ekonomika yak mekhanizm orhanizatsii pravovoi demokratychnoi derzhavy [Constitutional economy as mechanism for organizing a legal democratic state]: monohrafiia. Kyiv: In Yure. (in Ukrainian)

5. Loshchykhin, O. M. (2018). Konstytutsiina ekonomika ta ekonomichni funktsii suchasnoi derzhavy v umovakh hlobalizatsii: kontseptualnyi aspekt [Constitutional economy and economic functions of the modern state in the conditions of globalization: conceptual aspect]. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 26(2), 239–246. (in Ukrainian)

6. Savchyn, M. V. (2010). Konstytutsiinyi lad Ukrainy ta ekonomichni konstytutsionalizm [The constitutional system of Ukraine and economic constitutionalism]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4, 96–100. (in Ukrainian)

7. Batanov, O. V. (2022). Rozvytok Konstytutsii Ukrainy ta povoienne ekonomichne vidnovlennia Ukrainy: idei, pryntsypy, instrumentarii [Development of the Constitution of Ukraine and post-war economic recovery of Ukraine: ideas, principles, tools]. *Vidnovlennia ta rozvytok Ukrainy: idei, pravovi zasady, instrumentarii: materialy mizhnar. kruhloho stolu, m. Uzhhorod, 26 hrudnia 2022 r.* (pp. 12–34). Uzhhorod: UZhNU. (in Ukrainian)

8. Tatsii V. Ya. (Ed.) (2011). *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Kh. : Pravo. (in Ukrainian)

9. Yak naiefektyvnishe vidbuduvaty krainu? [How to rebuild the country in the most effective way?] (2023.). *Svit*. Vseukrainska hazeta dlia naukotsiv ta osvitan, 17–18 (1245–1246), 5–6. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 20.09.2023

прийнята до друку 09.10.2023

The article: is received 20.09.2023

is accepted 09.10.2023

Бібліографія: Шатіло В. А. Конституційне право громадян на підприємницьку діяльність: сутність та значення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 57-63. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.57-63>

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 349.225.6

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.64-70>

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
РІВЕНЬ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВАМИ ЄС

Гуменюк Тетяна Іванівна,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри права та публічного

управління ЗВО Університет Короля Данила,

вул. Є.Коновальця, 35, м.Івано-Франківськ, Україна, 76006

e-mail: tetjana.humeniuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0724-189X>

Мета. Метою роботи є висвітлити вплив європейської інтеграції на оптимізацію правових засад соціальної політики в Україні. **Методика.** В основу дослідження покладено порівняльно-правовий метод, який застосовано під час порівняння соціального права ЄС та соціального права України. Метод діалектики дав можливість встановити суперечності у правових нормах, які врегульовують соціальну систему України та визначають її соціальну політику. Системно-функціональний метод було використано для вивчення системи регулювання сфери соціальних відносин в Україні, системи заходів соціальної політики, а також функціональних взаємозв'язків між ними. Метод узагальнення використаний для систематизації та інтерпретації результатів, які були отримані у ході дослідження. **Результати.** В процесі дослідження визнано, що до основних шляхів удосконалення соціальної політики в Україні та правового регулювання у соціальній сфері належать: ратифікація Європейської соціальної хартії та плану її реалізації в Україні; створення цілісної стратегії у сфері надання соціальних послуг; приєднання України до Європейського кодексу соціального забезпечення; часткове реформування правового регулювання праці і зайнятості населення; удосконалення правового регулювання та соціальної політики у сфері соціального захисту, праці та зайнятості внутрішньопереміщених осіб з тимчасово окупованих територій України. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що до проблем української соціальної політики та права, які постали перед Україною на шляху до ЄС, належать: проблеми законодавства України про соціальне забезпечення; проблеми регулювання ринку праці, зайнятості населення та подолання бідності; проблематика удосконалення законодавства про охорону праці; проблеми стимулювання підприємництва як основи забезпечення соціальних стандартів та зайнятості населення; проблеми адаптації соціально незахищених верств населення. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано для міжнародного права.

Ключові слова: право ЄС, соціальна політика ЄС, соціальне право ЄС, європейська інтеграція, соціальна політика України, правове регулювання соціальної сфери, право соціального забезпечення, соціальний захист громадян України.

T. Humeniuk

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law
and Public Administration at the King Danylo University,
35 Konoval'tsja St., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: tetjana.humeniuk@gmail.com*

SOCIAL POLICY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE: LEVEL OF SUPPORT BY EU STATES

Aim. The aim of this research is to highlight the influence of European integration on the optimization of the legal fundamentals of social policy in Ukraine. **Methodology.** The research is based on the comparative legal method used for comparison of EU social law with the social law of Ukraine. The method of dialectic enables to establish contradictions in the legal norms that regulate the social system of Ukraine and determine its social policy. The systemic and functional method was used to study the system of regulation of the sphere of social relations in Ukraine, systems of social policy measures as well as functional interrelationships between them. The method of generalization was used for the systematization and interpretation of the results obtained during the study. **Results.** The research showed that the main ways of improving social policy in Ukraine and legal regulation in the social sphere include: ratification of the European Social Charter and its implementation plan in Ukraine; creation of a coherent strategy in the field of provision of social services; the accession of Ukraine to the European Code of Social Security; partial reform of the legal regulation of labor and employment of the population; improvement of legal regulation and social policy in the field of social protection, labor and employment of internally displaced persons from temporarily occupied territories of Ukraine. **Scientific novelty.** During the research, it was established that on the way to the EU, Ukraine has faced the following problems with its social policy and law: problems with the Ukrainian legislation on social security; problems with regulating the labor market, employment and poverty reduction; problems with improvement of the legislation on labor protection; problems with stimulating entrepreneurship as the basis for ensuring social standards and employment of the population; problems with adaptation of socially vulnerable groups of the population. **Practical significance.** The results of the research can be used in international law.

Key words: EU law, EU social policy, EU social law, European integration, social policy of Ukraine, legal regulation of social sphere, social security right, social protection of Ukrainian citizens.

Постановка проблеми. Питання правового регулювання соціальної сфери та впровадження ефективної соціальної політики завжди стає пріоритетним для будь-якої держави, починаючи з її створення та впродовж усіх наступних етапів розвитку. Саме тому соціальна політика в Україні та засади правового регулювання у цій сфері були сформульовані та системно викладені у нормах сучасної української Конституції. Зокрема, у ст. 46 Конституції України:

- 1) усі без винятку громадяни України мають право на соціальний захист;
- 2) основою такого захисту є соціальне забезпечення;
- 3) підставами соціального забезпечення є передбачені законом соціальні випадки, зокрема повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, старість, інші випадки, визначені законом;
- 4) гарантіями забезпечення цього права є загальнообов'язкове державне страхування за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення і створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними;
- 5) пенсії, інші види соціальних виплат та соціальної допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання впливу європейської інтеграції на оптимізацію правових засад соціальної політики в Україні досліджували В. Близнюк, І. Бутирська, К. Слюсаренко, А. Клименко, І. Яцишина та ряд інших науковців.

Постановка завдання. З урахуванням існуючої проблеми, а також ступеня її дослідження метою даної статті виступають питання правового регулювання соціальної сфери в умовах воєнного стану та впровадження ефективної соціальної політики

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабна збройна російська агресія спричинила руйнування промислової та сільськогосподарської інфраструктури, призвела до масштабних втрат людського і трудового потенціалу країни, робочих місць. Збитки України, як вважають вітчизняні експерти, на кінець 2022 р. дорівнюють більше 1 трлн дол.; за оцінками західних фахівців – близько 600 млрд дол. Проте війна ще триває. Ще однією загрозою є втрати людського і трудового потенціалу країни. Від початку війни за кордон виїхали понад 7 млн. українських громадян. Понад 3,3 млн. отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Ще близько 8 млн людей стали внутрішніми переселенцями, які переїхали із зони бойових дій та окупованих територій до безпечніших регіонів України. Серед осіб працездатного віку від початку війни втратили роботу майже 5 млн. українців. Із них 1,2 млн. виїхали до сусідніх країн; 3,6 млн. громадян, які залишились в Україні, стали безробітними. У травні-червні 2022 р. майже 4,5 млн. внутрішньо переміщених осіб повернулися додому, частина з них – до своєї попередньої роботи [2, с. 87].

В умовах війни державна соціальна політика спрямована на залучення міжнародної допомоги і сприяння розташуванню переміщених суб'єктів господарювання, що виступають в ролі головного осередка додаткових надходжень до бюджету. Слід зазначити, що соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, а також їхніх сімей, зумовлений особливістю професійних обов'язків не залежить від розміру доходів цих осіб, чи наявності фінансування з бюджету, а має безумовний характер. Ці гарантії не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації. Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції, тому держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до ч. 5 ст. 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення. Закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей [3, с. 83]. Важливим у реалізації соціальної політики стало прийняття 21 вересня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці», яким передбачено низку програм щодо підтримки бізнесу під час працевлаштування окремих категорій населення та сприяння на ринку праці в Україні особам з інвалідністю; визначено додаткові можливості отримання статусу безробітного особами, які перебувають на територіях, на яких ведуться бойові дії, та у яких не розірвані трудові договори з роботодавцем тощо [4, с. 121].

В довгостроковому періоді провідними векторами бюджетної політики соціального спрямування стануть: по-перше, розвиток використання інструментарію бюджетного стимулювання економічної активності ВПО та включення їх в економічну ринкову взаємодію, зокрема грантові програми на відкриття власної справи, для перенавчання та перекваліфікації тощо; по-друге, розвиток бюджетних механізмів будівництва й відновлення житла для осіб, які його втратили від війни, в тому числі формування фонду

комунального житла, активізацію іпотечних схем та ін. У контексті реалізації першого із визначених векторів бюджетної політики в Україні впроваджено механізми фінансового стимулювання підприємництва. Крім загальнодоступних програм пільгового кредитування малого бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%», в нашій країні реалізують цільові урядові програми «єРобота» (з можливістю отримати від держави стартовий капітал на відкриття власної справи до 250 тис грн), «Рука допомоги» (надання непрацюючим громадянам із малозабезпечених сімей одноразової безвідсоткової поворотної допомоги у розмірі до 100,5 тис грн для відкриття чи розвитку власного бізнесу) та ін. Проте, інший вектор бюджетної політики, що передбачає розвиток механізмів фінансового стимулювання відновлення та будівництва житлового фонду для постраждалих від війни поки не має відчутного прогресу в реалізації. На сьогодні відновлення зруйнованого або пошкодженого житла відбувається за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також коштів субвенції на реалізацію проектів у межах Програми з відновлення України. Ця субвенція передбачає співфінансування проектів відновлення соціальної та житлової інфраструктури на територіях, звільнених від іноземного агресора, а джерелом її фінансування виступають кошти залученої Україною позики Європейського інвестиційного банку [5, с. 62-63].

Станом на 2023 р. Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів визначений головним у опрацюванні декілька «євроінтеграційних» законопроектів, зокрема: проект Закону про колективні угоди та договори за реєстр. № 7628; проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю за реєстр. № 5344-д; проект Закону про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо правонаступництва у трудових відносинах за реєстр. № 8244; проект Закону про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо регулювання деяких питань трудових відносин за реєстр. № 5054-1 [6, с. 89].

Військова агресія російської федерації проти України кинула виклик Європейському Союзу у питаннях, що впливають на європейську економічну стабільність, безпеку та демократію, крім того це також виклик позиції ЄС, як одному із головних гравців на міжнародній арені. З 24 лютого 2022 р. до кінця лютого 2023 р. Європейський Союз запровадив загалом 10 пакетів санкцій у відповідь на активізацію військових зусиль росії на українській території. Ця підтримка з боку Європейського Союзу особливо важлива для підприємств-виробників, яким доводиться працювати недалеко від лінії фронту, не дивлячись на близькість бойових дій. Більшість мит та квот стосується сільськогосподарської продукції, тому рішення Європейського Союзу допомагають Україні та світу підтримувати продовольчу безпеку. Наразі торгівля між Україною та ЄС вже відновилася. Впродовж 2022 р. країна експортувала 99,8 млн. тонн товарів на 44,1 млрд дол. США. 63% цієї суми припало на країни ЄС (27,9 млрд. дол. США). Серед країн Союзу та партнерів України по ТКС найбільше експортувалося до Польщі (6,6 млрд дол. США), Румунії (3,8 млрд. дол. США) та Угорщини (2,27 млрд. дол. США). Багато кроків, зроблених країнами ЄС та українським урядом, сприяли бізнес-активності українських експортерів. Так, експортування сільськогосподарської продукції стало легшим завдяки скасуванню квот та мит Союзом. Започаткування Європейською комісією з для України «лінії солідарності» та розбудова митної інфраструктури стали ключовими для поживавлення торгівлі [7]. Єврокомісія схвалила чотири нові програми, в яких беруть участь 10 держав-членів, зокрема Україна та Молдова. При цьому фінансування ЄС цих програм на 2021–2027 роки становитиме 533 мільйони євро. Його метою є зміцнення

транскордонного та міжнародного співробітництва, сприяння «зеленому» переходу та підтримка охорони здоров'я, освіти і науки. 187 мільйонів євро виділено на транскордонну співпрацю між Польщею та Україною у сферах охорони природи, медичних послуг та прикордонного контролю. Програмою заплановано зміцнювати регіональні заклади охорони здоров'я, покращувати доступ до спеціалізованої та екстреної медичної допомоги, а також підтримувати довгострокове медичне обслуговування. 54 мільйони євро виділено на транскордонне співробітництво між Румунією та Україною для поліпшення рівня освіти, охорони здоров'я та збереження навколишнього середовища [7]. Для поглиблення економічної співпраці між Україною та ЄС необхідно розвивати ТКС на регіональному рівні, в котрих, окрім національних програм економічного співробітництва, можуть впроваджуватися програми регіонального та місцевого ТКС з країнами ЄС, що сприятиме більш активному співробітництву.

Зважаючи на відцентричні процеси в ЄС, можна виділити проблему механізму консенсусного ухвалення рішень. Так, даний механізм доволі часто гальмує необхідні рішення, які потрібно прийняти швидше. Часто між інтересами країн виникають певні розбіжності, які сильно затримують вирішення питання, а якщо і приводять до консенсусу то із значними поступками із обох сторін. В контексті євроінтеграції України така проблема вже проявлялась, коли Єврокомісія до 7 блоків необхідних реформ додала «блок про нацменшини», що було зроблено на прохання Угорщини, інакше дане рішення не було б ухвалено. Втім, щодо даного аспекту, то в ЄС знову підіймається питання про заміну процедури консенсусу на ухвалення рішень кваліфікованою більшістю. Варт відмітити й те, що громадяни ЄС продовжують підтримувати Україною, хоч і занепокоєні інфляцією в ЄС. Так, станом на зиму 2022-2023 рр. 91% респондентів підтримують надання Україні гуманітарної допомоги, а 88% виступають за прийом в ЄС українських біженців [8, с. 100-102]. Надання фінансової допомоги Україні підтримують 77%, тоді як запровадження економічних санкцій проти російського уряду, компаній і фізичних осіб підтримують 74% опитаних.

Висновки. Дослідження проблем соціальної політики та правового регулювання соціальної сфери суспільства в Україні дало можливість зробити наступні висновки та узагальнення: 1. Загальні українські та європейські засади соціальної політики та правового регулювання у цій сфері мають багато спільних рис на рівні конституційного та законодавчого закріплення. Їх зміст належним чином відображений як у Конституції України 1996 р., так і у Європейському кодексі соціального забезпечення 1964 р. (зі змінами від 1990 р.). 2. Основними напрямками європейської соціальної політики та права виступають: а) узгодження соціальної політики з управлінськими механізмами; б) гармонійне поєднання соціальної політики та правового регулювання з реальними економічними механізмами; в) об'єктивна обумовленість соціальної політики та права соціального забезпечення з фіскальними, міграційними проблемами та проблемами працевлаштування; г) активне запровадження інновацій у процесі реалізації соціальної політики та правового регулювання у цій сфері; г) різноманітність механізмів правового регулювання та соціальної політики ЄС. 3. До проблем української соціальної політики та права, які постали перед Україною на шляху до ЄС, можна віднести наступні: а) проблеми законодавства України про соціальне забезпечення; б) проблеми регулювання ринку праці, зайнятості населення та подолання бідності; в) проблематика удосконалення законодавства про охорону праці; г) проблеми стимулювання підприємництва як основи забезпечення соціальних стандартів та зайнятості населення; г) проблеми адаптації

соціально незахищених верств населення; д) обтяженість соціальної політики та правового регулювання збройним конфліктом на Донбасі. 4. До основних шляхів удосконалення соціальної політики в Україні та правового регулювання у соціальній сфері належать: а) ратифікація Європейської соціальної хартії та плану її реалізації в Україні; б) створення цілісної стратегії у сфері надання соціальних послуг; в) приєднання України до Європейського кодексу соціального забезпечення; г) часткове реформування правового регулювання праці і зайнятості населення; ґ) удосконалення правового регулювання та соціальної політики у сфері соціального захисту, праці та зайнятості внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій України. Підтримка, котру надає ЄС Україні у вигляді гуманітарної та військової допомоги, а також вільного та безквотного доступу до ринків Союзу, є безпрецедентною та дуже важливою для нашої країни. З початку російського вторгнення Європейський Союз надає пріоритет підтримці українській економіці як ключовому фактору, який допоможе Україні перемогти та відновитися після війни.

Список використаних джерел

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Панькова О. В., Касперович О.Ю. Соціальний діалог і трудова сфера України в умовах воєнного стану, євроінтеграції, цифровізації: проблеми та перспективи для повоєнного відновлення. *Економіка промисловості*. 2023. № 2(102). С. 78-104. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/191399/05-Pankova.pdf?sequence=1>
3. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). № 6. С. 80-84.
4. Савчук С.В., Коломийчук Н.М. Фінансові аспекти реалізації соціальної політики України в умовах військового стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 3(03). С. 118-122. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/141/129>
5. Горин В., Малішевська О. Реалізація соціальної складової бюджетної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.)*. Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 60-63.
6. Костишина Т. А., Тужилкіна О. В., Костишина А. І., Голубець В. В., Красюк Р. Р. Регулювання соціально-трудова відносин в контексті реалізації соціальної політики. *Modern engineering and innovative technologies*. 2023. №27. С. 85-91. URL: <https://moderntechno.de/index.php/meit/issue/view/meit27-02/meit27-02>
7. Волкова Н.В. Транскордонне співробітництво України з країнами ЄС в умовах російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2257/2180>
8. Близняк О.А., Риков А. Головні проблеми євроінтеграційного курсу України. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. Т. 15. № 1. С. 96-107.

References

1. The Constitution of Ukraine (Records of the Verkhovna Rada of Ukraine (RVR). 1996. 30. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (in Ukrainian)
2. O. V. Pankova, O. Yu. Kasperovych. (2023). Sotsialnyi dialoh i trudova sfera Ukrainy v umovakh voiennoho stanu, yevrointehratsii, tsyfrovizatsii: problemy ta perspektyvy dlia povoiennoho vidnovlennia [Social dialogue and the labor sphere of Ukraine in the conditions of martial law, European integration, digitalization: problems and prospects for post-war recovery]. *Economy of industry*, 2(102), 78-104. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/191399/05-Pankova.pdf?sequence=1> (in Ukrainian)
3. Gren, T.Ya. (2023). Osoblyvosti realizatsii polityky sotsialnoho zakhystu terytorii v umovakh viiny [Peculiarities of implementation of the policy of social protection of territories in war conditions].

Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public management and administration, Vol. 33 (72), 6, 80-84. (in Ukrainian)

4. Savchuk, S.V., Kolomiychuk, N.M. (2022). Finansovi aspekty realizatsii sotsialnoi polityky Ukrainy v umovakh viiskovoho stanu [Financial aspects of the implementation of the social policy of Ukraine in the conditions of martial law]. *Digital economy and economic security*, 3(03), 118-122. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/141/129> (in Ukrainian)

5. Horyn, V., Malyshevska, O. (2023). Realizatsiia sotsialnoi skladovoi biudzhetnoi polityky v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Implementation of the social component of the budget policy in the conditions of martial law in Ukraine]. *Current issues of financial theory and practice: collection. the mother Tenth extracurricular-distance. conf. students and young scientists*. (pp. 60-63). Ternopil: ZUNU. (in Ukrainian)

6. Kostyshina, T. A., Tuzhilkina, O. V., Kostyshina, A. I., Golubets, V. V., Krasiuk, R. R. (2023). Rehuliuvannia sotsialno-trudovykh vidnosyn v konteksti realizatsii sotsialnoi polityky [Regulation of social and labor relations in the context of social policy implementation]. *Modern engineering and innovative technologies*, 27, 85-91. URL: <https://modern techno.de/index.php/meit/issue/view/meit27-02/meit27-02> (in Ukrainian)

7. Volkova, N.V. (2023). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy z krainamy YeS v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Cross-border cooperation of Ukraine with EU countries in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Economy and society*, 48. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2257/2180> (in Ukrainian)

8. Bliznyak, O.A., Rykov, A. (2023). Holovni problemy yevrointehratsiinoho kursu Ukrainy [The main problems of the European integration course of Ukraine]. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, Vol. 15, 1, 96-107. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 09.10.2023

прийнята до друку 31.10.2023

The article: is received 09.10.2023

is accepted 31.10.2023

Бібліографія: Гуменюк Т. І. Соціальна політика України в умовах воєнного стану: рівень підтримки державами ЄС. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 64-70. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.64-70>

УДК 347.9

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.71-77>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ РАДИ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Загурський Олександр Богданович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Липова буд. 43, кв. 8, м. Тисмениця Івано-Франківської області, Україна, 77400
e-mail: oleksandr.zahurskyi@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0797-8864>

Мета. Сформулювати авторські підходи щодо розуміння правових засад функціонування та механізму діяльності Громадської ради доброчесності в контексті судової реформи з метою ефективного здійснення правосуддя. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати.** В процесі дослідження визнано, що престиж професії судді є надзвичайно важливим для функціонування цієї професійної групової цінності, оскільки вона сприяє універсальному відчуттю соціальної справедливості та підтверджує сприйняття юридичних інститутів загалом. Разом з тим, суддя, який користується авторитетом, краще піклується про добро, тому турбота про побудову його авторитету – це один із способів реалізації добра в етичному сенсі створення професії, а отже, моральний обов'язок кожного судді. Престиж професії – це суспільне благо, весь суддівський корпус працює над його змістовим наповненням, суддя може використовувати авторитет, розроблений колегами, а також пропустити його, знищуючи роботу цілих поколінь. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що професійна діяльність судді зосереджена на справедливості, суддя реалізує закон, який пов'язаний з справедливістю і він повинен бути справедливим, важко не погодитися з тезою, що вона працює на велике благо. Справедливість, однак, є доброю, що повне занепокоєння судді не вимагає двосторонніх дій: по-перше, обережно і відповідально в буквальному розумінні слід виконувати всі поставлені завдання, мета яких – встановити та підтримувати справедливість, по-друге, постійна побудова та підтримання престижу самої професії. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані під час розробки положень, висновків та рекомендацій щодо державної судової політики у сфері здійснення правосуддя, для підвищення рівня прийняття відповідних державних рішень у цій галузі, а також для подальшого удосконалення законодавства у сфері судоустрою.

Ключові слова: доброчесність, суддя, громадськість, етика судді, професійна репутація.

O. Zagurskyy

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public
Administration of the Higher Education Institution "King Danylo University"
43/8 Lipova Street, Tysmenytsia, Ivano-Frankivsk Region, Ukraine, 77400
e-mail: oleksandr.zahurskyi@ukd.edu.ua

PROBLEMATIC ISSUES OF THE PUBLIC INTEGRITY COUNCIL UNDER MARTIAL LAW

Purpose. formulate the author's own approaches to understanding the legal basis for the functioning and mechanism of the Public Integrity Council in the context of judicial reform with a view to the effective administration of justice. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and a synthesis of available scientific and theoretical information. It includes the formulation of relevant conclusions and recommendations. Such **methods** of scientific knowledge were used: terminological, logical-semantic, functional, systemic-structural, logical-normative. **Results.** The study recognized that the prestige of the judicial profession is crucial for the functioning of this professional group value, as it contributes to a universal sense of social justice and affirms the sense of the legal institutions as a whole. At the same time, a judge who enjoys prestige is better able to do good, so caring about building his or her prestige is one of the ways in which the profession is ethically good, and thus a moral obligation of every judge. The prestige of the profession is a public good, the entire judiciary is working on its content, a judge can use the authority developed by colleagues, but also miss it, destroying the work of entire generations. **Originality.** The study found that the judge's professional activity is focused on justice, the

*judge implements the law, which is related to justice and it must be fair, it is difficult to disagree with the thesis that it works for the greater good. Justice, however, is a good thing that a judge's full concern does not require twofold actions: first, careful and responsible performance of all tasks, which aim to establish and maintain justice, and second, constant building and maintaining the prestige of the profession itself. **Practical significance.** The results of the study can be used to develop provisions, conclusions and recommendations on the state judicial policy in the field of administration of justice, to improve the level of relevant state decision-making in this area, and also to further improve legislation in the field of the judiciary.*

Key words: integrity, judge, public, judicial ethics, professional reputation.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день цілком очевидним є те, що професія судді є однією з тих професій, яка потребує професійної етики як набору принципів поведінки, сформульованих незалежно від моральних норм, що зазвичай визнані в певній культурі. Неможливо не погодитися з твердженням, що робота судді служить надзвичайно важливим благам і що це не може бути предметом прямого контролю. Труднощі в боротьбі з діями судді мають два типи джерела: по-перше, знання, які має суддя, є занадто великим, щоб кожен володів ним перед судом, по-друге – соціальна роль професії має таку правову природу, що це виключає можливість контролю.

Професія судді має сенс лише тоді, коли вона асоціюється з довірою та повагою. Постійний, прямий контроль над діями судді повністю усуває довіру, серйозно применшує повагу, загрожує неупередженості судді тобто справедливості судового рішення.

Громадська рада доброчесності – незалежний громадський орган, що з 2016 року сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів в оцінюванні чинних суддів та доборі кандидатів на посади суддів. Поточний склад Ради був обраний 14 серпня 2023 року на зборах представники профільних організацій. До третього складу ГРД увійшли фахівці різного профілю: адвокати, журналісти, правозахисники та інші представники громадських організацій, які роками сприяють реформам у сферах правосуддя та антикорупції. У зв'язку з цим, виникла необхідність дослідити правову природу діяльності Громадської ради доброчесності в умовах воєнного стану

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання забезпечення дотримання етичних стандартів в сфері судової діяльності були предметом наукових праць багатьох науковців, таких як Н. Бакаянова, В. Бринцев, О. Боровицький, О. Гончаренко, С. Жуков, Р. Ігонін, Ю. Косткіна, В. Кривенко, І. Назаров, Л. Москвич, А. Музиченко, О. Овсяннікова, Л. Тацій та інші. Окремі аспекти досліджуваної тематики частково висвітлені у працях Ю. Барабаша, О. Гуменного, Н. Ковалко, Р. Куйбіди, М. Оніщука, О. Улютіної, С. Штогуна та ін.

Тим не менше, більшість праць вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків присвячено дослідженню адміністративно-правового статусу Громадської ради доброчесності. В той же час, проблема удосконалення правового статусу Громадської ради доброчесності в умовах воєнного стану, а також в контексті ефективного здійснення правосуддя є надзвичайно актуальною в сучасних умовах розвитку України і зумовила вибір даної теми дослідження.

Постановка завдання. Формулювання авторських підходів щодо розуміння правових засад функціонування та механізму діяльності Громадської ради доброчесності в контексті судової реформи з метою ефективного здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суддя вводить закон, змушує мертвий лист ожити і формує реальність. Питання про те, що таке закон, часто було

предметом фундаментальних наукових досліджень, проте, це не є метою нашого дослідження, щоб спробувати зіткнутися з нею тут.

В той же час, ми хотіли б звернути увагу на певний аспект концепції права, підкреслену Хартом, що важливо для наших подальших міркувань. Цей автор, незважаючи на те, що він є прихильником юридичного позитивізму, стверджує, що «закон містить основні інтуїції щодо справедливості, а також щодо певних благ, без яких життя неможливе» [1, с. 274-275].

«Суддя не є законодавцем, це очевидно, однак, він має здатність інтерпретувати закон та подання закону відповідно до його совісті. Правила закону розмивали межі, а в деяких випадках судді створюють власні правила відповідно до їх переконань» [2, с. 26]. Слова присяги про совість вказують на суддю як особу, на яку покладено заключний тягар відповідальності за застосування закону. Останнє слово належить людині, а не коду, людина, а не код, робить його підпис у рішенні.

Важко уявити демократичну країну, що громадяни не погоджуються з тим, що закон, що не діє в їхній країні про захист прав людини та фундаментальні права свободи. Праведний закон повинен супроводжуватися справедливою заявою.

Незалежність суддів слід розглядати як фундаментальний етичний постулат, адресований кожному судді, тоді як неупередженість і самостійність є наслідком незалежності, що додатково уточнює сферу, в якій незалежний суддя може і повинен здійснювати свої функції.

Аналіз чинної Конституції України свідчить про те, що конституційними засадами створення та діяльності Громадської ради доброчесності є наступні положення: «незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів» [3].

На думку П.І. Крайнього, «залучення громадськості до участі у здійсненні відповідними органами влади своїх функцій є новим механізмом у вітчизняній правовій системі. Показовим є створення Громадської ради доброчесності (далі – ГРД), яка була абсолютно новою інституцією та спрямована на демонстрацію максимальної фаховості, незалежності, об'єктивності під час здійснення конкурсного добору на посади суддів. Ідея її створення була підтримана як розробниками законопроекту «Про судоустрій та статус суддів» так й представниками різноманітних міжнародних інституцій: USAID, Консультативна рада Європейських суддів тощо» [4].

Згідно ст. 87-88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII, «Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Громадська рада доброчесності складається з двадцяти членів. Членами Громадської ради доброчесності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності» [5].

До завдань Громадської ради доброчесності слід віднести:

- 1) збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);
- 2) надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);
- 3) надає, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє;
- 4) делегує уповноваженого представника для участі у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді);
- 5) має право створити інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді [5].

Оскільки професійна діяльність судді зосереджена на справедливості, суддя реалізує закон, який пов'язаний з справедливістю і він повинен бути справедливим, важко не погодитися з тезою, що вона працює на велике благо. Справедливість, однак, є доброю, що повне занепокоєння судді не вимагає двосторонніх дій: по-перше, обережно і відповідально в буквальному розумінні виконання всіх завдань, мета яких – встановити та підтримувати справедливість, по-друге, постійна побудова та підтримання престижу самої професії.

І. Ковалко зауважує, що «рада – це інструмент прямого впливу суспільства на судову систему. Її основне завдання полягає у тому, щоб шляхом надання ВККС інформації щодо судді (кандидата на посаду судді) або висновку про його невідповідність етичним та антикорупційним критеріям (за наявності відповідних підстав) утверджувати в суддівському корпусі якісно нові стандарти професійної етики й доброчесності. Відповідно до положень ст. 106 Закону №1402-VII, невідповідність судді критеріям професійної етики й доброчесності є підставами для розгляду ВККС питання щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Таким чином, для кожного члена Ради мають бути характерними надвисокий рівень відповідальності та відсутність схильності до зловживань» [6].

Регламентом Громадської ради доброчесності від 23 листопада 2016 р. 1/2016 визначено, що «завданням Ради як інструменту громадськості, що встановлений Законом України “Про судоустрій і статус суддів”, є утвердження доброчесності та високих стандартів професійної етики у суддівському корпусі. З цією метою Рада сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання шляхом надання інформації про них або висновків про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) цим критеріям» [7].

За результатами роботи другого складу Громадської ради доброчесності (17.12.2018-16.12.2020) встановлено, що «попри нереалістичний графік проведення співбесід, упродовж 2019 року ГРД проаналізувала 1682 досьє суддів і надала ВККС 472 висновки та 111 інформацій про суддів. За результатами кваліфікаційного оцінювання попереднім складом ВККС 80 % суддів від усіх, що складали кваліфікаційне оцінювання, визнані такими, що відповідають займаній посаді, 2 % рекомендовані до звільнення, остаточне рішення щодо 18 % суддів не ухвалене. У 2020 році ГРД продовжила аналіз суддів у межах процедури кваліфікаційного оцінювання, уже за відсутності повноважного складу ВККС.

За цей час ГРД надала ВККС 131 висновок про невідповідність судді критеріям доброчесності та професійної етики та 5 інформацій щодо суддів [8].

Варто зауважити, що попередній склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів ігнорував численні висновки ГРД. Так на посади потрапило і залишилося там чимало недоброчесних суддів. Щоб не допустити цього у майбутньому, необхідно сформувати доброчесний і компетентний склад нової ВККС на відкритому і прозорому конкурсі, а висновки ГРД про недоброчесність мають автоматично означати непроходження суддею переатестації. Лише це дозволить звільнити недоброчесних з посад, а на їхнє місце знайти професіоналів, у доброчесності яких не буде жодних сумнівів.

14 серпня 2023 р. на зборах представники профільних організацій обрали новий склад Громадської ради доброчесності, яка допоможе оновленій Вищій кваліфікаційній комісії формувати гідний суддівський корпус. Це сильний і спроможний склад, як і потрібно в умовах, коли ВККС має закінчити кваліфіціювання майже двох тисяч суддів та відібрати приблизно 700 суддів на вакантні посади в апеляційних судах.

13 листопада стартували співбесіди в рамках відновленого кваліфікаційного оцінювання суддів місцевих та апеляційних судів, яке стояло на паузі з 2019 року. Уперше для вирішення питання про відповідність суддів критеріям доброчесності та професійної етики застосовувались спільні індикатори, затверджені ГРД і ВККСУ напередодні. Представники Громадської ради доброчесності взяли участь у співбесідах та могли безпосередньо у суддів уточнити інформацію, викладену в рішеннях ГРД. Відзначимо, що і рада, і комісія проявили прагнення до об'єктивної та конструктивної взаємодії щодо оцінювання 1884 суддів [9].

На думку О.Я. Кархот, «основними проблемами недосконалого функціонування ГРД є відсутність: по-перше, окремого нормативно-правового акту, який би повно та всебічно регулював роботу Ради (наразі функціонування цього органу регулюється лише двома статтями Закону “Про судоустрій і статус суддів” та Регламентом ГРД, що і викликало безліч дискусійних запитань); по-друге, чіткої методології роботи, яка була б заздалегідь визначена та оприлюднена; по-третє, злагодженої співпраці між ВККС, ГРД та кандидатами, що породжує суперечки та не порозуміння між сторонами [10].

На думку експертів фундації DEJURE, «відповідна модель дійсно сформувалась на початку 2000 років у країнах Західної Європи як така, що здатна була «позбавити суди політичного впливу й зробити інституції незалежними». Проте погоджуємось з експертами в тому, що така «система правосуддя в країнах Західної Європи розбудовувалась протягом десятиліть. Судовій владі в цих країнах зараз довіряє більшість населення: від 70 % громадян в Німеччині до 88 % у Данії. Політичний вплив на судову владу зведений до мінімуму, а доброчесність суддів не ставиться під сумнів. У цих країнах правило «судді, обрані суддями» має сенс: судді самі дбають за чистоту своїх рядів і за доброчесність всього суддівського корпусу» [11].

Висновки. Таким чином, кваліфікаційне оцінювання проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями. Важливими критеріями кваліфікаційного оцінювання є: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); 2) професійна етика; 3) доброчесність.

Щодо нового складу ГРД оцінку давати доволі зарано, адже треба дочекатися результатів її діяльності. Разом з тим, якість першого та другого складу не настільки важлива, бо він лише чітко окреслює точку відліку. Важливим є те, що це порядок і культура формування таких органів. Іноді громадський сектор використовує не дуже

цивілізовані підходи, перенесені з українського політикуму: цькування конкурентів, непрозорі підкилимні домовленості.

До того ж, доцільно також треба врахувати європейські стандарти, наприклад, щодо розголошення/нерозголошення відомостей про кандидатів, їх оцінювання. Потрібно, щоб робота ГРД одночасно була ефективною, не загрожувала незалежності суддів, щоб було усунуто корупційні ризики, щоб нас не звинуватили у подачі необ'єктивної інформації.

У зв'язку з цим, престиж професії судді є надзвичайно важливим для функціонування цієї професійної групової цінності, оскільки вона сприяє універсальному відчуттю соціальної справедливості та підтверджує сприйняття юридичних інститутів загалом. Суддя, який користується авторитетом, краще піклується про добро, тому турбота про побудову його авторитету – це один із способів реалізації добра в етичному сенсі створення професії, а отже, моральний обов'язок кожного судді. Престиж професії – це суспільне благо, весь суддівський корпус працює над його змістовим наповненням, суддя може використовувати авторитет, розроблений колегами, а також пропустити його, знищуючи роботу цілих поколінь.

Список використаних джерел

1. Hart L.A. Pojęcie prawa. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa. 1998. 412 s.
2. Łuków P. Granice zgody: autonomia zasad i dobro pacjenta. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa. 2005. 359 s.
3. Конституція України: закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 21.11.2023).
4. Крайній П.І. До питання про адміністративно-правовий статус Громадської ради доброчесності. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (29 жовтня 2021 р., Чернівці). Чернівці, 2021. С. 79-84.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>. (дата звернення: 21.11.2023).
6. Ковалко І. Громадська рада доброчесності як інструмент впливу суспільства на судову систему. Юридична газета online: URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/gromadska-rada-dobrochesnosti.html>. (дата звернення: 21.11.2023).
7. Регламент Громадської ради доброчесності: рішення Громадської ради доброчесності від 23 листопада 2016 р. №1/2016. URL: https://grd.gov.ua/wpcontent/uploads/data/files/docs/Reglament%20GRD_vid%2021.01.2018.pdf. (дата звернення: 21.11.2023).
8. Звіт за результатами роботи другого складу Громадської ради доброчесності (17.12.2018-16.12.2020). Громадська рада доброчесності. URL: https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/GRD_zvit_18-20-1.pdf. (дата звернення: 21.11.2023).
9. Відновлено кваліфіціювання суддів. Громадська рада доброчесності. URL: <https://grd.gov.ua/news/vidnovlennia-kvalifotsiniuvannia-suddiv/> (дата звернення: 21.11.2023).
10. Бабіч К. Р., Кархут О.Я. Правовий статус Громадської ради доброчесності : завдання, основні засади діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Право: зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 32. С. 79-84.
11. Що таке "європейські стандарти" судочинства і як вони повинні бути застосовані? DEJURE: вебсайт. URL: <https://dejure.foundation/library/shcho-take-evrostandarty-sudochynstva-i-yak-vony-zastosovuutsia>. (дата звернення: 21.11.2023).

References

1. Hart, L.A. (2008). Pojęcie prawa [The concept of law]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. (in Polish)
2. Łuków, P. (2005). Granice zgody: autonomia zasad i dobro pacjenta [Limits of consent: principle

autonomy and patient welfare]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR. (in Polish)

3. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine (1996, June 28). The Verkhovna Rada of Ukraine: official website. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>. (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian).

4. Krainii, P.I. (2021). Do pytannia pro administratyvno-pravovyi status Hromadskoi rady dobrochesnosti [On the administrative and legal status of the Public Integrity Council]. *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini: Materialy V Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii* (pp. 79-84). Chernivtsi. (in Ukrainian).

5. On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine (2016, June 2). The Verkhovna Rada of Ukraine: official website. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>. (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian).

6. Kovalko, I. (2016). Public Integrity Council as an instrument of public influence on the judicial system. Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/gromadska-radadobrochesnosti.html>. (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian)

7. Rules of Procedure of the Public Integrity Council: decision of the Public Integrity Council № 1/2016 (2016, November 23). Available at: https://grd.gov.ua/wpcontent/uploads/data/files/docs/Reglament%20GRD_vid%2021.01.2018.pdf. (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian)

8. Report on the work of the second composition of the Public Integrity Council (17.12.2018-16.12.2020). Public Integrity Council. Available at: https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/GRD_zvit_18-20-1.pdf. (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian)

9. Qualification assessment of judges has been restored (2023). Public Integrity Council. Available at: <https://grd.gov.ua/news/vidnovlennia-kvalifotsiniuvannia-suddiv> (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian)

10. Babich, K. R., Karkhut, O.Y. (2017). Pravovyi status Hromadskoi rady dobrochesnosti: zavdannia, osnovni zasady diialnosti [Legal Status of the Public Integrity Council: Tasks, Basic Principles of Activity]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*, 32, 79-84. (in Ukrainian)

11. What are the "European standards" of judicial proceedings and how should they be applied? DEJURE: website. Available at: <https://dejure.foundation/library/shcho-take-evrostandarty-sudochynstva-i-yak-vony-zastosovuutsia> (accessed 21 November 2023). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 14.11.2023

прийнята до друку 05.12.2023

The article: is received 14.11.2023

is accepted 05.12.2023

Бібліографія: Загурський О. Б. Проблемні питання діяльності громадської ради доброчесності в умовах воєнного стану. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 71-77. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.71-77>

УДК 342.7:351.74 (477)

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.78-86>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Магновський Ігор Йосифович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і
права Одеського державного університету внутрішніх справ,

вул. Успенська, 1, м. Одеса, Україна, 65014

e-mail: magn.igor@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7336-6212>

Косаревська Ольга Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу
організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ,

вул. Успенська, 1, м. Одеса, Україна, 65014

e-mail: kosarevskaya.olga1@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3680-8389>

Мета. Метою роботи є проведення аналізу міжнародних стандартів забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності Національної поліції України, виходячи з реалій та викликів сьогодення. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків і рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати.** У процесі дослідження визнано, що належне утвердження прав і свобод людини є одним із основоположних та провідних факторів національного державотворення, де в особі компетентних державних органів по їх забезпеченню, одне з ключових місць займає саме Національна поліція України, тим самим обумовлюючи її діяльність, адже її ефективність та продуктивність має визначальне значення у даному аспекті для суспільного розвитку. До того ж реалії сьогодення зобов'язують Національну поліцію України до суттєвих трансформаційних змін, як відповідного алгоритму дій та прийняття рішень, задля підвищення дієвості й результативності її професійного спрямування – служінню українському народові, таким чином, забезпечуючи реалізацію стратегічних пріоритетів поліцейської діяльності відповідно до міжнародних стандартів дотримання прав людини. **Наукова новизна.** У процесі дослідження, на основі узагальнення позитивного досвіду, доведено значимість та ефективність міжнародних стандартів забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності Національної поліції України на сучасному етапі державотворення.

Практична значимість. Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час розробки пропозицій щодо вдосконалення механізму забезпечення прав людини з огляду міжнародних стандартів у правоохоронній діяльності Національної поліції України.

Ключові слова: міжнародні стандарти прав людини, Конституція України, національне законодавство, Національна поліція України, поліцейська діяльність, правоохоронна діяльність.

I. Mahnovskyi

*Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of theory and history of the state and law Odessa State University of Internal Affairs,
Uspenskaya Street, 1, Odesa, 65014, Ukraine,
e-mail: magn.igor@ukr.net*

O. Kosarevska

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Scientific Specialist of the Department of the Organization of Scientific Work of the Odessa State University of Internal Affairs,
Uspenskaya Street, 1, Odesa, 65014, Ukraine,
e-mail: magn.igor@ukr.net*

**INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS ENSUREMENT STANDARDS IN THE
LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE:
TODAY'S REALITIES**

Purpose. The purpose of the work is to conduct an analysis of international standards for ensuring human rights in the law enforcement activities of the National Police of Ukraine, based on the realities and challenges of today. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions and recommendations. The following **methods** of scientific research have been implemented: terminological, logical-semantic, functional, system-structural, logical-normative. **Results.** In the process of research, it was recognized that the proper affirmation of human rights and freedoms is one of the fundamental and leading factors of national state-building, where the National Police of Ukraine occupies one of the key positions in the person of competent state bodies to ensure them, thereby determining its activity, because its efficiency and productivity are of decisive importance in this aspect for social development. In addition, today's realities oblige the National Police of Ukraine to make significant transformational changes, as an appropriate algorithm of actions and decision-making, in order to increase the effectiveness and efficiency of its professional direction – serving the Ukrainian people, thus ensuring the implementation of strategic priorities of police activity in accordance with international standards observance of human rights. **Originality.** In the process of research, based on the generalization of positive experience, the significance and effectiveness of international standards for ensuring human rights in the law enforcement activities of the National Police of Ukraine at the current stage of state formation have been proven. **Practical significance.** The results of the research can be used in law-making and law-enforcement activities during the development of proposals for improving the mechanism of its timely detection, prevention and elimination.

Key words: international human rights standards, the Constitution of Ukraine, national legislation, National Police of Ukraine, police activity, law enforcement activity.

Постановка проблеми. Як засвідчує сучасність, внутрішні політико-правові перетворення в Україні на тлі зовнішніх тенденцій її інтеграції у європейську спільноту актуалізують значимість питання щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина в державі, де одне із ключових місць у даному ракурсі посідає правоохоронна діяльність Національної поліції із урахуванням саме міжнародних правових стандартів, що об'єктивно зумовлює формулювання новітніх науково обґрунтованих теоретико-прикладних засад поліцейської діяльності у зазначеній сфері, котрі б концептуально відповідали теперішнім напрямкам розбудови демократичної, правової, соціальної держави і розвитку громадянського суспільства.

Ураховуючи вищезначене, вагомість указанного дослідження викликана сьогоденням і підтверджує перспективність та значимість згаданої тематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремим аспектам озвученій науковій проблематиці присвятили власні творчі доробки так вчені: О. І. Безпалова, Є. В. Білозьоров, В. О. Боняк, Ю. І. Вітик, Д. І. Гладчук, О. Б. Горова, В. О. Демиденко, Д. С. Денисюк, В. В. Коваленко, В. О. Негодченко, А. Ю. Олійник, О. В. Петришин, М. М. Почтовий, Т. М. Слінько, В. В. Сокурено, О. М. Солоненко, Т. І. Фулей, А. І. Хальота, О. Я. Хольвінська, С. С. Чернявський, Н. К. Шаптала Ю. С. Шемшученко,

Н. Г. Шукліна та ряд інших, напрацювання котрих містять корисний за обсягом фактичний матеріал та сприяє до подальших теоретичних і прикладних розробок щодо ефективних заходів забезпечення прав людини у діяльності правоохоронних органів держави.

Постановка завдання. Виходячи з реалій сьогодення, висвітлення міжнародних стандартів забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто підтримати бачення Т. М. Слінько, що у сучасному світі захист та дотримання основних прав і свобод людини й громадянина перестали бути компетенцією конкретної держави, а стали справою всього міжнародного співтовариства, оскільки вже тривалий час є найважливішим завданням багатьох держав світового співтовариства. Завдяки підвищеній стурбованості й увазі міжнародної спільноти до цих питань у різний час авторитетні міжнародні організації ухвалили близько 300 декларацій, конвенцій, хартій. Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти, оскільки їх розробляють на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН як декларації чи рекомендації. Україна як держава – засновниця ООН узяла на себе зобов'язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини і основних свобод [1, с. 30–31].

На переконання Л. Р. Наливайко та К. В. Степаненко інтегровані в національне законодавство міжнародні норми, що визначають стандарти прав людини, роблять Україну суб'єктом глобального процесу стандартизації цієї галузі міждержавних відносин. Головними «виконавцями» міжнародно-правових стандартів прав особи на національному рівні постають органи публічної влади, змістом та сенсом діяльності яких є забезпечення прав людини і громадянина [2, с. 134].

Стосовно юридичної практики зарубіжних країн, О. Л. Соколенко зауважує, що вивчення досвіду організації захисту прав громадян у поліцейській діяльності в зарубіжних країнах дає змогу об'єктивно оцінити й спрогнозувати поточні та віддалені тенденції розвитку національної моделі правозахисної діяльності поліції, своєчасно виявити її недоліки та скорегувати адміністративно-правове регулювання і практику, використати позитивні й вже апробовані аспекти зарубіжного досвіду захисту прав громадян у поліцейській діяльності. Дослідник указує, що захист прав громадян у поліцейській діяльності в зарубіжних країнах першочергово характеризується профілактичним напрямом, обмеженням застосуванням репресивних примусових заходів і широким залученням громадськості до виконання окремих правоохоронних повноважень. Удосконалення системи захисту прав громадян у діяльності органів внутрішніх справ України з урахуванням зарубіжного досвіду пріоритетно вимагає її приведення у відповідність із актуальним станом суспільних відносин, встановленням правопорядку, міжнародними стандартами й національною системою захисту прав громадян. Правозахисна діяльність органів внутрішніх справ України потребує істотного поглиблення й оновлення адміністративно-правового регулювання, зокрема законодавчого закріплення детального й вичерпного переліку повноважень, форм і методів діяльності у сфері забезпечення прав та свобод особи, а також підстав і порядку застосування заходів державного примусу; розширення допоміжних засобів профілактичної роботи; узгодженого впорядкування участі громадян у правозахисній діяльності й контролі за діяльністю органів внутрішніх справ [3, с. 28–29].

Оскільки згідно статті 3 Конституції України, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а відтак і й одним із правових регуляторів поліцейської діяльності, що нормативно проявляється у формалізованому (ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року) принципі «дотримання прав і свобод людини» [4;5].

Тому становлення в Україні Національної поліції України, констатує Ю. І. Вітик є відображенням нового якісного етапу в розвитку сучасної держави і права, який нині характеризується переосмисленням принципів діяльності цього нового правоохоронного органу під час виконання ним своїх завдань та ставить принциповий акцент на дотриманні прав людини в повсякденній діяльності поліції під час виконання нею своїх завдань [6, с. 205–209]. Тому запровадження міжнародно-правових стандартів поліцейської діяльності на національному рівні, на переконання дослідниці, є концентрованим відображенням загальноприйнятої світової правозастосовної практики, зокрема у сфері забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідними правоохоронними органами, та формує сучасну стратегію протидії викликам організованої злочинності як невід'ємної міжнародної складової превентивного запровадження виникнення деструктивних загроз світовому суспільству [7, с. 39–40].

У зв'язку з чим науковці І. М. Луцький, А. І. Луцький та О. М. Каленюк стверджують, що саме забезпечення прав і свобод людини визначає розвиток більшості держав на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, є одним із визначальних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення у контексті європейської інтеграції України. Прагнення Української держави стати повноправним членом світової спільноти спрямовує зусилля органів державної влади на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів з метою першочергового забезпечення гармонізації світових стандартів дотримання прав і свобод людини і національних конституційних норм [8, с. 77].

Зі свого боку приведення національного законодавства, зокрема відомчих нормативних актів МВС України, у відповідність до вимог міжнародно-правових документів, підкреслює Є. В. Білозьоров, сприяє налагодженню, поширенню та поглибленню міжнародної поліцейської співпраці. У внутрішній діяльності та за міжнародного співробітництва МВС України дотримується основних міжнародно-правових документів, що регламентують захист прав і свобод людини, визначають світові підходи до протидії злочинності та встановлюють загальноприйняті правила поведінки посадових осіб [9, с. 12].

Як наголошують В. О. Кудря та В. В. Кудря, під час застосування поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини – це імперативний стандарт, адже, отримуючи закріплення у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту [10, с. 191].

Своєю чергою А. М. Ключко відзначає, що сьогочасні вимоги до поліції передбачають доволі високий рівень професіоналізму, що ґрунтується на етичності, відповідальності й сумлінності поліцейських службовців. Лише така поліція, як показує міжнародний досвід, може належним чином здійснювати покладені на неї повноваження. Вчений зазначає, що міжнародні стандарти роботи поліції характеризують якість функціонування органів правопорядку. Їх упровадження, як показує міжнародний досвід,

підвищує якість і ефективність діяльності поліції. Міжнародно-правові стандарти діяльності поліції дають змогу врахувати сукупність факторів, що впливають на поведінку професіонала, і розробити технологію формування гідного здійснення службової діяльності та поведінки відповідно до професійних і громадянських обов'язків, відповідально й етично. Тому запозичення й інтеграція зазначених стандартів у діяльність національних правоохоронних органів є першочерговим завданням, що ставиться перед державою [11, с. 131–132].

Міжнародними документами, правові норми яких покладені в основу діяльності Національної поліції України, є: Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1950 року, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року № 34/169 [12]; Декларація про поліцію, прийнята Радою Європи у 1979 році [13]; Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином, прийнятий Резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року [14]; Європейський кодекс поліцейської етики, прийнятий Комітетом Міністрів держав – учасниць Ради Європи 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів, відповідно до якої цілями поліції визначено: підтримка публічного спокою, забезпечення права і порядку в суспільстві; захист і дотримання основоположних прав і свобод особи, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції про права людини; запобігання та подолання злочинності; надання допомоги і послуг суспільству [15]; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року, Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку 1990 року [16].

Стандарти ООН щодо правоохоронних органів, кримінальних процедур та прав людини стали основою для «Міжнародної Амністії» розробки у 1998 році (Pol. 30/04/98, Лондон) спільно з поліцейськими та експертами з різних держав «Десять правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів» [17, с. 195–196].

Із цього приводу, як зауважують дослідники, розроблені «Міжнародною Амністією» – «Десять правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів» є уніфікованими міжнародними основними стандартами поліцейської діяльності, зокрема, щодо забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини [7, с. 39–40].

До того ж, В. О. Боняк пропонує інтерпретацію міжнародно-правових стандартів діяльності органів охорони правопорядку як уніфікованих для правоохоронної діяльності принципів та правил поведінки посадових і службових осіб цих органів публічної влади, що мають імперативний характер, об'єктивовані в міжнародно-правових актах та рішеннях міжнародних правозахисних інституцій і забезпечені, у разі їх порушення, міжнародно-правовими санкціями. Водночас авторка пропонує розглядати міжнародні стандарти діяльності органів охорони правопорядку як єдність двох основних складових: 1) професійні стандарти посадових і службових осіб органів охорони правопорядку, насамперед стандарти професійної підготовки; 2) стандарти з охорони та захисту прав і свобод людини, забезпечення законності та правопорядку [18, с. 86].

З погляду Ю. Ю. Орлова та С. С. Чернявського, необхідність створення постійно діючого механізму розроблення новацій у правоохоронній сфері, їх наукової апробації та впровадження в роботу органів внутрішніх справ на сьогодні є очевидною. Від того, наскільки чітко буде працювати цей механізм, зрештою, залежатиме: по-перше, ефективність виконання ОВС покладених на них завдань (завдяки озброєності

правоохоронної практики новітніми досягненнями науки і техніки); по-друге, здатність правоохоронної системи до швидких і своєчасних трансформацій відповідно до суспільних вимог, що змінюються (що дасть змогу гармонізувати розвиток ОВС із прогресом громадянського суспільства в Україні) [19, с. 5–6]. Слутуючи при цьому міжнародно-правовим стандартам поліцейської діяльності у контексті забезпечення прав і свобод людини.

Науковці справедливо стверджують, що підписання Україною міжнародних угод обумовлює неухильне дотримання стандартів у сфері захисту прав людини під час реалізації правоохоронної функції. Тому постає нагальна потреба в погодженні засад діяльності системи відповідних органів внутрішніх справ України зі світовими, зокрема європейськими, стандартами. У той же час, міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини мають бути фундаментальними принципами в діяльності працівників відповідних правоохоронних органів та відповідати вимогам демократичного, громадянського суспільства. Їх професійна діяльність щодо забезпечення прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів є багатоаспектною, результати її залежать не лише від професіоналізму її працівників, а й від рівня довіри до них з боку громадян, налагодження співпраці з міжнародними поліцейськими організаціями та органами в цій сфері [20, с. 96].

Основною передумовою становлення України як дійсно правової держави, констатує О. І. Безпалова, є вироблення та впровадження з урахуванням відповідних європейських стандартів дієвого механізму дотримання принципу верховенства права в діяльності органів державної влади, забезпечення прав і свобод громадян, підтримання належного стану законності та правопорядку. Вирішення цієї проблеми потребує посилення правоохоронної функції держави, зокрема вдосконалення механізму реалізації правоохоронної функції держави, унаслідок чого можна буде досягти зниження рівня злочинності в суспільстві, підвищити рівень правової культури населення [21, с. 13–14].

Водночас Д. С. Денисюк зазначає: 1) Національна поліція України є публічним органом, створеним згідно із законом; 2) діяльність Національної поліції України завжди повинна проводитися відповідно до національного права та міжнародних стандартів; 3) законодавство про Національну поліцію України має бути доступним для громадськості, достатньо зрозумілим і точним та, за необхідності, супроводжуватися чітким підзаконним регулюванням, яке також повинно бути доступним для громадськості й зрозумілим; 4) на персонал поліції має поширюватись таке саме законодавство, що й на звичайних громадян, і винятки можуть бути виправдані тільки з причин належної роботи поліції в демократичному суспільстві [22, с. 135].

Своєрідність відповідних міжнародно-правових стандартів, наголошує Ю. І. Вітик, полягає в особливо гострій потребі у їх подальшому науково-теоретичному осмисленні за умови складної політико-правової ситуації в Україні. Саме для подальшого об'єктивного та всебічного їх дослідження, а відтак й окреслення шляхів інтеграції у світовий та європейський простір, напрям цього аналізу також скерований на наукове обґрунтування та запровадження у вітчизняне законодавство міжнародно-правових стандартів поліцейській діяльності у сфері забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина [7, с. 39–40].

Висновки. Отже, належне утвердження прав і свобод людини є одним із основоположних та провідних факторів національного державотворення, де в особі компетентних державних органів по їх забезпеченню, одне з ключових місць займає саме Національна поліція України, тим самим обумовлюючи її діяльність, адже її ефективність

та продуктивність має визначальне значення у даному аспекті для суспільного розвитку. До того ж реалії сьогодення зобов'язують Національну поліцію України до суттєвих трансформаційних змін, як відповідного алгоритму дій та прийняття рішень, задля підвищення дієвості й результативності її професійного спрямування – служінню українському народові, таким чином, забезпечуючи реалізацію стратегічних пріоритетів поліцейської діяльності відповідно до міжнародних стандартів дотримання прав людини.

Список використаних джерел

1. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. *Права людини і демократія*: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (Харків, 15 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 30–34.
2. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
3. Соколенко О. Зарубіжний досвід захисту прав громадян у діяльності поліції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Вип. 95. С. 28–31.
4. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. Вітик Ю. І. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 4. С. 205–209.
7. Вітик Ю. І. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 7 (35). Vol. 3. С. 39–45.
8. Луцький І. М., Луцький А. І., Каленюк О. М. Організаційно-правовий аспект захисту прав людини у системі права ЄС. Економіка та держава. 2009. № 4. С. 77–79.
9. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2008. 18 с.
10. Кудря В. О., Кудря В. В. Дотримання прав людини в ході застосування поліцейських заходів. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 бер. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 189–192.
11. Ключко А. М. Міжнародні стандарти роботи поліції. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2016 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 114–118.
12. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: міжнар. док. від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text
13. Декларація про поліцію: міжнар. док. від 8 трав. 1979 р. № 690(1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text
14. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином: міжнар. док. від 9 груд. 1988 р. № 43/173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text
15. Рекомендації Комітету Міністрів державам – учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики»: ухвалені Комітетом Міністрів 19.09.2001 р. на 765-му засіданні заступників Міністрів. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
16. Владовська К., Морщук Т. Дотримання міжнародних стандартів прав людини працівниками Національної поліції України. *Вісник Національної прикордонної служби України*. 2019. № 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/300/301>.
17. Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ (відповідь на виклик XXI століття) / заг. ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 292 с.

18. Боняк В. О. Міжнародно-правові стандарти діяльності органів охорони правопорядку: поняття та його видова диференціація. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 84–87.

19. Чернявський С. С., Орлов Ю. Ю. Актуальні проблеми організації науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи в системі МВС України. Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. 2016. № 1. С. 5–18.

20. Солоненко О. М. Сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. 2011. № 6. С. 95–103.

21. Безпалова О. І. Поняття правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові підходи дослідження*: матеріали міжкафедр. круглого столу (Харків, 23 жовт. 2012 р.). Харків: ХНУВС, 2012. С. 13–14.

22. Денисюк Д. С. Правові основи діяльності Національної поліції України в умовах верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 39. Т. 1. С. 133–135.

References

1. Slinko, T. M. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty v haluzi prav liudyny ta yikh vidobrazhennia v Konstytutsii Ukrainy [International legal standards in the field of human rights and their reflection in the Constitution of Ukraine]. *Prava liudyny i demokratiia: zb. nauk. st. za materialamy nauk. konf.* (pp. 30-34). Kharkiv. (in Ukrainian)

2. Nalyvaiko, L. R., Stepanenko, K. V. (2019). *Mizhnarodno-pravovi standarty prav liudyny: navch. posib* [International legal standards of human rights: a study guide]. Dnipro: DDUVS. (in Ukrainian)

3. Sokolenko, O. (2013). Zarubizhnyi dosvid zakhystu prav hromadian u diialnosti politzii [Foreign experience in protecting citizens' rights in police activities]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Yurydychni nauky»*, 95, 28–31. (in Ukrainian)

4. The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996, 30, 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian)

5. On the National Police: Law of Ukraine (2015, July 2) № 580-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015, 40–41, 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (in Ukrainian)

6. Vityk, Yu. I. (2021). Pryntsyp dotrymannia prav liudyny u diialnosti Natsionalnoi politzii Ukrainy: stan naukovooho doslidzhennia [The Principle of Human Rights Observance in the Activities of the National Police of Ukraine: the State of Scientific Research]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 4, 205–209. (in Ukrainian)

7. Vityk, Yu. I. (2020). Mizhnarodno-pravovi standarty politseiskoi diialnosti u sferi zabezpechennia dotrymannia prav i svobod liudyny [International legal standards of police activity in the field of ensuring the observance of human rights and freedoms]. *Knowledge, Education, Law, Management*, 7 (35). Vol. 3, 39–45. (in Ukrainian)

8. Lutsnyi, I. M., Lutsnyi, A. I., Kaleniuk, O. M. (2009). Orhanizatsiino-pravovyi aspekt zakhystu prav liudyny u systemi prava YeS [Organizational and Legal Aspect of Human Rights Protection in the EU Law System]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 77–79. (in Ukrainian)

9. Bilozorov, Ye. V. (2008). Legal guarantees of human and civil rights and freedoms in the field of police activity: PhD thesis abstract. Kyiv. (in Ukrainian)

10. Kudria, V. O., Kudria, V. V. (2018). Dotrymannia prav liudyny v khodi zastosuvannia politseiskykh zakhodiv [Observance of human rights during the application of police measures]. *Stan dotrymannia prav liudyny v umovakh suchasnosti: teoretychni ta praktychni aspekty: materialy VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 189-192). Kyiv: Nats. akad. внутр. справ. (in Ukrainian)

11. Klochko, A. M. (2016). Mizhnarodni standarty roboty politzii [International standards of police work]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoriko-pravovi problemy: tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 114-118). Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t внутр. справ. (in Ukrainian)

12. Code of Conduct for Law Enforcement Officials: international document (1979, December 17). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (in Ukrainian)

13. Declaration on the Police: international document (1979, May 8) № 690(1979). № 690(1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (in Ukrainian)

14. Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment: international document (1988, December 9) № 43/173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text (in Ukrainian)

15. Recommendation of the Committee of Ministers to the member states of the Council of Europe "On the European Code of Police Ethics": adopted by the Committee of Ministers on September 19, 2001 at the 765th meeting of the Deputy Ministers. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (in Ukrainian)

16. Vladovska, K., Morshchuk, T. (2019). Dotrymannia mizhnarodnykh standartiv prav liudyny pratsivnykamy Natsionalnoi politzii Ukrainy [Compliance with International Human Rights Standards by the National Police of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/300/301>. (in Ukrainian)

17. Rymarenka, Yu. I., Kondratieva, Ya. Yu. (Ed.) (2003). *Politychnyi vymir diialnosti Ministerstva vnutrishnikh sprav (vidpovid na vyklyk XXI stolittia)* [Political dimension of the Ministry of Internal Affairs (response to the challenge of the XXI century)]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. (in Ukrainian)

18. Boniak, V. O. (2019). Mizhnarodno-pravovi standarty diialnosti orhaniv okhorony pravoporiadku: poniattia ta yoho vydova dyferentsiatsiia [International Legal Standards for Law Enforcement Agencies: Concept and Species Differentiation]. *Zakhyst prav liudyny: mizhnarodnyi ta vitchyznianyi dosvid: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 84-87). Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy. (in Ukrainian)

19. Cherniavskiy, S. S., Orlov, Yu. Yu. (2016). Aktualni problemy orhanizatsii naukovo-doslidnoi ta doslidno-konstruktorskoï roboty v systemi MVS Ukrainy [Current Problems of Organizing Research and Development Work in the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Nauk. visn. Nats. akad. vnutr. sprav*, 1, 5–18. (in Ukrainian)

20. Solonenko, O. M. (2011). Suchasni mizhnarodni standarty zabezpechennia prav i svobod liudyny v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav [Modern International Standards for Ensuring Human Rights and Freedoms in the Activities of Law Enforcement Agencies]. *Nauk. visn. Nats. akad. vnutr. sprav*, 6, 95–103. (in Ukrainian)

21. Bezpalova, O. I. (2012). Poniattia pravookhoronnoi funktsii derzhavy [The concept of law enforcement function of the state]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi pidkhody doslidzhennia: materialy mizhkafedr. kruhloho stolu* (pp. 13-14). Kharkiv: KhNUVS. (in Ukrainian)

22. Denysiuk, D. S. (2017). Pravovi osnovy diialnosti Natsionalnoi politzii Ukrainy v umovakh verkhovenstva prava [Legal basis of the National Police of Ukraine under the rule of law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo»*, 39, Vol. 1, 133–135. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 20.11.2023
прийнята до друку 08.12.2023
The article: is received 20.11.2023
is accepted 08.12.2023

Бібліографія: Магновський І. Й., Косаревська О. В. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності національної поліції України: реалії сьогодення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 78-86. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.78-86>

УДК 341.232.7

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.87-94>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОСТІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Рябовол Лілія Тарасівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира
Винниченка, вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, Україна, 25006
e-mail: lryabovol8@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3558-2103>

Мета. Метою роботи є визначити ступінь втілення Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015) у вітчизняне освітнє законодавство. **Методика.** В основі методики дослідження – аналіз вітчизняного освітнього законодавства в частині забезпечення якості вищої освіти та співставлення його з ESG 2015. У процесі дослідження було використано такі **методи**: логіко-нормативний (для опрацювання нормативно-правових актів), системно-структурний (для визначення й опису складових частин системи забезпечення якості вищої освіти), порівняльний. **Результати.** Констатовано, що системний європейський підхід до забезпечення якості освіти знайшов свою реалізацію у вітчизняному законодавстві про вищу освіту. За своєю метою і структурою система забезпечення якості вищої освіти в Україні відповідає до ESG 2015. Значна частина обов'язкових елементів системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, визначених ESG 2015, закріплено в освітньому законодавстві України, зокрема, унормовано питання інституційної акредитації та постакредитаційного моніторингу, удосконалено нормативне забезпечення системи апеляцій рішень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та статусу цього органу, насамперед, щодо його незалежності. **Наукова новизна.** Дослідження є одним з перших, в якому вивчено актуальний стан втілення ESG 2015 у вітчизняне законодавство про вищу освіту. **Практична значимість.** Встановлення ступеня втілення ESG 2015 дозволяє окреслити перспективні завдання щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні для подальшої інтеграції в Європейський простір вищої освіти.

Ключові слова: ESG 2015, Європейський простір вищої освіти, освітній процес, освітня програма, студентоцентризований підхід, навчання, викладання та оцінювання.

Liliia Riabovol

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Professor of the Department of Law and Law
Enforcement, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,
1 st. Shevchenko, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006
e-mail: lryabovol8@gmail.com

LEGAL BASIS OF QUALITY ASSURANCE OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: ANALYSIS OF RELEVANCE TO EUROPEAN STANDARDS

Purpose. The purpose of the article is to determine the degree of implementation of the Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG 2015) into domestic educational legislation. **Methodology.** The basis of the research methodology is the analysis of national educational legislation in terms of ensuring the quality of higher education and its comparison with ESG 2015. The following **methods** were used in the research process: logical-normative (to develop normative-legal acts), systemic-structural (to define and describe constituent parts of the higher education quality assurance system), comparative. **Results.** It has been established that a significant factor in the formation of the system of ensuring the quality of higher education in Ukraine during the war and post-war times is the European integration of our country, within the framework of which it is necessary to ensure the quality of higher education in Ukraine in accordance with ESG 2015. It has been proven that a systematic European approach to ensuring the quality of education found its implementation in the national legislation on higher education. According to its purpose and structure, the system of quality assurance of higher education in Ukraine corresponds to ESG 2015. A significant part of the mandatory elements of the system of external quality assurance of higher education, defined by ESG

2015, are enshrined in the educational legislation of Ukraine, in particular, the issues of institutional accreditation and post-accreditation monitoring are regulated, improved regulatory support for the system of appeals of decisions of the National Agency for Quality Assurance of Higher Education and the his status, first of all, regarding its independence. **Scientific novelty.** The study is one of the first in which the current state of implementation of ESG 2015 in the domestic legislation on higher education was studied. **Practical significance.** Establishing the degree of implementation of ESG 2015 makes it possible to outline prospective tasks for ensuring the quality of higher education in Ukraine for further integration into the European area of higher education.

Key words: ESG 2015, European Higher Education Area, educational process, educational program, student-centered approach, learning, teaching and evaluation.

Постановка проблеми. Відновлення України, зазначено у Паризькому звіті 1 «Відбудова України: принципи та політика», – багатогранний процес, що передбачає глибоку трансформацію, в якій всі елементи суспільного життя (державне управління, демократичні інституції, фінансово-економічний та гуманітарний сектори) мають зазнати принципових змін. Умовою цього є розвиток людського капіталу як «найціннішого активу України», вирішальним для підтримки якого є значення освіти, що має постати як ключовий чинник відбудови нашої держави. У результаті реалізації політик з відновлення вищої освіти (ВО) вітчизняні ЗВО мають стати середовищами для інтелектуального розвитку особистості, драйверами інновацій та основою економічного зростання України і Європи. «Саме тому, Україні буде потрібно продовжити реформування системи освіти, пріоритизуючи якість». Якість освіти має бути істотно підвищена, більше того, вона має стати метою реформування освітньої галузі [2, с. 11, 354, 386, 387, 391].

Українські ЗВО мають бути інтегровані до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), умовою чого є узгодженість національних та європейських стандартів якості, забезпечення у вітчизняних ЗВО високого, європейського рівня якості освіти. Це закріплено в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032, в основу якої «покладені прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти, а визначені нею стратегічні та операційні цілі відповідають зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої». Згідно зі ст. 431 глави 23 Угоди, Україна має активізувати співпрацю з ЄС у сфері ВО, зокрема щодо: реформування та модернізації системи ВО; зближення в рамках Болонського процесу; покращення якості ВО. «Підвищення сумісності та порівнянності систем вищої освіти країн-учасниць» є також одним із зобов'язань України як члена ЄПВО [7].

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)) були прийняті у 2005 році. Мета Стандартів в редакції 2015 року (ESG 2015) – сприяння єдиному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, незважаючи на кордони. ESG 2015 важливі у розвитку національних та інституційних систем ЗЯВО в ЄПВО і в транскордонній співпраці. Цілями ESG 2015 є: встановлення спільних рамок щодо систем забезпечення якості для навчання і викладання на європейському, національному й інституційному рівнях; уможливлення забезпечення і вдосконалення якості ВО (ЯВО) в ЄВПО; підтримання взаємної довіри, сприяючи визнанню й мобільності у межах національних кордонів і поза ними; надання інформації щодо забезпечення якості в ЄПВО. Завдяки забезпеченню якості, особливо відповідним зовнішнім процесам, європейські системи ВО демонструють якість і прозорість, «допомагаючи побудові взаємодовіри і кращому визнанню кваліфікацій, програм та інших складових ВО» [9, с. 5,7].

Очевидно, що у воєнний та повоєнний час орієнтиром у розвитку вітчизняної ВО є європейські ідеали й цінності якості освіти. Наразі процес їх імплементації триває, так «забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності» віднесено до засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності (абз. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту») [6]. Збереження і розвиток системи ВО та підвищення ЯВО визнано одним із шляхів формування й реалізації державної політики у сфері ВО (п. 2 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про вищу освіту») [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану відповідності законодавства України про ЯВО станом на 2022 рік до ESG 2015, а також до міжнародних угод, уклавши які, Україна взяла зобов'язання щодо реформування освітньої галузі відповідно до стандартів ЄПВО, провів А. Бутенко [1]. Нормативно-правову базу забезпечення ЯВО (ЗЯВО) в Україні станом на 2018 рік проаналізували В. Кухарський, І. Іваночко, О. Осередчук. Нормативно-правове регулювання внутрішніх систем ЗЯВО (ВСЗЯВО) станом на 2021 рік вивчали О. Варич і М. Савохіна. На питаннях унормування ЗЯВО станом на 2020 рік, досліджуючи проблематику державного (де)регулювання цих процесів в Україні зупинялися І. Семенець-Орлова та Н. Грабовенко. Окремі аспекти правового супроводу ЗЯВО (станом на 2019 рік) в контексті вивчення теоретичних засад інтернаціоналізації ВО розкрила М. Дебич. У результаті аналізу міжнародних та європейських документів вчена дійшла висновку, що інтернаціоналізація є провідною тенденцією розвитку ВО та каталізатором удосконалення ЯВО [3, с. 121, 125]. В. Бахрушин вивчав питання реалізації в законодавстві України про ВО (станом на 2018 рік) засад студентоцентрованого підходу, який в ЄПВО є складником і чинником ЗЯВО. В ESG 2015 ступінь його втілення в освітньому процесі є одним з критеріїв оцінювання якості програм. А. Сбруєва та І. Єременко вивчали питання ЗЯВО в контексті інтернаціоналізації/ європеїзації вітчизняної системи ВО. Вчені акцентували увагу й на нормативні та змістово-процесуальні засади формування європейського виміру ЗЯВО в Україні (станом на 2019 рік) та перспективи його подальшого розвитку у рамках інтернаціоналізації освітнього простору України.

Результати аналізу законодавчих змін щодо ЗЯВО за 2022 рік викладено у Доповіді про ЯВО в Україні у 2022 році. Зокрема констатовано, що розроблено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо ЗЯВО», яким передбачено можливість проведення постакредитаційного моніторингу, що створює передумови подальшого розвитку системи ЗЯВО та її відповідності до ESG 2015 [4, с. 35]. Слід, однак, зазначити, що освітнє законодавство, зокрема в частині ЗЯВО, стрімко змінюється й серед доступних нам праць ми не знайшли такої, яка б відображала актуальний стан його узгодженості з ESG 2015. Так, ще в кінці 2022 року А. Бутенко констатував, що: частина обов'язкових елементів зовнішньої системи ЗЯВО (ЗСЗЯВО), визначених ESG-2015, не закріплена в законодавстві України; залишалися не унормованими питання інституційної акредитації та постакредитаційного моніторингу; удосконалення потребувало нормативне регулювання системи апеляцій рішень НАЗЯВО і статусу НАЗЯВО, зокрема щодо його незалежності [1, с. 21]. Значна частина з перелічених та інших питань вирішена у 2023 році.

Постановка завдання. Визначити ступінь втілення європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти у вітчизняне освітнє законодавство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку системи ВО в Україні зумовлюється загальним євроінтеграційним курсом нашої держави, а це, як зазначає А. Бутенко, вимагає імплементації європейських стандартів і практик та освітніх

тенденцій ЄПВО в національне законодавство як об'єктивна вимога часу [1, с. 18]. Насамперед це стосується втілення такого фундаментального принципу ЄПВО як ЗЯВО. Важливо, що поняття «якість вищої освіти» охоплює відповідність ВО до визначеної місії (мети), набору стандартів чи критеріїв, позитивні зміни у підготовці студентів або особистісному зростанні, прозорість, підзвітність, досконалість, акцентовано в Стратегії розвитку ВО в Україні на 2022-2032. Нова система ЗЯВО базується на ESG 2015, зазначено у цій Стратегії, а постійне підвищення якості освіти відповідно до стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО віднесено у ній до цілей розвитку ВО [7].

У результаті співвіднесення чинного освітнього законодавства та ESG 2015 можемо констатувати, що системний, комплексний європейський підхід до ЗЯВО знайшов своє втілення у вітчизняних нормативно-правових актах. Так, Закон «Про Вищу освіту» містить Розділ V «Забезпечення якості вищої освіти», в ст. 16 якого конкретизовано систему ЗЯВО. Виходячи з ч. 1 ст. 16, вона охоплює такі складники, як: система забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та ЯВО (ВСЗЯВО)); система зовнішнього забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та ЯВО (СЗЯВО)); системи забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання та ЗЯВО [5]. Отже, за своєю метою і загальною структурою система ЗЯВО (СЗЯВО) в Україні відповідає до ESG 2015.

Розглянемо, наскільки релевантними до них є кожний зі складників СЗЯВО. Почнемо з ESG 2015 щодо ВСЗЯВО. Ними передбачено, що ЗВО: розробляють й оприлюднюють політику ЗЯВО і втілюють її через належні структури і процеси, залучаючи зовнішніх стейкхолдерів; передбачають процедури розробки й затвердження освітніх програм (ОП); забезпечують студентоцентричне навчання, викладання й оцінювання (заохочують студентів до активної участі у творенні освітнього процесу); застосовують заздалегідь визначені й оприлюднені правила щодо зарахування, навчання, визнання кваліфікацій, сертифікації студентів; забезпечують високий рівень компетентності викладачів і застосовують справедливі й прозорі процедури їх набору й розвитку; мають достатнє фінансування навчальної і викладацької діяльності, забезпечують адекватні й загальнодоступні навчальні ресурси й підтримку студентів; оприлюднюють об'єктивну, актуальну й доступну інформацію про свою діяльність, свої ОП (публічна інформація); здійснюють моніторинг і періодичний перегляд ОП, забезпечуючи їхню відповідність до визначених цілей, потреб студентів і суспільства, що сприяє у безперервному їх вдосконаленні; циклічно проходять процедури ЗЗЯВО [9, с. 9-17].

Аналіз вітчизняного законодавства про ВО дозволяє констатувати, що у ньому втілені наведені вище положення ESG 2015. Так, згідно з ч. 2 ст. 16 Закону «Про вищу освіту», ВСЗЯВО передбачає здійснення таких заходів, як: визначення принципів і процедур ЗЯВО; моніторинг і періодичний перегляд ОП; щорічне оцінювання здобувачів ВО й науково-педагогічних працівників (НПП) ЗВО і регулярне оприлюднення результатів; забезпечення: підвищення кваліфікації НПП, необхідних ресурсів для організації освітнього процесу за кожною ОП, наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом, публічності інформації про ОП, ступені ВО та кваліфікації; дотримання академічної доброчесності НПП і здобувачами ВО, створення й забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату; тощо [5].

Виходячи з доповіді НАЗЯВО про якість ВО в Україні та її відповідності до завдань сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році, саме ВСЗЯВО та їх удосконалення

і розвиток (первинний рівень процедур ЗЯО) стали найбільш вразливими до викликів воєнного часу. Проблему, яка потребує негайного вирішення у сфері ЗЯВО, НАЗЯВО вбачає у тому, що навчання у ЗВО є переважно віддаленим (синхронне та асинхронне), а це вимагає інших підходів до викладання, вимірювання та з'ясування сформованості компетентностей і досягнення результатів навчання. Те, що НПП і здобувачі ВО надають перевагу усталеним вимогам до освітнього процесу та контролю, у той час, як поточна ситуація в суспільстві та освіті потребує гнучкості, віднесено у цій Доповіді до чинників, які ускладнюють реалізацію ВСЗЯВО у воєнний час [4, с. 5, 6]. У зв'язку з цим, саме повноцінна реалізація студентоцентрованого підходу в освітньому процесі ЗВО є інваріантною умовою ЗЯВО у воєнний та повоєнний час.

Щодо СЗЗЯВО, ESG 2015 передбачено: система ЗЗЯВО (СЗЗЯВО) враховує ефективність процесів ВЗЯВО; розроблено доцільні методології, визначено цілі і правила ЗЗЯВО; процеси ЗЗЯВО надійні, корисні, заздалегідь визначені, послідовні (охоплюють: самооцінювання, зовнішнє оцінювання та звіт за його результатами; програму подальших заходів) й публічні; зовнішнє оцінювання здійснюється у процесі перевірки групами незалежних зовнішніх експертів, у складі яких є студенти; висновки чи оцінки, зроблені у процесі ЗЗЯВО, ґрунтуються на чітко визначених, оприлюднених і послідовно застосовуваних критеріях; повні експертні звіти та офіційні рішення, прийняті на підставі звіту, опубліковані й доступні академічній спільноті, зовнішнім партнерам, іншим зацікавленим особам; у межах СЗЗЯВО чітко визначені процедури подання скарг і апеляцій, ЗВО поінформовані про них [9, с. 17-21].

Екстраполяція наведених положень на освітнє законодавство України дозволяє констатувати, що ESG 2015 щодо СЗЗЯВО знайшли своє втілення у ньому. Так, відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону «Про вищу освіту», СЗЗЯВО передбачає здійснення комплексу заходів щодо забезпечення: ефективності процесів ВЗЯВО; системи проведення процедур ЗЗЯВО; оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до ESG 2015; налагодження доступного і зрозумілого звітування; проведення періодичних перевірок діяльності СЗЯВО та роботи з отриманими рекомендаціями; тощо [5].

Розглянемо ESG 2015 щодо агенцій із ЗЯВО (далі – Агенції) як третього складника СЗЯВО. Агенції: здійснюють заходи із ЗЗЯО на регулярній основі, мають чіткі й зрозумілі цілі, що визначають їх місію та щоденну роботу; мають належну правову основу і є офіційно визнаними уповноваженими державними органами, що відповідають за ЗЗЯВО; незалежні та діють автономно, несуть повну відповідальність за свою діяльність та її результати; регулярно публікують звіти з тематичним аналізом та описом загальних відомостей за результатами їх діяльності із ЗЗЯВО; мають достатні ресурси (людські та фінансові) для здійснення своєї роботи; впроваджують процеси внутрішнього контролю якості, пов'язані із забезпеченням та підвищенням якості й чесності їх діяльності; принаймні раз на п'ять років проходять зовнішню перевірку для засвідчення своєї відповідності до ESG 2015 [9, с. 21-25].

В Україні такою Агенцією є National Agency for Higher Education Quality Assurance / Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Окрім нього, вітчизняний законодавець передбачив і незалежні установи оцінювання та ЗЯВО – недержавні організації (установи, агенції, бюро, тощо), акредитовані НАЗЯВО, що здійснюють оцінювання ОП, результатів навчання та/або ЗВО з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги ЗВО в організації СЗЯВО та внесення пропозицій НАЗЯВО щодо акредитації ОП (ч. 1 ст. 23 Закону «Про вищу освіту»). Щодо статусу НАЗЯВО, згідно зі ст. 17 того ж закону, воно є: постійно діючим колегіальним органом;

юридичною особою публічного права, яка діє згідно із Законом «Про вищу освіту» і статутом [5]. Відповідно до п. 1 Статуту НАЗЯВО, цей орган є уповноваженим на реалізацію державної політики у сфері ЗЯВО [8]. Отже, відповідно до своїх статутних документів і законодавства, НАЗЯВО діє на постійній основі та є офіційно визнаним державним органом, уповноваженим на ЗЗЯВО, як і вимагають ESG 2015.

Слід зазначити, що нормативно-правове забезпечення діяльності НАЗЯВО послідовно й систематично приводиться у відповідність до ESG 2015. Так, з їх урахуванням, зокрема щодо наявності достатніх і належних фінансових ресурсів для здійснення роботи Агенцій, у ст. 22 Закону «Про вищу освіту» чітко визначено джерела фінансування НАЗЯВО. Ними є: кошти державного бюджету (щороку встановлюється Верховною Радою України окремим рядком під час затвердження Державного бюджету України); кошти, отримані як оплата послуг з акредитації, а також кошти, отримані за надання інших послуг, пов'язаних із ЗЯВО, у розмірах, що визначаються НАЗЯВО; гранти з метою підвищення ЯВО в Україні, у тому числі надані для вдосконалення системи оцінювання ЯВО; інші джерела, не заборонені законодавством. На втілення ESG 2015 щодо регулярного оприлюднення звітів про результати діяльності із ЗЗЯВО, у ч. 2 ст. 18 Закону «Про вищу освіту» передбачено, що НАЗЯВО щороку готує та оприлюднює доповідь про ЯВО в Україні, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавства із ЗЯВО та направляє ці документи для обговорення Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України, ЗВО [5].

На виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері ВО на законодавчому рівні істотно підсилено роль і значення НАЗЯВО щодо реалізації державної політики із ЗЯВО. Так, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 18 Закону «Про вищу освіту» зі змінами від 30.03.2021, до повноважень НАЗЯВО віднесено розроблення порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради ЗВО, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії та подання його на схвалення до МОНУ. Останніми змінами й доповненнями, внесеними в п. 1, 5, 6¹ ст. 18 того ж закону від 02.05.2023, передбачено, що НАЗЯВО: розробляє положення про акредитацію ОП, інституційну акредитацію ЗВО, акредитацію незалежних установ оцінювання й ЗЯВО, Апеляційну палату, а також зміни до них і подає їх для затвердження до центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки; здійснює постакредитаційний моніторинг («оцінювання органом, що прийняв рішення про акредитацію, виконання наданих за результатами акредитації рекомендацій та/або відповідності критеріям акредитації» (п. 18³ ч. 1 ст. 1 Закону «Про вищу освіту»)) та є обов'язковим елементом СЗЯВО; тощо [5]. Так чи інакше, всі повноваження НАЗЯВО покликані сприяти у підвищенні рівня ЯВО та якості освітньої діяльності у вітчизняних ЗВО як умова і шлях інтеграції в ЄПВО.

Висновки. Істотним чинником становлення СЗЯВО в Україні у воєнний та повоєнний час є європейська інтеграція нашої держави, у рамках якої необхідним є забезпечення якості вищої освіти в Україні відповідно до ESG 2015. Можемо констатувати, що системний, комплексний європейський підхід до забезпечення якості освіти знайшов свою реалізацію у вітчизняному законодавстві про вищу освіту. Так, СЗЯВО в Україні відповідає до ESG 2015 за своєю метою і структурою, охоплює такі складники, як: система забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти; система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності та ЯВО; система забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Відповідно до своїх статутних документів і

законодавства, НАЗЯВО діє на постійній основі та є офіційно визнаним державним органом, уповноваженим на ЗЗЯВО, як і вимагають ESG 2015, а нормативно-правове забезпечення діяльності цього органу систематично удосконалюється. Значна частина обов'язкових елементів ЗСЗЯВО, визначених ESG 2015, також знайшла закріплення в освітньому законодавстві України, так, своє унормування отримали питання інституційної акредитації та постакредитаційного моніторингу, удосконалено нормативне забезпечення системи апеляцій рішень НАЗЯВО та статусу НАЗЯВО, насамперед, щодо його незалежності.

Список використаних джерел

1. Бутенко А. П. Стан відповідності законодавства України про якість вищої освіти Стандартам та рекомендаціям, закріпленим в ESG 2015. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 18-21. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/1>
2. Відбудова України: принципи та політика. Паризький звіт 1 / За ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. В. ді Мауро. CEPR Press, 2022. 507 с.
3. Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин: ПП Лисенко, 2019. 408 с.
4. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/jpgjo> (дата звернення: 01.09.2023)
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/jpghw> (дата звернення: 02.09.2023).
7. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 23.02.2022 № 286-р. URL: <http://surl.li/jcebeq>
8. Статут Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 244. URL: <http://surl.li/jpfbr> (дата звернення: 02.09.2023).
9. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)). К.: ТОВ «ІЦС», 2015. 32 с.

References

1. Butenko A. P. (2022). Stan vidpovidnosti zakonodavstva Ukrainy pro yakist vyshchoi osvity Standartam ta rekomendatsiiam, zakriplenym v ESG 2015 [The state of compliance of the legislation of Ukraine on the quality of higher education with the Standards and recommendations established in ESG 2015]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 12, 18-21. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/1> (in Ukrainian)
2. Horodnichenka, Yu., Solohub, I., di Mauro, B V. (Ed.). (2022). Vidbudova Ukrainy: pryntsypy ta polityka. Paryzkyi zvit 1 [Reconstruction of Ukraine: principles and policy. Paris Report 1] /. CEPR Press. (in Ukrainian)
3. Debych, M. A. (2019). *Teoretychni zasady internatsionalizatsii vyshchoi osvity: mizhnarodnyi dosvid: monohrafiia* [Theoretical foundations of internationalization of higher education: international experience: monograph]. Nizhyn: PP Lysenko. (in Ukrainian)
4. Butenka A., Yeremenko O., Stukalo N. (Ed.). (2023). *Dopovid pro yakist vyshchoi osvity v Ukraini, yii vidpovidnist zavdanniam staloho innovatsiinoho rozvytku suspilstva u 2022 rotsi* [Report on the quality of higher education in Ukraine, its compliance with the tasks of sustainable innovative development of society in 2022]. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. (in Ukrainian)
5. On higher education: Law of Ukraine (2014, July 01) № 1556-VII. URL: <http://surl.li/jpgjo> (accessed 01.09.2023) (in Ukrainian)
6. On education: Law of Ukraine (2017, September 05) No. 2145-VIII. URL: <http://surl.li/jpghw> (accessed on September 02, 2023). (in Ukrainian)

7. On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Strategy (2022, February 23) № 286-p. URL: <http://surl.li/jcebq> (in Ukrainian)

8. Statute of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education: approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2015, April 15). No. 244. URL: <http://surl.li/jpfbr> (in Ukrainian)

9. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)] (2015). K.: TOV «TsS. (in Ukrainian / in English)

Стаття: надійшла до редакції 05.09.2023

прийнята до друку 28.10.2023

The article: is received 05.09.2023

is accepted 28.10.2023

Бібліографія: Рябовол Л. Т. Правові засади забезпечення якості вищої освіти в Україні: аналіз відповідності до європейських стандартів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 87-94. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.87-94>

УДК 347.6

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.95-99>

ПРИНЦИПИ МЕДІАЦІЇ, ЯК ЗАПОРУКА РЕАЛІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНИ

Шевчук Любомир Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

вул. Коновальця 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: Lub1977@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8801-4516>

Мета. Українське законодавство поповнилось ще однією правовою нормою, яка своїм визначенням процедурним підходом, в досудовому порядку покликанна здійснювати процес врегулювання конфліктних ситуацій, спорів, які як показує нам практика в більшості випадків розглядались тільки в судовому порядку. А тому, дана стаття акцентує увагу та розкриває суть принципів на яких ґрунтується один із альтернативних методів досудового врегулювання, як медіація. Досліджуються основні важелі, які принципово різнять даний метод із судовим розглядом. **Методика.** Проаналізовано та узагальнено науково-теоретичний матеріал. Під час дослідження було дотримано таких методів наукового пізнання, як порівняльний, системно-структурний. **Результати.** В процесі проведеного дослідження, здійснено аналіз щодо практичної дієвості у застосуванні принципів медіації в самому процесі врегулювання спорів, вплив їхнього характеру у прийнятті сторонами спільних рішень, а також функціональність самих принципів на збереження теплих відносин між сторонами конфлікту. **Наукова новизна.** Не дивлячись на те, що такий метод досудового врегулювання в правовому полі України, як медіація є вже певною мірою відомим, але сама новизна заслуговує уваги, адже застосування потребує ще неабияких зусиль для реалізації введення у практичну та дієву площину тих основоположних принципів без яких даний метод не в силі існувати. А тому, власне в цьому і полягає зміст новизни, адже широкому колу громадян України він ще нажаль є далеко не близьким для його реалізації в своїх цільових інтересах.

Практична значимість. Дані результати дослідження, висновків, можуть бути застосовані чи взяті до уваги в правозастосовній практиці, консультаційній, в сфері судового так і досудового розгляду.

Ключові слова. Принципи медіації, медіація, альтернативний метод, добровільність, нейтральність, конфіденційність.

Liubomyr Shevchuk

PhD in Law Science, Associate Professor of the Department of Law and Public

Administration King Danylo University,

35 Konovaltsja str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

e-mail: Lub1977@ukr.net

THE PRINCIPLES OF MEDIATION AS A GUARANTEE OF THE IMPLEMENTATION OF PRE-TRIAL SETTLEMENT IN UKRAINE

Goal. Ukrainian legislation has been supplemented by another legal norm, which, with its defined procedural approach, is designed to carry out the process of settlement of conflict situations and disputes, which, as practice shows us, in most cases, were considered only in court. Therefore, this article emphasizes and reveals the essence of the principles on which one of the alternative methods of pre-trial settlement, such as mediation, is based. The main levers that fundamentally differentiate this method from court proceedings are studied. **Method.** The scientific and theoretical material is analyzed and summarized. During the research, such methods of scientific knowledge as comparative, system-structural were observed. **The results.** In the course of the research, an analysis of the practical effectiveness of the application of the principles of mediation in the process of dispute settlement, the influence of their nature in the adoption of joint decisions by the parties, as well as the functionality of the principles themselves in maintaining warm relations between the parties to the conflict, was carried out. **Scientific novelty.** Despite the fact that such a method of pre-trial settlement in the legal field of Ukraine, such as mediation, is already known to some extent, but the novelty itself deserves attention, because its application still requires considerable efforts to implement the introduction into the practical and effective plane of those fundamental principles without which this method unable to exist. And therefore, in fact, this is the content of the novelty, because for a wide range of citizens of Ukraine, it is unfortunately still far from being close to its

implementation in their target interests. **Practical significance.** These research results and conclusions can be applied or taken into account in law enforcement practice, consulting, in the field of judicial and pre-trial proceedings.

Key words. Principles of mediation, mediation, alternative method, voluntariness, neutrality, confidentiality.

Постановка проблеми. Основним донором захисту прав та інтересів в більшості випадків життя громадян являється звичайно суд. І це свого роду ніщо інше як аксіома, фундамент на якому ґрунтується вирішення чи захист його інтересів, за межами якого громадянин не бачить іншого шляху врегулювання конфліктних ситуацій, спірних моментів, які в тій чи іншій мірі торкаються його сторони. В силу свого небажання затягувати час на проведення переговорів, зустрічей для мирного з'ясування відносин, ми за звичай поспішаємо в суд. Мабуть, вже історично так склалось, що українці свідомо всотали в себе той совковий присмак єдино правильного як на їхню думку врегулювання спору, зі всіма його підводними каміннями, де повинен бути один переможець і переможений. Це той варіант де принципи традиційності та звичайності беруть верх над збереженням звичайних двосторонніх відносин в майбутньому, де поміркованість у врегулюванні та примиренні конфліктів не береться до уваги. Як показує нам практика ми тяжіємо до вже відомого принципу вже і все. При тому абсолютно ігноруємо шалені витрати як в часі, фінансах, психологічних виснаженнях, і як часто буває через гарячкуватість втрачаємо цим самим наші звичайні людські цінності, які в кінцевому результаті приносять прикрість та розрив в партнерські відносини.

Медіація ж з своїми принципами це кардинально інший підхід, причому досудовий альтернативний варіант, який акцентовано спрямований на двостороннє врегулювання. Це заздалегідь зважений та помірковано прийнятий крок сторін в площину наперед збережених відносин у майбутньому. Це той альтернативний і свого роду креативний метод, який дійсно пропонує самим сторонам волю та безрамковість у підході знаходження вірних для сторін результат. А тому такі принципи медіації, як добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора, самовизначення та рівність прав сторін медіації тільки сприяють сторонам у проведенні тих чи інших консультаціях, зустрічах, для знаходження єдино правильних рішень та збереженні відносин між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою та питаннями принципів медіації, їх практичність застосування в своїх наукових дослідженнях піднімали ряд науковців, зокрема таких як Можайкіна О.С., Йосипенко С.Т., Притика Ю.Д., Спектор О.М., Кармаза О.О. і інші науковці.

Постановка завдання. Беручи до уваги факт множинності наукових праць, а також дослідженню ще далеко невідомого широкому колу громадян такого альтернативного методу як медіація та зокрема акцентування уваги її принципам, беззаперечно можна підкреслити на актуальності даної проблематики в правовому полі нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як і кожен метод досудового врегулювання, медіація має свої важелі, принципи, без яких вона фактично буде просто бездією чи такою, яка не матиме практичної потреби та властивої тільки їй тієї важливості у процесійному застосуванні, завдяки чому вона у західному світі відіграє таку ґрунтовну роль у врегулюванні конфліктних ситуацій. Взагалі, принципам в праві відводиться доволі велика роль, адже вони визначаються як керівні ідеї, начала, засади, загальні вимоги [1].

Закон України про медіацію, який вступив в силу в 2021 році виділяє такі принципи медіації, як добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації, акцентуючи на тому, що медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням згаданих принципів [2].

Принцип добровільності.

Даний принцип властивий сторонам, які проявляють волевиявлення щодо проведення процесу медіації, показує їхню лояльність та поміркованість, щодо ведення переговорів, а також їхню відкритість для знаходження шляхів розв'язання форс-мажорних обставин справи. Жодна із сторін не може бути примушена до врегулювання спору шляхом медіації на відміну від судового розгляду. Сторони мають свободу волі у припиненні медіації на будь-якій стадії процесу. Медіатор в процесі також є виборним для сторін. В зміст цього принципу також включається і правомочність сторін приймати будь-які рішення щодо розв'язання конфлікту тільки за взаємною згодою [3]. Умова повної добровільності є абсолютною, і цим процедура медіації відрізняється від судового і арбітражного розгляду [4]. Фактично, сторони мають повний контроль над процесом медіації, незважаючи на те, що арбітром процесу є медіатор. Прийняття різного роду рішень лежить саме на відповідальності сторін. Більше того, на відміну від суду сторони не мають рамкової безвихідності, вони вправі виходити за межі предмету розгляду в процесі медіації. Тобто, надається широкий простір маневрування для взаємних кроків, які б вагомо та результативно вплинули для знаходження спільних цілей.

Наступним та не менш важливим принципом медіації є принцип конфіденційності. Даний принцип характеризується недоступністю та обмеженістю до будь-якої інформації яка була висвітлена сторонами та учасниками процесу медіації. Медіатор та інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо інше не встановлено законом або якщо всі сторони медіації не домовилися у письмовій формі про інше [2].

Закон передбачає звільнення медіатора від збереження інформації яка була висвітлена в процесі, якщо сторони, чи сторона процесу медіації пред'явили вимоги до медіатора щодо невиконання чи неналежного виконання ним умов договору про проведення медіації. Але і тут медіатор має право на розголошення інформації тільки в межах свого захисту в суді. Але при цьому, суд, орган чи посадові особи які здійснюють розгляд справи, повинні вжити відповідних заходів у нерозголошенні інформації третім особам і унеможливлення їх доступу до неї.

Принцип нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора.

Професіоналізм медіатора, його навиків та обраного стилю проведення медіації є ефективністю медіаційного процесу, і власне недотримання нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора є підставою у зруйнуванні успішності самого процесу [5]. Медіатор, як арбітр процесу повинен бути нейтральним у ставленні до сторін медіації та незалежним від сторін медіації, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб, і досить важливо, що він повинен бути неупередженою особою, яка допомагає сторонам конфлікту (спору) здійснювати комунікацію, досягати порозуміння та проводити переговори [2]. На відміну від судового процесу, де суддя в кінцевому результаті приймає рішення на користь одного із сторін, медіатор в свою чергу не приймає жодних рішень а натомість діє в інтересах обох сторін. Професійні, морально-етичні принципи медіатора повинні створювати комфорт та атмосферу поваги сторін одна до одної.

Принцип самовизначення та рівності прав сторін медіації. Даний принцип вчергове підкреслює свободу волі в діях сторін. Він полягає в тому, що сторони фактично самостійно обирають медіатора та суб'єкта, що забезпечує проведення медіації. Самостійність сторін у виборі також реалізується при переліку питань які планують обговорюватися [6]. Сторони обмірковують певні шляхи врегулювання спору, умови угоди за результатами медіації, а також строки та способи її виконання. Доречно вказати, що на відміну від суду рішення приймають сторони самі. В процесі проведення медіації між сторонами зберігається паритет прав та можливостей. Якщо стороною медіації є особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вона приймає рішення з дотриманням вимог законодавства з урахуванням обсягу її дієздатності[2].

Підсумовуючи вище проведений аналіз, хочеться дійсно наголосити на важливості принципів методу медіації, їх популяризації в правовому полі України.

Адже, вони за своєю сутністю тільки сприяють нормалізації відносин при пошуку взаємних кроків в тих чи інших форс-мажорних обставинах. Принципи медіації знижують ступінь неповаги, мінімізують непотрібність традиційності та відкидають рамковість судового процесу. А тому даний метод медіації із його креативними принципами неабияк заслуговує на те, щоб йому приділяти увагу та втілювати його застосування в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, перероб. та доп. Львів: Край, 2007. 188 с.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 22.11.2023).
3. Йосипенко С.Т. Принцип медіації у приватно-правових відносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15205> (дата звернення 22.11.2023).
4. Сулейманова С. Р. Основні принципи медіації. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 578-582.. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15120> (дата звернення 20.11.2023).*
5. Асоціація правників України. 2021. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8303> (дата звернення 22.11.2023).
6. Які особливості застосування та принципи медіації. Безоплатна правнича допомога. 2023. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yaki-osoblyvosti-zastosuvannya-ta-pryncypy-mediaczii/> (дата звернення 19.11.2023).

References

1. Rabinovych, P.M. (2007). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navch. posibnyk* [Basics of the general theory of law and the state: Education. Manual]. Lviv: Kray. (in Ukrainian).
2. On mediation: Law of Ukraine dated November 16, 2021 (in Ukrainian). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (accessed November 22, 2023).
3. Yosypenko, S.T. (2015). Pryntsyp mediatsii u pryvatno-pravovykh vidnosynakh [The principle of mediation in private legal relations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15205> (accessed 22 November 2023). (in Ukrainian)
4. Suleimanova, S. R. (2021). Osnovni pryntsypy mediatsii [Basic principles of mediation]. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy): u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Vol. 2). (pp. 578-582). Odessa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15120> (data zvernennia 20.11.2023) (in Ukrainian)*

5. Eutrality and independence of the mediator as a key to successful mediation. (2021). Association of Lawyers of of Ukraine. Available at: <https://uba.ua/ukr/news/8303> (accessed 22 November 2023). (in Ukrainian)

6. What are the features and principles of mediation. Free legal assistance. 2023 Available at: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yaki-osoblyvosti-zastosuvannya-ta-pryncyipy-mediacyiy/> (accessed 19 November 2023). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 17.11.2023

прийнята до друку 08.12.2023

The article: is received 17.11.2023

is accepted 08.12.2023

Бібліографія: Шевчук Л. В. Принципи медіації, як запорука реалізації досудового врегулювання в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 95-99. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.95-99>

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА**

УДК 343.13+378.147

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.100-116>

**ПРОБЛЕМАТИКА НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ПОЛОЖЕННЯМИ ПУНКТУ 10
ЧАСТИНИ 1 СТАТТІ 284 КПК (АБО ЧОМУ ВАЖЛИВО РОЗМЕЖОВУВАТИ
ПРАВИЛА ОБЧИСЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ВІД ПРАВИЛ
НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ПОЛОЖЕННЯМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ
АКТІВ), НЕМОЖЛИВІСТЬ ЗВОРотної Дії ТА АСПЕКТИ ЙОГО
ЗАСТОСУВАННЯ У ВИПАДКУ НАПРАВЛЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ДО
СУДУ ЗА МЕЖАМИ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Басиста Ірина Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського
державного університету внутрішніх справ,
вул. Городоцька, 26, м. Львів, Україна, 79007
e-mail: basysta-i@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9707-7386>

Йосифович Данило Ігорович,
кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора Інституту з
підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: yosyfovych_danylo@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5510-9781>

Мета. У цій науковій розвідці поставлено за мету на основі розрізнення правил обчислення процесуальних строків та правил набрання чинності положеннями нормативно-правових актів, дати відповіді на запитання щодо дати набрання чинності положеннями пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України та ймовірності зворотної дії цього пункту. Серед процесуальних передумов проблематики відстежено ситуацію за якої можна ставити питання чи стороною обвинувачення направлено обвинувальний акт до суду поза межами строку досудового розслідування, визначеного статтею 219 КПК України, ствердна відповідь на котре буде підставою для прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження відповідно до пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України. За протилежного розвитку подій, коли відповідь загалом буде негативною, так як, для прикладу, відкриття матеріалів іншій стороні відбулося таким чином, що у його результаті стороною обвинувачення обвинувальний акт направлено до суду в межах строку досудового розслідування, то й зникне процесуальна нагода для застосування означеної процесуальної підстави для закриття кримінального провадження відповідно до згаданого вже пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України **Методика.** Застосовано аналіз та синтез чинних та тих, котрі вже втратили чинність положень нормативно-правових актів із відповідною аргументацією такого дискурсу; наукових підходів та висновків суддів про застосування правових норм та про розуміння і тлумачення окремих понять; індукцію та дедукцію при формуванні власних авторських висновків. Системно-структурний та функціональний **методи** використані у процесі проведення цього наукового пошуку. **Результати.** Сформовано авторське переконання, що не слід допускати підміни понять, зокрема замість звернення до загальних умов та

існуючих правил набрання чинності положеннями закону застосовувати унормовані у КПК України елементи чи загалом й алгоритми порядку обчислення процесуальних строків. Доведено, що назва статті 290 КПК України та її наповнення стосуються «відкриття матеріалів іншій стороні», а не лише відкриття матеріалів досудового розслідування. З такого переконання, серед іншого, слідує умовивід, що строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими їй стороною захисту, мав би виключатися зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК України. **Наукова новизна та практична значимість.** Судову практику щодо задекларованої проблематики можна розділити на дві протилежні «течії», як і наукові пошуки молодих науковців та знаних процесуалістів. Вірилося, що чергове рішення об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду міститиме вичерпні висновки із означеного кола питань. Але на жаль...Окремі авторські роздуми щодо наукових та процесуальних аргументів, які децю відмінні від тих, котрі наведено у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 вересня 2023 року зроблено спробу викласти на цих шпальтах.

Ключові слова: відкриття матеріалів іншій стороні, сторона захисту, сторона обвинувачення, строки досудового розслідування, закриття кримінального провадження, складання обвинувального акту, направлення обвинувального акту до суду поза межами строку досудового розслідування.

Iryna Basysta

*Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics, Lviv State University of Internal Affairs,
26 Horodotska St., Lviv, Ukraine, 79007
e-mail: basysta-i@ukr.net*

Danylo Yosyfovych

*Philosophy Doctor in Law, Associate Professor, Deputy Head of the Institute for training specialists for the Units of the National Police of Ukraine
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: yosyfovych_danylo@ukr.net*

THE ISSUE OF COMPLIANCE WITH THE PROVISIONS OF ARTICLE 284, PART 1, PARAGRAPH 10 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE (OR WHY IT IS IMPORTANT TO DISTINGUISH BETWEEN THE RULES FOR CALCULATING PROCEDURAL DEADLINES AND THE RULES FOR THE ENTRY INTO FORCE OF THE PROVISIONS OF NORMATIVE LEGAL ACTS), THE IMPOSSIBILITY OF RETROACTIVE EFFECT, AND ASPECTS OF ITS APPLICATION IN THE CASE OF SUBMITTING A CHARGE TO THE COURT OUTSIDE THE PRE-TRIAL INVESTIGATION PERIOD

Purpose. The purpose of the research is to provide answers to the questions regarding the date of entry into force of the provisions of Article 284, Part 1, Paragraph 10 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the probability of retroactive effect of this Paragraph, based on the distinction between the rules for calculating procedural terms and the rules for the entry into force of the provisions of normative legal acts. Among the procedural prerequisites of the problem, the situation in which it is possible to raise the question of whether the prosecution has submitted an indictment to the court outside the period of the pre-trial investigation defined by Article 219 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the affirmative answer to which will be the basis for making a procedural decision to close the criminal proceedings in accordance with Paragraph 10 of Part 1 of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. In the opposite case, when the answer is generally negative, since, for example, the disclosure of materials to the other party resulted in the prosecution submission of the indictment to the court within the pre-trial investigation period, the procedural ground for applying the specified procedural ground for closing the criminal proceedings in accordance with the aforementioned Paragraph 10 of Part 1 of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine will disappear.

Methodology. The authors used the analysis and synthesis of current and expired provisions of legal acts with the relevant arguments of such discourse; scientific approaches and conclusions on the application of legal norms and on the understanding and interpretation of certain concepts; induction and deduction in formulating the authors' own conclusions. The systemic-structural and functional **methods** were used in the course of the scientific research.

Results. It is grounded that substitution of concepts should not be allowed, in particular, instead of referring to the general conditions and existing rules for the entry into force of the provisions of law, the elements regulated by the Criminal Procedure Code of Ukraine or, in general, the algorithms for calculating procedural deadlines should be applied. It is proved that the title of Article 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and its content relate to "disclosure of materials to the other party", and not only to disclosure of pre-trial investigation

materials. This belief leads to the conclusion that the period for the prosecution to familiarize itself with the materials disclosed to it by the defense should be excluded from the pre-trial investigation period provided for in Article 219 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Scientific novelty and practical significance. The judicial practice regarding the declared issues can be divided into two opposing "currents", as can the scientific research of young scholars and well-known proceduralists. It was believed that the next decision of the joint chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court would contain comprehensive conclusions on the above-mentioned range of issues. But unfortunately... An attempt has been made to present some of the authors' thoughts on scientific and procedural arguments which are somewhat different from those contained in the decision of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court dated September 11, 2023.

Key words: disclosure of materials to the other party, defense, prosecution, term of pre-trial investigation, closure of criminal proceedings, drawing up an indictment, submission of an indictment to court outside the term of pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Ще 10 квітня 2023 року членами Науково-консультативної ради при Верховному Суді було отримано звернення судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769км22). Основні його позиції полягали в тому, що пункт 10 частини 1 статті 284 КПК України передбачає прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи [1]. Таке доповнення статті 284 КПК пунктом 10 до її першої частини відбулося згідно із Законом України від 03 жовтня 2017 року №2147- VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон 2147). Пункт 4 § 2 розділу 4 цього ж Закону (далі – Пункт 4 § 2) передбачив, що пункт 10 і ряд інших змін до КПК вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін. Відповідно до Розділу 6 «Прикінцеві положення» цього Закону він набрав чинності з дня початку роботи Верховного Суду, визначеного рішенням його Пленуму відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Постановою Пленуму Верховного Суду від 30 листопада 2017 року днем початку роботи Верховного Суду визначено 15 грудня 2017 року. Але у практиці Верховного Суду існує суперечність щодо дати введення в дію змін до КПК, згаданих у пункті 4 § 2, у тому числі пункту 10: 15 чи 16 березня 2018 року [2].

Також у зверненні до НКР при Верховному Суді зазначалося, що у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769км22) сторона обвинувачення стверджувала, що пункт 10 частини 1 статті 284 КПК України введено в дію 16 березня 2018 року, що відображено також в практиці Суду (наприклад, постанови від 02 лютого 2022 року у справі № 522/7444/21, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999881>; від 01 червня 2022 року у справі № 348/1674/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104583172>; від 17 серпня 2022 року у справі № 175/1370/21; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105935745>). Сторона захисту наполягала, що цей пункт введено в дію 15 березня 2018 року, посилаючись на постанову Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 31 жовтня 2022 року, де у висновку зазначено, що зміни до КПК, згадані в пункті 4 § 2 застосовуються у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 15 березня 2018 року (Справа № 753/12578/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219619>). Така ж дата вказана в ухвалі Суду від 12 травня 2021 року (Справа № 243/14924/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96856723>) [2].

Також у зверненні судді ККС Верховного Суду значилося, «...що на відміну від цієї справи, у якій ця дата має вирішальне значення для визначення застосовності пункту 10, у справах, на які посилаються сторони, ця дата не впливала на рішення, а тому згадана без детального обґрунтування» [2].

Також викликає дискусію питання щодо зворотної дії пункту 10 частини 1 статті 284 КПК. «Якщо датою введення в дію пункту 10 вважати 16 березня 2018 року, то сторона обвинувачення стверджує, що це провадження не може бути закрито на його підставі, оскільки відповідно до пункту 4 § 2 він не може бути застосований до проваджень, по яким відомості внесені до ЄРДР до введення в дію пункту 10. Таке тлумачення узгоджується і з позицією Суду, висловленою в ряді рішень (Постанови від 20 жовтня 2022 року, справа № 148/1223/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011989>; від 19 травня 2022 року, справа № 722/151/20, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104477449>; ухвала від 11 квітня 2019 року, справа № 647/1297/17, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81139149>). Разом із тим сторона захисту послалася на ухвалу Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 16 лютого 2022 року, в якій зазначено: «Посилання прокурора на те, що ... зміни, якими частину 1 статті 284 КПК України доповнено пунктом 10, введені в дію з 15 березня 2018 року, а тому ... не можуть застосовуватись до кримінального провадження, ... відомості про яке були внесені до ЄРДР ... до введення в дію цих змін, не є обґрунтованим, оскільки частина 1 статті 5 КПК України передбачає, що процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент прийняття такого рішення» (Справа № 725/5513/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466813>)» [2].

Власні аргументи щодо поставленої перед членами НКР при Верховному Суді проблематики, котра вище означена, вже було наведено у авторському науковому висновку [3], а на шпальтах цієї наукової розвідки спробуємо більш описово навести їх для широкого кола наукової спільноти та практиків задля розширення меж науково-практичної дискусії та залучення до неї більш чисельнішої аудиторії, та для спільного формування базових правових орієнтирів у цій царині. Зокрема для формулювання відповідей на такі питання, як: «Чи може застосовуватись пункт 10 частини 1 статті 284 КПК до кримінальних проваджень, відомості про які внесені до ЄРДР до введення в дію цього положення? Чи можна вважати Пункт 4 §2 спеціальною нормою по відношенню до статті 5 КПК і, відповідно, у спеціально визначеній ним ситуації перевага має надаватися йому, а не загальній нормі статті 5 КПК, відповідно до якої процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент прийняття такого рішення? Також викликає дискусію питання щодо періоду ознайомлення прокурора з матеріалами сторони захисту. У цій справі суд першої інстанції дійшов висновку, що після виконання 25 вересня 2018 року стороною захисту вимог статті 290 КПК два дні, які залишалися від строку досудового розслідування, спливали 27 вересня 2018 року. Прокурор у касаційній скарзі зазначив, що на запит прокурора від 20 вересня 2018 року щодо наявності у сторони захисту доказів, які вони мають намір використовувати в суді, захисник обвинуваченого надав прокурору копії відповідних документів 28 вересня 2018 року. Таким чином прокурор вважав, що період з 20 вересня 2018, коли стороні захисту було відкрито матеріали сторони обвинувачення, до 28 вересня 2018 року, коли прокурор закінчив ознайомлення з матеріалами сторони захисту, не повинен включатися до строку досудового розслідування. Відповідно, за таких умов строк досудового розслідування сплив 30 вересня 2018 року, однак, оскільки ця дата припала на вихідний день, то він закінчився 01 жовтня 2018 року. Частина 3 статті 219 КПК (в редакції, що діяла у вересні-

жовтні 2018 року) передбачала: «Строк ... ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки досудового розслідування, передбачені цією статтею». Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду, яка передала провадження на розгляд об'єднаної палати погодилася з позицією прокурора та вважала, що строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту, мав бути виключений зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК. У той же час Судом висловлювалася протилежна позиція. У постанові Третньої судової палати від 01 червня 2022 року зазначено, що звернення прокурора в порядку частини 6 статті 290 КПК із запитом до сторони захисту про доступ до матеріалів, які сторона захисту має намір використати як докази в суді, не впливає на перебіг строку досудового розслідування (Справа №348/1674/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104583172>). Така ж позиція висловлена в деяких інших рішеннях Суду (Ухвали від 14 вересня 2021 року у справі № 760/34267/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99575319>; від 10 січня 2022 року у справі № 617/1839/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102478317>; постанова від 23 лютого 2022 року у справі № 935/154/20, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103906888>). У цих рішеннях Суд ґрунтує свій висновок на тлумаченні виразу «матеріали досудового розслідування», вжитому у частині 5 статті 219 КПК (на момент подій у цьому провадженні діяла ч. 3 статті 219 КПК, що містила аналогічну норму), вважаючи, що цей вираз не може стосуватися матеріалів сторони захисту. Однак, колегія суддів Першої судової палати ККС звертала увагу на те, що такий підхід до тлумачення цього положення статті 219 КПК ігнорує той факт, що цією ж нормою передбачено ознайомлення «сторонами кримінального провадження» [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що такі науковці, як І.В. Гловюк, Є.В. Діденко, О.М. Дроздов, Д.М. Захарків, В. Козій, А.Г. Маланюк, В. Михайленко, А. Орлеан, Н.З. Рогатинська, Н.М. Сенченко, Є.В. Смирнов, К.Л. Стеченко, Г.К. Тетерятник, С.Б. Фомін та інші дослідники низку своїх наукових пошуків присвятили окремим аспектам означеної у назві статті проблематики. При цьому, без однозначних відповідей залишилися ті із складових дослідження, котрі сформульовані у суддівському зверненні та щодо яких як науковці, так і практики, зокрема судді, прокурори обрали кардинально протилежні позиції.

Постановка завдання. Ставиться завдання проведення аналізу та синтезу поглядів науковців і практиків, законодавчих положень, а також судових рішень та висновків, котрі у них наявні, задля напрацювання пропозицій, аргументів та формулювання умовиводів щодо дати набрання чинності положеннями пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України та ймовірності зворотної дії цього пункту, а також запланований огляд складових однієї із тих процесуальних передумов (направлення обвинувального акту до суду поза межами строку досудового розслідування), у результаті якої існує ймовірність прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

І. Якою вважати дату введення в дію положень, згаданих у пункті 4 §2 розділу 4 Закону 2147, у тому числі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК, 15 березня 2018 року чи 16 березня 2018 року? Чи має пункт 10 частини 1 статті 284 КПК зворотну дію? Чи можна вважати пункт 4 §2 спеціальною нормою по відношенню до статті 5 КПК і, відповідно, у спеціально визначеній ним ситуації перевага має надаватися йому, а не

загальній нормі статті 5 КПК, відповідно до якої процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент прийняття такого рішення? [2]

Варто констатувати, що проблеми, котрі виникають у цій царині не вперше ставляться на вирішення перед членами НКР при Верховному Суді. Так, у зверненні датованому 28.06.2022 у справі №705/1850/21 (провадження № 51-5604км21) від судді ККС ВС Макаровець Алли Миколаївни, для розгляду та вирішення пропонувалися такі питання: яким чином мають враховуватися в строк досудового розслідування, передбачений п. 1 ч. 3 ст. 219 КПК, особливості закінчення дізнання, які встановлені в ст. 301 КПК (ч. 1 цієї статті – щодо зобов'язань дізнавача і строків їх виконання, ч. ч. 2, 5 цієї статті – щодо зобов'язань прокурора і строків їх виконання), з урахуванням положень, передбачених ч. 2 ст. 298 КПК та чи може застосування строків, визначених у ч. ч. 1, 2, 5 ст. 301 КПК, у своїй сукупності виходити за межі строків, передбачених п. 1 ч. 3 ст. 219 КПК, вплив яких є підставою для закриття кримінального провадження? [4] (готувалися з цих питань наукові висновки [5] та публікації [6, с.32-40; 7, с.127-132]). Щодо правозастосування частини 5 статті 219 КПК України також готувалися наукові висновки [8] (які отримували науково-практичне поширення [9; 7, с.44-57]) на виконання звернення від судді ККС Верховного Суду Юрія Миколайовича Луганського у справі № 216/4805/20 [10]. Аналогічною була і ситуація із тлумаченням статті 290 КПК України [11] (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Голубицького Станіслава Савелійовича у справі № 522/1714/16-к). Були у цій царині й інші звернення суддів щодо яких у наукових висновках [12] та публікація [13, с.123-128; 7, с.15-18] відображалися власні авторські міркування.

Приступаючи до розгляду запропонованих, нам, як членам НКР при Верховному Суді завдань, котрі сформульовані у зверненні судді у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769км22) варто повторно зазначити, що на сьогоднішній день на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України кримінальне провадження закривається в разі, «...якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку...» [1]. Не дивлячись на означені законодавчі положення, а також й на таке формулювання, що «...зміни не мають зворотної дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін» [1], у судовій практиці та у доктрині підходи до такого стану справ різняться та консенсус відсутній. Зокрема на адресу членів НКР при Верховному Суді у 2022 році вже надходило звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Германа Миколайовича Анісімова у справі № 753/12578/19 (провадження № 51-206км022) для з'ясування окремих наукових позицій у цій царині, а саме щодо того, чи поширюються повноваження слідчого судді на прийняття процесуального рішення про продовження строків досудового розслідування виключно на провадження, які розпочаті «після 16 березня 2018 року»¹. Вже згадувалося, що із цієї проблематики було підготовлено науковий висновок [15], а також більш розлоге дилему висвітлено у відповідних публікаціях [16, с.287-292; 7, с.57-61]. Зокрема висловлено підтримку (про що відображено у відповідному науковому висновку [15], а згодом і на шпальтах юридичної

---

¹ Формулювання наведене аналогічно до вжитого суддею ККС ВС у зверненні до членів НКР при ВС (справа № 753/12578/19 (провадження № 51-206км022)) із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 340/0/26-22 від 09.09.2022.

періодики [16, с.287-292; 7, с.57-61]) тим судженням, які ще у грудні 2021 року оприлюднила суддя Вищого антикорупційного суду Віра Михайленко у публікації «Креативність чи безсистемність? Дві системи обчислення і продовження строків досудового розслідування». Авторка висвітлила цілу горстку проблем у цій царині, зокрема: про об'єктивно необхідний строк; що варто розуміти під вживаним законодавцем терміном «справа» та що слід робити для того, щоб «...через 4 роки після прийняття Закону № 2147-VII не постало питання про те, чим він є: відтермінованим саботажом кримінальних проваджень, що на час прийняття закону перебували в активній фазі, чи проявом популізму без оцінки наслідків для сфери кримінальної юстиції» [17]. Також й інші судді ще починаючи з 2018 року оприлюднювали свої науково-практичні позиції, на кшталт питань застосування змін до КПК України в розрізі зворотної дії процесуального закону, де, серед іншого, автори зазначали, що «...необхідно звернути увагу на статтю 5 КПК України, яка визначає загальні положення дії кримінального процесуального закону в часі, і регламентує, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Допустимість доказів визначається положеннями цього Кодексу, які були чинними на момент їх отримання. Наведене свідчить, що норми «Прикінцевих положень» Закону № 2147- VIII, які забороняють зворотню дію в часі прийнятих до КПК змін, не узгоджуються з положеннями статті 5 КПК України, які констатують обов'язковість застосування тільки чинного процесуального закону на момент початку виконання дії або прийняття рішення, і не передбачають винятків з цього правила» [18] тощо.

Із огляду наведеного, задля формулювання аргументів на обґрунтування власної точки зору, видається, що варто звернутися до тих підходів та правил, які стосуються набрання чинності нормативно-правовими актами. Так доречним та вдалим є наукове підґрунтя такого авторського умовиводу, згідно якого, в унісон усталеного у теорії права підходу щодо набрання чинності нормативно-правовими актами (1-з моменту офіційного оприлюднення чи через певний строк з цього моменту; 2-із моменту прийняття НПА; 3- з конкретної дати, передбаченої самим НПА; 4- з моменту державної реєстрації НПА чи через певний строк від цієї реєстрації [19, с.176]), «...для кримінального процесуального законодавства характерним є набрання чинності його нормами з моменту їх офіційного оприлюднення чи через певний строк з цього оприлюднення або із конкретної дати, передбаченої у НПА. Поряд з цим іноді законодавець пов'язує набрання чинності кримінальним процесуальним законом з днем початку роботи відповідної установи» [19, с.176], що й фактично базисно наявне у розглядуваному нами випадку (15 грудня 2017 року – початок роботи Верховного Суду). Але ж і паралельно наявна й інша обов'язкова умова, адже «...статтю 284 КПК було доповнено пунктом 10 згідно із Законом України від 03 жовтня 2017 року №2147- VIII «Про...». Пункт 4 § 2 розділу 4 цього ж Закону (далі – Пункт 4 § 2) передбачив, що пункт 10 і ряд інших змін до КПК вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін» [2], –цитуємо цілком вірне узагальнення стану справ у цій царині зі звернення судді до членів НКР у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769км22) із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 110/о/26-23 від 10.04.2023. Але задаючись питанням, чи є на сьогодні (із тексту Великої української юридичної енциклопедії слідує, що ще у 2020 році один із авторів її дев'ятнадцятого тому, а саме професор О.М. Дроздов ставив перед собою таке питання, а може і раніше

працював із цією проблематикою...(том видання датований саме цим роком)) в Україні спеціальний закон, який би регулював питання з'ясування моменту набрання чинності положеннями кримінального процесуального законодавства, О.М. Дроздов, на сторінках Великої української юридичної енциклопедії, констатував, що «...такого спеціального закону немає» [19, с.176-177]. Але цим дослідником й не вказано власної точки зору, яким днем відбулося набрання чинності означеними вище конкретними положеннями Закону, хоча контекстне такий висновок напрошувався. Виходячи із всього викладеного, й не вбачається підстав звертатися до наступного дня, як це буває у випадках, коли мова йде про три місяці (чи інший період) «...з дня, наступного за днем його опублікування» тощо (див. як приклад ЗУ «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2.06.2016. і т.д.). *Отож, наш категоричний підхід до вирішення цієї проблематики полягає в тому, що для визначення дати набрання чинності положеннями пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України слід, в першу чергу, виходити із загальних правил набрання чинності положеннями нормативно-правових актів, враховуючи особливості набрання чинності кримінальним процесуальним законом.*

Свою чергою об'єднана палата Касаційного кримінального Суду Верховного Суду обрала геть інший підхід. Так, для аргументації тез постанови від 11 вересня 2023 року по справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769 кмо 22) судді перейшли в іншу площину, тобто замість використання загальних умов та існуючих правил набрання чинності положеннями закону (див. набрання чинності нормативно-правовими актами), застосовано унормований у КПК України елемент («алгоритм» див. згадану вище постанову) порядку обчислення **процесуальних строків** і при цьому зроблено посилання на частину 5 статті 115 КПК України («...виходячи із положень КПК, які визначають алгоритм обчислення процесуальних строків» див. згадану вище постанову) [20]. Такий підхід видається нам не вдалим. Адже варто розуміти, що процесуальні строки це перш за все ті, які встановлені КПК для певних кримінальних процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, для забезпечення швидкого та повного розслідування та судового розгляду, серед іншого це й строки, що відведені КПК для збирання, перевірки та закріплення доказів тощо. Це стандарти ефективного розслідування, які «...втілюють оперативність та розумну швидкість» [21, с.248]. «Це час для виконання суб'єктами кримінальних процесуальних відносин певних процесуальних дій (іноді утримання від них)...» [22, с.801]. «Кримінальне процесуальне право використовує строки з метою забезпечення ефективності регулювання відносин, що виникають між учасниками провадження...» [23, с.599]. І насамкінець частина 1 статті 113 КПК України передбачає, що «процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії» [1]. *Отож немає і не може бути жодних передумов та підстав ототожнювати процесуальні строки із загальними умовами та існуючими правилами набрання чинності положеннями закону.*

У продовження задекларованої у назві статті проблематики варто підкреслити, що дилема, котра того часу розглядалася за зверненням судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Германа Миколайовича Анісімова у справі № 753/12578/19 (провадження № 51-206кмо22) до членів НКР при Верховному Суді, стосувалася визначення правового режиму, котрий варто застосовувати в такому одному провадженні, у котре об'єднано матеріали кількох досудових розслідувань, тобто досліджувалося питання, чи приймаючи процесуальні рішення про доцільність продовження строків у

об'єднаних матеріалах досудових розслідувань варто виходити із першого факту внесення відповідних відомостей до ЄРДР, чи за точку відліку для застосування правового режиму (бо як вже зазначалося вище, він зазнавав законодавчих змін) обрати «теперішній» момент, коли склалася необхідність прийняття процесуального рішення щодо продовження строків досудового розслідування (бо частина 1 статті 5 КПК України унормовує, що «...процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення» [24]). Також тоді, за описаних минулих реалій, констатувалося [15], що наявні непоодинокі судові рішення, де підняті питання вже вирішувалися (ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду Віри Михайленко від 8.04.2020 у справі №991/2199/20, провадження 1-кс/991/2244/20; постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 р. у справі № 310/9496/19; постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 26 травня 2021 р. у справі № 199/4574/20 та інші). Також було констатовано відсутність єдності суддів у підходах до розуміння та тлумачення низки проблемних питань у редакції КПК України з 15.03.2018 р., зокрема і обчислення та продовження строку досудового розслідування та того суб'єкта, котрий уповноважений приймати таке процесуальне рішення. У власному науковому висновку [15] та подальших публікаціях на його основі [16, с.287-292; 7, с.57-61] підтримано раніше сформульовану авторську позицію, що «...логічним і з процесуальної точки зору та обґрунтованим вбачається підхід, коли у кримінальних провадженнях, розпочатих до 15.03.2018 р., строк досудового розслідування не продовжувався до моменту повідомлення про підозру, а у справах за підозрою особи – продовжувався прокурором відповідного рівня» [17]. Ще раз підкреслимо, що звернення судді ККС ВС до членів НКР при ВС (справа № 753/12578/19 (провадження № 51-206км022)) із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 340/0/26-22 від 09.09.2022. та відповідний науковий висновок [15] стосувалися не аналогічних, у порівнянні до звернення у справі № 711/8244/18, провадження № 51-769км22 (із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 110/0/26-23 від 10.04.2023.) правових ситуацій. Також згоджуємося, що за першим суддівським зверненням, на відміну від сьогоднішньої ситуації, у якій ця дата має вирішальне значення для визначення застосовності пункту 10, тоді (у справі за попереднім, вже згаданим суддівським зверненням) чітко ця дата (15 березня 2018 року чи 16 березня 2018 року) не була домінантно-визначальною. При цьому, не можемо погодитися із формулюванням, що вона (дата) «...згадана без детального обґрунтування» [2]. При цьому, «універсально» по відношенні до обох правових ситуацій (попередньої аналізованої та сьогоднішньої) процитовано абзац із ухвали слідчого судді ВАКС, що «...п. 4 § 2 Прикінцевих положень Закону № 2147-VII встановлює не лише момент набуття чинності відповідними положеннями (відповідними змінами у ст. ст. 217 та 219 КПК України, адже вони вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом), а й також умову застосування (не мають зворотної дії в часі, застосовуються до справ, по яких відомості про кримінальне правопорушення, внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін) [25].

Виходячи із такого вище наведеного стану справ, а також міркуючи в унісон вже висловленій нами позиції, котрею, серед іншого, й підтримано авторські аргументи щодо того, що аналізований пункт введено в дію 15 березня 2018 року, вважаємо, що зміни до КПК, згадані в пункті 4 § 2 застосовуються у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 15 березня 2018 року.

У своєму рішенні від 11 вересня 2023 року у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769 кмо 22) судді об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду вважають по іншому та вказують, що «...датою введення в дію положень....., у тому числі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України, є 16 березня 2018 року» [20]. При цьому, як вже розлоге аналізувалося вище по тексту, чомусь судді аргументують такий підхід та, як його результат–висновок частиною 5 статті 115 КПК України [20].

Що ж стосується зворотної дії пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України, то маємо із цього приводу наступні міркування.

По-перше, як вже зазначено вище, п. 4 § 2 Прикінцевих положень Закону № 2147-VII встановлює порядок із моментом набуття чинності відповідними положеннями також і **умову застосування** [25] (не мають зворотної дії в часі, застосовуються до справ, по яких відомості про кримінальне правопорушення, внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін) [24; 25]. *Тобто без дотримання цієї умови застосовувати пункт 10 частини 1 статті 284 КПК України, як й інші положення, що згадані у пункті 4 §2 розділу 4 Закону 2147 не представляється можливим.*

По-друге, означений законодавчий підхід відповідає усталеній доктринальній ідеї про те, що кримінальний процесуальний закон зворотної сили не має, бо в іншому випадку, як вірно стверджують автори Академічного курсу «Кримінальний процес України» (у 3-х томах, том №1, Львів: 2021) за редакцією Академіка НАПрН України професора Василя Тимофійовича Нора, якщо допустити його зворотню дію, «...виникала б можливість ревізії результатів вже проведених згідно зі старим законом процесуальних дій і повторне їх вчинення за новими процесуальними нормами» [23, с.110]. Хоча деякі дослідники у галузі кримінального процесуального права генерують ідею, що «...слід ввести таке привило дії закону у часі: кримінальний процесуальний закон, який скасовує або звужує права учасників кримінального провадження, не має зворотної сили і не поширюється на кримінальну процесуальну діяльність, розпочату до набрання ним чинності. Натомість кримінальний процесуальний закон, що надає учасникам кримінального провадження додаткові права або покращує їх становище, має зворотню силу і поширюється на відносини, що виникли раніше» (такий підхід виправдано критикується авторами згаданого вище підручника, як такий, що не узгоджується із положеннями Конституції України (бо згідно частини 3 її статті 22 «...при прийнятті нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод»)) та наскрізною ідеєю удосконалення сучасного кримінального процесуального законодавства, котра ґрунтується, насамперед, на кроках щодо розширення системи прав учасників кримінального провадження та посилення процесуальних гарантій) [23, с.109-111]. Такою ж була і правова позиція Верховного Суду у постанові від 28.10.2020. [26].

Отож, підведемо підсумок наших наукових пошуків щодо вже розглянутого блоку задекларованої у назві цієї статті проблематики. Так, датою введення в дію положень, згаданих у пункті 4 §2 розділу 4 Закону 2147, у тому числі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК, варто вважати 15 березня 2018.

Умова застосування пункту 10 частини першої статті 284 КПК України є законодавчо обумовленою (ця зміна до частини першої статті 284 КПК України застосовується до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цієї зміни [24]) та слідує із загального правила про те, **що кримінальний процесуальний закон зворотної дії на ту кримінальну процесуальну діяльність, яка розпочата** (відомості унесено до

ЄРДР, а за особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – винесено відповідну постанову про початок досудового розслідування, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 КПК України...[24]) **до набуття ним чинності, не має.**

II. Чи виключається строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту в порядку передбаченому статтею 290 цього Кодексу зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК? [2].

По-перше, приступаючи до розгляду даного питання варто звернутися до назви та викладу законодавцем частин статті 290 КПК України. Назва статті звучить, як «Відкриття матеріалів іншій стороні». Тобто вже передбачається, що є ті сторони, які таку діяльність («відкриття матеріалів») будуть реалізовувати, а дана норма встановлює для них певні правила у перебігу цієї діяльності. Своєю чергою пункт 19 частини 1 статті 3 КПК України розрізняє дві сторони (обвинувачення і захисту) кримінального провадження, котре здійснюється на основі змагальності (частина 1 статті 22 КПК України) [1]. Прокурор однозначно належить до однієї із двох сторін, а саме – до сторони обвинувачення.

По-друге, ці дві сторони мають певні права та обов'язки у перебігу відкриття матеріалів одна одній. Тягар обов'язків у перебігу означеної процесуальної діяльності звісно, що несуть прокурор та слідчий (див. ч.1-3 статті 290 КПК України та в меншій мірі інші частини). При цьому, на сторону захисту теж законодавцем покладено певні обов'язки. Так аналізом частини 6 статті 290 КПК прослідковано, що, серед іншого, *правом сторони захисту є знайомитися із відкритими їй стороною обвинувачення матеріалами і вже за результатами такого ознайомлення сформулювати власне переконання про них у їх сукупності та лише тоді приймати рішення щодо наявних у неї (сторони захисту) матеріалів, з огляду віднесення нею (стороною захисту) цих матеріалів до тих, котрі «...можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості...»* [1]. Тобто на завершення такої діяльності з ознайомлення, через набуття певних переконань та прийняття за їх результатами власних рішень, сторона захисту має право прийняти і таке із них, що не надаватиме прокурору доступ до тих матеріалів, які на її аргументоване (що сформувалося у перебігу ознайомлення з відкритими їй представником сторони обвинувачення матеріалами досудового розслідування) переконання «...можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення» [1].

По-третє, як ми бачимо, у статті 290 КПК України законодавець вірно оперує терміном «сторони кримінального провадження», зрозуміло й відносячи до сторони обвинувачення прокурора.

По-четверте, частина 10 статті 290 КПК України розпочинається із такого законодавчого положення: «Сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ...» [1]. Тобто такий доступ сторони надають одна одній із тими особливостями, які передбачені статтею 290 КПК. Очевидно право на такий доступ... отримує й прокурор, але воно (право), як вже вище проаналізовано, не є безумовне, і на нього (прокурора) також поширюються положення частини 10 статті 290 КПК України – йому теж (як і представникам сторони захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється

провадження) повинен надаватися достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких йому надано доступ [1].

По-п'яте, у частині 5 статті 219 КПК України, котра чинна на сьогодні, а також у тій частині статті 219 КПК України, котра була тогочасно чинною, загалом передбачався і передбачений зараз (правда із відповідними розширеними уточненнями, див. частину 5 статті 219 КПК України із змінами, внесеними згідно із Законом № 2201-IX від 14.04.2022) такий узагальнений підхід, як не включення до строку досудового розслідування строку ознайомлення сторонами з його матеріалами (хоча й момент початку перебігу цього строку, який виключається..... досі залишається дискусійним [7, с.44-57; 8; 9], не дивлячись на наявне рішення Верховного Суду).

Отже, слідуючи з усього викладеного, згоджуємося із колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, яка передала провадження на розгляд об'єднаної палати, погодившись з позицією прокурора, так як вважала, що строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту, мав бути виключений зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК [2].

І насамкінець варто навести й цитату із рішення об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, яка 11 вересня 2023 року висловила свою правову позицію, що «...строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не впливає на перебіг строку досудового розслідування, тому твердження сторони обвинувачення про необхідність зарахування до строку досудового розслідування періоду з 20 по 28 вересня 2018 року» [20] (автор: хоча твердження сторони обвинувачення стосувалося іншого...див. вище по тексту), «не заслуговують на увагу, що є наслідком часткового задоволення касаційної скарги прокурора» [20]. Такий висновок здебільшого було сформульовано на підставі тези про те, що «...матеріали, які мають відношення до кримінального провадження і які перебувають у володінні сторони захисту, не є матеріалами досудового розслідування....» [20]. Хоча концептуально упущено, що як і назва статті 290 КПК України, так і її наповнення стосуються «відкриття матеріалів іншій стороні», а не лише відкриття матеріалів досудового розслідування.

Отже залишаємося на власних наукових позиціях, що строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту, мав бути виключений зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК [3].

Висновки

Датою введення в дію положень, згаданих у пункті 4 §2 розділу 4 Закону 2147, у тому числі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК, варто вважати 15 березня 2018.

Умова застосування пункту 10 частини першої статті 284 КПК України є законодавчо обумовленою та слідує із загального правила про те, що кримінальний процесуальний закон зворотної дії на ту кримінальну процесуальну діяльність, яка розпочата до набуття ним чинності, не має.

Строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту, має виключатися зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК [3].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 4.08.2023, підстава – 3341-IX. База даних «Законодавство України»/ ВР України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Звернення судді Верховного Суду до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769км22) із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 110/0/26-23 від 10.04.2023.
3. Науковий висновок члена НКР при Верховному суді професора Ірини Басистої «Щодо тлумачення та застосування положень пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України, статей 219, 290 КПК України» (на виконання звернення від судді, голови Касаційного кримінального суду Верховного Суду Станіслава Івановича Кравченка у справі № 711/8244/18, провадження №51-769км22). 30.05.2023. 18 с.
4. Звернення до членів НКР при Верховному Суді у справі №705/1850/21 (провадження № 51-5604км21) від судді ККС ВС Макаровець Алли Миколаївни від 28.06.2022.
5. Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді д.ю.н., професора Ірини Басистої «Щодо застосування строків, визначених в статті 301 КПК, яка регулює особливості закінчення дізнання, під час вирішення питання про закриття кримінального провадження у разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК) (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Макаровець Алли Миколаївни). 15.07.2022. 8 с.
6. Басиста І.В. Щодо застосування строків, визначених в статті 301 КПК, яка регулює особливості закінчення дізнання, під час вирішення питання про закриття кримінального провадження у разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК). *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 32-40. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>*
7. Басиста І.В., Благута Р.І., Комісарчук Ю.А. Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 432 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5086>
8. Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді д.ю.н., професора Ірини Басистої «Щодо правозастосування частини 5 статті 219 КПК України» (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду Юрія Миколайовича Луганського у справі № 216/4805/20). 13.09.2022. 15с.
9. Басиста І.В. Обчислення строку досудового розслідування при ознайомленні з його матеріалами: теорія та практика. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Юридичні науки». 2023. Том 11. С. 47-55. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.47-55>*
10. Звернення до членів НКР при Верховному Суді від судді ККС Верховного Суду Юрія Миколайовича Луганського у справі № 216/4805/20 із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 278/0/26-22 від 8.08.2022 на 4-х аркушах.
11. Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді д.ю.н., професора Ірини Басистої «Щодо тлумачення статті 290 КПК України» (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Голубицького Станіслава Савелійовича у справі № 522/1714/16-к. 11 лютого 2021 року. 9 с.
12. Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді Ірини Басистої щодо застосування п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України у ситуації, коли необхідно вирішити питання щодо кримінального правопорушення, яке посягає на «два безпосередніх об'єкти», одним із яких є життя і здоров'я людини (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Миколи Івановича Ковтуновича у справі № 932/8842/20).
13. Басиста І.В. Щодо застосування п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України у ситуації, коли необхідно вирішити питання щодо кримінального правопорушення, яке посягає на «два безпосередніх об'єкти», одним із яких є життя і здоров'я людини. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В.Навроцька, І.Р.Серкевич, Н.І.Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх*

справ, 2022. С.123-128. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

14. Дроздов О.М., Басиста І.В., Дроздова О.В. Закриття кримінального провадження апеляційним судом у випадку смерті обвинуваченого щодо якого ухвалено виправдувальний вирок через недоведеність в його діянні складу кримінального правопорушення. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 74-80. (Університет митної справи та фінансів). DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.15>

https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/2/15.pdf?fbclid=IwAR2iK7AJNZ7waLORGVSvP7CnJ8qvQqQLDhRV_KIDv2KDGsN41PmYTKbYIS8

15. Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді д.ю.н., професора Ірини Басистої «Щодо того, чи поширюються повноваження слідчого судді на прийняття процесуального рішення про продовження строків досудового розслідування виключно на провадження, які розпочаті «після 16 березня 2018 року» (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Германа Миколайовича Анісімова у справі № 753/12578/19 (провадження № 51-206кмо22)). 30.09.2022. 8 с.

16. Басиста І.В. Чи поширюються повноваження слідчого судді на прийняття процесуального рішення про продовження строків досудового розслідування виключно на провадження, які розпочаті «після 16 березня 2018 року». *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку*: матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 грудня 2022 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2022. С. 287-292. URL: <https://kigap.kpi.ua/nauka/konferencii>

17. Віра Михайленко Креативність чи безсистемність? Дві системи обчислення і продовження строків досудового розслідування. 08.12.2021. Юридична газета Online. №23 (753). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kreativnist-chi-bezsistemnist-dvi-sistemi-obchislennya-i-prodovzhennya-strokov-dosudovogo-rozsliduv.html>

18. Діденко Є.В. Питань застосування змін до КПК України в розрізі зворотної дії процесуального закону в часі. 30.03.2018. URL: <https://barristers.org.ua/news/pytannya-zastosuvannya-zmin-kpk-ukrayiny-v-rozrizi-zvornoyni-diyi-protsealnogo-zakonu-v-chasi/>

19. Дроздов О.М. Дія кримінального процесуального закону в часі у *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2016.: том 19: Крим. процес, судоустр., прокур. та адвокат. / редкол. В.Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 176-180.

20. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 вересня 2023 року у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769 кмо 22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536395>

21. Кримінальний процес: підручник/ І.В. Басиста, Р.І. Благута, І.В. Гловюк та ін. за заг. ред. А.Я. Хитри та Р.М. Шехавцова. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч.1. 492 с. URL: <https://www1.lvduvs.edu.ua/pidruchnyky-posibnyky#>

22. Фомін С.Б. Строк процесуальний. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2016.: том 19: Крим. процес, судоустр., прокур. та адвокат. / редкол. В.Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 801-805.

23. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т.1: Загальна частина / В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, М.В. Багрій та ін. за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В.Т. Нора та д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

24. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, редакція від 28.04.2023, підстава - 2858-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

25. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 8.04.2020 у справі №991/2199/20, провадження 1-кк/991/2244/20. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88733860>

26. Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 28.10.2020 у справі №937/2480/20 (провадження №51-3476км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine dated 04.13.2012. in the edition of 08/04/2023, basis - 3341-IX. Database "Legislation of Ukraine"/ Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian)

2. Address of the judge of the Supreme Court to the members of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court in case No. 711/8244/18 (proceedings No. 51-769km22) with the registration entry number of the Supreme Court 110/0/26-23 dated 10.04.2023. (in Ukrainian)

3. Scientific opinion of a member of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court of Professor Iryna Basysta "Regarding the interpretation and application of the provisions of clause 10, part 1, article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, articles 219, 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine" (in response to an appeal from judge of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court in case No. 711/8244/18, proceedings No. 51-769km22). 30.05.2023. 18 p. (in Ukrainian)

4. Address to the members of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court in case No. 705/1850/21 (proceedings No. 51-5604km21) from judge of the Supreme Court dated June 28, 2022. (in Ukrainian)

5. Scientific opinion of a member of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court, Doctor of Law, Professor Iryna Basysta "Regarding the application of the terms specified in Article 301 of the Criminal Procedure Code, which regulates the specifics of the end of the inquiry, when deciding the issue of closing criminal proceedings if, after notification the period of pre-trial investigation defined by Article 219 of the Criminal Procedure Code (Clause 10, Part 1 of Article 284 of the Criminal Procedure Code) has expired for a suspect (in response to an appeal from judge of the Supreme Court). 15.07.2022. 8 p. (in Ukrainian)

6. Basysta, I.V. (2022). Shchodo zastosuvannya strokiv, vyznachenikh v statti 301 KPK, yaka rehuliuiye osoblyvosti zakinchennia diznannia, pid chas vyrishennia pytannia pro zakryttia kryminalnoho provadzhennia u razі, yakshcho pislia povidomlennia osobi pro pidozru zakinchyvsia strok dosudovoho rozsliduvannia, vyznachenyi statteiu 219 KPK (p. 10 ch. 1 st. 284 KPK). [Regarding the application of the time limits specified in Article 301 of the Criminal Procedure Code, which regulates the specifics of the end of the investigation, when deciding the issue of closing criminal proceedings in the event that the period of pre-trial investigation determined by Article 219 of the Criminal Procedure Code has expired after the notification of the suspect 284 of the CPC]. *Teoriia ta praktyka protydyi zlochynnosti u suchasnykh umovakh: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii* (pp. 32-40). Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Retrieved from <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html> (in Ukrainian)

7. Basysta, I.V., Blaguta, R.I., Komissarchuk, Yu.A. (2022) Aktualni problemy zastosuvannya kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva [Actual problems of the application of criminal procedural legislation] Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5086> (in Ukrainian)

8. Scientific opinion of a member of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court, Doctor of Law, Prof Iryna Basysta "Regarding the enforcement of part 5 of Article 219 of the Criminal Procedure Code of Ukraine" (in response to an appeal from the judge of the Supreme Court in case No. 216/4805/20). 13.09.2022. 15 s. (in Ukrainian)

9. Basysta, I.V. (2023). Obchyslennia stroku dosudovoho rozsliduvannia pry oznaiomlenni z yoho materialamy: teoriia ta praktyka. [Calculation of the period of pre-trial investigation when familiarizing with its materials: theory and practice]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Yurydychni nauky*, 11, 47-55. (in Ukrainian)

10. Appeal to the members of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court from the judge of the Supreme Court in case No. 216/4805/20 with the registration entry number of the Supreme Court 278/0/26-22 dated 08/08/2022. (in Ukrainian)

11. Scientific opinion of a member of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court, Doctor of Law, Professor Iryna Basysta "Regarding the interpretation of Article 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine" (in response to an appeal from the judge of the Supreme Court in case No. 522/1714/ 16-k. 11.02.2021. 9 p. (in Ukrainian)

12. Scientific opinion of the member of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court Iryna Basysta, regarding the application of Clause 10, Part 1, Art. 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in a situation where it is necessary to resolve the issue of a criminal offense that encroaches on "two immediate objects", one of which is human life and health (in response to an appeal from the judge of the Supreme Court in case No. 932/8842/20). (in Ukrainian)

13. Basysta, I.V. (2022). Shchodo zastosuvannya p. 10 ch. 1 st. 284 KPK Ukrainy u sytuatsii, koly neobkhdno vyrishyty pytannia shchodo kryminalnoho pravoporushennia, yake posiahaie na «dva bezposerednikh obiekty», odnym iz yakych ye zhyttia i zdorovia liudyny. [Regarding the application of Clause 10, Part 1, Art. 284 of the Criminal Code of Ukraine in a situation where it is necessary to resolve the issue of a criminal offense that encroaches on "two immediate objects", one of which is human life and

health]. *Kryminalna yustytisia v Ukraïni: realiï ta perspektyvy: materialy Kruhloho stolu* (pp.123-128). Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav.. Retrieved from <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html> (in Ukrainian)

14. Drozdov, O.M., Basysta, I.V., Drozdova, O.V. (2023). Zakryttia kryminalnoho provadzhennia apeliatsiinym sudom u wypadku smerti obvynuvachenoho shchodo yakoho ukhvaleno vypravduvalnyi vyrok cherez nedovenist v yoho diïanni skladu kryminalnoho pravoporushennia. [Closing of criminal proceedings by the court of appeals in the case of the death of the accused in which the verdict of acquittal was passed due to failure to prove the Constitution of a criminal offense in his action]. *Pravova pozytsiia*, 2 (39), 74-80. (Universytet mytnoi spravy ta finansiv). DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.15> Retrieved from https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/2/15.pdf?fbclid=IwAR2iK7AJNZ7waLORGVSvP7CnJ8qvQqQLDhRV_KIDv2KDGsN41PmYTKbYIS8 (in Ukrainian)

15. Scientific opinion of a member of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court, Doctor of Law, Professor Iryna Basysta "Regarding whether the powers of the investigating judge to make a procedural decision on the extension of the pre-trial investigation period are extended exclusively to proceedings that were started "after March 16, 2018" (in response to an appeal from the judge of the Supreme Court in case No. 753/12578/19 (proceedings No. 51-206kmo22)). (in Ukrainian)

16. Basysta, I.V. (2022). Chy poshyriuiutsia povnovazhennia slidchoho suddi na pryiniattia protsesualnoho rishennia pro prodovzhennia strokiv dosudovoho rozsliduvannia vykliuchno na provadzhennia, yaki rozpochati «pislia 16 bereznia 2018 roku». [Do the investigative judge's powers to make a procedural decision on extending the pre-trial investigation period apply exclusively to proceedings that were started "after March 16, 2018"]. *Pravove rehuliuvannia suspilnykh vidnosyn v umovakh voïennoho stanu ta pisliavoïennoi vidbudovy z metoiu zabezpechennia staloho rozvytku: materialy XI Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.* (pp. 287-292). Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho. Retrieved from <https://kigap.kpi.ua/nauka/konferencii> (in Ukrainian)

17. Vira Mykhaylenko (2021). Kreatyvnist chy bezsystemnist? Dvi systemy obchyslennia i prodovzhennia strokiv dosudovoho rozsliduvannia [Creativity or disorganization? Two systems of calculation and extension of terms of pre-trial investigation]. 08.12.2021. Yurydychna hazeta Online. 23 (753). Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kreatyvnist-chi-bezsystemnist-dvi-sistemi-obchislennia-i-prodovzhennia-strokiv-dosudovogo-rozsliduv.html> (in Ukrainian)

18. Didenko, E.V. (2018). Pytannia zastosuvannia zmin do KPK Ukrainy v rozrizi zvorotnoi diï protsesualnoho zakonu v chasi [Issues of application of changes to the CPC of Ukraine in terms of retroactive effect of the procedural law in time]. 30.03.2018. Available at: <https://barristers.org.ua/news/pytannia-zastosuvannia-zmin-kpk-ukrayiny-v-rozrizi-zvorotnoyi-diyi-protsesualnogo-zakonu-v-chasi/> (in Ukrainian)

19. Drozdov, O.M. (2020). Diïa kryminalnoho protsesualnoho zakonu v chasi. [Retroactive effect of the criminal procedural law]. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20t.* Kharkiv: Pravo, 2016.: Vol 19: Krym. protses, sudoustr., prokur. ta advokat. / redkol. V.T. Nor (holova) ta in. Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzh. i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. (pp. 176-180.) Kh.(in Ukrainian)

20. Resolution of the joint chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of September 11, 2023 in case No. 711/8244/18 (proceedings No. 51-769 kmo 22). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536395> (in Ukrainian)

21. Basysta, I.V., Blaguta, R.I., Hlovyuk, I.V. et al. (2022). Kryminalnyi protses. [Criminal process]. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Part.1. Retrieved from <https://www1.lvduvs.edu.ua/pidruchnyky-posibnyky#> (in Ukrainian)

22. Fomin, S.B. (2020). Strok protsesualnyi [The procedural term]. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20t.* Kharkiv: Pravo, 2016. Tom 19: Krym. protses, sudoustr., prokur. ta advokat. / redkol. V.T. Nor (holova) ta in. Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzh. i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. (pp. 801-805). Kharkiv. (in Ukrainian)

23. Nor, V.T., Bobechko, N.R., Bagrii, M.V. et al. (2021). Kryminalnyi protses Ukrainy: Akademichni kurs: u 3 t. [Criminal process of Ukraine in 3 vols]. T.1: Zahalna chastyna [General part]. Lviv: LNU im. Ivana Franka. 912 p. (in Ukrainian)

24. Criminal Procedure Code of Ukraine. Document 4651-VI, edition dated 04/28/2023, basis - 2858-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian)

25. Decision of the investigating judge of the Higher Anti-Corruption Court dated 04/08/2020 in case No. 991/2199/20, proceedings 1-ks/991/2244/20]. Available at: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88733860> (in Ukrainian)

26. Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Supreme Court of Justice dated October 28, 2020 in case No. 937/2480/20 (proceedings No. 51-3476km20). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 06.10.2023
прийнята до друку 27.10.2023
The article: is received 06.10.2023
is accepted 27.10.2023

Бібліографія: Басиста І. В., Йосифович Д. І. Проблематика набрання чинності положеннями пункту 10 частини 1 статті 284 КПК (або чому важливо розмежовувати правила обчислення процесуальних строків від правил набрання чинності положеннями нормативно-правових актів), неможливість зворотної дії та аспекти його застосування у випадку направлення обвинувального акту до суду за межами строку досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 100-116. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.100-116>

УДК 343

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.117-125>

ХИБНІСТЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛОЇ ОСОБИ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ ВПІЗНАННЯМ В МЕЖАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Каверіна Тетяна Петрівна,

старший викладач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка ДонДУВС
вул.Національної Гвардії,3, м. Івано-Франківськ, Україна, 76005

e-mail: 0664191061t@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7114-5173>

Кривонос Максим Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка ДонДУВС,
вул.Національної Гвардії, 3, м. Івано-Франківськ, Україна, 76005

e-mail: krivonosmv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5252-0663>

Мета. Метою статті є висвітлення проблематики хибності ідентифікації особи в межах досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами виявлення трупів нестановлених осіб, що не підлягають візуальному впізнанню. В роботі акцентовано увагу на етапах та порядку ідентифікації загиблої особи, а також деяких правових наслідках хибної ідентифікації особи та шляхах їх усунення. **Методика.** Методологічну основу дослідження склали результати практичних напрацювань одного з авторів статті під час практичної діяльності у підрозділі досудового розслідування Національної поліції України протягом 2015-2021 років. **Результати.** Зроблено висновок про неприпустимість допущення помилок слідчими та експертами при проведенні ідентифікації загиблих у ситуаціях, коли впізнання тіла неможливе через вплив різних факторів, у тому числі й дії фактору непереборної сили, бо хибність ідентифікації особи в межах досудового розслідування може призвести до плутанини у переданні тіл загиблого родині, невірному оформленні правостановлюючих документів, інших наслідків, що серйозно вплинуть на долю родини загиблого в межах моральної складової та в частині матеріального (соціального) забезпечення. Така ситуація характерна для виявлення тіл загиблих осіб (військових та цивільних) у місцях стихійних поховань, у тому числі й масових, внаслідок бойових дій, тимчасової окупації певних регіонів що були зафіксовані після деокупаційних та стабілізаційних заходів в окремих районах України. **Наукова новизна.** Роботи фахівців в галузі права майже не присвячувались дослідженню напрямку ідентифікації тіл загиблих під час досудового розслідування, частково вони обмежувались аналізом певних норм щодо правових підстав та тактики проведення огляду місця події чи експертизи, в іншому цим питанням опікувались більше науковці судової медицини. Тому наукова новизна роботи авторів статті є основана на практичних напрацюваннях та підкріплених фаховими в галузі кримінального процесу та криміналістики знаннями, які є своєчасними та неординарними. **Практична значимість.** Проведене дослідження та аналіз проблеми, підкріплений практичними напрацюваннями, сприятиме більш глибокому осмисленню проблеми хибної ідентифікації загиблої особи поза межами візуального впізнання та набуває рекомендаційного змісту для синергії у роботі фахівців досудового розслідування та судової медицини.

Ключові слова: ідентифікація особи, місця стихійних поховань, кримінальне провадження, воєнні злочини, умисне вбивство, огляд місця події, біологічні зразки, судово-медична експертиза, молекулярно-генетична експертиза, деокуповані території.

Maksym Kryvonos

Associate Professor at the Department of Police Activities of Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko, Donetsk State University of Internal Affairs,
D. in Law, Associate Professor
str.Natsionalnoy Hvardii, 3, Ivano-Frankivsk, Ukraine,76005
e-mail: krivonosmu@gmail.com

Tetiana Kavierina

Senior Lecturer at the Department of Police Activities of Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko, Donetsk State University of Internal Affairs,
Ivano-Frankivsk,
str.Natsionalnoy Hvardii, 3, Ivano-Frankivsk, Ukraine,76005
e-mail: 0664191061t@gmail.com

**THE MISIDENTIFICATION OF THE DECEASED PERSON BEYOND VISUAL
RECOGNITION WITHIN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION: PROBLEMATIC
ISSUES AND LEGAL CONSEQUENCES**

Objective. The purpose of the article is to highlight the issues of misidentification of a person within the framework of pre-trial investigation of criminal proceedings on the facts of discovery of corpses of unidentified persons which are not subject to visual identification. The author focuses on the stages and procedure for identification of a deceased person, as well as on some legal consequences of misidentification and ways to eliminate them. **Methodology.** The methodological basis of the study is the results of the practical experience of one of the authors of the article during his practical work in the pre-trial investigation unit of the National Police of Ukraine during 2015-2021. **Results.** The author concludes that it is inadmissible for investigators and experts to make mistakes in the identification of the dead in situations where identification of the body is impossible due to various factors, including force majeure, because incorrect identification of a person within the pre-trial investigation may lead to confusion in the transfer of the deceased's body to the family, incorrect execution of title documents, and other consequences that will seriously affect the fate of the deceased's family in terms of moral and material (social) security. This situation is typical for the discovery of bodies of deceased persons (military and civilian) in places of spontaneous burials, including mass graves, as a result of hostilities, temporary occupation of certain regions, which were recorded after de-occupation and stabilization measures in certain regions of Ukraine. **Scientific novelty.** The work of legal experts has hardly been devoted to the study of the identification of the bodies of the dead during the pre-trial investigation, partly limited to the analysis of certain rules on the legal grounds and tactics of conducting a crime scene inspection or exhumation, while forensic scientists have been more concerned with this issue. Therefore, the scientific novelty of the authors' work is based on practical developments and supported by knowledge in the field of criminal procedure and forensics, which is timely and extraordinary. **Practical significance.** The conducted research and analysis of the problem, supported by practical experience, will contribute to a deeper understanding of the problem of misidentification of the deceased person beyond visual recognition and acquires a recommendation content for synergy in the work of pre-trial investigation and forensic medicine specialists.

Key words: identification of a person, places of spontaneous burials, criminal proceedings, war crimes, premeditated murder, inspection of the scene, biological samples, forensic medical examination, molecular genetic examination, de-occupied territories.

Постановка проблеми. Питання ідентифікації особи, яка загинула внаслідок бойових дій є актуальним аж до моменту встановлення особи останньої людини, яка вважається зниклою безвісти або була ідентифікована у трупі в поствоєнний період, чи в період деокупації певного регіону країни. Основним чинником ідентифікації є послідовність, професійність та правильність дій слідчого та судового експерта, спрямованих на встановлення особи, з викладенням опису цих дій у підсумковому слідчому документі – постанові про встановлення особи.

Професійно виконати цю роботу можливо за рахунок комплексного використання спеціальних знань з різних галузей судової експертизи з попередньо правильно побудованою тактикою проведення ідентифікації особи слідчим, у провадженні якого перебуває кримінальне провадження.

Від правильності тактики дій слідчого напряму залежить результат встановлення обставин гибелі військовослужбовця, переведення його зі статусу безвісно зниклого у статус загиблого внаслідок бойових дій, а також вирішення ряду соціальних питань, які виникають внаслідок гибелі за особливих обставин. Не менш важливим вважаємо питання, пов'язане з відсутністю у родини загиблого сумнівів в результатах проведеної ідентифікації особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким питанням підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які передують ідентифікації особи присвячені роботи вчених-правознавців М.С. Цуцкірідзе, В.І. Галагана, А.Ф. Волобуєва, та досвідчених фахівців у галузі судової медицини – Б.В. Михайліченка, А.А. Бабаніна, В.Д. Мішалова, О.В. Дунаєва та інших. У своїх працях перші, в основному, розглядали загальні питання проведення слідчих (розшукових) дій, що були фактично підготовчим етапом при встановленні особи, методи та стадії огляду місця події, надавали рекомендації щодо типових місць пошуку певних видів слідів залежно від виду злочину та способу його вчинення, а другі – аналізували судово-медичний аспект ідентифікації особи, як безпосередньо практичний, необхідний під час складення висновку експерта відповідної галузі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення теоретико-прикладних основ ідентифікації загиблої особи поза візуальним впізнанням в межах досудового розслідування, для мінімізації ризиків хибної ідентифікації. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: виокремити базові помилки на початковому етапі ідентифікації та проаналізувати їх причини; на підставі аналізу слідчої практики виділити етапи та порядок ідентифікації загиблої особи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання ідентифікації особи в широкому сенсі використовується, в основному, лише у випадку необхідності фактичного підтвердження фізичної особи за певними документами та реєстрами, до яких дані про неї вносяться протягом всього життя, тобто це є проста процедура перевірки документів. В цьому сенсі встановлення особи складається з двох взаємопов'язаних процедур: ідентифікації і верифікації.

Ідентифікація – це встановлення особи шляхом порівняння наданих даних, у тому числі біометричних, з інформацією, наявною в реєстрах, картотеках, базах даних.

Верифікація – це встановлення особи на основі даних, наданих нею, без звернення до відповідних реєстрів та баз даних. Ці процедури дозволяють дотримуватися принципу «одна людина – одна особа», який є основоположним при наданні ідентифікаційних документів населенню [1].

Через неповноту Єдиного державного демографічного реєстру в Україні для цього досі використовують паперові документи, які зберігаються в приміщеннях державної міграційної служби обласних центрів. Але з фактичного початку російської агресії, з лютого 2014 року, держава втратила можливість ідентифікувати осіб у Донецькій, Луганській областях та АР Крим, а після повномасштабного вторгнення окупаційної армії 24 лютого 2022 року, на певний час, до деокупації, в окремих районах Київської, Чернігівської, Сумської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, за звичайною процедурою. За таких умов вони змушені встановлювати особу через суд, що потребує додаткових часових та фінансових ресурсів. Ці всі процедури актуальні, коли йдеться про живу особу, яка може надати про себе відомості самостійно або за умови, якщо інша особа може надати відомості про неї (мати про неповнолітню дитину, опікун про інваліда тощо).

Проте, предметом нашого дослідження є інший вид ідентифікації – встановлення особи загиблої людини (військової чи цивільної) поза межами її візуального впізнання, тобто виключно шляхом проведення додаткового збору прижиттєвого та помертвого біологічного матеріалу та проведення ряду судових та судово-медичних експертиз – негенетичної та генетичної ідентифікації особи. Війна в Україні вимагає чіткого відпрацювання тактики дій слідчого під час встановлення особи загиблого, що не прописано законодавцем в жодному чинному законі. Навіть винесення постанови про встановлення особи, яка фактично є підсумковим документом її ідентифікації, не регламентовано конкретною нормою. Постанова слідчого про встановлення особи складається на підставі ч.1 ст.110 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). У статті йдеться про всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, як процесуальні рішення та викладено повний перелік суб'єктів кримінального провадження, які мають право їх приймати. А відповідно до п.5 ст.110 КПК України викладено вимоги до структури самої постанови слідчого чи прокурора. Таку постанову виносить слідчий в межах своєї компетенції, на підставі ч.2 ст.40 КПК України і вона є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами [2]. У практичній діяльності постанова про встановлення особи складається у кількох примірниках і надсилається рідному ідентифікованого загиблого, до відділення судово-медичної експертизи для внесення даних до лікарського свідоцтва про смерть, до відділення РАГС за місцем поховання особи (за умови поховання), до міської Ради чи адміністрації населеного пункту, де приймається рішення про перепоховання (у разі перепоховання), іншим зацікавленим особам – за необхідності, прокурору – процесуальному керівнику у кримінальному провадженні та долучається до матеріалів кримінального провадження.

До 2014 року випадки виявлення скелетованих решток людини були не надто частими, тож слідчі вдавалися в основному до проведення ряду судово-медичних експертиз, внаслідок отримання висновків яких можна було встановити стать, вік, наявність чи відсутність тілесних ушкоджень, без урахування прижиттєвості, тобто, без встановлення причини смерті особи, а пізніше, з появою молекулярно-генетичної експертизи – встановлення ДНК-профілю кісткових решток з подальшим порівнянням з ДНК-профілем певної особи, яка могла бути біологічно-спорідненою зі зниклим.

Від моменту російської агресії ситуація з ідентифікацією загиблих осіб докорінно змінилася. Перші бойові дії на території Луганської області (м. Щастя, с. Зеленопілля, бої за Луганський аеропорт), а пізніше – бої за Савур-могили, вихід з Іловайського та Дебальцевського котлів на Донеччині, стали справжнім випробуванням не лише для військових, а й для слідчих та судово-медичних експертів, які не мали на той час не лише належного досвіду в питаннях ідентифікації тіл загиблих, а й нормальних умов для проведення досліджень, зберігання тіл, що тривалий час перебували під впливом зовнішніх факторів (сонця та дощу) на відкритій місцевості у полях та лісах, або були піддані стихійному похованню. Це все сприяло фактору хибної ідентифікації особи, допущенню тактичних та процесуальних помилок не лише слідчими, а й експертами.

Хибна ідентифікація – це поширене явище, яке зустрічається при роботі з тілом загиблого, навіть якщо ресурс судової медицини в країні досить розвинутий. Судово-медичні експерти та слідчі, під час своєї професійної діяльності, мають урахувати та усвідомлювати можливість помилки, і, як наслідок – хибної ідентифікації. Деякі випадки ідентифікації особи є дуже складними, проте, часто саме базові помилки призводять до того, що тіла хибно ідентифікують та/або повертають не тій сім'ї. Базовими помилками на

початковому етапі процесу є неналежне чи некоректне пакування доказів, виявлених на місці події, неправильна обробка кісткових решток з місця події, що може потягти за собою їх плутанину чи контамінацію, неправильність та непослідовність призначення експертизи щодо об'єктів дослідження, відсутність контролю за обліком та збереженням речових доказів у подальшому. Неналежне оформлення документації або недостатній збір інформації посилюють ризик і розширюють спектр потенційних помилок. Наприклад, неналежне (або неправильне) позначення тіла чи його решток на місці події, змішування фрагментів решток людини, виявлених на місці події за фактами масової загибелі внаслідок дії фактору непереборної сили (вибуху, артилерійського обстрілу чи ракетної атаки) під час війни можуть мати негативні наслідки. Означена проблематика ускладнює роботу спеціалістів, що займаються встановленням особи загиблого протягом всього періоду досудового розслідування.

У дослідженні, проведеному в межах Міжнародного гуманітарного права спеціалістами підрозділу судово-медичної експертизи Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ) наголошено на потенційних причинах хибної ідентифікації:

- брак жорстких процедур (не всеосяжний підхід, не комплексний та не систематичний і не врахування всіх наявних первинних та вторинних доказів);
- надмірна залежність від одного критерію чи методу ідентифікації;
- акцентування на ізольованому візуальному розпізнаванні;
- приймання лише другорядної особистої інформації (наприклад одягу чи особистих речей, документів, знайдених разом з тілом);
- використання ненадійних методів ідентифікації;
- використання недостовірної інформації про зниклу безвісти особу;
- неналежне вилучення людських решток;
- неналежне проведення судово-медичної експертизи невпізнаної особи або тіла;
- відсутність або неналежна всебічна інтерпретація та звіряння інформації;
- відсутність (систем контролю) на всіх етапах ідентифікації (неякісне позначення, ведення записів і системи та практики відстеження);
- відсутність кваліфікованих практиків на кожному етапі процесу (розслідування, вилучення, судово-медичної експертизи, подальшого аналізу, звіряння інформації);
- зовнішній тиск щодо необхідності завершення ідентифікації без дотримання прийнятних процедур та/або досягнення достатнього ступеня впевненості [з с.35-36].

Такі систематичні недоліки мають місце в ситуаціях виявлення фактів масової загибелі людей, коли навантаження судово-медичних експертів значно перевищує їх фізичні можливості, що підсилюється також проблемою швидкого виконання всіх дій, необхідних для ідентифікації та оприлюднення їх результатів зацікавленим особам тощо. Через те, що звичайний процес ідентифікації переважно ґрунтується на візуальному впізнанні, іноді можуть траплятися типові помилки, оскільки тіло померлого може бути попередньо піддано тортурам, які його спотворюють, або змінитися внаслідок тривалого перебування у полоні чи зоні активних бойових дій. Як показав досвід роботи на щойно деокупованих територіях, у зазначених місцях бракує фахівців в галузі судової медицини, які б мали досвід практичної роботи в напрямку ідентифікації особи, що суттєво впливає на подальший хід встановлення особи.

Хибну ідентифікацію особи дуже складно, а іноді й неможливо виправити, бо це може мати психологічні, релігійні, культурні, соціальні, фінансові, правові та інші наслідки для сім'ї загиблого. У таких випадках рідні втрачають довіру до всіх установ, причетних до встановлення особи, та починають ставити під сумнів решту випадків ідентифікації, які було проведено[4]. Всі випадки хибної ідентифікації потрібно ретельно розбирати та аналізувати, повторно відбираючи зразки та досліджуючи всі факти, які можуть вказувати на обставини загибелі особи після її зникнення, встановлювати свідків події та виявляти нові додаткові носії генетичної інформації, з якими проводити точну ідентифікацію і повертати сім'ї «правильне» тіло. Слідчим, попри велику завантаженість, слід приділяти достатньо часу та зусиль для безпосередньої роботи з сім'ями, у яких виникли справедливі питання, щодо хибної ідентифікації, та пояснювати їм причини таких обставин, шляхи усунення помилок доступною та зрозумілою мовою. Таким чином можна уникнути великої кількості скарг на дії посадових осіб, щодо неналежного виконання професійних обов'язків. Неможливість — усунення помилок і недостатня прозорість процесу встановлення особи може призвести до подальших ускладнень та випадків хибної ідентифікації. Навпаки ж, у випадку необхідності проведення нових додаткових досліджень, слід повідомити родину загиблого про це, а у разі неможливості проведення ідентифікації — викласти всі обставини, що на це впливають, і це є виправданим та сприяє підвищенню довіри, підтверджує професіоналізм слідчих та судових експертів.

Об'єктивне рішення про відмову у проведенні ідентифікації має бути прийнято, якщо наявні докази не забезпечують належного рівня впевненості, достатнього для проведення компетентної експертної оцінки, навіть якщо в силу обставин існують серйозні припущення щодо збігу.

Повідомлення про смерть та ідентифікацію зниклої безвісти особи — це вирішальний етап, який потребує ретельної підготовки. Іноді у таких випадках готують проведення зустрічі рідних загиблого зі слідчими та експертами, які займалися його ідентифікацією. Під час таких зустрічей спеціалісти роз'яснюють тактику, методику та результати всіх проведених досліджень. Ідеально, коли на зустрічі мають бути присутні експерти всіх галузей, що брали участь у процесі встановлення особи. Як мінімум має бути присутній хоча б один експерт з групи. І вже на підставі всіх зібраних матеріалів слідчий, маючи не лише суб'єктивну власну думку, а й матеріали експертиз та інші докази, визнаючи зібрані факти вичерпними, може виносити постанову про встановлення особи загиблого, що є підсумком всієї роботи у вказаному напрямку. Далі — справа сім'ї: визнавати чи ні роботу команди з ідентифікації, бо наявні непоодинокі випадки, коли рідні, з надуманих причин, не хочуть вірити у загибель близької людини і, відповідно, займатися його похованням чи перепохованням.

Звернемося до аналізу кількох випадків хибної ідентифікації, які мали місце у практичній діяльності слідчих Луганської області у період з 2014 по травень 2021 року.

Так, 1 жовтня 2014 року у м. Старобільську Луганської області (наразі тимчасово окупована територія) поховали 27 невпізнаних солдат з двох військових підрозділів, які загинули 5 вересня 2014 року в бою з проросійськими бойовиками між селищем Металіст і містом Щастя[5]. Всі тіла були з ознаками мінно-вибухових травм та слідами горіння, більшість з них були фрагментовані та не придатні для візуального впізнання. Первинний огляд тіл у морзі проводився місцевими судово-медичними експертами та слідчими. Розтин з подальшим дослідженням тіл проводився також місцевими судово-медичними експертами, які не мали достатньої кваліфікації в питаннях ідентифікації, та допустили

помилки під час попереднього відбору та пакування кісткового матеріалу, який мав би служити зразками для проведення молекулярно-генетичного дослідження. Відтак, відомі кілька випадків контамінації кісткової тканини між собою, глибокого гниття внаслідок неналежного пакування та плутанини з нумерацією під час відбору зразків. У подальшому це призвело до тривалого й багаторазового проведення експертизи по певних об'єктах, плутанини при встановленні особи загиблих і навіть випадки повторного перепоховання. А протягом періоду до 2021 року було проведено ще й кілька ексгумацій тіл з метою повторного відібрання зразків для проведення молекулярно-генетичної експертизи та ідентифікації загиблих. Багато питань виникало у рідних загиблих до встановлення їх особи, бо батьки чи дружини мали бути абсолютно впевненими, що відправляють чин поховання саме своїх рідних. Нажаль, наразі кілька осіб так і залишились неідентифікованими, а враховуючи, що внаслідок повномасштабного вторгнення територія Луганської області та м. Старобільська повністю окупована, проведення заходів щодо встановлення особи не є можливим взагалі [6,7].

01 червня 2019 року у м. Обухові на Київщині відбулося поховання першого керівника місцевого осередка «Правого сектору», члена ОУН-УНСО К., про загибель якого було відомо ще з серпня 2014 року. 26 серпня 2014 року К., під час проходження служби у одному з військових підрозділів в районі бойових дій поблизу сіл Хрящувате та Новосвітлівка Краснодонського (нині – Сорокинського) району Луганської області – наразі тимчасово окупована територія, з побратимами П., Б., та Ш. пересувався на автомобілі у напрямку лікарні, куди транспортували пораненого Л. По дорозі на трасі терористи влучили у авто із танка. Усі, окрім П., загинули, проте через неможливість своєчасної евакуації тіл, перебували у списках зниклих безвісти [8]. 23 грудня 2014 року бойовики “ЛНР” передали українській стороні тіла вісьмох загиблих воїнів у мішках. Шляхом проведення судової молекулярно-генетичної ідентифікації Л., Ш., та Б. були встановлені та передані рідним для поховання [9]. Проблема з ідентифікацією тіла К. почалася майже відразу з неналежного відібрання зразка букального епітелію у його мами та численних помилок, допущених під час складання протоколу відібрання зразків та постанови про призначення експертизи, що, відповідно, потягло за собою й помилки у висновку експерта. Протягом чотирьох наступних років слідчі не відбирали повторно зразки та не вживали жодних заходів щодо ідентифікації тіла загиблого, аж поки не виникла конфліктна ситуація між органом досудового розслідування та його рідними, які законно вимагали прийняття рішення про встановлення особи. Виходячи з конфліктної ситуації, підслідність у кримінальному провадженні змінено за одним з органів досудового розслідування Луганської області [10]. Внаслідок зміни тактики проведення ідентифікації, слідчим слідчої групи встановлена наявність фрагменту ребра трупа невстановленої особи чоловічої статі з тим же номером, що й неідентифіковане тіло, у одній з лабораторій відділення судово-медичної експертизи, де проводилось попереднє дослідження трупа, що відвернуло необхідність проведення ексгумації трупа. Також повторно відібрано зразок від матері загиблого. За результатами проведення судової молекулярно-генетичної експертизи встановлено генетичні ознаки зразка загиблого та матері, після чого проведено порівняльну експертизу. Таким чином, з вірогідністю 99,9999% встановлено, що жінка є біологічною матір'ю невстановленого трупа чоловічої статі, а відтак – підтверджено особу трупа, як К., який рахувався зниклим безвісти з серпня 2014 року, тобто протягом п'яти років. Додатковим ідентифікатором особи стала футболка К., яку він носив за життя та під час дослідження якої виявлено клітини з ядрами, що містили ознаки генетичного

профілю, який, відповідно до висновку експерта, належав тій же невстановленій загиблій особі чоловічої статі.

Висновки. Отже, вибір правильної тактики ідентифікації особи, від самого початку та до отримання остаточних її результатів, максимально сприяє уникненню помилки, а відтак і хибної ідентифікації загиблого, яка тягне за собою безліч негативних наслідків. Насамперед це необізнаність про долю зниклої безвісти особи, неможливість оформлення поховання та вирішення всіх соціальних питань, пов'язаних з загибеллю особи, невизначеність правового статусу зазначеної особи.

Невизначеність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві питання про процесуальне підтвердження зниклої безвісти особи не сприяє виробленню єдиної тактики її ідентифікації.

Список використаних джерел

1. Порядок ідентифікації та встановлення особи. Офіційна сторінка Управління Верховного Комісара ООН в справах біженців в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/ua/> (дата звернення 01.10.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 02.10.2023).
3. Судово-медична ідентифікація особи: комплексний підхід. Довідкове видання. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Женева, 2023. С.35-36.
4. «Почему мне страшно? Я же мама!» История матери, которая ищет солдата пять с половиной лет. Интернет-видання Радіо Свобода від 01.06.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30640050.html> (дата звернення 02.10.2023).
5. На Луганщині поховали 27 бійців батальйону «Айдар». Електронний ресурс «Радіо Свобода» від 01.10.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26615716.html> (дата звернення 02.10.2023).
6. “Двері в хату не закриваю, раптом він вночі прийде”. Як в Україні (не) шукають зниклих безвісти на Донбасі. Інтернет-видання LB.UA Дорослий погляд на світ від 08.07.2020 URL: https://lb.ua/society/2020/07/08/461435_dveri_hatu_zakrivayu_raptom_vin.html (дата звернення 02.10.2023).
7. Було таке, що одну людину хоронили тричі. Інтернет-видання Gazeta.ua від 17.03.2017 URL: https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_bulo-take-scho-odnu-lyudinu-horonili-trichi/758862 (дата звернення 02.10.2023).
8. В Обухові поховують солдата “Айдару” Сергія Кононка, якого в 2014 році закатували в полоні. Інтернет-газета «Новинарня. Новини України, що воює» від 24.05.2019. URL: <https://novynarnia.com/2019/05/24/poproshhayutsya-z-soldatom/> (дата звернення 02.10.2023).
9. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: <https://memorybook.org.ua/15/luchinsky.htm> (дата звернення 02.10.2023).
10. Матеріали досудового розслідування № №12014110260000589 від 04.10.2014, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України. Арх. № 40/2348 СВ Сватівського ВП ГУНП в Луганській області (станом на 22.02.2022).

References

1. Procedure for identification and establishment of identity. Official website of the UN High Commissioner for Refugees in Ukraine. Available at: <https://www.unhcr.org/ua/> (accessed on 01.10.2023). (in Ukrainian)
2. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed October 02, 2023). (in Ukrainian)
3. *Sudovo-medychna identyfikatsiia osoby: kompleksnyi pidkhid. Dovidkove vydannia* [Forensic medical identification of a person: an integrated approach. Reference publication]. International Committee of the Red Cross. Geneva, 2023. (in Ukrainian)
4. "Why am I scared? I'm a mom!" The story of a mother who has been looking for a soldier for five and a half years. Online edition of Radio Liberty of 01.06.2020. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/30640050.html> (accessed on 02.10.2023). (in Ukrainian)

5. 27 fighters of the Aidar battalion were buried in Luhansk region. Electronic resource "Radio Liberty" of 01.10.2014. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/26615716.html> (accessed on 02.10.2023). (in Ukrainian)

6. "I do not close the door to the house, in case he comes at night". How Ukraine is (not) looking for missing persons in Donbas. Online edition LB.UA Adult view of the world of 08.07.2020. Available at: https://lb.ua/society/2020/07/08/461435_dveri_hatu_zakrivayu_raptom_vin.html (accessed 02.10.2023). (in Ukrainian)

7. It happened that one person was buried three times. Online edition of Gazeta.ua of 17.03.2017. Available at: https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_bulo-take-scho-odnu-lyudinu-horonili-trichi/758862 (accessed on 02.10.2023). (in Ukrainian)

8. Aydar soldier Serhiy Kononko, who was tortured in captivity in 2014, will be buried in Obukhiv. Online newspaper "Novynarnya. News of Ukraine at War" of 24.05.2019. Available at: <https://novynarnia.com/2019/05/24/poproshhayutsya-z-soldatom/> (accessed on 02.10.2023). (in Ukrainian)

9. Book of Memory of the Fallen for Ukraine. URL: <https://memorybook.org.ua/15/luchinsky.htm> (accessed on 02.10.2023). (in Ukrainian)

10. Materials of the pre-trial investigation № №12014110260000589 from 04.10.2014, on the grounds of a criminal offense under Art. 348 of the Criminal Code of Ukraine. Archival file No. 40/2348 of the Svatove Department of the Luhansk Regional Police (as of 22.02.2022). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 18.10.2023

прийнята до друку 09.11.2023

The article: is received 18.10.2023

is accepted 09.11.2023

Бібліографія: Каверіна Т. П., Кривонос М. В. Хибність ідентифікації загиблої особи поза візуальним впізнанням в межах досудового розслідування: проблемні питання та правові наслідки. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 117-125. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.117-125>

УДК 343.13

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.126-132>

«ІНШІ» ОСОБИ, ЯК УЧАСНИКИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ (КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ)

Лотоцький Михайло Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університету Короля Данила»,

вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: lotockiytw@ukr.net

Дзундза Лілія Петрівна,

доцент кафедри богослов'я та суспільствознавчих дисциплін

імені Академіка УАН о. І. Луцького

вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна,

e-mail: liliia.dzundza@ukd.edu.ua

Мета. Метою роботи є дослідження чинного законодавства яке забезпечує законність проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Автором даної роботи обґрунтовуються незаконність використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій для доведення винуватості особи якщо до проведення таких слідчих дій було залучено не уповноважену особу.

Методика. Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: порівняльно-правовий, логіко-граматичний, системно-структурний, моделювання. **Результати.** В процесі дослідження встановлено, що особи які не є співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів правоохоронних органів, які не допущенні до державної таємниці не можуть брати участі у негласних слідчих (розшукових) діях, але уповноважені особи, які проводять такі слідчі дії але можуть використовувати інформацію отриману від «інших» осіб. Докази отриманні з порушенням порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій суд повинен визнавати недопустимими.

Наукова новизна. Що стосується розроблення науковцями теми залучення до проведення негласних (слідчих) розшукових дій осіб які не допущені до державної таємниці то дана тема є новою. В процесі дослідження науково обґрунтовано, що залучення до проведення таких слідчих дій не уповноважених осіб є порушенням чинного законодавства.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності при подальшому вдосконаленні національного кримінального процесуального законодавства щодо вдосконалення інституту застосування негласних слідчих (розшукових) дій, у практичній роботі правоохоронних органів, сторони захисту, здійсненні правосуддя, а також у навчальному процесі під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Кримінального процесуального права України» та «Адвокатури».

Ключові слова: негласна слідча (розшукова) дія, контроль за вчиненням злочину, кримінальне провадження, прокурор, слідчий, оперативні підрозділи.

Mykhailo Lototskyi

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration of the King Danylo University,
35 Konovaltsia street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: lotockiymw@ukr.net*

Liliya Dzundza

*Associate Professor, Department of theology and social science disciplines named after Academician of the Ukrainian Academy of Sciences I. Lutskyi
st. E. Konovaltsia, 35, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: liliia.dzundza@ukd.edu.ua*

**«OTHER» PERSONS AS PARTICIPANTS IN SECRET INVESTIGATORS
(DETECTIVE) ACTIONS (CRIMINAL CONTROL)**

Goal. The purpose of the work is to study the current legislation that ensures the legality of secret investigative (search) actions. The author of this work substantiates the illegality of using the materials of secret investigative (search) actions to prove the guilt of a person if an unauthorized person was involved in conducting such investigative actions. **Method.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions. During the research, the following methods of scientific knowledge were used: comparative-legal, logical-grammatical, systemic-structural, modeling. **The results.** In the process of research, it was established that persons who are not employees (employees) of operative divisions of law enforcement agencies, who are not allowed to the state secret, cannot participate in secret investigative (search) actions, but authorized persons who conduct such investigative actions can use information received from "other" persons. Evidence obtained in violation of the procedure for conducting secret investigative (search) actions must be declared inadmissible by the court. **Scientific novelty.** With regard to the development by scientists of the topic of involving persons not admitted to state secrets in secret (investigative) investigative actions, this topic is new. In the process of research, it was scientifically proven that the involvement of unauthorized persons in conducting such investigative actions is a violation of current legislation. **Practical significance.** The results of the research can be used in law-making activities for the further improvement of the national criminal procedural legislation regarding the improvement of the institution of the use of covert investigative (search) actions, in the practical work of law enforcement agencies, the defense side, the administration of justice, as well as in the educational process during the teaching and learning of academic disciplines "Criminal Procedural Law of Ukraine" and "Advocacy".

Key words: secret investigative (detective) activity, control over the commission of a crime, criminal proceedings, prosecutor, investigator, operative units.

Постановка проблеми. Наближається дворічний термін з дня набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК України). Однак деякі його положення і на даний час тлумачаться науковцями та застосовуються на практиці по-різному. Впровадження КПК України започаткувало багато новацій у нашій правовій системі. Серед основних, можемо назвати, введення нового інституту у кримінальному процесі - негласні слідчі (розшукові) дії (далі - НСРД). НСРД є найбільш радикальним впровадженням КПК України на стадії досудового розслідування. Інформація, отримана внаслідок проведення НСРД використовується на досудовому слідстві та суді. Однак, проведення НСРД, можуть бути не тільки ефективним засобом збирання доказів у кримінальному провадженні, вони також можуть порушувати права, свободи та інтереси осіб, які не мають відношення до протиправної діяльності. Тому застосування НСРД потребує забезпечення процесуальних гарантій законності їх проведення та отримання належних доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На переваги та недоліки інституту негласних (розшукових) дій у своїх наукових працях вказують ряд науковців, зокрема, О.А. Баганець, О.Е. Діденко, І.І. Когутич, В.І. Василичук, А.А. Венедіктов, О.М. Джу́жа, Ю.М. Грошевий В.С. Зеленецький, І.М. Козьяков О.О. Кисельов, М.Й. Курочка Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова, В.О. Черков О.С. Шморґун та інші. Однак, проблема участі у

НСРД осіб, які не є співробітниками правоохоронних органів, залишається малодослідженою та трактується по різному.

Постановка завдання. Наукового дослідження та вирішення потребує один із видів негласних слідчих (розшукових) дій: проведення контролю за вчиненням злочину. В зв'язку з тим, що при проведенні цієї НСРД часто порушуються норми КПК України, що є наслідком визнання судом доказів, отриманих у такий спосіб, недопустимими. У цій науковій статті ми маємо на меті внести пропозиції з питань правового характеру щодо провадження НСРД (контроль за вчиненням злочину), та надати рекомендації по ліквідації неузгодженості в чинному законодавстві. Зокрема, участі у контролі за вчиненням злочину осіб, які не є співробітниками правоохоронних органів, в нормативно-правових актах їх називають «іншими» особами.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ч. 1 ст. 246 КПК України дано визначення НСРД: негласні слідчі (розшукові) – це різновид слідчих розшукових дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [4, с. 107]. Нормативне врегулювання, визначення видів НСРД та суб'єктів їх проведення є надзвичайно важливим у кримінальному провадженні, оскільки їхнє проведення майже завжди пов'язане з обмеженням конституційних прав особи. Враховуючи те, що НСРД обмежують конституційні права особи, законодавець обмежив їх застосування при збиранні доказів у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії можливі лише в разі, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [4, с. 107].

В главі 21 КПК України наводиться перелік НСРД; підстави їх проведення; суб'єкти, які мають право ініціювати їх проведення, проводити такі дії та давати дозвіл на їх проведення. НСРД проводяться з дозволу голови відповідного апеляційного суду або за його визначенням суддею цього апеляційного суду. Виняток становить така НСРД, як контроль за вчиненням злочину, яка проводиться за постановою прокурора.

Відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи .... За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи [4, с. 140]. Користуючись цим положенням слідчі, прокурори залучають до проведення НСРД дій «інших» осіб. Законодавчо не передбачено точний перелік осіб, які можуть залучатися до НСРД, але на нашу думку до «інших» осіб законодавець відносять осіб, які не є співробітниками оперативних підрозділів. На практиці у більшості кримінальних проваджень по обвинуваченню особи за ст. 307 КК України «покупцями» та «продавцями» у такій НСРД, як контроль за вчиненням злочину є «інші» особи, тобто особи, які не є працівниками правоохоронних органів. Як правило це раніше судимі особи, звільнені від кримінальної відповідальності, яким загрожує адміністративне чи кримінальне покарання, перебувають під адміністративним наглядом. А надання «добровільної» згоди на участь у негласній слідчій дії супроводжується фізичним та моральним тиском. На нашу думку, залучення таких осіб до участі у НСРД є протизаконною.

Ст. 19 Конституції України гарантує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. А органи державної влади та органи місцевого

самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3, с. 7].

В.А. Колесник зазначає, що на практиці в багатьох випадках негласні слідчі дії — це дії, які виконують оперативні співробітники з дотриманням порядку та правил, із застосуванням тактичних прийомів саме оперативної діяльності. Але, оскільки такі засоби застосовуються в кримінальному провадженні, вони підпорядковуються вимогам КПК і мають проводитись із дотриманням тактики проведення слідчих дій [2, с. 4].

В наукових працях фахівців, які досліджують проведення НСРД, здебільшого вказується тільки перелік суб'єктів, які можуть брати участь у проведенні НСРД. Так, С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко зазначає, що слідчий має право використовувати можливості вже встановленого конфіденційного співробітництва [5, с. 544].

Відповідно до ч. 1 ст. 275 КПК України, під час проведення НСРД слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом [4, с. 155]. Про залучення «інших» осіб у випадках передбачених КПК України вказує п. 3.9 «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 275 КПК України) [1].

Отже, законодавець заборонив залучати до конфіденційного співробітництва фізичних та юридичних осіб, які не уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність та чітко вказав, що залучення таких осіб можливе у випадках передбачених КПК України. Проаналізувавши главу 21 КПК України можемо зробити висновок, що вона не містить вказівок на залучення «інших» осіб до проведення НСРД. Відповідно, інструкції, накази, інші відомчі акти (їх частини), які не відповідають цьому положенню КПК України є нечинними.

Що стосується «Контролю за вчиненням злочину» (ст. 271 КПК України), зокрема, «контрольованої та оперативної закупки» то в цій статті КПК України не вказано, що до проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії можна залучати «інших» осіб, отже вона повинна проводитись працівниками правоохоронного органу.

Ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» чітко формує коло суб'єктів, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Міністерства внутрішніх справ України: кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділами внутрішньої безпеки, судовою міліцією; СБУ: ...; інших оперативних підрозділів [1, с. 5].

Відповідно до ч. 11 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється [1, с. 5].

В п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності

надається право: проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь [8, с. 6]. Ч. 5 ст. 8 цього Закону дозволяє залучати до виконання окремих доручень у ході проведення оперативно-розшукової діяльності працівників інших підрозділів. Ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що оперативні підрозділи можуть мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 13) та використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України (п. 14) [8, с. 6]. Отже, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не містить положень про використання «інших» осіб в оперативно-розшуковій діяльності.

Ми не заперечуємо, що «інші» особи можуть залучатися до проведення оперативно-розшукової діяльності, але така діяльність повинна відповідати чинному законодавству. Одним із таких законів, які регламентують таку діяльність є Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Відповідно до ч. 1 ст. 13 цього Закону, при здійсненні боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання [9, с. 9].

Про те, що залучення «інших» осіб до здійснення оперативно-розшукових заходів є порушенням чинного законодавства підтвердив Конституційний Суд України. Так у своєму Рішенні від 12.10.2011 р. № 1-31/2011 за конституційним зверненням СБУ щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 62 Основного Закону Суд вирішив: в аспекті конституційного подання щодо суб'єктів одержання доказів у кримінальній справі в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності положення першого речення частини третьої статті 62 Конституції України відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, слід розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою, без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності [10].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», до державної таємниці відноситься інформація: про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками; про зміст матеріалів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судочинства [6]. В п. 4.12.5 Наказу Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» вказано, що відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії є державною таємницею [7]. Відповідно, особи, які беруть участь у проведенні НСРД, повинні бути допущені до державної таємниці з

відповідним грифом секретності. До державної таємниці повинні бути допущені і юридичні особи які працюють з інформацією, яка містить державну таємницю. Як правило співробітники (працівники) оперативних підрозділів мають допуск до державної таємниці. «Інші» особи, зазвичай, не мають такого допуску, відповідно, вони не можуть брати участі у проведенні НСРД.

В чинному законодавстві України чітко визначено порядок залучення «інших» осіб до співпраці. Оперативні підрозділи (слідчі) мають право використовувати інформацію отриману, від «інших» осіб, або залучати таких осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках передбачених КПК України. Така співпраця і є «конфіденційним співробітництвом». «Негласне співробітництво» регулюється Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». З залученою особою до негласного співробітництва укладається договір (контракт), в правах такі особи прирівнюються до співробітників правоохоронних органів (в т.ч. права соціальні). У всіх випадках залучені «інші» особи не повинні відноситися до «антисоціальних елементів». Виняток становить залучення осіб до негласного співробітництва в порядку ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

Висновки. Отже, участь «інших» осіб у негласних слідчих (розшукових) діях, зокрема оперативній поставці, контрольованій та оперативній закупці, спеціальному слідчому експерименті, імітуванні обстановки злочину та інших негласних слідчих (розшукових) діях, якщо це прямо не передбачено Законом є протизаконним. Здобути таким чином докази суд повинен визнавати недопустимими. На нашу думку, в нормативно-правових актах слід чітко розмежувати поняття «використання інформації внаслідок конфіденційного співробітництва» та «участь у проведенні НСРД» «інших» осіб. За чинним законодавством України особи, які не є співробітниками (працівниками) правоохоронних органів (оперативних підрозділів), не можуть брати участі у проведенні НСРД, не можуть залучатися до участі у таких слідчих діях фізичні та юридичні особи, які не допущені до державної таємниці. Залучення «інших» осіб до участі в НСРД є протизаконним, не забезпечує правоохоронної функції держави, інтересів суспільства, захисту прав і свобод особи. Уповноважені службові особи, які залучили «інших» осіб до проведення НСРД повинні притягатися до відповідальності. Вважаємо, що недоцільно вносити зміни в законодавство про залучення «інших» осіб до проведення НСРД.

Список використаних джерел

1. Інструкція Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. *Наказ Генерального прокурора України* від 16.11.2012 за № 383. Київ 2012. URL: <http://www.minjust.gov.ua/42544>
2. Колесник В.А. Негласні слідчі дії для слідчого — «золоте дно», яке адвокат здатен перетворити в пекло. *Закон і бізнес.* 2014. № 32: URL: <https://zib.com.ua/ua/search/?q=2014&x=0&y=0>
3. Конституція України: зі змінами і доповненнями станом на 23.06.2021 р. - Харків: Весна, 2021. С. 49
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Київ: Центр учбової літератури. 2012. С. 254
5. Ківалов С.В., Міщенко С.М., Захарченко В.Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.
6. Про державну таємницю. Закон України станом на 03.02.2021 р: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v014p11-09>.

7. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. *Наказ Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17 серпня 2005 р. за № 902/11182.* URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE11182.html.

8. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України станом на 07.06.2013 р. Київ: Центр учбової літератури. 2013. 42 с.

9. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю Закон України станом на 12.05.2013 р. № 3341-XII Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2013. 48 с.

10. Рішення Конституційного Суду України від 12.10.2011 р. № 1-31/2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>

References

1. Instruction on the organization of secret investigative (research) activities and the use of their results in criminal proceedings. Order of the Prosecutor General of Ukraine dated November 16, 2012 under No. 383. Kyiv 2012. Available at: <http://www.minjust.gov.ua/42544> (in Ukrainian)

2. Kolesnyk, V.A. (2014). *Nehlasni slidchi dii dlia slidchoho – «zolote dno», yake advokat zdaten peretvoryty v peklo* [Undisclosed investigative actions for the investigator are a "golden bottom", which the lawyer can turn into hell]. *Law and business*, 32. Available at: <https://zib.com.ua/ua/search/?q=2014&x=0&y=0> (in Ukrainian)

3. The Constitution of Ukraine: with changes and additions as of June 23, 2021. Kharkiv: Vesna. (in Ukrainian)

4. Criminal Procedural Code of Ukraine: Kyiv: Center for Educational Literature. 2012. (in Ukrainian)

5. Kivalov, S.V., Mishchenko, S.M., Zakharchenko, V.Yu. (2013). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal procedural code of Ukraine: scientific and practical commentary]. H.: Odyssey. (in Ukrainian)

6. About state secrets. Law of Ukraine as of February 3, 2021. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v014p11-09>. (in Ukrainian)

7. On approval of the Compendium of information constituting a state secret. Order of the Security Service of Ukraine dated August 12, 2005 No. 440 Registered with the Ministry of Justice of Ukraine on August 17, 2005 under No. 902/11182. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE11182.html. (in Ukrainian)

8. About operational and investigative activities. Law of Ukraine as of June 7, 2013. Kyiv: Center for Educational Literature. 2013. 42 p. (in Ukrainian)

9. On the organizational and legal foundations of combating organized crime: Law of Ukraine (2013, May 12) No. 3341-XII Kyiv: A.V. PALIVODA, 2013. 48 p. (in Ukrainian)

10. Decisions of the Constitutional Court of Ukraine dated October 12, 2011 No. 1-31/2011. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 24.10.2023

прийнята до друку 14.11.2023

The article: is received 24.10.2023

is accepted 14.11.2023

Бібліографія: Лотоцький М. В., Дзундза Л. П. «Інші» особи, як учасники негласних слідчих (розшукових) дій (контроль за вчиненням злочину). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 126-132. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.126-132>

УДК 343.35

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.133-140>

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ УМИСНОГО НЕПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ: PRO AT CONTRA

Мовчан Роман Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права

Донецького національного університету імені Василя Стуса,

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21000

e-mail: romanmov1984@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Янівський Володимир Миколайович,

аспірант кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права

Донецького національного університету імені Василя Стуса,

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21000

e-mail: v.yanivskyi@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Мета. Отримання науково обґрунтованої відповіді на питання про виправданість криміналізації такого діяння, як умисне неподання декларації, та формулювання на цій основі відповідних пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства. Для досягнення задекларованої мети була обрана відповідна **методика**, зокрема, використано філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові методи. За **результатами** написання статті було зроблено висновки, що криміналізація умисного неподання декларації має визнаватися необґрунтованою. **Наукова новизна** полягає в тому, що було доведено, що ст. 366-3 Кримінального кодексу України має бути виключена. **Практична значимість.** Сформульовані висновки можуть бути використані у нормотворчій, правозастосовчій та науковій діяльності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, юридична відповідальність, інформація, декларація, декларування, розмежування, злочин, кримінальне правопорушення, умисне неподання декларації, декларування недостовірної інформації, службова особа, службові кримінальні правопорушення, національна безпека.

Roman Movchan

Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional,
International and Criminal Law at Vasyl' Stus Donetsk National University, 21 600-year
Street, Vinnitsa, Ukraine, 21000

e-mail: romanmov1984@gmail.com

Volodymyr Yanivsky

Postgraduate Vasyl' Stus Donetsk National University
the Department of Constitutional, International and Criminal Law
600-year Street, 21, Vinnitsa, 21000, Ukraine

e-mail: v.yanivskyi@donnu.edu.ua

CRIMINALIZATION OF WILLFUL FAILURE TO SUBMIT A DECLARATION: PRO AT CONTRA

Purpose. Obtaining a scientifically based answer to the question of the justification of the criminalization of such an act as the deliberate failure to submit a declaration, and formulating on this basis relevant proposals for improving the criminal legislation. In order to achieve the declared goal, an appropriate **methodology** was chosen, in particular, philosophical, general scientific and specifically scientific methods were used. Based on the **results** of writing the article, it was concluded that the criminalization of intentional failure to submit a declaration should be recognized as unfounded. In particular, it is concluded that a person's disregard of the

corresponding notification of the NAKC is a completely independent act, which in no way should affect the degree of public danger assessed by us for another, primary offense, which is the untimely submission of a declaration. **The scientific novelty** lies in the fact that it was proved that Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine should be excluded due to the fact that the degree of public danger of intentional non-submission of the declaration provided for by it is insufficient to recognize this act as criminally illegal. **Practical significance.** Formulated conclusions can be used in: 1) rule-making activities - in the further improvement of the legislation dedicated to the regulation of responsibility for the intentional failure to submit a declaration; 2) in law enforcement activities - when delimiting the offenses provided for in Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine and Part 1 of Art. 172-6 of the Code of Administrative Offenses; 3) in scientific activity - when conducting further scientific investigations of the relevant issues; 4) in educational activities - when teaching the disciplines of the criminal law cycle.

Key words: criminal responsibility, administrative responsibility, legal responsibility, information, declaration, declaration, delimitation, crime, criminal offense, intentional failure to submit a declaration, declaration of false information, official, official offences, national security.

Постановка проблеми. З часу встановлення у 2014 р. кримінальної відповідальності за умисне неподання декларації серед вітчизняних правників не вщухають дискусії щодо доцільності цього рішення, зокрема і передусім того, чи наділене відповідне діяння тим ступенем суспільної небезпеки, який є достатнім для віднесення його до числа кримінально протиправних¹. Новий імпульс полеміка з цього приводу отримала в 2020 р., протягом якого відбулися дві знакові у цій сфері події: спочатку (27 жовтня) КСУ прийняв славно-, а якщо точніше – сумнозвісне Рішення № 13-р/2020, головним результатом якого стало визнання неконституційною ст. 366-1 Кримінального кодексу України (далі – КК), а вже згодом (4 грудня) ВРУ, реагуючи на відповідне рішення КСУ, ухвалила Закон від 4 грудня 2020 р., одним із наслідків чого стало відновлення кримінальної відповідальності за умисне неподання декларації у межах нової ст. 366-3 КК.

Але чи було виправданим це рішення вітчизняних парламентаріїв? Далі спробуємо дати відповідь на поставлене питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти вказаної проблематики висвітлювались у працях таких вітчизняних науковців, як А. А. Вознюк, Д. Ф. Волонець, О. О. Дудоров, З. А. Загинеї-Заболотенко, К. П. Задоя, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, Д. М. Міськів, О. Ф. Пасека, О. М. Резнік, А. В. Титко, М. І. Хавронюк та інших. Попри позначену активність, уніфікованої позиції теоретикам виробити поки що не вдалося.

Постановка завдання. Метою статті є отримання науково обґрунтованої відповіді на питання про виправданість криміналізації такого діяння, як умисне неподання декларації, та формулювання на цій основі відповідних пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, досягнення задекларованої вище мети дослідження вимагає першочергового визначення суспільної небезпеки розглядуваного посягання. Зокрема, у цьому контексті варто пригадати, що, приймаючи Рішення від 27 жовтня 2020 р., КСУ, серед іншого, мотивував його тим, що умисне неподання декларації хоч і свідчить про порушення вимог антикорупційного законодавства, однак не здатне заподіяти істотної шкоди в обсягах, необхідних для визнання їх *суспільно небезпечними* відповідно до вимог ст. 11 КК.

Звісно, сам факт того, що КСУ слідує не за тим, щоб конкретний акт криміналізації поведінки не порушував конституційні положення [2, с. 103], а розглядає належне до виключної компетенції ВРУ питання про суспільну небезпечність як критерій криміналізації діяння, не може не викликати занепокоєння та ставить під сумнів саму

---

¹ Свого часу до обговорення цієї злободенної проблеми залучалися і автори цієї роботи [1], які, як це було видно далі, дещо змінили свою позицію із розглядуваного питання.

його правомірність. Однак, якщо не брати до уваги процедурну частину, а враховувати лише змістовний аспект, то варто визнати, що при прийнятті Закону від 4 грудня 2020 р. автори згаданої законодавчої ініціативи так і не спромоглися належним чином обґрунтувати достатню суспільну небезпечність відповідних діянь, зокрема те, чи вимагає захист охоронюваних ст. 366-3 (власне, як і ст. 366-2 КК) суспільних відносин залучення саме специфічного кримінально-правового інструментарію. Думки криміналістів із приводу цього надзвичайно складного питання, вирішення якого, власне, і є основною метою написання цієї статті, розділилися.

Частина науковців підтримує позицію КСУ і також вважає, що аналізованим діянням не притаманний той ступінь суспільної небезпеки, який є достатнім для визнання їх кримінально протиправними [3]. Проти встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння послідовною виступали й фахівці ГНЕУ ВРУ. Своєю точку зору спеціалісти обґрунтовують тим, що наведення завідомо неправдивих відомостей у декларації без настання яких-небудь суспільно небезпечних наслідків само по собі не досягає рівня суспільної небезпеки, достатньої для визнання таких дій кримінальними правопорушеннями (далі – к. пр.). Звільнення такої особи із займаної посади, яке може бути передбачене і без встановлення кримінальної відповідальності, є цілком достатньою мірою відповідальності за відповідні дії.

Водночас, навіть визнаючи резонансність наведених аргументів, все ж необхідно пам'ятати і зауваження вчених, які наголошують, що наразі корупція становить одну з центральних загроз національній безпеці України. Пояснюється це серйозністю і багатоаспектністю шкоди, заподіюваної корупцією, адже остання загрожує конституційним правам людини і громадянина, верховенству праву й утвердженню демократії, підриває довіру до органів влади, ускладнює економічний розвиток країни, порушує соціальну справедливість, руйнує правові і моральні засади життєдіяльності суспільства, створює негативний імідж України на міжнародній арені тощо [4, с. 6]. Отже, вочевидь мають рацію розробники лише відносно нещодавно (20 червня 2022 р.) затвердженої Антикорупційної стратегії на 2021–2025 рр., які резюмують, що корупція, як і раніше, залишається однією з найзлободенніших проблем сучасної України.

Що ж до відповідальності за згадані правопорушення, то вона продовжує залишатись одним із елементів системи запобігання корупції. При цьому хотілося б підкреслити, що важливою складовою зазначеного механізму виступають норми, які встановлюють відповідальність за вчинення не лише корупційних діянь, а й відмінних від останніх вчинків, які є фоновими явищами, що зумовлюють виникнення корупції, а відтак протидія яким має здійснюватись як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях [5, с. 4–5]. Адже добре відомо, що мета антикорупційної реформи повинна бути досягнута, зокрема, за рахунок впровадження низки новітніх превентивних антикорупційних механізмів, серед яких і *декларування майнового стану публічних службовців* [4, с. 7–8].

Зважаючи на наведені аргументи, варто погодитись із Д. Ф. Волонцем, який зазначає, що сам факт наявності в нашій державі відповідного виду фінансового контролю вже є значним здобутком, який вкрай важливо не втратити та не перетворити на фікцію. Декларування ж недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування відповідної декларації руйнують роль цього заходу та створюють небезпеку у вигляді корупції в Україні, яка, у свою чергу, просочується у всі сфері життєдіяльності та несе одну з найбільших загроз суспільству та державі [6, с. 88].

Як бачимо, обидві сторони наводять численні і в переважній своїй більшості доволі переконливі аргументи на користь обстоюваних ними і прямо протилежних позицій. Зважаючи на це, виникає питання: а чому ж саме вітчизняні науковці фактично однаково визначають антисуспільну спрямованість досліджуваних посягань і при цьому не можуть дійти до єдиного знаменника із приводу того, чи є їхня суспільна небезпека такою, яка вимагає встановлення саме кримінальної відповідальності за їхнє вчинення?

Відповідаючи на поставлене питання, необхідно пригадати три теоретичних постулати щодо суспільної небезпечності діяння.

По-перше, незалежно від того, на якому рівні оцінюється суспільна небезпечність злочину – законодавчому чи правозастосовному, – ця ознака залишається оцінною.

По-друге, суспільна небезпека має два виміри: характер, який становить її якість і визначається властивостями та значущістю тих чи інших охоронюваних кримінальним законом явищ реальної дійсності, на які посягає к. пр., та ступінь, який становить її кількість [7, с. 56].

І, нарешті, *по-третє*, є низка діянь, лише сам характер суспільної небезпеки яких є недостатнім для встановлення кримінальної відповідальності за їхнє вчинення. Визнаючи такі прояви кримінально протиправними, необхідно враховувати не лише характер, а й згаданий раніше кількісний показник суспільної небезпеки – її ступінь.

На нашу думку, саме до когорті відмічених у попередньому абзаці діянь відносяться і пов'язані з корупцією правопорушення, передбачені статтями 366-2 та 366-3 КК, характер суспільної небезпеки яких є таким, що свідчить про необхідність врахування при їхній криміналізації не лише характеру, але й ступеня суспільної небезпеки. Іншими словами, уважаємо, що декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації є своєрідними «межевими» деліктами, які перебувають на межі між «криміналом» та «некриміналом», відповідальність за вчинення яких має диференціюватися залежно від **ступеня** їхньої небезпеки:

а) якщо основний масив цих діянь має тягнути дисциплінарну, цивільно-правову та, передусім, адміністративну відповідальність;

б) то кримінальна відповідальність має застосовуватися **лише** у випадку вчинення незначного відсотку найбільш небезпечних різновидів відповідної поведінки.

Пропонована градація відповідальності чітко простежується у випадку з декларуванням недостовірної інформації: якщо за ч. 4 ст. 172-6 КУпАП карається подання особою завідомо недостовірних відомостей у декларації, коли такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до **500 ПМ**, то за ст. 366-2 КК відповідальність настає за діяння з аналогічним характером, але вищим ступенем небезпечності – подання особою завідомо недостовірних відомостей у декларації, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму **від 500 ПМ**.

Натомість подібної диференціації відповідальності не спостерігається у ситуації з умисним неподанням декларації. Чи не єдиним критерієм розмежування ч. 1 ст. 172-6 КУпАП та ст. 366-3 КК є те, що в першій із них адміністративну відповідальність встановлено за **несвоєчасне подання** декларації, натомість у другій – кримінальну відповідальність передбачено за **умисне неподання** відповідної декларації. Через це виникає одразу два взаємопов'язаних запитання:

1) яким чином на практиці можна відмежувати «несвоєчасне подання» від «умисного неподання» декларації?

2) чи набуває аналізована поведінка за наявності цього (поки не відомого) критерію відмежування того ступеня суспільної небезпеки, який притаманний для к. пр.?

Вітчизняні дослідники фактично одностайні в тому, що чи не єдиним критерієм розмежування розглядуваних порушень фінансового контролю є 10-ти денний проміжок, який минув з дня отримання правопорушником письмового повідомлення від НАЗК про факт неподання декларації та вимогу усунути недоліки протягом згаданого терміну: у разі подачі декларації в цих межах має бути застосована адміністративна відповідальність, а у разі протермінування – кримінальна [8, с. 32; 9, с. 120; 10, с. 1149; 11, с. 94].

Як із цього приводу слушно зазначає К. П. Задоя, поняття «неподання декларації» являє собою бездіяльність суб'єкта декларування, яка полягає в послідовному невиконанні двох обов'язків:

1) обов'язку передати декларацію до НАЗК в установленому порядку в строк, визначений законом;

2) а після цього – обов'язку передати декларацію упродовж 10 днів з дня отримання повідомлення НАЗК про неподання декларації.

При цьому сам фахівець додає, що ускладнений характер розглядуваного діяння обумовлений тим, що ч. 1 ст. 172-6 КУпАП установлює відповідальність за несвоєчасне подання зазначеної декларації. «Якщо ж, – пише К. П. Задоя, – обмежувати зміст неподання декларації лише вказівкою на неподання її в строк, визначений законодавством, це не дозволить відмежувати злочин, передбачений ст. 366-1, від адміністративного проступку, передбаченого ч. 1 ст. 172-6 КУпАП» [12, с. 229].

Зважаючи на це, можна погодитись із висновками Д. М. Міськіва, який констатував, що настання кримінальної відповідальності за умисне неподання декларації насправді зумовлено не стільки самим фактом неподання декларації, скільки фактом ігнорування повідомлення НАЗК [9, с. 120].

І ось тут ми маємо задатися ледь не найбільш принциповим для всього нашого дослідження питанням – а чи є підстави вести мову про те, що за наявності цього критерію – тобто, ігнорування повідомлення НАЗК – відбувається якісний «стрибок» ступеня суспільної небезпеки такого адміністративного проступку, як несвоєчасне подання декларації, який є достатнім для його «переростання» з категорії адміністративних правопорушень до когорти кримінально протиправних?

На нашу думку, ігнорування особою відповідного повідомлення НАЗК є абсолютно самостійним діянням, яке жодним чином не має впливати на оцінюваний нами ступінь суспільної небезпечності іншого, первинного правопорушення, яким є несвоєчасне подання декларації. Та найбільш парадоксальним у цій ситуації є те, що сам законодавець чітко визначив правові наслідки згаданого ігнорування особою відповідного повідомлення НАЗК, передбачивши у ст. 188-46 КУпАП **адміністративну відповідальність** якраз-таки за «невиконання законних вимог (приписів) НАЗК щодо усунення порушень законодавства про запобігання і протидію корупції, ненадання інформації, документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання».

Як бачимо, фактично на сьогодні склалася наступна ситуація:

– невиконання законних вимог НАЗК щодо усунення порушень законодавства про запобігання і протидію корупції за загальним правилом визнається адміністративним правопорушенням (ст. 188-46 КУпАП);

– однак у випадку скоєння ідентичних дій особою, яка не виконала законну вимогу НАЗК стосовно усунення такого порушення законодавства про запобігання і протидію корупції, як несвоєчасне подання декларації, вони мають кваліфікуватися вже не за ст. 188-46 КУпАП, а за ст. 366-3 КК.

Якщо ж урахувати зауваження М. І. Мельника стосовно того, що «у випадку виявлення факту неподання декларації НАЗК не лише надсилає суб'єкту відповідне повідомлення, а й одночасно з цим має скласти протокол про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 172-6 КУпАП» [10, с. 1149], то можна констатувати, що умовою настання кримінальної відповідальності за ст. 366-3 КК є попереднє притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 172-6 КУпАП особи, яка надалі вчинила проступок, передбачений ст. 188-46 КУпАП. Іншими словами, фактично тут має місце *адміністративна преюдиція*, адже відбувається характерне для останньої «перетворення» адміністративного проступку, передбаченого ст. 188-46 КУпАП, у к. пр., про яке йдеться у ст. 366-3 КК, у випадку вчинення його особою, яка раніше скоїла делікт, передбачений ч. 1 ст. 172-6 КУпАП. Чи не єдиною ж відмінністю аналізованого нами кейсу від «класичної» адміністративної преюдиції, ознакою якої є преюдиціальний зв'язок між кількома **аналогічними** деліктами, є те, що умовою настання кримінальної відповідальності за ст. 366-3 КК є попереднє притягнення особи, яка не виконала відповідні законні вимоги НАЗК, до адміністративної відповідальності не за аналогічний делікт, передбачений ст. 188-46 КУпАП (якщо схематично: ст. 366-3 КК = ч. 1 ст. 188-46 КУпАП + ч. 1 ст. 188-46 КУпАП), а за порушення вимог фінансового контролю, відповідальність за яке регламентована ч. 1 ст. 172-6 КУпАП (ст. 366-3 КК = ч. 1 ст. 172-6 КУпАП + ч. 1 ст. 188-46 КУпАП).

Та чи є виправданим такий підхід?

Відповідаючи на це питання, хотілося б нагадати, що при ухваленні у 2001 р. чинного КК вітчизняні народні обранці загалом відмовилися від адміністративної преюдиції. Однак найбільш знаковим є навіть не сам по собі цей факт, а ті причини, які спонукали парламентаріїв до цього кроку. Як зазначає О. О. Дудоров, така позиція виходить з того, що: 1) наявність адміністративного стягнення за попередній проступок характеризує лише особу правопорушника, однак не посилює суспільну небезпечність скоєного, не змінює юридичну природу проступку і не перетворює його на злочин; 2) повторність вчинення правопорушень має тягти за собою більш сувору юридичну відповідальність, однак у межах однієї галузі права; 3) застосування адміністративної преюдиції суперечить статтям 21 і 24 Конституції України щодо рівності громадян перед законом [13, с. 87].

Екстраполюючи ж вищенаведені положення на предмет цього дослідження, зокрема, враховуючи підтримувану більшістю вітчизняних науковців позицію про те, що наявність адміністративного стягнення за попередній проступок *не посилює суспільну небезпечність скоєного, не змінює юридичну природу проступку і не перетворює його на злочин*, можна зробити загальний висновок про те, що у разі подальшого невиконання відповідного припису НАЗК особою, яка попередньо вчинила і була притягнута до адміністративної відповідальності за несвоєчасне подання декларації, *не відбувається якісного «стрибку» ступеня суспільної небезпеки цього діяння*, який є достатнім для його «переростання» з категорії адміністративних проступків до когорта к. пр. Не змінюючи суспільну небезпечність вчиненого, цей факт характеризує лише особу правопорушника – суб'єкта декларування, який, за висловом М. І. Мельника, отримуючи шанс виправити своє упущення, водночас не користується ним [10, с. 1149].

Власне, той факт, що «невиправлення» особи, яка своєчасно не подала декларацію, не змінює ступінь суспільної небезпечності скоєного, фактично прямо визнає і сам законодавець, який у ч. 3 ст. 172-6 КУпАП передбачив хоча й посилену, однак саме

адміністративну відповідальність за несвоєчасне подання декларації особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке ж порушення.

Висновки. Отже, зважаючи на всі вищенаведені аргументи, ми дійшли висновку, що у ст. 366-3 КК відсутні будь-які параметри, які б засвідчували якісно вищий – тобто достатній для «переростання» з категорії адміністративних проступків до когорти к. пр. – ступінь суспільної небезпеки передбаченої неї поведінки порівняно з тією, яка описана у ч. 1 ст. 172-6 КУпАП, а тому її криміналізація має визнаватися кроком, який суперечить принципу достатньої суспільної небезпечності діяння. Зважаючи на це, ст. 366-3 КК має бути виключена.

Список використаних джерел

1. Мовчан Р. О., Янівський В. М. Криміналізація діянь, передбачених статтями 366-2 та 366-3 Кримінального кодексу України: аналіз на предмет відповідності принципу суспільної небезпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 74–78.
2. Задоя К. П. Проблеми обґрунтованості рішення конституційного суду України щодо визнання неконституційною статті 366-1 Кримінального кодексу України. *Знання європейського права*. 2022. № 1. С. 99–104.
3. Попович В. П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. URL: <http://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/13445>
4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Сенік В. Г. Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (коментар судової практики). Київ : ВД «Дакор», 2020. 508 с.
5. Судовий розгляд справ про правопорушення, пов'язані з корупцією: практ. посіб. / кол. авт.; за ред. доктора юрид. наук, проф. О. М. Костенка. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 346 с.
6. Волонезь Д. Ф. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 229 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
8. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2018. 505 с.
9. Міськів Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... докт. філософії. Львів, 2021. 291 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
11. Теслюк Я. О. Проблемні питання розмежування окремих правопорушень, пов'язаних із корупцією, та корупційних правопорушень. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4. С. 90–95.
12. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.
13. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 84–102.

References

1. Movchan, R. O., Yanivskiy, V. M. (2022). Kryminalizatsiia diian, peredbachenykh stattiamy 366-2 ta 366-3 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: analiz na predmet vidpovidnosti pryntsypu suspilnoi nebezpeky [Criminalization of the acts provided for in Articles 366-2 and 366-3 of the Criminal Code of Ukraine: analysis of compliance with the principle of public danger]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 7, 74–78. (in Ukrainian)
2. Zadoia, K. P. (2022). Problemy obgruntovanosti rishennia konstytutsiinoho sudu Ukrainy shchodo vyznannia nekonstytutsiinoiu statti 366-1 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Problems of the validity of the decision of the Constitutional Court of Ukraine regarding recognition of Article 366-1 of the Criminal Code of Ukraine as unconstitutional]. *Znannia yevropeiskoho prava*, 1, 99–104. (in Ukrainian)

3. Popovych, V. P. Okremi problemy vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za deklaruvannia nedostovirnoi informatsii [Separate problems of establishing criminal liability for declaring false information]. URL: <http://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/13445> (in Ukrainian)
4. Dudorov, O. O., Movchan, R. O., Senyk, V. H. (2020). *Kvalifikatsiia administratyvnykh pravoporushen, pov'iazanykh z koruptsiieiu (komentar sudovoi praktyky)* [Qualification of administrative offenses related to corruption (commentary on judicial practice)]. Kyiv: VD «Dakor». (in Ukrainian)
5. Kostenka O. M. (Ed.) (2018). *Sudovi rozghliad sprav pro pravoporushennia, pov'iazani z koruptsiieiu: prakt. posib.* [Judicial consideration of cases of offenses related to corruption]. Kyiv: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy. (in Ukrainian)
6. Volonets, D. F. (2021). *Kryminalna vidpovidalnist za deklaruvannia nedostovirnoi informatsii*: PhD diss. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Lytvynova O. M. (Ed.) (2020). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk* (2021). [Criminal law of Ukraine. General part: textbook].; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. (in Ukrainian)
8. Mykhailenko, D. H. (2018). *The concept of criminal-legal counteraction to corruption crimes in Ukraine*: Doctors of Law diss. Odesa. (in Ukrainian)
9. Miskiv, D. M. (2021). *Liability for declaring false information in the criminal law of Ukraine*: Doctors of Law diss. Lviv. (in Ukrainian)
10. Melnyka M. I., Khavroniuka M. I. (Ed.) (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv : VD «Dakor». (in Ukrainian)
11. Tesliuk, Ya. O. (2021). Problemni pytannia rozmezhuвання окремих правoporushen, pov'iazanykh iz koruptsiieiu, ta koruptsiinykh pravoporushen [Problematic issues of distinguishing separate offenses related to corruption and corruption offenses]. *Sotsialno-pravovi studii*, 4, 90–95. (in Ukrainian)
12. Khavroniuka, M. I. (Ed.). (2019). *Koruptsiini skhemy: yikh kryminalno-pravova kvalifikatsiia i dosudove rozsliduvannia* [Problematic Jesus of distinguishing separate offense related to corruption and corruption offense]. Kyiv: Moskalenko O. M. (in Ukrainian)
13. Dudorov, O. O. (2013). *Poniattia zlochynu. Klasyfikatsiia zlochyniv* [Concept of crime. Classification of crimes.]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1, 84–102. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 17.11.2023

прийнята до друку 07.12.2023

The article: is received 17.11.2023

is accepted 07.12.2023

Бібліографія: Мовчан Р. О., Янівський В. М. Криміналізація умисного неподання декларації: pro at contra. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 133-140. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.133-140>

УДК 343.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.141-147>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ВИКРИВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Огерук Ігор Степанович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Захисників Маріуполя, 29/31, м. Надвірна
Івано-Франківської області, Україна, 78405
e-mail: igor.oheruk@ukd.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3394-8768>

Габуда Андрій Степанович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Євгена Коновальця, 101/406, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018
e-mail: gabudaas@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9546-2790>

Мета. Метою роботи є аналіз чинного законодавства у частині, що стосується представництва викривача у кримінальному провадженні, та з'ясування питання, наскільки співпадають правові позиції різних нормативно-правових актів у цьому питанні. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу і формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати.** В процесі дослідження визначено, що викривач з'явився у вітчизняному правовому полі в зв'язку із внесенням змін до антикорупційного законодавства. Серед інших змін викривачу було надано право представництва у провадженнях, яке може бути реалізовано шляхом використання всіх видів правничої допомоги, яка передбачена Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», залучення адвоката самостійно та звернення до Національного агентства з питань запобігання корупції. Однак, окремі положення антикорупційного законодавства, зокрема, Закону України «Про запобігання корупції» в частині, що стосуються представництва викривача з метою захисту своїх інтересів, і окремі положення КПК України та інших законодавчих актів, що стосуються представництва викривача у кримінальному провадженні, потребують узгодження та синхронізації. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що, незважаючи на відповідні положення Закону України «Про запобігання корупції», КПК України ніяких вказівок щодо представництва інтересів викривача у кримінальному провадженні не надає і механізму використання безоплатної правничої допомоги викривачем не передбачає. У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» серед суб'єктів, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, викривач відсутній. Визначено, що КПК України не врегульовано питання обов'язковості присутності представників Національного агентства з питань запобігання корупції на судових засіданнях. Встановлено, що ніяким чином не врегульовано право НАЗК ініціювати у судовому провадженні перегляд судових рішень та порядок підтвердження представництва викривача у кримінальному провадженні. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час досудового розслідування корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Ключові слова: представництво, викривач, правнича допомога, Національне агентство з питань запобігання корупції, кримінальне провадження.

Ihor Oheruk

*Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at the University of King Danylo, 29/31 Zahisnykiv Mariupolya Street, Nadvirna, Ivano-Frankivsk Region, Ukraine, 78405
e-mail: ihor.oheruk@ukd.edu.ua,*

Andriy Habuda

*Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at the University of King Danylo, 101/406, Yevhena Konovaltsia Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,
e-mail: gabudaas@ukr.net,*

**REGARDING THE ISSUE OF THE REPRESENTATION OF DENUNCIATORS
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Purpose: The purpose of this work is to analyze the current legislation regarding the issue of the representation of denunciators in criminal proceedings and to determine the extent of alignment between the legal positions of different normative acts on this matter. **Methodology:** The methodology involves a comprehensive analysis and synthesis of existing scientific and theoretical material and the formulation of corresponding conclusions and recommendations. The research employed the following methods of scientific cognition: terminological, logical-semantic, functional, systemic-structural, and logical-normative. **Results:** During the research, it was determined that the denunciator emerged in the national legal field due to changes in anti-corruption legislation. Among other changes, the denunciator was granted the right to representation in proceedings, which can be realized by using all forms of legal aid provided by the Law of Ukraine "On Free Legal Aid", engaging a lawyer independently, and appealing to the National Agency on Corruption Prevention. However, certain provisions of anti-corruption legislation, particularly in the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" regarding the representation of denunciators for the protection of their interests, and certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts regarding the representation of denunciators in criminal proceedings, require coordination and synchronization. **Scientific novelty:** In the course of the research, it was established that despite the corresponding provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", the Criminal Procedure Code of Ukraine does not provide any guidance on the representation of the denunciator's interests in criminal proceedings, and does not involve a mechanism for the denunciator to utilize free legal aid. The Law of Ukraine "On Free Legal Aid" does not include the denunciator among the entities entitled to free secondary legal assistance. Also, it was determined that the Criminal Procedure Code of Ukraine does not regulate the mandatory presence of representatives of the National Agency on Corruption Prevention at court sessions. It was also found that there is no regulation on the right of the National Agency Corruption Prevention to initiate the review of court decisions in judicial proceedings and the procedure for confirming the representation of the denunciator in criminal proceedings. **Practical significance:** The research results can be used in law-making and law enforcement activities during a pre-trial investigation of corruption offenses and offenses related to corruption.

Key words: representation, denunciator, legal assistance, the National Agency on Corruption Prevention, criminal proceedings.

Постановка проблеми. У відповідності до аналітичних матеріалів та результатів опитування за 2022 рік питання корупції, незважаючи на складну ситуацію в Україні, посідає третє місце у рейтингу сприйняття основних проблем серед населення, та друге – серед представників бізнесу [2]. У світовому Індексі сприйняття корупції (CPI) за 2022 рік наша країна отримала 33 балів зі 100 можливих та посіла 116 місце серед 180 країн. Україна дещо покращила свої показники у порівнянні з попереднім роком, додавши один бал. Однак, таких зусиль недостатньо, оскільки з-поміж своїх сусідів Україна змогла обійти лише державу-агресора. Натомість решта мають вищі оцінки: Польща – 55, Словаччина – 53, Румунія – 46, Угорщина – 42, Білорусь та Молдова – 39 балів [1]. Очевидно, що вирішення проблеми корупції неможливе без комплексного підходу, який включає в себе і вдосконалення антикорупційного законодавства. Одним із кроків, котрий був покликаний вдосконалити протидію корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, стало внесення ряду змін до Закону України «Про запобігання

корупції» в частині нового учасника антикорупційної діяльності – викривача. Зміни надавали визначення викривача як учасника антикорупційних заходів, передбачали заходи захисту і гарантій викривача та його близьких осіб, окреслювали коло його прав. Серед іншого, було впроваджено інститут представництва викривача, серед яких найбільш дискусійним є представництво у кримінальному провадженні. Вказані зміни певним чином торкнулися і взаємопов'язаних нормативно-правових актів. Оскільки питання представництва викривача розкривається у кількох законодавчих актах, звичайно, що воно потребує детального дослідження з метою синхронізації та єдиного підходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інституту представництва у кримінальному провадженні досліджували такі науковці як А.О. Галай, В.В. Забровський, С.В. Оверчук, П.В. Павліш, В.Г. Пожар, М.І. Рішко, Л.Д. Удалова та інші. Проблему правового та процесуального статусу викривача у кримінальному провадженні досліджували такі науковці: І. В. Гловюк, В. В. Луцик, В. Михайленко та інші, а також деякі з зазначених питань досліджувалися у науково-практичних коментарях до Закону України «Про запобігання корупції».

Постановка завдання. Проаналізувати чинне законодавство у частині, що стосується представництва викривача, та з'ясувати, наскільки співпадають правові позиції різних нормативно-правових актів у цьому питанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут представництва у кримінальному провадженні є одним із напрямків належного забезпечення і механізмом реалізації права на захист прав та інтересів учасників кримінального процесу. Як такого визначення поняття «представництво» кримінальне процесуальне законодавство не містить, однак, якщо звернутися до його тлумачення, то під ним слід розуміти «здійснення певних дій однією особою від імені іншої чи інших» [8, с. 530]. Якщо розглядати представництво як одну із функцій кримінального процесу, то слід погодитися В. Г. Пожаром, який зазначав, що воно є забезпеченням засади рівності всіх перед судом і законом та змагальності у кримінальному провадженні, а представник повинен діяти лише в інтересах осіб, яких він представляє, в межах наданих повноважень [4, с. 612].

Викривач як учасник кримінального провадження, з'явився у антикорупційному законодавстві на підставі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» [6]. Серед інших змін до антикорупційного законодавства, викривачу було надано право представництва у провадженнях, не виокремлюючи певні види судочинства, тобто, дане право може бути використане і в кримінальному провадженні. Вказане право може бути реалізовано викривачем шляхом:

- використання всіх видів правничої допомоги, яка передбачена Законом України «Про безоплатну правничу допомогу»;
- залучення адвоката самостійно;
- звернення до Національного агентства з питань запобігання корупції [7, ч. 3 ст. 53].

Насамперед, потрібно звернути увагу на процесуальний статус викривача у кримінальному провадженні з позиції представництва його інтересів. У відповідності до п. 16² статті 3 КПК України «викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування». Пункт 25 зазначеної

статті визначає учасників кримінального провадження, серед яких зазначений викривач як вид заявника. Про представників як заявника загалом, так і викривача зокрема, не згадується [3]. Більш того, уважно аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна констатувати, що ніяких вказівок щодо представництва інтересів викривача у кримінальному провадженні КПК України не надає. Відповідно, положення кримінального процесуального законодавства в цій частині потребують синхронізації з антикорупційним законодавством.

Якщо розглядати використання викривачем безоплатної правничої допомоги чи залучення адвоката самостійно, то даний інститут захисту прав та інтересів викривача певним чином перекликається із інститутом представництва потерпілого у кримінальному провадженні за винятком того, що держава гарантує викривачу безоплатну правничу допомогу. Однак, незважаючи на те, що до кримінального процесуального законодавства вносилися зміни, які стосувалися участі викривача у кримінальному провадженні, у КПК України немає прямих вказівок чи посилок на інші законодавчі акти щодо права викривача залучити адвоката самостійно або будь-якого використання викривачем безоплатної правничої допомоги. Тим паче, не передбачається обов'язку осіб, які проводять досудове розслідування, надати викривачу адвоката на платній або безоплатній основі. Крім цього, аналізуючи Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» [5], зокрема, статтю 14 вказаного Закону, можна констатувати, що серед суб'єктів, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу викривач відсутній, хоча згідно Закону України «Про запобігання корупції» викривач має право користуватися всіма видами правничої допомоги. Відповідно, вказані положення потребують уточнення з метою синхронізації законодавчих актів та єдиного підходу у питанні представництва викривача у кримінальному провадженні зі сторони адвокатів та центрів з надання безоплатної правничої допомоги.

Представництво викривача у кримінальному провадженні не обмежується тільки правничою допомогою. У відповідності до тієї ж частини 3 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» [7] за умови звернення викривача правом представництва його інтересів наділене Національне агентство з питань запобігання корупції. Зокрема, п. 1 абзацу другого наділяє НАЗК правом представництва в суді інтересів викривача у тих випадках, коли викривач неспроможний самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження, а представники чи органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси викривача, не здійснюють або неналежним чином здійснюють його захист. Слід зазначити, що Закон України «Про запобігання корупції» не обмежує дане право якимось певним видом судочинства, тому воно в повній мірі стосується і судового розгляду кримінальних проваджень. Однак, як і в попередньому випадку, ніяких посилок в КПК України на механізм реалізації вказаних функцій НАЗК немає.

Пункт 2 абзацу другого статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» [7] надає право Національному агентству з питань запобігання корупції право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди викривача, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим. Однак, якщо проаналізувати норми кримінального процесуального законодавства, то можна констатувати, що вказане право НАЗК в Кримінальному процесуальному кодексі України ніяким чином не врегульовано. Зокрема, стаття 328 КПК України, яка регламентує право на перебування в залі судового засідання, визначає окремі категорії осіб, що мають пріоритетне право на перебування в залі судового засідання. До них

відносяться близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації [3, ст. 328, п. 2]. Як бачимо, про Національне агентство з питань запобігання корупції тут не згадується, а враховуючи пункт 1 зазначеної статті, присутність представників НАЗК, як і інших осіб, може бути обмежена головуючим у разі недостатності місць у залі судового засідання.

Не менш цікавим є пункт 5 абзацу другого статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» [7], який наділяє Національне агентство з питань запобігання корупції правом ініціювати у судовому провадженні перегляд судових рішень. Насамперед слід зазначити, що тут також немає обмежень щодо видів судочинства. Навіть більше, враховуючи те, що словосполучення «судове провадження», яке використано законодавцем у чинній редакції ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції», надано як визначення у п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України, зазначається у назві Розділу IV КПК України «Судове провадження у першій інстанції» та у назві Розділу V КПК України «Судове провадження з перегляду судових рішень» [3], дане право в повній мірі стосується кримінального провадження. Однак, знову ж таки спостерігається вище описана ситуація – ніяких посилань на зазначене право НАЗК у Кримінальному процесуальному кодексі України немає. Стаття 393 КПК України надає перелік учасників кримінального провадження, які мають право на апеляційне оскарження. Пункт 9³ частини першої вказаної статті надає таке право тільки викривачу, без зазначення представництва, – в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди. Враховуючи положення п. 2 ч. 3 ст. 399 КПК України, який передбачає, що подання апеляційної скарги особою, яка не має права подавати апеляційну скаргу, тягне за собою повернення апеляційної скарги [3], можна констатувати, що за такої редакції КПК України існує ризик повернень апеляційних скарг, поданих НАЗК в інтересах викривача з тієї причини, що Національне агентство з питань запобігання корупції не зазначено у кримінальному процесуальному законодавстві як особа, що має право на апеляційне оскарження. Особливого значення вказана ситуація набуває в тих випадках, коли НАЗК до цього моменту не брало участі у судовому провадженні, хоча той же пункт 5 абзацу другого статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» [7] наділяє Національне агентство з питань запобігання корупції правом ініціювати перегляд судових рішень незалежно від його участі у судовому провадженні.

Потребує роз'яснення в КПК України і порядок підтвердження представництва викривача у кримінальному провадженні. Якщо уважно проаналізувати норми чинного кримінального процесуального законодавства, то можна констатувати, що там зазначено підтвердження повноважень кожного представника, хто має на це право: захисника (ч.1 ст. 50 КПК України), представника потерпілого (ч. 3 ст. 58 КПК України), представника цивільного позивача чи цивільного відповідача (ч. 2 ст. 63 КПК України), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 2 ст. 64¹ КПК України), представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ч. 5 ст. 64² КПК України) [3]. Цілком логічно, що за такої ситуації потрібно врегулювати перелік документів, якими підтверджуються повноваження представника викривача у кримінальному провадженні, особливо враховуючи те, що ним може бути і представник Національного агентства з питань запобігання корупції.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що викривач як учасник кримінального провадження, з'явився у вітчизняному правовому полі в зв'язку із внесенням змін до антикорупційного законодавства. На основі внесених змін викривачу

надані широкі можливості використання інституту представництва, в тому числі, і у кримінальному провадженні, які можуть бути реалізовані шляхом залучення адвоката як на платній, так і безоплатній основі, а також шляхом звернення до Національного агентства з питань запобігання корупції. Однак, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України ніяких вказівок щодо представництва інтересів викривача у кримінальному провадженні не надає і механізму використання безоплатної правничої допомоги викривачем не передбачає. У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» у переліку суб'єктів, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, викривач відсутній. КПК України не врегульовано питання обов'язковості присутності представників Національного агентства з питань запобігання корупції на судових засіданнях та право НАЗК ініціювати у судовому провадженні перегляд судових рішень, а також порядок підтвердження представництва викривача у кримінальному процесі. Відповідно, дані неузгодженості потребують врегулювання з метою синхронізації правових позицій зазначених нормативно-правових актів у питанні представництва викривача у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Індекс корупції CPI-2022: Transparency International Україна. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Prezent.opytuvannya-koruptsiya-2022_FINAL_ukr.pdf (дата звернення: 14.10.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1297> (дата звернення: 04.10.2023).
4. Пожар В. Г. Межі повноважень представників у кримінальному провадженні: проблеми визначення. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 612-615.
5. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n85> (дата звернення: 28.10.2023).
6. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закону України від 17 жовтня 2019 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text> (дата звернення: 15.10.2023).
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n1515> (дата звернення: 14.05.2023).
8. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Том 7, 1976. 723 с.

References

1. Corruption Perceptions Index, CPI – 2022: Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (date of access 11.10.2023). (in Ukrainian)
2. Corruption in Ukraine 2022: understanding, perception, commonness. Available at: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Prezent.opytuvannya-koruptsiya-2022_FINAL_ukr.pdf (date of access 14.10.2023). (in Ukrainian)
3. Criminal Procedure Code of Ukraine: the Law of Ukraine of 13.04. 2012. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1297> (date of access 04.10.2023). (in Ukrainian)
4. Pozhar, V. (2016). Mezhi povnovazhen predstavnykiv u kryminalnomu provadzhenni: problemy vyznachennia. [Limits of powers of representatives in criminal proceedings: problems of definition]. Young scientist. (in Ukrainian).

5. The law of Ukraine on free legal aid of 2.06. 2011. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n85> (date of access: 28.10.2023). (in Ukrainian)

6. On Amendments to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" regarding the denunciators of corruption: the Law of Ukraine of 17.10.2019. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text> (date of access: 15.10.2023). (in Ukrainian)

7. On Prevention of Corruption: the Law of Ukraine of 14.10.2014. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n1515> (date of access: 14.05.2023). (in Ukrainian)

8. Bilodid, I. K. (Ed.) (1976). Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 volumes / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Linguistics; edited by. (Vol. 7). Kyiv: Naukova Dumka, 1970-1980 (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 01.11.2023

прийнята до друку 22.11.2023

The article: is received 01.11.2023

is accepted 22.11.2023

Бібліографія: Огерук І. С., Габуда А. С. Щодо питання представництва викривача у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 141-147. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.141-147>

УДК 343.2/7

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.148-154>

ЯКІСТЬ ЗАКОНОПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ

Острогляд Олександр Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка», професор кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила»,

e-mail: ostrohlyad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0003-3075>

Мета. Метою роботи є проаналізувати вплив законопроектної діяльності Верховної ради України на подальшу реалізацію кримінально-правової політики. Визначити сучасний стан дотримання народними депутатами вимог законодавчої техніки в галузі кримінального права України. Базою такого аналізу є офіційно розміщені на сайті парламенту законопроекти внесення змін до Кримінального кодексу України. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: термінологічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та метод аналізу (при аналізі та порівнянні наявного законодавчого матеріалу з законопроектами). **Результати.** В процесі дослідження визнано, що питання відповідальності народних депутатів за їх законопроектну роботу в галузі кримінального права (і не тільки) потребують подальшого дослідження та вдосконалення правового регулювання. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що законопроектна робота в галузі кримінального права (елемент правотворчості, як форми реалізації кримінально-правової політики), як передумова належного правозастосування (як іншої форми реалізації кримінально-правової політики), потребує вдосконалення. Її реалізація на даному етапі вдосконалення кримінально-правового регулювання фактично є критичною. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності для розробки необхідних змін до чинного кримінального законодавства України, а також для продовження подальших теоретичних досліджень в цій сфері.

Ключові слова: кримінально-правова політика, парламент, законотворчість, законопроект, Кримінальний кодекс, стаття.

Oleksandr Ostrohliad

Ph.D in Law, Associate Professor of Law and Law enforcement activity Department,
State University «Zhytomyr Polytechnic»,

Professor of Law and Public Management Department, Higher Education Institution
«King Danylo University»

e-mail: ostrohlyad@gmail.com

THE QUALITY OF LEGISLATIVE ACTIVITY AND ITS IMPACT ON CRIMINAL LAW POLICY

Purpose. The purpose of the work is to analyze the impact of legislative activities of the Verkhovna Rada of Ukraine on the further implementation of the criminal law policy. To determine the current state of compliance by people's deputies with the requirements of the legislative technique in the field of criminal law of Ukraine. The basis of such an analysis is the draft law amending the Criminal Code of Ukraine officially posted on the website of the parliament. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions and recommendations. During the study, the following **methods** of scientific knowledge were used: terminological, systemic-structural, comparative-legal, and the method of analysis (when analyzing and comparing existing legislative material with draft laws). **Results:** In the process of research, it was recognized that the issue of the responsibility of people's deputies for their work in the field of criminal law (and not only) requires further research and improvement of legal regulation. **Originality.** In the process of research, it was established that legislative work in the field of criminal law (an element of law-making, as a form of implementation of criminal law policy), as a prerequisite for proper law enforcement (as another form of implementation of criminal law policy), needs improvement. Its implementation at this stage of improvement of criminal law regulation is actually critical. **Practical significance.** The results of the

research can be used in law-making activities to develop the necessary changes to the current criminal legislation of Ukraine, as well as to continue further theoretical research in this area.

Key words: *criminal law policy, parliament, law-making, draft law, Criminal Code, article.*

Постановка проблеми. Основним джерелом кримінально-правової політики України є її закони. Кримінальний кодекс України 2001 року передбачив, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, а також, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним кодексом.

Закони України про кримінальну відповідальність в подальшому підлягають включенню до Кримінального кодексу України. Значення цього документу важко переоцінити, оскільки саме Кодекс встановлює підстави кримінальної відповідальності, окреслює коло суспільно-небезпечних діянь, визначає види та розмір покарань за їх вчинення та ін. [4, с. 132].

Стаття 3 ККУ врегульовує питання неможливості застосування кримінального закону за аналогією і заборону внесення змін інакше ніж через закони про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення.

В цьому аспекті важливим є взаємний вплив законотворчості та кримінально-правової політики. Що є визначальним Закон чи Політика?

Як підкреслює П.Л.Фріс, не закон визначає політику, а навпаки він є результатом реалізації політики на рівні правотворчості. Таке розуміння, слід зауважити, є загальноприйнятим у науці [5, с. 33].

В подальшому, звичайно, саме якість Закону впливає на належну реалізацію кримінально-правової політики в формі правозастосування.

Якщо ж говорити про правотворчість, як форму реалізації кримінально-правової політики, то, наприклад, Є.В. Лашук зазначає, що зміст правотворчої кримінально-правової політики полягає у створенні, зміні, скасуванні чи зупиненні дії норм кримінального права. Основну роль у зазначеному процесі відіграє процедура створення законодавчих актів, тому важливим різновидом правотворчої політики є законотворча політика, що пов'язана з оптимізацією законодавчої діяльності парламенту [3, с. 42]. Процедура створення законопроекту і подальшого його прийняття парламентом як закону доволі складний і тривалий процес, що потребує, зокрема, експертної оцінки законопроекту та обговорення його фахівцями з різних галузей права. Попри це трапляються непоодинокі випадки прийняття законодавчих актів сумнівної якості. Численні вади таких законопроектів можна побачити на прикладі аналізу відомого українським юристам проекту Закону (реєстр. № 2897 від 3 червня 2015 р.) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» [3, с. 42-43].

Як зазначає Джон Кенеді (Junior Administrator (IV/c)/Associate Professor, Lecturer at Magister Program, IAIN Bengkulu) оновлення кримінального законодавства завжди є потребою країни разом, що пов'язана із розвитком злочинів, які вчиняються на території країни. Якщо країна не оновлює кримінальне законодавство, то її можна класифікувати як країну, яка не може здійснити правову еволюцію у сфері кримінального права. Іншими словами, оновлення кримінального законодавства має бути прямо пропорційним

розвитку злочинності. Говорячи про злочинність і оновлення кримінального права, цей процес, звичайно, не можна відокремити від вивчення кримінально-правової політики. Злочини, які виникають у суспільстві, не можна відокремити від зусиль уряду подолати їх за допомогою нормативних актів, виданих як продукт законодавчої влади. Тому часто кажуть, що кримінально-правова політика є частиною правоохоронної політики [1, с. 68].

Відповідно ключовим в вдосконаленні кримінально-правового регулювання має бути те, що б зміни покращували стан попереднього регулювання. В цьому аспекті важливим має бути планування нормотворчої діяльності, щоб зміни були прогнозованими, науково обґрунтованими, наскільки це можливо звичайно. В іншому випадку, як це вже неодноразово бувало, це викликатиме наступні зміни до вже внесених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед останніх досліджень в цій сфері варто виокремити праці: Дж. Кенеді, Є. Лащука, П.Фріса та ін.

Постановка завдання. В рамках цієї статті не ставиться за мету проаналізувати та вирішити всі аспекти удосконалення законопроектної роботи. Метою цієї праці є показати, що незважаючи на певні кроки парламенту, відповідальність його представників за законопроектну роботу залишається на низькому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку аналізу варто підкреслити, що роль ВРУ в удосконаленні кримінально-правового регулювання є ключовою і визначальною. Саме парламент є єдиним органом, що несе повну відповідальність за якість чинного кримінального закону.

І коли цей орган через своїх представників приймає м'яко кажучи дискусійні норми, то наслідки можуть бути дуже не прогнозованими.

З останніх прикладів таких норм можна назвати «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення строку відбування покарання засудженим, яким призначено покарання у виді позбавлення волі на певний строк, у зв'язку із суспільно корисною діяльністю, пов'язаною з генеруванням електричної енергії». Цей законопроект в ЗМІ та соціальних мережах було висвітлено під кричущим заголовком «Нардеп пропонує ув'язненим крутити педалі в обмін на зменшення строку: у мережі відреагували» (<https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/19/256619/>). І хоча законопроект ще не знято з розгляду (<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42794>), але завдяки суспільному резонансу він навряд чи буде прийнятий.

Інший же законопроект, який на стадії його розробки оминули увагою ЗМІ і соціальні мережі, отримав вже статус Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» і набере чинності 28.03.2024 року. Хоча вже після його прийняття 23.08.2023 року розгорілася жвава дискусія щодо його доцільності в такому вигляді, оскільки запропоноване покарання у вигляді пробаційного нагляду умовами відбування мало чим відрізняється від звільнення від покарання з випробуванням в порядку статей 75-76 КК України.

Але можна сподіватися, що вже отриманий розголос, надасть народним депутатам необхідний стимул удосконалити прийняті норми до моменту набрання ними чинності.

Саме тому досить часто ставиться питання, щоб встановити в ККУ так звані «запобіжники», які б унеможливлювали безсистемне і неконтрольоване його доповнення, оскільки часто зміни до ККУ вносяться шляхом приховання в змінах до інших Законів України. Перший крок в цьому напрямку було зроблено 19 травня 2020 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

удосконалення процедури внесення змін» (набрання чинності, відбулось 11.06.2020 року. І як помітно, цей Закон, що також вносив зміни до ККУ не називається про внесення змін до ККУ), який стаття 3 «Законодавство України про кримінальну відповідальність» була доповнена ч. 6 в наступній редакції «Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення». Проте, майже одразу ця норма була порушена. 19.06.2020 приймається Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», яким вносяться зміни до ККУ ст.ст. 199, 222-1, 222-2, 223-1, 223-2 (виключається), 224, 232, 232-1, 232-3. А потім ще ряд змін, що порушують новоприйняту вимогу [4, с. 133].

Окремий акцент зроблено на положенні цієї норми саме тому, що нібито таке просте технічне питання назви законопроекту дозволяє приховати від уваги громадськості важливі зміни до кримінального законодавства, які, судячи з назви, мали б вноситися до іншого галузевого законодавства.

Іншим запобіжником від безладного доповнення КК України може бути висвітлення в ЗМІ і соціальних мережах (бо вони вже стали частиною нашого життя і часто громадяни за їх допомогою більш оперативно реагують на ситуацію шляхом надання їй розголосу) законопроектної діяльності ВРУ, особливо до того часу поки проект не отримав статус Закону.

Тому діяльність ВРУ має перебувати під постійним контролем громадськості; ЗМІ і соціальні мережі є дієвим доповненням для такого контролю; ЗМІ варто розглянути можливість спеціалізації журналістів саме на контроль над законопроектною роботою.

На сьогодні тільки у вересні поточного року зареєстровано 9 законопроектів, які мають відношення до кримінального законодавства України в жовтні – 12. Жодним чином не заперечуючи необхідність розвитку законодавства як такого, слід підкреслити, що така кількість за один місяць пропозицій чи змін до кримінального законодавства навряд чи є прийнятною.

Зрозуміло, що в умовах сьогодення, коли висновки профільних наукових відділів не є обов'язковими, зупинити «вал» змін може лише суспільний розголос.

Стосовно зареєстрованих законопроектів, то необхідність прийняття окремих з них, викликає серйозні сумніви. Для ілюстрації можна навести ряд прикладів:

- Проект Закону про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконне придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв в умовах воєнного або надзвичайного стану (Номер, дата реєстрації: 10041 від 13.09.2023) передбачає посилення відповідальності за вказані дії в ч.1 ст. 263 ККУ в умовах воєнного або надзвичайного стану шляхом доповнення вказаної статті ч.2.

Хоча сам автор законопроекту в пояснювальній записці зазначає: «разом з тим, як констатують працівники правоохоронних органів, на даний час існують проблеми з реальним притягненням до відповідальності осіб, винних у передбачених частиною першою статті 263 КК України діяннях. Крім того, існуюча санкція за вказані кримінальні правопорушення не забезпечує належним чином профілактику відповідних правопорушень. З урахуванням всього викладеного вище, доцільним є посилення відповідальності за найбільш небезпечні форми незаконного поводження зі зброєю -

придбання, передачу та збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Таким чином автор наголошує на проблемах з реальним притягненням до відповідальності, пропонує вирішити його за рахунок посилення санкції, покладаючи саме на неї профілактику відповідних правопорушень. Вказане положення викликає як мінімум сумнів.

- Наступний законопроект про внесення змін до пункту 2 примітки до статті 201-2 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (Номер, дата реєстрації: 10043 від 13.09.2023) передбачає зменшення розмірів незаконного використання гуманітарної допомоги. Тобто законодавець прагне виправити своє поспішне попереднє рішення, яке до речі відбулося не так давно 2022 року, саме таким чином. Хоча дослідниками в цій сфері неодноразово зазначалося, що для притягнення до кримінальної відповідальності за такі дії достатньо наявної статті 191 ККУ «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем».

- Деякі законопроекти про прочитанні викликають лише одне запитання – навіщо? Наприклад, Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення юридичного імунітету Голови, інших членів Рахункової палати відповідно до євроінтеграційних зобов'язань України (Номер, дата реєстрації: 10049 від 14.09.2023) передбачає уточнення складу кримінального правопорушення. Зокрема, замість діючої норми статті 351-1 «Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати» (яка вже і так була змінена 13.07.2023 року)

«1. Невиконання службовою особою законних вимог органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації»

Пропонується:

«Стаття 351-1. Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, Голови, іншого члена Рахункової палати або втручання у їх діяльність

1. Невиконання службовою особою законних вимог органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, Голови, іншого члена Рахункової палати, надання їм завідомо неправдивої інформації, вплив на них у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення».

Зміст цього уточнення? Голова Рахункової палати не є її членом?

- Кілька слід про стабільність кримінального закону в ракурсі розгляду законопроектної роботи ВРУ. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (Номер, дата реєстрації: 10136 від 09.10.2023) передбачає зміни до статті 55 ККУ. Вказана норма вже змінювалася за час свого існування згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 1682-VII від 16.09.2014, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 805-IX від 16.07.2020, № 1231-IX від 16.02.2021, № 2108-IX від 03.03.2022, № 2198-IX від 14.04.2022, тобто вже 7!!! разів.

Напевно потрібно було б просто змінити один раз формулювання ч.1 цієї статті, а не додавати до неї окремі можливі випадки її застосування.

- наступний аналізований Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення кримінальної відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів при здійсненні публічних закупівель (Номер, дата реєстрації: 10151 від 13.10.2023) передбачає зміни до статті 210 КК України «Зловживання бюджетними коштами».

Серед пропонованих змін, зокрема, у абзаці першому частини першої статті: слова «а так само» замінити словами «у тому числі» (зміна викликає сумнів, оскільки пропонується змінити відношення до русизмів, кращий варіант зокрема/серед них); також пропонується абзац другий частини першої статті після слів та знаку «групою осіб,» доповнити словами та знаком «або вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану,» - виникає запитання як в цьому випадку вказаний стан впливає на перетворення на кваліфікований склад? І чи не призведе така зміна до продовження дискусії «в умовах воєнного стану чи з використанням воєнного стану?».

Найбільше запитань викликає остання пропозиція до цієї статті «доповнити примітку до статті частиною такого змісту:

«2. Терміни «замовник», «публічна закупівля», «уповноважена особа» вживаються у значенні, визначеному в Законі України «Про публічні закупівлі», термін «неефективне використання бюджетних коштів» вживається у значенні, визначеному у Бюджетному кодексі України», оскільки Бюджетний кодекс України не містить визначення «неефективне використання бюджетних коштів».

- Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог пожежної та техногенної безпеки (Номер, дата реєстрації: 10175 від 23.10.2023) передбачає зміни до статті 270 КК України. Вказану статтю передбачається доповнити частиною третьою, яка фактично вводить адміністративну преюдицію і поновлює дискусію щодо відповідальності двічі за одне і теж.

Стосовно інших законопроектів запитань менше, але загальна тенденція зрозуміла і зберігається – кількість змін до кримінального законодавства має бути такою, що відповідає потребам суспільства, а не необхідності законодавчої роботи кожного конкретного депутата.

Висновки. Таким чином, можна зробити кілька узагальнень:

- питання наслідків недотримання процедурних аспектів законопроектної діяльності, зокрема, щодо назви законопроекту, потребує подальшого вдосконалення;

- можна констатувати, що стан законопроектної роботи потребує вдосконалення на процедурному рівні, народним депутатам потрібно приділяти більшої уваги якості своєї роботи, оскільки прийняття необдуманих змін призводитиме до неправильного застосування прийнятої норми в майбутньому;

- поки вказані зміни не будуть внесені лише громадський контроль через різні форми, в тому числі через засоби масової інформації і соціальні мережі, може стримати недосконалу роботу парламенту в сфері кримінально-правового регулювання.

Список використаних джерел

1. John Kenedi. Criminal Policy (Penal Policy) In The Effectiveness Of Law Enforcement In Indonesia. *Multicultural Education*. Volume 6, Issue 1, Winter 2020. pp. 68-74

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.: станом на 28.04.2023 р. / Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Лашчук Є.В. До питання про форми реалізації кримінально-правової політики. *Вісник Верховного Суду України*. 2016. № 1. С. 39-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2016_1_7
4. Острогляд О.В. Закон як джерело кримінально-правової політики. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 130-137
5. Фріс П.Л. До розуміння змісту політики у сфері боротьби зі злочинністю та основних напрямів кримінально-правової політики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Спеціальний випуск. 2011. № 5. С. 30-38.

References

1. John Kenedi (2020). Criminal Policy (Penal Policy) In The Effectiveness Of Law Enforcement In Indonesia. *Multicultural Education*. Volume 6, Issue 1,. pp. 68-74 (in English)
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 rs] [Criminal codex of Ukraine]: stanom na 28.04.2023 r. / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (in Ukrainian)
3. Lashchuk, Ye.V. (2016) Do pytannia pro formy realizatsii kryminalno-pravovoi polityky [On the issue of forms of implementation of criminal law policy]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 1, 39-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2016_1_7 (in Ukrainian)
4. Ostrohliad, O.V. (2022) Zakon yak dzherelo kryminalno-pravoi polityky [The law as a source of criminal law policy]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 4, 130-137. (in Ukrainian)
5. Fris, P.L. (2011). Do rozuminnia zmistu polityky u sferi borotby zi zlochynnistiu ta osnovnykh napriamiv kryminalno-pravovoi polityky [Towards an understanding of the content of policy in the field of fighting crime and the main directions of criminal law policy]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. Spetsialnyi vypusk*, 5, 30-38. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 26.10.2023

прийнята до друку 16.11.2023

The article: is received 26.10.2023

is accepted 16.11.2023

Бібліографія: Острогляд О. В. Якість законопроектної діяльності та її вплив на кримінально-правову політику. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 148-154. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.148-154>

УДК 343.3/.7

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.155-161>

ДО ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Пулик Василь Михайлович,

аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального
права навчально-наукового Юридичного інституту

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника,

e-mail: vasil.pulyk.98@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7589-768X>

Мета. Метою роботи є з'ясування стану дотримання вітчизняним законодавцем основних принципів криміналізації суспільно небезпечної поведінки при закріпленні кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів. **Методика.** Методика включає аналіз та узагальнення наукових позицій з приводу теорії криміналізації, яку обґрунтовано відносять до числа найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Використано такі методи наукового пізнання: логіко-семантичний (для розуміння понятійного апарату), формально-юридичний (застосування правил формальної логіки при аналізі конструкції складу злочину, передбаченого ст. 376 КК), метод аналізу. **Результати.** У процесі виконаного дослідження підтверджено недотримання принципів криміналізації втручання в діяльність судових органів: 1) процесуальної можливості здійснення переслідування. Критично незначний масив облікованих кримінальних правопорушень свідчить про складність доказування у даній категорії справ, що значною мірою викликане недосконалістю законодавчої конструкції ст.376 КК; 2) визначеності та єдності термінології – через допущену системну суперечливість при формулюванні забороненої поведінки та використання оціночної категорії «неправосудне рішення». **Наукова новизна** полягає у встановленні недоліків законодавчої конструкції норми ст.376 КК, які є результатом порушення окремих принципів криміналізації поведінки. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у ході подальшого нормативно-правового удосконалення норми ст.376 КК, а також розвитку наукових положень криміналізації злочинів проти правосуддя.

Ключові слова: криміналізація, принципи криміналізації, втручання в діяльність судових органів, конституційна адекватність кримінально-правової заборони, кримінальне переслідування, ненадмірність заборони.

Vasyl Pulyk

Postgraduate student of the Department of Criminal Law Policy and Criminal Law of the
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

e-mail: vasil.pulyk.98@gmail.com

ON THE PRINCIPLES OF CRIMINALIZATION OF INTERFERENCE WITH THE JUDICIARY

Purpose. The purpose of the study is to determine whether the national legislator complies with the basic principles of criminalization of socially dangerous behavior when criminalizing interference with the activities of judicial bodies. **Methods.** The methodology includes the analysis and generalization of scientific positions on the theory of criminalization, which is justifiably considered to be among the most controversial in criminal law doctrine. The following methods of scientific cognition were used: logical and semantic (for understanding the conceptual apparatus), formal and legal (application of the rules of formal logic in analyzing the construction of the crime under Article 376 of the Criminal Code), and the method of analysis. **Results.** In the course of the study, the author confirms that the principles of criminalization of interference with the judiciary are not observed: 1) procedural possibility of prosecution. The critically small array of recorded criminal offenses indicates the complexity of proof in this category of cases, which is largely due to the imperfection of the legislative construction of Article 376 of the Criminal Code; 2) certainty and unity of terminology - due to the systemic contradiction in the formulation of prohibited behavior and the use of the evaluative category «unjust decision». **The scientific novelty** is to confirm the shortcomings of the legislative construction of Article 376 of the Criminal Code, which are the result of violation of certain principles of criminalization of behavior. **Practical significance.** The results of the study can be used in the course of further regulatory and legal improvement of Article 376 of the Criminal Code, as well as in the development of scientific provisions on criminalization of crimes against justice.

Key words: criminalization, principles of criminalization, interference with the judiciary, constitutional adequacy of the criminal law prohibition, criminal prosecution, prohibition excessiveness.

Постановка проблеми. Питання незалежності судової влади перебуває у фокусі державної зацікавленості, свідченням чого є затверджена Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Влада свідомо резюмує, що незалежне та неупереджене правосуддя є запорукою сталого розвитку суспільства і держави, гарантією додержання прав і свобод людини та громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави, зростання добробуту та якості життя, створення привабливого інвестиційного клімату, своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [5]. Водночас сучасна практика недопущення та протидії випадкам втручання у процес відправлення правосуддя в Україні перебуває на неприйнятному для справедливих очікувань держави і соціуму рівні, особливо, якщо враховувати посилену латентність аналізованої протиправної поведінки. Згідно даних Офісу Генерального прокурора, у 2020 р. обліковано 143 кримінальних правопорушення за ст.376 КК України, у 2 з яких особам вручено підозру, 1 кримінальне правопорушення направлено до суду з обвинувальним актом. У 2021 р. їх обліковано, відповідно, 122, без випадків вручення підозри чи направлення до суду з обвинувальним актом; у 2022 р. обліковано 64 кримінальних правопорушення, у 2 з яких особам вручено підозру, 1 кримінальне правопорушення направлено до суду з обвинувальним актом [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання протидії злочинам проти правосуддя загалом та втручання в судову діяльність зокрема були предметом наукових розвідок В. А. Ахмедова, Г. Є. Бершова, Є. О. Буніна, А. В. Воронцова, Н. В. Довгань, Р. В. Кархут, О. О. Кваші, А. Г. Мартіросяна, С. С. Мірошніченка, В. І. Осадчого, Л. М. Палюх, М. В. Шепітько та інших дослідників. Не зважаючи на такий вагомий доробок, окремі питання кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст.376 КК, залишаються й надалі відкритими для обговорення та дискусії.

Постановка завдання. З'ясувати дотримання принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів (ст.376 КК).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття принципу криміналізації введено у науковий обіг ще радянської кримінально-правової доктрини Г. А. Злобіним. Принцип криміналізації здебільшого визначають як певний критерій (Г. А. Злобін, С. Г. Келіна, Є. В. Прись), правило (Н. А. Лопашенко) або ж ідею (Н. А. Беляєв), якою повинен керуватися законодавець у процесі криміналізації, щоб встановити необхідну й ефективну кримінально-правову заборону; науково обґрунтовано та свідомо застосувати загальні правила та критерії оцінки допустимості й доцільності кримінально-правової новели [8, с.76].

Принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь Ю. В. Баулін пропонує розуміти як вихідні положення, якими повинна керуватися ВРУ, встановлюючи підставу кримінальної відповідальності, а саме вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення. Систему принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, поряд з іншим, утворюють: 1) соціальні і соціально-психологічні принципи криміналізації; 2) принципи, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності; 3) принципи, зумовлені вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права, або несуперечності норм матеріально-процесуального права, або

норм кримінального та інших галузей права. Спеціальними принципами криміналізації є вихідні положення, що стосуються визначення елементів складу злочину, зокрема, його суб'єкта (фізична та юридична особа) та його вини, кваліфікуючих та привілейованих складів злочинів, а також вихідні положення, що стосуються встановлення в законі елементів складу кримінального проступку та його кваліфікуючих і пом'якшуючих ознак [3, с.24-25].

Д. О. Балобанова відносить принципи криміналізації до законодавчої техніки, виокремлюючи серед них: 1) злагодженість нормативних актів; 2) несуперечність в системі законодавства; 3) логічний зв'язок між нормативними приписами; 4) відсутність прогалин у змісті закону; 5) виключення непотрібних повторень; 6) неприпустимість законодавчих надмірностей та збереження в чинному законодавстві норм, що фактично втратили своє призначення [1, с.180].

У подальшому вивченні питання про принципи криміналізації втручання у судову діяльність, базуючись на уже класичних наукових розвідках, розвинутих і доповнених вітчизняними науковцями, досягнутій ними однаковістю, вважаємо обґрунтованим оцінити найбільш істотні та значущі з них: конституційної адекватності; процесуальної можливості здійснення переслідування; визначеності і єдності термінології; відсутності прогалин у законодавстві та ненадмірності заборони.

Принцип конституційної адекватності орієнтує законодавця обґрунтовувати кримінально-правові новели конституційно-правовими приписами Основного закону; відтак, запровадження та подальше збереження кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів має узгоджуватися із нормами прямої дії у сфері правосуддя.

Положення Основного закону держави закріплюють підвалини забезпечення незалежності судової влади від можливостей зовнішнього чи внутрішнього впливу на неї: а) поділ державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову; здійснення органами законодавчої, виконавчої та судової влади своїх повноважень у встановлених Конституцією межах та відповідно до законів України (ч. 1 ст. 6); б) визнання та дії в Україні принципу верховенства права; принципу верховенства Конституції України (ч. 1 і 2 ст. 8); в) здійснення правосуддя в Україні виключно судами; поширення юрисдикції судів на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення; безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. ч. 1, 3, 5 ст. 124); г) виключний характер визначення законами України судоустрою, судочинства, статусу суддів (ст. 92); г) незалежність і недоторканність судді, що гарантуються Конституцією і законами України: заборона будь-якого впливу на суддю; особливий порядок затримання/тримання під вартою чи арешту судді; неможливість притягнення судді до відповідальності за ухвалюване рішення, за окремими винятками; безстроковість заняття посади та вичерпний характер підстав для звільнення судді чи припинення ним повноважень; державні гарантії особистої безпеки судді та членів його сім'ї (ст. ст. 126, 129); д) заборона входження судді до будь-яких політичних партій, профспілок, здійснення політичної діяльності, виконання будь-якої іншої оплачуваної роботи, за винятком наукової, викладацької чи творчої; заборона діяльності організаційних структур політичних партій в органах судової влади (ст. ст. 127, 37); е) керування суддею верховенством права при здійсненні правосуддя; притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за неповагу до суду чи судді (ст. 129); є) фінансові гарантії належного функціонування судів і діяльності суддів (ст. 130); ж) захист професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів через суддівське самоврядування (ст.

130-1); з) функціонування Вищої ради правосуддя, серед повноважень якої, у тому числі, є вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів (ст. 131); и) незалежність діяльності Конституційного Суду України; незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України (ст. ст. 147, 149).

Принцип незалежності суду та суддів законодавчо унормовано й деталізовано положеннями законів «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, «Про Вищу Раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII.

Визначальним моментом при вирішенні питання дотримання законодавцем *принципу процесуальної можливості здійснення переслідування* при криміналізації тієї чи іншої поведінки виступатиме з'ясування реальних можливостей правозастосувача у частині виконання ним функціональних обов'язків та закріплення усіх ознак складу кримінального правопорушення у процесуальних документах.

Чинний КПК України не дає нормативного розуміння категорії «кримінальне переслідування», проте контекстно аналізованого принципу його слід розглядати саме у вузькому, а не широкому значенні – як «ключовий напрям процесуальної діяльності, якому властиві спеціальна роль і призначення сторін: з одного боку, сторони звинувачення, з іншого – сторони захисту, суб'єктів, учасників кримінального судочинства щодо використання в кримінальному процесі на досудових стадіях негласної оперативної інформації, проведення слідчих (розшукових) дій, за якими встановлюються обставини злочину, особи, яка вчинила злочин» [4, с.57], що є тотожним поняттю «провадження у кримінальній справі».

Тривалий час існування норми ст.376 КК України у структурі Розділу XVIII КК «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», а також відповідна робота органів кримінальної юстиції у напрямку протидії означеного делікту в цілому підтверджують дотримання законодавцем аналізованого принципу при криміналізації даного різновиду поведінки.

Проте повністю із твердженням про дотримання цього принципу ми погодитися не можемо, з огляду на наявність таких чинників: по-перше, критично незначний (у порівнянні із кількістю заяв про втручання в судову діяльність, отриманих від альтернативних джерел) масив випадків, які потрапили до сфери уваги органів кримінальної юстиції та не тільки поповнили статистику облікованих кримінальних правопорушень, але й були ефективно розслідувані та завершені прийняттям остаточного судового рішення; по-друге, частотою та якістю змін до норми ст.376 КК – зміни до цієї статті були тричі внесені законодавцем, причому Закон № 721-VII від 16.01.2014 р., яким було внесено зміни, втратив чинність уже 28.01.2014 р. Зазначене свідчить про складність доказування у даній категорії справ, що неостанньою чергою викликане законодавчою конструкцією норми (*неодноразово зміненою. – В. П.*), і, першочергово – доказуванням суб'єктивної сторони складу злочину та мети.

Принцип визначеності та єдності термінології вимагає здійснення криміналізації будь-якого суспільно-небезпечного діяння із використанням уже усталеного категоріального апарату, який є єдиний як для Загальної, так і Особливої частини кодексу. Використання у конструкції кримінально-правової норми неконкретизованих термінів чи оціночних суджень безперечно що призведе до складнощів у ході кримінально-правової кваліфікації.

Аналіз кримінально-правової заборони втручання в діяльність судових органів дає можливість стверджувати, що вказаний принцип законодавцем витримано не повністю.

Законодавець допустив системну суперечливість при формулюванні забороненої поведінки, використавши термін «втручання», який по різному визначається у КК, що навряд чи можна визнати усталеною практикою. До прикладу, термін втручання відомий також ст.157 КК як синонім перешкоджання здійсненню виборчого права, у ряді статей під втручанням в діяльність відповідного суб'єкта закон пропонує розуміти вплив (ст. ст. 343, 344 КК) або вчинення перешкод у будь-якій формі (ст.397 КК).

Одним із суб'єктивних елементів складу втручання в діяльність судових органів кодекс називає мету злочинця – добитися винесення суддею неправосудного рішення. У рішенні Конституційного Суду України від 11.06.2020 р. № 7-р/2020 (*контекстно з'ясування конституційності ст. 375 КК. – В. П.*) зазначено, що нормою ст.375 КК не встановлено критеріїв, за якими можна визначити, який вирок, рішення, ухвала або постанова судді (суддів) є «неправосудними», а також не розкрито змісту сполучення слів «завідомо неправосудний», що уможливорює неоднозначне розуміння складу злочину, кваліфікацію якого здійснено за цією нормою. Формулювання диспозиції ст. 375 Кодексу допускає можливість зловживання нею при вчиненні органами досудового розслідування дій, що мають наслідком притягнення до кримінальної відповідальності судді лише за факт постановлення ним судового рішення, яке, за суб'єктивним розумінням слідчого, прокурора або будь-якої іншої особи, є «неправосудним» (зокрема, у разі незгоди з цим рішенням). Також вказано, що Конституція України не наділяє інші органи державної влади повноваженнями щодо перевірки судового рішення в позасудовому порядку та оцінки його як «неправосудного» [7].

Зауваження аналогічного змісту цілком обґрунтовано та логічно повинні бути адресовані і ст.376 КК. На думку Д. О. Балобанової, з якою ми є солідарними, якщо тлумачення змісту чи значення терміна, який міститься у нормативно-правовому акті, може виявитися складним для його адресату, то такому терміну доцільно надати легальне визначення, навіть якщо це призведе до збільшення тексту [2, с.147]. Норма ст.376 КК повинна бути доповненою законодавцем дефініцією, яка б розкривала параметри і зміст категорії «неправосудне рішення».

Принцип відсутності прогалів у законодавстві та ненадмірності заборони полягає у визначенні впливу кримінально-правової заборони на змістовну повноту правової системи [9, с.68] й криміналізація та подальше збереження відповідальності за втручання в діяльність судових органів є обґрунтованим та соціально обумовленим рішенням законодавця, на фоні існуючої ситуації, коли протидія аналізованим формам протиправної поведінки засобами впливу менш жорсткого характеру чи його обмеження лише запобіжними засобами є неможливим. Норма ст.376 КК не створює невинуватеної колізії чи конкуренції з іншими нормами (ст. 377-379 КК) чи проявів дубляжу, порушуючи тим самим принцип недопущення надмірної кримінально-правової заборони.

Висновки. Криміналізація та подальше збереження відповідальності за втручання в діяльність судових органів відповідає суспільної свідомості й потребам громадянськості у незалежності суддів при здійсненні правосуддя. Населення держави, будучи очевидцями відсутності позитивних наслідків упродовж проведення чисельних етапів судової реформи, адресує до органів державної влади вимогу вжиття дієвих заходів впливу, у тому числі, й найбільш суворих – кримінально-правових. Аналіз принципів криміналізації випадків втручання в діяльність судових органів додатково підтверджує доцільність закріплення та подальшого існування на сучасному етапі відповідної заборони. Проте не у всіх випадках ці принципи виявилися витриманими повністю

(процесуальної можливості здійснення переслідування, визначеності та єдності термінології), що потребує відповідної законодавчої корекції ст. 376 КК.

Список використаних джерел

1. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення: монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 358 с.
2. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. №47. С.145-148.
3. Баулін Ю. В. Принципи кримінальної відповідальності за сучасним кримінальним правом України (методологічний підхід до визначення). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2013. С. 23-27.
4. Горбачевський В. Я. Кримінальне переслідування як функція кримінального процесу. *Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. №4. С.47-59.
5. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2020-2022 рр.). Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 02.05.2023).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11.06.2020 р. № 7-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text> (дата звернення: 11.08.2023).
8. Шевченко С. В. Місце принципу пропорційності у системі принципів криміналізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) Ч. 3. С. 74-82.
9. Цховребов А. О. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. 226 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/k2/auto/5/3.pdf> (дата звернення: 15.08.2023).

References

1. Balobanova, D. O. (2020). *Dynamika kryminalnoho prava: doktrynalni polozhennia* [Dynamics of criminal law: doctrinal provisions]. Odesa: Feniks. (in Ukrainian)
2. Balobanova, D. O. (2009). *Zahalni zasady teorii kryminalizatsii* [General principles of the theory of criminalization]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 47, 145-148. (in Ukrainian)
3. Baulin, Yu. V. (2013). *Pryntsypy kryminalnoi vidpovidalnosti za suchasnym kryminalnym pravom Ukrainy (metodolohichniy pidkhid do vyznachennia)* [Principles of criminal responsibility according to modern criminal law of Ukraine (methodological approach to definition)]. *Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 10-11 zhovt. 2013 r. (pp. 23-27). Kh.: Pravo. (in Ukrainian)
4. Horbachevskyi, V. Ya. (2014) *Kryminalne peresliduvannya yak funktsiia kryminalnoho protsesu* [Criminal prosecution as a function of the criminal process]. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoi akademii unutrishnikh sprav*, 4, 47-59. (in Ukrainian)
5. On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021-2023: Decree of the President of Ukraine (2021, June 06) № 231/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (data zvernennia: 10.08.2023). (in Ukrainian)
6. About registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation (2020-2022). Office of the Prosecutor General. Available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni->

pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (data zvernennia: 02.05.2023). (in Ukrainian)

7. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 55 People's Deputies of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Article 375 of the Criminal Code of Ukraine dated June 11, 2020 No. 7-p/2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text> (data zvernennia: 11.08.2023). (in Ukrainian)

8. Shevchenko, S. V. (2020). Mistse pryntsyphu proporsiiinosti u systemi pryntsyypiv kryminalizatsii [The place of the principle of proportionality in the system of principles of criminalization]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*. Vol 31 (70), 3, 74-82. (in Ukrainian)

9. Tskhovrebov, A. O. (2017). *Criminal liability for interference in the activities of a law enforcement officer*: Phd diss. Dnipro. Available at: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/k2/auto/5/3.pdf> (data zvernennia: 15.08.2023). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 16.08.2023

прийнята до друку 06.09.2023

The article: is received 16.08.2023

is accepted 06.09.2023

Бібліографія: Пулик В. М. До питання принципів криміналізації втручання в діяльність судових органів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 155-161. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.155-161>

УДК 343.6[341.4+343.2(477)]

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.162-168>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Репецький Сергій Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління
Університету Короля Данила,

вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: repetskyi.serhii@ukd.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0683-659X>

Мета. Метою роботи є дослідження проблем відповідальності за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві, формулювання пропозицій щодо імплементації міжнародних норм у цій сфері в національне кримінальне законодавство, а також окреслення позитивних змін та недоліків в наслідок здійснення таких нововведень. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз і узагальнення наявного науково-теоретичного, законодавчого матеріалу та формулювання відповідних висновків. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: порівняльно-правовий, логіко-граматичний, системно-структурний, моделювання. **Результати.** В процесі дослідження визнано, що в чинному кримінальному законодавстві України відсутня єдина кримінально-правова норма, яка би передбачала відповідальність за злочини проти людяності. Здебільшого, кримінальні правопорушення у цій сфері закріплені в різних розділах Кримінального кодексу України, що не в повній мірі відображає всю суспільну небезпеку даних діянь. Особливо це стало помітним після повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої держави. У зв'язку з цим, виникла потреба в законодавчому закріпленні злочинів проти людяності в розділі XX Особливої частини Кримінального кодексу України з метою ефективної протидії вчиненню кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також справедливому покаранню за злочинні діяння російських військових на території України на рівні національного законодавства. **Наукова новизна.** В процесі дослідження визначено низку прогресивних положень щодо діянь, пов'язаних з посяганнями на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, які в подальшому можна врахувати для законодавчих ініціатив щодо кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у цій сфері. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності при подальшому вдосконаленні національного кримінального законодавства щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також у навчальному процесі під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Міжнародне кримінальне право», «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» та «Кримінальне право України. Особлива частина».

Ключові слова: злочини проти людяності, кримінальні правопорушення проти миру, насильницьке зникнення, напад, імплементація.

Serhii Repetskyi

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration at
the King Danylo University,

35 Konovalets street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

e-mail: repetskyi.serhii@ukd.edu.ua

RESPONSIBILITY FOR CRIMES AGAINST HUMANITY IN INTERNATIONAL AND NATIONAL CRIMINAL LEGISLATION

Purpose. The purpose of the article is to analyze the problems of responsibility for crimes against humanity in international and national criminal legislation, proposals for the implementation of international norms in the national criminal legislation, as well as determination of positive and negative changes as a result of such implementation innovations. **Methodology.** The methodology includes a complex analysis and generalization of available scientific and theoretical, legislative material and formulation of relevant conclusions. Such methods of scientific knowledge during the research were used: comparative legal, logical-grammatical, system-structural, modeling. **Results:** It was recognized, that in the modern criminal legislation of Ukraine lacks the only criminal-legal norm that would provided responsibility for crimes against humanity. Mostly, crimes in this area are fixed in

different parts of the Criminal Code of Ukraine, which does not fully reflect everything social danger of these acts. In this connection, there was a need for a legislative enshrinement crimes against humanity in chapter XX of the Special part of the Criminal Code of Ukraine, with the aim of effectively countering the commission of criminal offenses against peace, human and international security law and order, as well as fair punishment for criminal acts of the Russian military on the territory of Ukraine at the national level legislation. **Scientific novelty.** According to the results of the study, it was recognized such progressive provisions regarding actions related to encroachments on peace and security humanity and the international legal order, which can be taken into account in the future for legislative initiatives on criminal liability for criminal offenses in this area. **Practical significance.** The research results can be used in law-making activities by improvement of the national criminal legislation on criminal offenses against peace, security of humanity and the international legal order, as well as in the educational process during the teaching and studying of the academic disciplines «International criminal law», «Actual problems of criminal law and process» and «Criminal law of Ukraine. A Special part».

Key words: crimes against humanity, criminal offenses against peace, enforced disappearance, attack, implementation.

Постановка проблеми. З початку широкомасштабного вторгнення Російської федерації на територію України, російськими військовими було вчинено та надалі вчиняються масові вбивства мирного населення, викрадення представників органів місцевого самоврядування, катування полонених та цивільних осіб, згвалтування, авіа удари по цивільним об'єктам інфраструктури, тощо. Так, станом на 27 листопада 2023 року зареєстровано 114 105 тисяч кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [8], що вказує на грубе порушення норм міжнародного гуманітарного права, насамперед, положень Женевських конвенцій та Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду.

Варто відмітити, що зазначені положення знайшли своє відображення в Розділ XX Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Однак, це стосується, насамперед, таких злочинів, як злочин агресії, геноцид та воєнні злочини, тоді, як злочини проти людяності закріплені в різних розділах цього кодексу, що не в повній мірі відображає всю суспільну небезпеку їх.

Наведене свідчить, що російсько-українська війна стала серйозним викликом як для міжнародного кримінального права, так і для чинного національного кримінального законодавства. За таких умов, назріла потреба в змістовному аналізі зазначених правових норм, а питання імплементації злочинів проти людяності в національне кримінальне законодавство стало вкрай необхідним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем відповідальності за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві здійснювало чимало вітчизняних вчених (А.В. Андрушко, І.І. Бойко, М.О. Баймуратов, Ю.А. Войтенко, М.М. Гнатовський, М.Г. Корабель, М.П. Куцевич, О.К. Марін, О.О. Скрильник, О.В. Столярський, Б.А. Футей та інші), чії праці стали теоретичним підґрунтям даного дослідження. Однак, чимало питань даної проблематики в теоретичному та прикладному значенні залишаються не дослідженими взагалі або недосконало дослідженими через інші правові реалії.

Постановка завдання. Дослідити проблеми відповідальності за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві, встановити особливості кримінально-правових норм, якими передбачена відповідальність за вказані кримінальні правопорушення, а також сформулювати авторські висновки та пропозиції щодо імплементації цих норм до Розділу XX КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш повним нормативним джерелом на сьогодні, в якому наведені міжнародні злочини, є Римський Статут

Міжнародного Кримінального Суду 1998 року, який набув чинності 01 липня 2002 року. Зокрема, в його ст. 5 вказано, що юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, а саме: злочином геноциду, злочинами проти людяності, війсьними злочинами та злочином агресії [9].

Так, у ст. 6 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду окреслені діяння «геноциду», які вчиняються з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку; у ч. 2 ст. 8 наведені «війнні злочини», які для цілей цього Статуту означають, зокрема, грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; у ст. 8 bis визначений «злочин агресії», який означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй (вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави або її частини, бомбардування збройними силами держави території іншої держави, блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави, тощо) [9].

Водночас, у ч. 1 ст. 7 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду йдеться про «злочини проти людяності», до яких віднесені будь-які діяння, вчинені в рамках свідомого широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення, зокрема: а) вбивство; б) винищення; с) оборнення в рабство; d) депортація або насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; f) катування; g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; i) насильницьке зникнення осіб; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю. Окрім того, в ч. 2 цієї статті наведено тлумачення цих діянь, зокрема: нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення; винищення; оборнення в рабство; депортації або насильницького переміщення населення; катування; примусової вагітності; переслідування; злочину апартеїду; насильницького зникнення осіб [9].

В національному кримінальному законодавстві положення Женевських конвенцій та Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду знайшли своє відображення в розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу України, де злочин агресії, зокрема, закріплено в статтях 436 «Пропаганда війни», 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» та 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»;

злочин геноциду – в ст. 442 «Геноцид»; воєнні злочини – в ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни. Натомість, злочинів проти людяності в чинному Кримінальному кодексі України не має, хоча відповідальність за них передбачена в різних розділах цього кодексу (наприклад, ст. 115 «Умисне вбивство», ст. 127 «Катування», ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», ст. 146-1 «Насильницьке зникнення», ст. 149 «Торгівля людьми», ст. 152 «Зґвалтування», тощо) [3].

Відсутність в чинному Кримінальному кодексі України кримінально-правової норми, яка б передбачала відповідальність за злочини проти людяності, спонукала органи влади до законодавчих ініціатив щодо врегулювання цієї проблеми.

Так, з метою забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (злочин геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів, 20 травня 2021 року Верховна Рада України прийняла законопроект № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Ним, з поміж іншого, передбачено доповнення Кримінального кодексу України ст. 442-1 «Злочини проти людяності», де перелік діянь повною мірою, з дотриманням національної юридичної техніки, передбачає зміст ч. 1 статті 7 Римського Статуту, положення якої у сучасному міжнародному праві розглядається як еталон з точки зору нормативної характеристики цього злочину за міжнародним правом [6].

Дещо згодом, 14 квітня 2022 року у парламенті був зареєстрований та 06 вересня 2022 року включений у порядок денний законопроект № 7290 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України», поданий Кабінетом Міністрів України, який також спрямований на імплементацію у кримінальне законодавство України положень Міжнародного кримінального права, зокрема і злочинів проти людяності. Варто зауважити, що стаття 442-1 цього законопроекту ідентична статті 442-1 законопроекту № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» [7].

Дійсно, обидва законопроекти визначають, що злочином проти людяності вважатиметься умисне вчинення (заподіяння) в межах усвідомленого широкомасштабного нападу або систематичних нападів на цивільне населення: переслідування; депортації населення; насильницького переміщення населення; зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; оборнення в рабство або торгівлі людьми; насильницького зникнення; незаконного позбавлення волі; катування; середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження. Водночас, у законопроектах наведено визначення переслідування, депортації населення, насильницького переміщення населення, нападу, насильницького зникнення, апартеїду, винищення, катування [6, 7].

Безумовно, зазначені законопроекти містять прогресивні положення щодо боротьби зі злочинами проти людяності та є кроком вперед у цій сфері, проте на даний час залишається ще багато питань, які потребують уточнення та подальшого аналізу.

Приміром, Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду та наведені законопроекти визначають обов'язкову умову злочинів проти людяності – вчинення їх в

рамках свідомого широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення. Проте, якщо поняття «нападу» в тій чи іншій мірі розкрито як в Римському Статуті, так і в законопроектах № 2689 і № 7290, то визначення таких ознак, як «широкомасштабний» та «систематичний» не містить жодних з аналізованих документів.

Варто наголосити, також, на неоднозначному трактуванні поняття «нападу» в Римському Статуті та вказаних законопроектах. Зокрема, в Римському Статуті під «нападом, спрямованим проти будь-якого цивільного населення» розуміється лінія поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики [9], тоді як в законопроекті № 2689 під «нападом на цивільне населення» слід розуміти вчинення будь-якого з діянь (переслідування; депортації населення; насильницького переміщення населення; згвалтування, сексуальної експлуатації, тощо) проти цивільного населення на виконання або на підтримку політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу [6].

В цьому аспекті слушною є думка професора А.В. Андрушка, який дійшов до висновку, що визначення нападу на цивільне населення, надане вітчизняним законодавцем, є недосконалим, адже Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду виходить з того, що напад має бути лінією поведінки, що включає вчинення актів, зазначених у вказаній статті, проти будь-яких цивільних осіб. Таку позицію вчений обґрунтував з посиланням на спеціальну літературу, в якій підкреслено, що одиничний акт, спрямований проти цивільного населення, не формує напад у розумінні ст. 7 Римського Статуту, а вимога щодо широкомасштабності або систематичності застосовна якраз до нападів, а не до одиничних актів [1, с. 175].

Заслуговує на увагу й той факт, що розбіжності щодо злочинів проти людяності існують і в самих міжнародно-правових актах. Так, «насильницьке зникнення» у Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду наведене як «арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу» [9], тоді як у Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень йдеться про «арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону» [5].

Наведене свідчить про суттєві розбіжності в трактуванні зазначених діянь, що в подальшому може призвести до проблем при впровадженні міжнародно-правових актів у сфері протидії злочинам проти людяності в національне кримінальне законодавство.

На завершення, варто наголосити на тому, що низка науковців ставлять під сумнів доцільність імплементації норм міжнародного кримінального права у вигляді окремої кримінально-правової норми в національне кримінальне законодавство. Зокрема, доцент О.К. Марін вважає, що найкращим виходом є негайна ратифікація Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду та розробка й прийняття закону про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини (чи злочини за міжнародним правом). Реалізація цього рішення, на його погляд, забезпечить належну імплементацію норм міжнародного

кримінального права в національне законодавство без створення випадів надмірної конкуренції кримінально-правових норм шляхом цивілізованого колізійного врегулювання [4, с. 273].

На наше переконання, такий підхід не дасть змогу в повній мірі відобразити специфічну правову природу злочинів проти людяності та не дозволить забезпечити незастосування строків давності за вказані діяння, а також передбачити за їх вчинення більш суворі покарання.

Тому, варто погодитися з думкою Марії Корабель, яка зауважила, що питання законодавчого закріплення злочинів проти людяності має бути врегульовано на законодавчому рівні в найближчий час, оскільки відсутність складів кримінального правопорушення унеможливує притягнення до кримінальної відповідальності за діяння російських військових на території України на рівні національного законодавства [2, с. 66].

Висновки. Національна кримінально-правова політика протидії злочинам проти миру та міжнародної безпеки потребує вироблення ефективних методів, способів і засобів. Деталізація складу злочинів проти людяності та чітке регламентування їх в Кримінальному кодексі України є вкрай необхідним для забезпечення принципу невідворотності покарання, притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні цих злочинів, а також виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Андрушко А. В. Проблемні питання імплементації норм міжнародного права про відповідальність за злочини проти людяності. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 173-175.
2. Корабель М. Г. Актуальні питання кваліфікації злочинів проти людяності в умовах війни Російської федерації проти України. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану*: тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста, 6 жовтня 2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 65-67.
3. Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 24.11.2023).
4. Марин О. К. Проблеми імплементації норм міжнародного кримінального права в законодавство України. *Кримінологічні дослідження* : збірник наук. праць. Івано-Франківськ-Кропивницький: РВВ ДонДУВС. 2023. Вип. 13. С. 261-276.
5. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 20.11.2023).
6. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права від 27.12.2019 № 2689. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення 07.11.2023).
7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України від 15.04.2022 № 7290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449> (дата звернення 07.11.2023).
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 27.11.2023).
9. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 05.11.2023).

References

1. Andrushko, A. V. (2022). Problemni pytannia implementatsii norm mizhnarodnoho prava pro vidpovidalnist za zlochynty proty liudianosti [Problematic issues of implementation of norms of

international law on responsibility for crimes against humanity]. *Prava liudyny ta publichne vriadiuvannia v suchasnykh umovakh*: Materialy V Mizhnarodnoho pravnychoho forumu (pp. 173–175). Chernivtsi: Tekhnodruk. (in Ukrainian)

2. Korabel, M. G. (2022). Aktualni pytannia kvalifikatsii zlochyniv proty liudianosti v umovakh viiny Rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Current issues of the qualification of crimes against humanity in the conditions of the war of the Russian Federation against Ukraine]. *Vyklyky pravnychoi profesii v umovakh voiennoho stanu*: tezy dopovidei ta naukovykh povidomlen uchasnykiv kruhloho stolu prysviachenoho do Dnia yurysta (pp. 65–67). Kharkiv : KhNPU imeni H.S. Skovorody. (in Ukrainian)

3. Criminal Code of Ukraine. Code of Ukraine, Law, Code (2001, April 5) № 2341-III. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed November 24, 2023). (in Ukrainian)

4. Maryn, O. K. (2023). Problemy implementatsii norm mizhnarodnoho kryminalnoho prava v zakonodavstvo Ukrainy [Problems of implementation of norms of international criminal law in the legislation of Ukraine]. *Kryminolohichni doslidzhennia*: zbirnyk nauk. prats (pp. 261–276). Ivano-Frankivsk-Kropyvnytskyi: RVV DonDUVS. (in Ukrainian)

5. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance of 20.12.2006 Available from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (accessed November 20, 2023) (in Ukrainian)

6. Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Implementation of International Criminal and Humanitarian Law (2019, December 27) No. 2689. Available from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (accessed November 07, 2023). (in Ukrainian)

7. Draft Law on Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine (2022, April 15). Available from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449> (accessed November 07, 2023). (in Ukrainian)

8. About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. General Prosecutor of Ukraine. Available from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed November 27, 2023). (in Ukrainian)

9. Rome Statute of the International Criminal Court (1998, July 17). Available from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (accessed November 05, 2023). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 19.10.2023

прийнята до друку 09.11.2023

The article: is received 19.10.2023

is accepted 09.11.2023

Бібліографія: Репецький С. П. Відповідальність за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 162-168. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.162-168>

УДК 343.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.169-175>

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Рудь Даріна Олексіївна,
аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки і права Класичного приватного університету,
вул. Жуковського, 70Б, м. Запоріжжя, Україна, 69002
e-mail: rud.darina@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7804-5378>

Мета. Метою роботи є підкреслити роль правоохоронних органів демократичної держави у підтримці правопорядку та вдосконалити концепцію та перелік правоохоронних органів. **Методика.** Методика включає всебічний аналіз і узагальнення наявних наукових і теоретичних матеріалів і формулювань з відповідних висновків і пропозицій, під час роботи використовувалися такі **методи** наукового пізнання: термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати.** В процесі дослідження визначено, що правоохоронні органи – це державні органи, які діють у системі органів державної влади і виконують службові функції відповідно до вимог законодавства у різних сферах діяльності в межах і поза межами держави, відповідно до своїх повноважень та з дотриманням встановлених законом правил і процедур, з метою захисту та забезпечення прав і свобод громадян, законності та правопорядку. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що сучасна правова наука приділяє велику увагу діяльності правоохоронним органам та процесу реформування правоохоронної систем. Проте на теоретичному рівні в науковому середовищі наразі немає єдиної думки щодо поняття «правоохоронні органи», критеріїв віднесення того чи іншого органу до правоохоронних, його інститутів, видів, а також законодавчого визначення правоохоронних органів. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використано в теоретико-правовій діяльності та закріплено на законодавчому рівні, поняття «правоохоронних органів» можна закріпити в окремому нормативно правовому акті або у законодавстві про окремий правоохоронний орган України.

Ключові слова: правоохоронні органи, державні органи, правоохоронні органи України, працівник правоохоронного органу, правоохоронна діяльність, система правоохоронних органів.

D.Rud
graduate student of the Department of Criminal Law, Process and Forensics
Institute of Economics and Law of the Classical Private University,
Zhukovsky Street, 70B, Zaporizhzhia, Ukraine, 69002
e-mail: rud.darina@gmail.com

LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE: THE MODERN CONCEPT OF THE DEFINITION OF THE TERM

Purpose. The purpose of the work is to emphasize the role of law enforcement agencies of a democratic state in maintaining law and order and to improve the concept and list of law enforcement agencies. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of available scientific and theoretical materials and formulations from relevant conclusions and proposals. The following **methods** of scientific knowledge were used during the work: terminological, logical-semantic, functional, systemic-structural, logical-normative. **Results.** In the research process, it was determined that law enforcement bodies are state bodies that operate in the system of state authorities and perform official functions in accordance with the requirements of legislation in various spheres of activity within and outside the state, in accordance with their powers and in compliance with the rules established by law and procedures, in order to protect and ensure the rights and freedoms of citizens, legality and law and order. **Originality.** In the process of research, it was established that modern legal science pays great attention to the activities of law enforcement agencies and the process of reforming law enforcement systems. However, at the theoretical level, there is currently no unified opinion in the scientific community regarding the concept of "law enforcement agencies", the criteria for classifying a particular agency as law enforcement, its institutions, types, as well as the legislative definition of law enforcement agencies. **Practical significance.**

The results of the research can be used in theoretical and legal activities and fixed at the legislative level, the concept of "law enforcement agencies" can be fixed in a separate normative legal act or in the legislation on a separate law enforcement agency of Ukraine.

Key words: *law enforcement agencies, state agencies, law enforcement agencies of Ukraine, law enforcement agency employee, law enforcement activity, system of law enforcement agencies.*

Постановка проблеми. Термін «правоохоронний орган» останніми роками часто використовується в Україні як науковий, професійний та повсякденний термін. Це поняття зустрічається в багатьох законах та інших нормативно-правових актах, але знайти його чітке визначення або вичерпний перелік усіх правоохоронних органів практично неможливо. Серед науковців та юристів-практиків також немає консенсусу з цього питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню діяльності правоохоронних органів займалися такі вітчизняні науковці та практики, як В. М. Гірич, Р. А. Калюжний, В. В. Коваленко, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, В. В. Нагорна, В.Я.Тацій та П. І. Хамула.

Однак, незважаючи на високий інтерес до теми та велику кількість наукових публікацій з даної проблематики, більшість важливих питань залишаються невирішеними та дискусійними. Передусім це пов'язано з відсутністю чіткого та однозначного тлумачення терміну «правоохоронні органи» та суміжних категорій, що призводить до нечітких, а подекуди й суперечливих правових визначень цих понять.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є правовий аналіз визначення терміну «правоохоронний орган» у законодавчих актах, юридичній літературі та наукових публікаціях, а також визначення основних правових критеріїв для віднесення тієї чи іншої організації до правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні всі громадяни України, та й взагалі всі державні та недержавні організації, зобов'язані не лише беззастережно дотримуватися норм і вимог закону, а й глибше розуміти власну роль і відповідальність у суспільстві.

Ми усвідомлюємо, що багато ситуацій у суспільному та правовому житті мають регулюватися з точки зору та на основі моральних, духовних та загальнолюдських цінностей. Правоохоронна діяльність є однією з основних сфер життєдіяльності держави і суспільства, і в складних бойових умовах ми повинні забезпечити дотримання законності та правопорядку, спираючись на цінності та правові засади українського суспільства [1, с. 90].

Саме тому більшість країн світу працюють над удосконаленням організації правоохоронних органів. Як показує досвід, це не гарантує створення належних умов для охорони і захисту від протиправних порушень та їх подальшого поновлення. Якісна та злагоджена робота державних органів, створених для досягнення цієї мети, має гарантувати реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина [2, с. 167].

Водночас, ні серед науковців, ні в чинному законодавстві України немає консенсусу щодо того, які організації є правоохоронними органами. Аналіз законодавства свідчить про те, що поняття «правоохоронний орган» не має належного визначення. Перелік правоохоронних органів також не є чітко визначеним.

Це призводить до різного розуміння цього поняття, суперечок щодо того, чи є певні державні органи правоохоронними, чи ні, а також до відсутності єдиної судової практики застосування положень законодавства про правоохоронні органи. У цьому контексті важливо дослідити питання визначення поняття та переліку правоохоронних органів.

Поняття «правоохоронні органи» закріплене на конституційному рівні. Так, відповідно до ч. 3 ст. 17 Основного Закону, забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. З цього випливає спрямованість діяльності правоохоронних органів на забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України [3, с. 185].

Як справедливо зазначав В. Я. Тацій, «поняття «правоохоронні органи» є одним з найбільш неоднозначних в українській судовій практиці, внутрішньо суперечливим та надмірно широким за обсягом» [4, с. 3]. У загальному розумінні до правоохоронних органів належать майже всі державні органи, які виконують правоохоронні функції або здійснюють правоохоронну діяльність на постійній чи тимчасовій основі. Залежно від специфіки такої діяльності, за оцінками деяких науковців, у нашій країні наразі налічується до вісімдесяти організацій, які можна вважати правоохоронними органами.

У науковій літературі можна знайти різні визначення та тлумачення поняття «правоохоронні органи», а також пов'язаних з ним термінів «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні функції». Автор зазначає, що «при широкому тлумаченні правоохоронних функцій до правоохоронних органів відносяться практично всі адміністративні органи, які займаються виконанням правоохоронних функцій, тобто певним видом правоохоронної діяльності» [4, с. 4].

Як ми зазначали, що між науковцями та юридичними практиками не має консенсусу, щодо поняття «правоохоронних органів» тому, деякі вчені вважають, що під правоохоронною діяльністю розуміється лише діяльність органів державної влади у сфері боротьби зі злочинністю. Інша група науковців вважає, що правоохоронна діяльність включає в себе не лише боротьбу зі злочинністю, а й боротьбу з іншими правопорушеннями. Остання група науковців стверджує, що правоохоронна діяльність включає також діяльність, спрямовану на підтримання громадського порядку, наприклад, патрулювання, підтримання правопорядку під час проведення масових заходів [5, с. 31-32].

Так, В. І. Литвиненко запропонував авторське визначення правоохоронних органів як збірного поняття, що об'єднує різні групи державних органів, «призначених для захисту прав і законних інтересів особистості, суспільства і держави за характером своїх юридичних повноважень у правоохоронних органах або здійснюють правоохоронні функції в поєднанні з іншими функціями» [6, 419].

Ми погоджуємося з науковцями, які вважають, що до повноважень правоохоронних органів має належати охорона та захист прав і свобод людини і громадянина, суспільства та держави.

Отже на нашу думку правоохоронні органи – це державні установи, які функціонують у системі публічної влади з метою забезпечення додержання законів, правопорядку та безпеки громадян. Вони виконують різноманітні завдання, такі як розслідування злочинів, забезпечення громадської безпеки, здійснення нагляду за виконанням законів, ініціювання та проведення судових процесів, а також інші дії, спрямовані на захист прав і свобод громадян у межах встановленого законодавства.

Якщо розглядати це поняття з точки зору законодавства України, то в різних Законах України зазначено хто відноситься до правоохоронних органів (в залежності від закону, що регулює діяльність того чи іншого правоохоронного органу). Наприклад Законом України «Про національну безпеку України» п. 17 ч.1 с.1 визначення «сили безпеки - правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального

призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України». Та частиною 2 статті 12 цього ж Закону зазначено, що до сили безпеки віднесено та входять наступні органи: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [7].

Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» визначено ч. 1 ст. 2 що до правоохоронних органів відносяться – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [8].

В свою чергу Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 30 серпня 2023 року по справі № 633/195/17, вирішуючи виключну правову проблему, наголосила, що критеріями віднесення органів державної влади до правоохоронних є інституційно-функціональні ознаки, що визначають правовий статус такого органу в системі органів державної влади [9].

Велика Палата Верховного Суду зазначила, що Кримінальний кодекс України не розмежовує поняття «працівник правоохоронного органу» та «працівник ДСНС», а тому положення ч. 2 ст. 365 КК України застосовуються до визначення дій працівників ДСНС як працівників правоохоронного органу.

Так, відносячи той чи інший державний орган до правоохоронних органів, слід звертати увагу на його визначення у спеціальному нормативно-правовому акті, що визначає правовий статус органу та повноваження, які він здійснює.

Ознаками правоохоронних органів є те, що вони перебувають у трудових або службових відносинах з правоохоронними органами та за характером своєї діяльності виконують правоохоронні завдання.

ДСНС як центральний орган виконавчої влади реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, а працівники ДСНС виконують правоохоронні функції відповідно до їх правового статусу, визначеного законом [9].

Аналізуючи практику, доходимо висновку, що до правоохоронних органів можна віднести працівників ДСНС (так як вони виконують правоохоронну функцію в частині пожежної та техногенної безпеки).

Питання взаємодії держави та правоохоронних органів під час воєнного стану є важливим для імплементації українського законодавства. Як зазначає представник Консультативної місії Європейського Союзу (КМЕС) в Україні, разом з членами Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

вони здійснили навчальний візит до міста Кропивницький Кіровоградської області, де зіткнулися з конкретними реаліями забезпечення правопорядку під час російської окупації [10]. Цей навчальний візит ще раз підтвердив важливість взаємодії Верховної Ради України з представниками місцевої влади в процесі парламентського контролю за законодавством. Для членів делегації було дуже важливо зрозуміти виклики, з якими стикаються правоохоронні органи на місцях, щоб перенести ці висновки у власну роботу.

Офісом Ради Європи в Україні запроваджено проєкт, який має назву «Посилення правоохоронних органів України під час війни та у повоєнний період» в період з 1 січня 2023 року – 31 грудня 2024 року. Метою цього проєкту є підтримка українських правоохоронних органів у створенні необхідних передумов для кращого впровадження стандартів та застосування практик, що посилюють ефективність розслідувань порушень прав людини, у тому числі в умовах війни, що триває [11].

Від цієї програми очікують, що правоохоронні органи приведуть свою нормативно-правову, інституційну, стратегічну та практичну базу у відповідність до стандартів Ради Європи та покращать свою спроможність вирішувати системні проблеми, визначені у відповідних рішеннях ЄСПЛ щодо правоохоронного сектору України; зміцнять свою спроможність ефективно розслідувати порушення прав людини, в тому числі - грубі порушення прав людини, пов'язані з війною, з численними порушеннями міжнародного гуманітарного права, посилять професійну та практичну спроможність правоохоронців запобігати катуванням і жорсткому поводженню й ефективно розслідувати їх тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки: по-перше, ми бачимо, що законодавством України не має чіткого визначення терміну «правоохоронні органи» та згідно Великої палати Верховного суду при визнанні правоохоронних органів варто враховувати інституційно-функціональні ознаки, які визначають правовий статус цього органу в системі органів державної влади.

По-друге, правоохоронні органи в основному відносяться до установ, перелічених у ст. 2 Закону України № 3781-XII, але як ми бачимо з практичної точки зору то перелік може бути розширеним.

По-третє, важлива взаємодія між державою, а саме Верховної Ради України з представниками місцевої влади в процесі парламентського контролю за законодавством.

Таким чином, підтримуємо пропозицію визнати «правоохоронні органи» спеціально уповноваженими органами державної влади, здатними здійснювати примусову владу держави на підставах і в порядку, передбачених законом, з метою захисту прав і свобод людини та інтересів суспільства.

Список використаних джерел

1. Романова А. Правоохоронна діяльність і воєнний стан: морально-правові особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : «Юридичні науки». 2022. №3 (35). С. 89–94. URL: <http://doi.org/10.23939/law2022.35.089>
2. Ковалів М. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів у демократичній державі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 166–173. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/997/1/21.pdf>
3. Трагнюк Р. Р. Деякі проблеми визначення поняття правоохоронних органів за законодавством України. *JEL Classification: K49 SECTION "LAW": Право*. 2021. С. 184–188. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4433090>
4. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Загальні проблеми правової науки*. 2012. № 4(71). С. 3–17.

5. Мельник А. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність. Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2002. 576 с.
6. Литвиненко В. І. Поняття і класифікація завдань правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. № 16. С. 418–424.
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. ст. 241.
8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11. ст.50.
9. Постанова Іменні України. Велика палата Верховного суду України від 30.08.2023 № 633/195/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900> (дата звернення 10.10.2023).
10. Підсилення правоохоронної діяльності під час війни: КМЄС та українські депутати відвідали Кіровоградську область. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/strengthening-law-enforcement-during-war-time-euam-and-ukrainian-mps-jointly-visit-kirovohrad-oblast-2/> (дата звернення 10.10.2023).
11. Проєкт Ради Європи «Посилення правоохоронних органів України під час війни та у повоєнний період». URL : [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-ukrainian-law-enforcement-agencies-during-war-and-post-war-period-#{%22190089877%22:\[\]}\]](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-ukrainian-law-enforcement-agencies-during-war-and-post-war-period-#{%22190089877%22:[]}]). (дата звернення 15.10.2023).

References

1. Romanova, A. (2022). Pravookhoronna diialnist i voiennyi stan: moralno-pravovi osoblyvosti [Law enforcement activity and martial law: moral and legal features]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Serii: «Yurydychni nauky»,.3 (35), 89-94. Available at: <http://doi.org/10.23939/law2022.35.089> (in Ukrainian)
2. Kovaliv, M.V. (2018). Administrativno-pravove rehuliuвання diialnosti pravookhoronnykh orhaniv u demokratychnii derzhavi [Administrative and legal regulation of the activities of law enforcement agencies in a democratic state]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 1, 166–173. Available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/997/1/21.pdf> (in Ukrainian)
3. Tragniuk, R.R. (2021). Deiaki problemy vyznachennia poniattia pravookhoronnykh orhaniv za zakonodavstvom Ukrainy [Some problems of defining the concept of law enforcement agencies under the legislation of Ukraine]. *JEL Classification: K49 SECTION "LAW": Law*, 184–188. Available at: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4433090> (in Ukrainian)
4. Tatsii, V. (2012). Poniattia ta systema pravookhoronnykh orhaniv: u konteksti systemnykh zmin do Konstytutsii Ukrainy [Concept and system of law enforcement bodies: in the context of systemic changes to the Constitution of Ukraine]. *Zahalni problemy pravovoï nauky*, 4(71), 3–17. (in Ukrainian)
5. Melnyk, A. I. (2002). *Pravookhoronni orhany ta pravookhoronna diialnist* [Law enforcement agencies and law enforcement activities]. Tutorial. Kyiv : Atikap. (in Ukrainian)
6. Lytvynenko, V. I. (2015). Poniattia i klasyfikatsiia zavdan pravookhoronnykh orhaniv yak subiektiv protyidi koruptsii v Ukraini [Concept and classification of tasks of law enforcement agencies as subjects of anti-corruption in Ukraine]. *Naukovi pratsi NU OYuA*, 16, 418–424. (in Ukrainian)
7. On the national security of Ukraine: Law of Ukraine (2018, June 21) No. 2469-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2018. 31, 241. (in Ukrainian)
8. On state protection of court and law enforcement officials: Law of Ukraine dated 12/23/1993 No. 3781-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 1994. 11, 50. (in Ukrainian)
9. Resolution of the Name of Ukraine. Grand Chamber of the Supreme Court of Ukraine dated 30.08.2023 No. 633/195/17. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900> (access date 10.10.2023) (in Ukrainian)
10. Strengthening of law enforcement activities during the war: the CSCE and Ukrainian deputies visited the Kirovohrad region. Available at: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/strengthening-law-enforcement-during-war-time-euam-and-ukrainian-mps-jointly-visit-kirovohrad-oblast-2/> (access date 10.10.2023). (in Ukrainian)

11. Council of Europe project "Strengthening of law enforcement agencies of Ukraine during the war and in the post-war period". Available at: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-ukrainian-law-enforcement-agencies-during-war-and-post-war-period-#%22190089877%22:\[\]](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-ukrainian-law-enforcement-agencies-during-war-and-post-war-period-#%22190089877%22:[]) (date of application 15.10.2023). (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 13.11.2023
прийнята до друку 03.12.2023
The article: is received 13.11.2023
is accepted 03.12.2023

Бібліографія: Рудь Д. О. Правоохоронні органи України: сучасна концепція визначення поняття. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 169-175. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.169-175>

УДК: 343.791

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.176-183>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фролова Олена Григорівна,

кандидат юридичних наук, професор кафедри правоохоронної та
антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права

імені князя Володимира Великого

ПРАТ "ВНЗ "МАУП"

вул. Фрометівська, 20, Київ, Україна, 03039,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5427-7581>

Метою статті є визначення особливостей імплементації в кримінальне законодавство України законодавства ЄС для забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності. **Методика** включає акцентування автором на базових міжнародно-правових орієнтирах. Одним із основних орієнтирів тут слугує Директива № 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів призначених для застосування людиною від 6 листопада 2001 року. **Результати.** Особливої уваги у статті приділено питанню визначення "меж" кримінально-правової охорони обігу лікарських засобів залежать від тих специфічних вимог Директиви 2001/83/ЄС, які визначають поняття "лікарський засіб" та передбачають обмежене застосування лікарських засобів. Акцентується увага й на інших міжнародно-правових документах. **Наукова новизна.** Автором відзначається, що побудова "національної моделі" кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності має в будь-якому випадку враховувати основні міжнародно-правові стандарти стосовно "предметів" фармацевтичної діяльності та їх окремих різновидів, "супутніх" предметів, що забезпечують "поводження" з фармацевтичною продукцією (зокрема, аксесуарів, документів), невід'ємних складників фармацевтичної продукції (активних речовин та ексципієнтів, частин та матеріалів), видів та різновидів фармацевтичної діяльності, а також державного регулювання фармацевтичної діяльності. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних зі сферою фармацевтичної діяльності.

Ключові слова: імплементація, гармонізація, кримінальне законодавство, обіг лікарських засобів, Директива ЄС, кримінально-правова охорона фармацевтичної діяльності.

Olena Frolova

Candidate of legal science,

*professor of the department of law enforcement and anti-corruption activities of the
Educational and Prince Volodymyr the Great Scientific Institute of Law*

Private joint-stock company

"Higher educational institution "Interregional Academy of Personnel Management"

st. Frometovskaya, 2, Kyiv, Ukraine, 03039,

IMPLEMENTATION OF EU LEGISLATION INTO THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE TO ENSURE CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF PHARMACEUTICAL ACTIVITY

The purpose of the article is to determine the specifics of the implementation of EU legislation into the criminal law of Ukraine to ensure the criminal protection of pharmaceutical activity. **The methodology** includes the author's emphasis on basic international legal guidelines. Directive No. 2001/83/EC of the European Parliament and the Council of the EU on the Community Code on Medicinal Products for Human Use of November 6, 2001 serves as one of the main guidelines here. In the author's opinion, this is important based on the fact that the adopted Law of Ukraine "On Medicinal Products" of July 28, 2022 implemented many provisions of the said Directive, including those that are important for the criminal protection of pharmaceutical activity. The article pays special attention to the issue of determining the "limits" of criminal protection of the circulation of medicinal products, which depend on the specific requirements of Directive 2001/83/EC, which define the concept of "medicinal product" and provide for the limited use of medicinal products, as well as mandatory components circulation of medicinal products (as defined in Article 2 of Directive 2001/83/EC), each of which is related to the

state registration procedure and obtaining the necessary permission. **The results.** Attention is focused on other international legal documents, such as EU Council Directive 85/374/EEC "On the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the member states regarding liability for low-quality products" dated July 25, 1985, which contains an independent general declaratory prescription that the "special liability system" created by this Directive is an effective legal means of protecting consumers of pharmaceutical products. **Scientific novelty.** The author notes that the construction of a "national model" of criminal law protection of pharmaceutical activity must in any case take into account the main international legal standards regarding the "subjects" of pharmaceutical activity and their separate varieties, "accompanying" subjects that ensure the "handling" of pharmaceutical activity products (in particular, accessories, documents), integral components of pharmaceutical products (active substances and excipients, parts and materials), types and varieties of pharmaceutical activity, as well as state regulation of pharmaceutical activity. **Practical significance.** The results of the research can be used in law-making and law-enforcement activities during the investigation of crimes related to the field of pharmaceutical activity.

Key words: implementation, harmonization, criminal legislation, circulation of medicinal products, EU Directive, criminal protection of pharmaceutical activity.

Постановка проблеми. Для з'ясування особливостей гармонізації кримінального законодавства України та ЄС, а також імплементації положень останнього в кримінальне законодавство України слід акцентувати увагу на базові міжнародно-правові орієнтири. Обіг лікарських засобів у ЄС врегульований Директивою № 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів призначених для застосування людиною від 6 листопада 2001 року [1]. Цей документ є правовим орієнтиром для забезпечення правової (у тому числі кримінально-правової) охорони обігу лікарських засобів. У ст. 2 Директиви № 2001/83/ЄС зазначається, що вона: "застосовується до лікарських засобів ... що призначені для введення в обіг у державах-членах та приготовані промисловим способом або вироблені у спосіб, що включає промисловий процес". В Україні був прийнятий Закон України "Про лікарські засоби" від 28 липня 2022 року [2], який імплементував багато положень зазначеної Директиви. У цьому плані важливо підкреслити, що при прийнятті Закону "Про лікарські засоби" від 28 липня 2022 року особлива увага приділялась "усуненню термінологічних неузгодженостей, що містяться у законодавстві України, та адаптування термінології у цій сфері до актів законодавства ЄС" [2]. Окрім того, є ряд інших Директив ЄС, які у тому числі покликані здійснювати кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності.

Постановка завдання. З'ясувати особливості імплементації в кримінальне законодавство України законодавства ЄС для забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Норми КК України, що забезпечують кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності, зокрема, у межах та поза межами обігу лікарських засобів, мають бланкетний характер. Причому періодичних ґрунтовних змін зазнає не лише чинне регулятивне законодавство у галузі фармацевтичної діяльності, але й самі бланкетні кримінально-правові норми. Причина цього полягає передусім у зміні вимог міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються фармацевтичної діяльності, а також у виконанні тих міжнародних зобов'язань, які беруть на себе країни-учасниці цих міжнародних нормативно-правових актів. У цьому плані на загальному рівні потрібно враховувати передусім вимоги норм стосовно наявних в держав обов'язків, які пов'язані з лікарськими засобами [3, с. 47-48] та іншими предметами фармацевтичної діяльності (медичними виробами), а також визначені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права держави тощо [3, с. 47-50; 4, с. 46-50; 5].

Саме прийняття Закону “Про лікарські засоби” від 28 липня 2022 року покликане забезпечити гармонізацію національного законодавства у сфері обігу лікарських засобів із законодавством ЄС та імплементацію відповідних положень останнього в законодавство України [6]. У Висновку Комітету з питань здоров’я нації, медичної допомоги та медичного страхування ВРУ особливо наголошувалось, що названий проект Закону “Про лікарські засоби” є “структурно і змістовно наближеним до Директиви № 2001/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Кодекс Співтовариства відносно лікарських засобів (для застосування людиною)”, зокрема щодо: закріплення і застосування вимог належних практик (GMP, GDP, GCP, GLP, GVP), вимог до досьє, характеристики лікарських засобів, строків та умов прийняття рішення про державну реєстрацію лікарського засобу, зобов’язань власника реєстрації, строк чинності державної реєстрації лікарського засобу та умови її подовження, підстави для відмови у його видачі тощо; особливих вимог та процедур з ліцензування у сфері виробництва та імпорту, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами; правил рекламування лікарських засобів, вільного доступу до незалежних і об’єктивних джерел інформації про лікарські засоби; побудови системи фармаконагляду, здійснення оцінки наявної інформації про ризики використання лікарських засобів, розгляду варіантів мінімізації та запобігання ризикам здоров’я пацієнтів та/або здоров’я населення, і вжиття регуляторних заходів у межах процедур, пов’язаних із державною реєстрацією лікарських засобів” [6].

У принципі, особливі “межі” кримінально-правової охорони обігу лікарських засобів залежать від тих специфічних вимог названої Директиви, які визначають поняття “лікарський засіб” та передбачають обмежене застосування лікарських засобів (ст. 3), а також визначають наступні **обов’язкові складові компоненти обігу лікарських засобів** (у розумінні їх поняття, закріпленого в ст. 2 цієї Директиви), кожен із яких пов’язаний з процедурою **державної реєстрації** та отриманням необхідного **дозволу**:

1) “введення в обіг лікарського засобу” (розділ III), яке: а) потребує **спеціального дозволу** на його **реалізацію** (глава 1 цього розділу); б) стосується виготовлених “гомеопатичних лікарських засобів” та пов’язується з процедурою їх **державної реєстрації** (глава 2); в) стосується “традиційних лікарських засобів рослинного походження” та процедури їх **державної реєстрації і застосування** (глава 2а); г) включає процедуру надання **дозволу** на реалізацію інших лікарських засобів та **використання цього дозволу, обіг інформації** про такі лікарські засоби, що введені в обіг за таким дозволом, а також їх **застосування** людиною, забезпечення їх **якості, безпеки та ефективності** (глави 3, 4);

2) “виробництво” та “імпортування” лікарського засобу (розділ IV), які потребують самостійного **дозволу та використання їх захисних елементів** (йдеться про відповідні об’єкти права інтелектуальної власності);

3) процес “маркування” лікарського засобу та **використання “листівки-вкладки”** (розділ V);

4) процес реалізації рецептурних та безрецептурних лікарських засобів (розділ VI), тобто таких, що **відпускаються**: а) за рецептом; б) без рецепта;

5) “оптове розповсюдження” лікарських засобів та **“посередництво у торгівлі лікарськими засобами”** (розділ VII);

6) “дистанційний продаж населенню” лікарських засобів (розділ VIIа);

7) “рекламування” лікарських засобів та **“інформування”** про них (розділи VIII, VIIIа).

Для розкриття обраної теми дослідження важливо згадати й про Постанову (ЄС) № 726/2004 Європейського парламенту і Ради ЄС “Про встановлення процедур Спільноти для отримання торгової ліцензії та нагляду за обігом лікарських засобів, призначених для людей і застосування у ветеринарії, а також створення Європейського агентства з лікарських засобів” від 31 березня 2004 року закріплюється порядок **обов’язкового ліцензування** (загального та спеціального – на окремі види фармацевтичної діяльності, пов’язаної з **обігом лікарських засобів**), який враховувався при підготовці проекту Закону України “Про особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів”. У пояснювальній записці до названого законопроекту (був відкликаний 29 серпня 2019 року) [7; 8] зверталась увага на те, що Постанова (ЄС) № 726/2004 Європейського парламенту і Ради ЄС від 31 березня 2004 року є “актом вторинного права Європейського Союзу”, в якому “закріплені загальний і окремі спеціальні порядки видачі торгових ліцензій, ... спеціальний порядок, який має бути урегульований на підзаконному рівні” [9; 8].

Ще одним базовим міжнародно-правовим документом, який пов’язаний із забезпеченням правової охорони фармацевтичної діяльності у межах і поза межами обігу лікарських засобів та є обов’язковим для гармонізації кримінального законодавства України і ЄС та імплементації в кримінальне законодавство України законодавства ЄС, слід вважати Директиву Ради ЄС 85/374/ЄЕС “Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію” від 25 липня 1985 року [10], в якій міститься самостійний загальнодекларативний припис про те, що вироблена цією Директивою “спеціальна система відповідальності” є ефективним правовим засобом захисту споживачів фармацевтичної продукції (тобто продукції, що перебуває в обігу лікарських засобів або поза його межами).

Для кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності зазначена Директива Ради ЄС 85/374/ЄЕС важлива наступними засадами:

1) міститься визначення виробника як “виробника кінцевого продукту, будь-якої сировини чи будь-яких комплектуючих, а також будь-яку особу, що, позначаючи продукцію своїм ім’ям, товарним знаком чи іншою відмінною ознакою, заявляє про себе як виробника” (§1 ст. 3). Це визначення може застосовуватись у “сфері фармацевтичної продукції”;

2) визначаються інші суб’єкти, що можуть здійснювати діяльність “у сфері фармацевтичної продукції”, яка (діяльність) підлягає правовій охороні;

3) ця Директива забезпечує права названих вище суб’єктів “сфери фармацевтичної продукції”, тобто виробників, імпортерів та постачальників фармацевтичної продукції;

4) передбачається наявність збитків, утворених в результаті наявності “недоліків” продукції (у т.ч. фармацевтичної), “а також існування причинного зв’язку між недоліком і збитками” (ст. 4);

5) міститься визначення поняття “неякісна продукція” (§1 ст. 6): “Продукція є неякісною, коли вона не надає справедливо очікуваного рівня безпеки, враховуючи всі обставини, включаючи: (а) представлення продукції; (б) можливе використання продукції; (с) час, коли продукція надійшла в обіг”. У цьому плані дане визначення важливе для розмежування понять “неякісна фармацевтична продукція” та “фальсифікована фармацевтична продукція”, адже остання може бути якісною (безпечною), але за іншими своїми властивостями бути забороненою для обігу.

З огляду на зазначені вимоги Директиви Ради ЄС 85/374/ЄЕС складовими кримінально-правової охорони “сфери фармацевтичної продукції” мають бути ті види

діяльності суб'єктів “сфери фармацевтичної продукції”, які в результаті свого “ураження” утворюють збитки, визначені у ст. 9 Директиви, а саме: **діяльність виробника фармацевтичної продукції (її виробництво), імпортера та постачальника фармацевтичної продукції**. Адже саме істотність матеріальних та нематеріальних збитків, конкретизованих у ст. 9 Директиви, обумовлює межі цієї кримінально-правової охорони.

Крім цього, окремі міжнародно-правові акти ЄС також передбачають вимоги правової (у т.ч. кримінально-правової) охорони окремих компонентів фармацевтичної діяльності, а саме:

1) забезпечення **якості та безпеки фармацевтичної продукції, що перебуває в обігу** (про це див. у Директиві № 2004/23/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Про встановлення стандартів якості та безпеки для донорства, отримання, перевірки, обробки, консервації, зберігання та розповсюдження тканин і клітин людини”);

2) на забезпечення процесу **виробництва, застосування та дослідження** фармацевтичної продукції, а також їх **державного регулювання** звертається увага в Директиві № 2003/94/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС “Про встановлення принципів і настанов належної виробничої практики щодо лікарських засобів для застосування людиною та досліджуваних лікарських засобів для застосування людиною”;

3) забезпечення окремих механізмів **державного регулювання обігу** фармацевтичної продукції передбачається в Постанові (ЄС) № 1394/2007 Європейського Парламенту і Ради “Про лікарські засоби прогресивної терапії та внесення змін до Директиви 2001/83/ЄС і Постанови (ЄС) № 726/2004”;

4) правової охорони **обігу окремих видів** лікарських засобів: а) **лікарських засобів (препаратів), призначених для лікування рідкісних захворювань** (називаються “орфанні лікарські препарати”) [11, с. 89, 93] (передбачається у Постанові (ЄС) № 141/2000 Європейського Парламенту і Ради “Про орфанні лікарські препарати”) [11, с. 93; 8]; б) **лікарських засобів для педіатричного застосування**, що визначені в Постанові (ЄС) № 1901/2006 Європейського Парламенту і Ради “Про лікарські засоби для педіатричного застосування та внесення змін у постанову (ЄС) № 1768/92, Директиву 2001/20/ЄС, Директиву 2001/83/ЄС та постанову (ЄС) № 726/2004”;

5) забезпечення **порядку ліцензування торгівлі** лікарськими засобами, про що зазначається у Постанові (ЄС) № 726/2004 Європейського Парламенту і Ради “Про встановлення процедур Спільноти для отримання торгової ліцензії та нагляду за обігом лікарських засобів, призначених для людей і застосування у ветеринарії, а також створення Європейського агентства з лікарських засобів” [8];

6) забезпечується правовий захист **персональних даних у сфері застосування і використання лікарських засобів (препаратів)**, передбачений у Регламенті Європейського парламенту та Ради ЄС 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) [12] (такими даними є персональні дані стосовно стану здоров'я особи, що містяться у діагнозах, результатах обстежень, випробувань та ін. документах у сфері обігу лікарських засобів, а забезпечення їх захисту зобов'язані забезпечувати не лише медичні та фармацевтичні працівники, але й, наприклад, юристи, про що див. п. 91);

7) проведення **клінічних випробувань** лікарських засобів для їх подальшого застосування та використання, про яке зазначається у Регламенті ЄС № 536/2014

Європейського Парламенту та Ради Європи від 16 квітня 2014 року про клінічні випробування лікарських засобів для використання людиною [13];

8) **обіг підробленої (фальсифікованої) медичної продукції та лікарських препаратів**, запобігання якому усуває загрозу здоров'ю та передбачається у Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (Конвенція Medicrime) (ця Конвенція була підписана 28 жовтня 2011 року, набрала чинності для України 1 січня 2016 року [14] та була ратифікована Законом України “Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я” від 7 червня 2012 року [15]). Конвенція Medicrime є ще одним базовим міжнародно-правовим актом, що визначає європейські **стандарты моделі кримінально-правової охорони** обігу медичної продукції та лікарських препаратів від їх підроблення (фальсифікації). Згідно з вимогами цієї Конвенції вироблення цієї моделі кримінально-правової охорони має прямо пов'язуватись із “ураженням” публічного та індивідуального здоров'я як об'єкта кримінально-правової охорони та “значним розміром”¹ небезпеки (загрози), створеної для такого об'єкта.

Висновки. 1. Для забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності міжнародно-правові стандарти мають враховуватись як на рівні чинного національного кримінального, так і регулятивного законодавства.

2. Побудова “національної моделі” кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності має в будь-якому випадку враховувати основні міжнародно-правові стандарти стосовно “предметів” фармацевтичної діяльності та їх окремих різновидів, “супутніх” предметів, що забезпечують “поводження” з фармацевтичною продукцією (зокрема, аксесуарів, документів), невід'ємних складників фармацевтичної продукції (активних речовин та ексципієнтів, частин та матеріалів), видів та різновидів фармацевтичної діяльності, а також державного регулювання фармацевтичної діяльності.

3. Положення Директиви № 2001/83/ЄС важливі для визначення “моделі” правової охорони обігу лікарських засобів як елемента фармацевтичної діяльності передусім тим, що дозволяють з'ясувати міжнародно правові стандарти обов'язкових складових компонентів обігу, а також зробити висновок, що кожен із таких обов'язкових компонентів пов'язаний з **механізмом його державного регулюванням**.

4. Постанова (ЄС) № 726/2004 Європейського парламенту і Ради ЄС та Директива Ради ЄС 85/374/ЄЕС, а також ряд інших Директив, згадуваних в межах статті, є важливим підґрунтям для здійснення імплементації в кримінальне законодавство України законодавства ЄС для забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/83/ЄС від 6 листопада 2001 року про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів призначених для застосування людиною: Директива ЄС від 06.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-01#Text (дата звернення: 14.10.2023)

2. Пояснювальна записка (від 21 травня 2021 року) до проекту Закону України “Про лікарські засоби”. 6 арк. Арк. 4. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/726353>

---

¹ Тут варто згадати, що одним із орієнтирів суспільної небезпеки як ознаки кримінального правопорушення у ч. 2 ст. 11 КК називається “істотна шкода”, що заподіюється діянням.

3. Москаленко К. Доступ до основних лікарських засобів крізь призму прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 47-50.
4. Кашинцева О. Ключові положення української патентної реформи у сфері охорони здоров'я. *Теорія і практика інтелектуальної власності: наук.-практ. журнал*. 2018. № 3 (101). С. 46-50.
5. Кашинцева О. Про національну патентну реформу в галузі охорони здоров'я. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pro-nacionalnu-patentnu-reformu-v-galuzi-ohoroni-zdorovya.html>
6. Висновок на проект Закону України "Про лікарські засоби" (р. № 5547) / ВРУ. Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування. 4 арк. Арк. 1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/829003>
7. Проект Закону України про особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58784
8. Пашков В. Про обіг лікарських засобів та можливу деімплементацію законодавства України. *Аптека. UA*. 2019 (11 листопада). № 43 (1214). URL: <https://www.apteka.ua/article/520849>
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів". Арк. 1-2. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58784
10. Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію : Директива Ради 85/374/ЄЕС від 25 липня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_348#Text (дата звернення: 14.10.2023)
11. Огляд законодавства ЄС, пов'язаного з громадським здоров'ям. Підготував: Пол Тім / Надання підтримки Україні у розвитку сучасної системи громадського здоров'я. *GFA Consulting Group*. 116 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/oglyad_zakonodavstva_yes_u_sferi_ohorony_zdorovya.pdf
12. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 14.10.2023)
13. Regulation (EU) № 536/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on clinical trials on medicinal products for human use, and repealing Directive 2001/20/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/536/oj>
14. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : Конвенція від 28.10.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text (дата звернення: 14.10.2023)
15. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : Закон України від 07.06.2012 р. № 4908-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4908-17#n2> (дата звернення: 14.10.2023)

References

1. Directive of the European Parliament and the Council 2001/83/EC of November 6, 2001 on the Community Code regarding medicinal products intended for human use: EU Directive of November 6, 2001. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-01#Text (date of application: 14.10.2023) (in Ukrainian)
2. Explanatory note (from May 21, 2021) to the draft Law of Ukraine "On Medicinal Products". 6 sheets Ark. 4. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/726353> (in Ukrainian)
3. Moskalenko, K. (2019). *Dostup do osnovnykh likarskykh zasobiv kriz pryizmu prav liudyny* [Access to basic medicines through the lens of human rights]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 12, 47-50. (in Ukrainian)
4. Kashintseva, O. (2018). *Kliuchovi polozhennia ukrainskoi patentnoi reformy u sferi okhorony zdorovia* [Key provisions of the Ukrainian patent reform in the sphere of health care]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti: nauk.-prakt. Zhurnal*, 3 (101), 46-50. (in Ukrainian)
5. Kashintseva, O. About the national patent reform in the field of health care. *Legal newspaper online*. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pro-nacionalnu-patentnu-reformu-v-galuzi-ohoroni-zdorovya.html> (in Ukrainian)

6. Conclusion on the draft Law of Ukraine "On Medicinal Products" (R. No. 5547) / Verkhovna Rada. Committee on the Health of the Nation, Health Care and Health Insurance. 4 sheets Ark. 1. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/829003> (in Ukrainian)
7. The draft of the Law of Ukraine on the peculiarities of the implementation of certain provisions of the legislation of the European Union regarding the circulation of medicinal products. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58784 (in Ukrainian)
8. Pashkov, V. (2019, November 11). *Pro obih likarskykh zasobiv ta mozhlyvu deimplementatsiiu zakonodavstva Ukrainy* [About the circulation of medicinal products and the possible deimplementation of the legislation of Ukraine]. *Pharmacy. UA.* 43 (1214). Retrieved from: <https://www.apteka.ua/article/520849> (in Ukrainian)
9. Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On the peculiarities of the implementation of certain provisions of the legislation of the European Union regarding the circulation of medicinal products". Ark. 1-2. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58784 (in Ukrainian)
10. On the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the member states regarding liability for low-quality products: Council Directive 85/374/EEC of July 25, 1985. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_348#Text (date of application: 14.10.2023) (in Ukrainian)
11. Overview of EU legislation related to public health. Prepared by: Paul Thiem / Providing support to Ukraine in the development of a modern public health system. GFA Consulting Group. 116 c. Retrieved from: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/oglyad_zakonodavstva_yes_u_sferi_ohorony_zdorovya.pdf (in Ukrainian)
12. Regulation of the European Parliament and Council (EU) 2016/679 of April 27, 2016 on the protection of natural persons in connection with the processing of personal data and on the free movement of such data, and on the repeal of Directive 95/46/EU (General Regulation on data protection). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (date of application: 14.10.2023) (in Ukrainian)
13. Regulation (EU) No. 536/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on clinical trials on medicinal products for human use, and repealing Directive 2001/20/EC. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/536/oj> (in Ukrainian)
14. Council of Europe Convention on Counterfeiting Medical Products and Similar Crimes Threatening Health Protection: Convention dated 10/28/2011 Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text (date application: 14.10.2023) (in Ukrainian)
15. On the ratification of the Council of Europe Convention on Counterfeiting Medical Products and Similar Crimes Threatening Health Protection: Law of Ukraine dated June 7, 2012 No. 4908-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4908-17#n2> (date of application: 14.10.2023) (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 23.10.2023
прийнята до друку 13.11.2023
The article: is received 23.10.2023
is accepted 13.11.2023

Бібліографія: Фролова О. Г. Імплементация в кримінальне законодавство України законодавства ЄС для забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 16 (28). С. 176-183. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.176-183>

Наукове видання

**Науково-інформаційний вісник Університету Короля Данила: Журнал.
Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО
«Університет Короля Данила», 2023. Вип. 16 (28). 184 с.**

Головний редактор – **А. І. Луцький**
Відповідальні редактори – **С. О. Короєд**
М. І. Луцький

Відповідальна за випуск – **Л. Б. Федик**
Дизайн – **І. В. Гребенюк**
Комп'ютерна верстка – **І. Г. Петрів**
Коректор – **І. В. Варварук**

Підписано до друку 13.12.2023 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Віддруковано на ризографі
Ум. друк. арк. 20. Тираж 150. Зам. № 57

Редакційно-видавничий відділ
ЗВО «Університет Короля Данила»

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35
Тел.: (0342) 77-18-45
Е-mail: redakcijaiufup@gmail.com
Сторінка в Інтернеті: <http://visnyk.iful.edu.ua/>